F. OPPENHEIMER

DEVLET

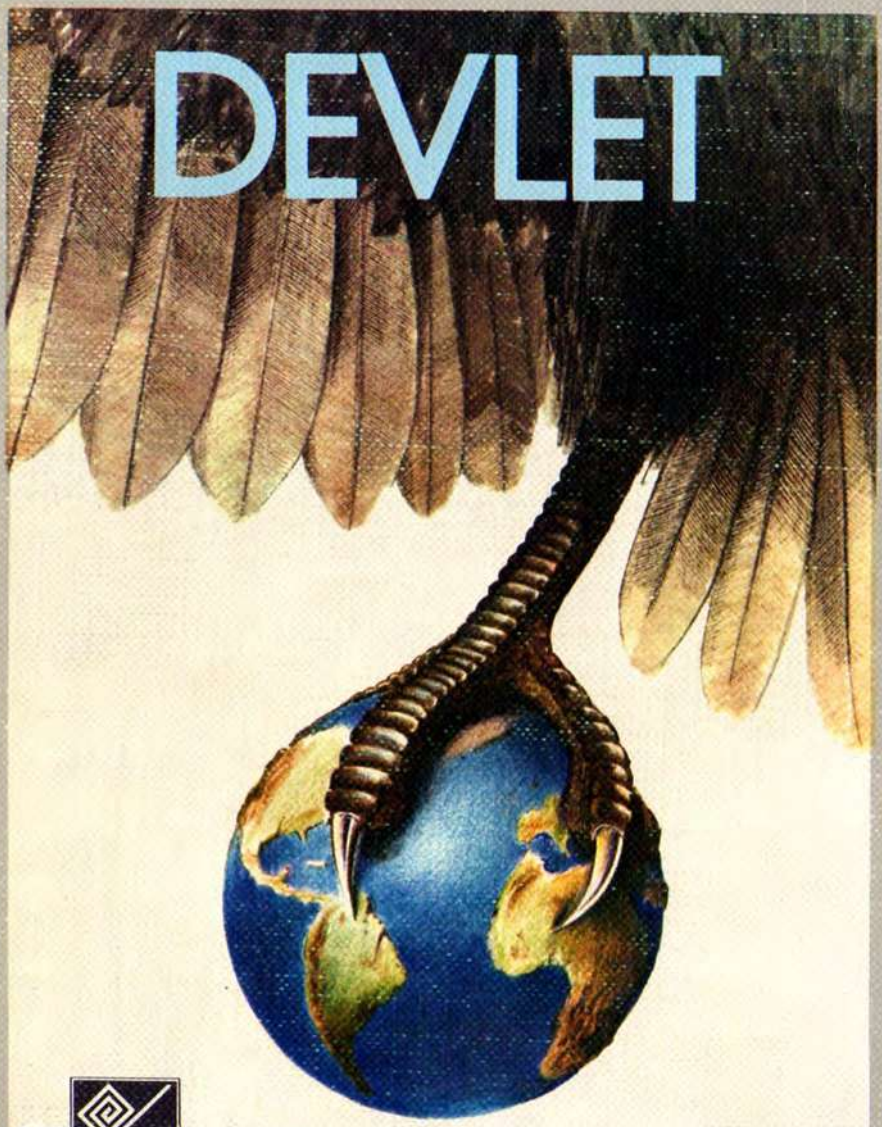

YNAK
NLARI

Bu kitabın yayın hakları
Sistem Ofset Matbaacılık, Yayıncılık
ve Ticaret Limitet Şirketi'nindir.
Birinci Baskı: Mart, 1984
Kapak: Erhan Yalvaç
Kapak Filmi: Ebru Grafik
Kapak Baskı: Matbaa 70
Dizgi - Baskı: Doğuş Matbaası
KAYNAK YAYINLARI: 21

SİSTEM OFSET MATBAACILIK YAYINCILIK ve
TİCARET LİMİTET ŞİRKETİ
Nuruosmaniye Cad. 3/2 Cağaloğlu - İST.
Konur Sok. 14/24 Kızılay - ANK.

FRANZ OPPENHEIMER
DEVLET

Çevirenler:

Alâeddin ŞENEL — Yavuz SABUNCU

Franz Oppenheimer'ın ilk olarak 1909'da yayımlanan **Der Staat** adlı yapıtının 1914'te «The State» adıyla, John. M. Gitterman tarafından yapılan İngilizce çevirisinin, 1975 Free Life Editions, Inc. baskısından, Alâeddin Şenel ve Yavuz Sabuncu tarafından Türkçeye, Gustav Fischer Verlag'ın 1954 baskısı Almanca aslıyla karşılaştırılarak çevrilip, Mart 1984'te Kaynak Yayınları tarafından Türkçe birinci baskısı yapılmıştır.

Kaynakça Notu :

Franz Oppenheimer, **Devlet,** Çev. Alâeddin Şenel - Yavuz Sabuncu, İstanbul, 1984, Kaynak Yayınları, 232 sayfa.

İÇİNDEKİLER

FRANZ OPPENHEIMER KİMDİR? 9
Yaşamı 9
Yapıtları 10
Düşünüşü 11
YAZARIN İNGİLİZCE BASKIYA ÖNSÖZÜ 19
YAZARIN ALMANCA BASKIYA ÖNSÖZÜ 31
DEVLET KURAMLARI 35
Sosyolojik Devlet Kavramı 45
DEVLETİN OLUŞUMU 51
«Siyasal Yollar» ve «Ekonomik Yollar» 52
Devletsiz Topluluklar: Avcılar ve İlkel Çapa Tarımcıları 54
Yolu Devlete Açan Topluluklar: Çobanlar ve Vikingler 58
Kara Devletinin Oluşumu 67
İLKEL FETİH DEVLETİ 87
Egemenliğin Biçimi 87
Bütünleşme 92
Farklılaşma: Grup Kuramları ve Grup Psikolojisi 94
İleri Aşamada İlkel Fetih Devleti 101
DENİZ DEVLETİ 111
Ticaret ve İlkel Devlet 119
Deniz Devletinin Oluşumu 122
Deniz Devletlerinin Özü ve Doğuşu 130

FEODAL DEVLETİN GELİŞMESİ 141
Büyük Toprak Mülkiyetinin Oluşması 141
İlkel Fetih Devletinde Merkezi Erk 145
İlkel Fetih Devletinin Siyasal ve Toplumsal Çözülüşü 150
Etnik Kaynaşma 162
Gelişmiş Feodal Devlet 168
ANAYASAL DEVLETİN GELİŞMESİ 173
Köylülerin Kurtuluşu 174
Endüstri Kentinin Oluşumu 177
Para Ekonomisinin Etkileri 180
Çağdaş Anayasal Devlet 187
DEVLETİN GELİŞMESİNİN ALACAĞI YÖN 197
DİPNOTLAR 206
DİZİN 215

FRANZ OPPENHEIMER KİMDİR?

Yaşamı

Franz Oppenheimer, 30 Mart 1864'te, Berlin'in «kenar mahalle»lerinden birinde, bir hahamın oğlu olarak dünyaya geldi. Freiburg ve Berlin üniversitelerinde tıp öğrenimi gördükten sonra, 1885 yılında doktorluğa başladı. Çoğu işçi sınıfından olan hastalarının sorunlarının çözümünün tıpta değil, ekonomik ve toplumsal koşullarının düzeltilmesinde yattığı sonucuna vararak, on yıl emek verdiği doktorluğu bırakıp, ekonomi politik okumaya karar verdi. Bir yandan okurken, bir yandan da yazdığı makalelerle ailesini geçindirmeye çalıştı. Ekonomi ve sosyoloji dallarında uzmanlaşarak, 1908 yılında, 44 yaşında iken, Kiel Üniversitesi'nden felsefe doktorluğu derecesini aldı. Akademik yaşamına, 1909 yılında Berlin Üniversitesi'nde, ekonomi konusunda *Privatdozent*, yani derslerini izleyen öğrencilerinin ödentileriyle geçinen, kadrosuz, maaşsız öğretim üyesi olarak başladı. Bu tarihlerde, zamanın kooperatifçilik ve «toprağa dönüş» akımlarıyla ilgilendi; I. Dünya Savaşı'ndan önce Berlin yakınlarında kooperatif bir kırsal yerleşimin kurulması çabalarına katıldı; I. Dünya Savaşı sırasında, Savaş Dairesinin ekonomik danışmanlarından biri olarak hizmet etti.

1919 yılında Frankfurt Üniversitesi ekonomi ve sosyoloji profesörlüğüne atandı; bundan on yıl sonra, 1929'da, 65 yaşındayken sağlık nedenleriyle emekliye ayrılmak zorunda kaldı,* ve kurulmasına yardımcı olduğu kooperatif köye yerleşti; yaşamının dört yılını burada geçirdi. Nazilerin malına mülküne ve ödeneğine el koymaları üzerine, 1933 yılında Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldı; konuk öğretim üyesi olarak Fransa ve Filistin'de dersler verdikten sonra, 1940 yılında, 76 yaşındayken Birleşik Devletler'e göç edip, Los Angeles'e yerleşti.

1941 yılında, yalnız toprak mülkiyetinden alınacak «tek vergi» görüşünü ortaya atan Henry George'un düşünceleri çizgisinde bir yol tutturan *American Journal of Economics and Sociology* adlı dergiyi kurdu. 30 Eylül 1943'te, 79 yaşındayken Los Angeles'de öldü.

Yapıtları

Franz Oppenheimer, 1893'ten, öldüğü yıl olan 1943'e dek, yarım yüzyılı kapsayan düşünce yaşamı süresince, yüzlerce kitap, kitapçık, makale, kitap incelemesi yazdı. Bunlar arasında ünlüleri: 1896'da yazdığı (1922'de basılan) *Die Siedlungsgenossenchaft: Versuch einer positiven Überwindung des Kommunismus durch Lösung des Genossenschaftsproblems und der Agrarfrage* (Kooperatif Köyler: Komünizmin, Tarım ve Kooperatifçilik Sorunlarının Çözümü Yoluyla Pozitif Olarak Aşılması Denemesi); 1898'de yazdığı (1922'de basılan) *Grossgundeigentum und soziale Frage: Versuch einer neuen Grundlegung der Gesellschaftswissenschaft* (Büyük Toprak Mülkiyeti ve Sosyal Sorun: Toplum Bilimine Yeni Bir Temel Bulma Denemesi); 1903'te yazdığı (1926'da basılan) *Das Grundgesetz der Marxschen Geselleschaftslehre: Darstellung und Kritik* (Marksist Toplum Kuramının Temelleri: Betimleme ve Eleştiri); 1907'de yazdığı (1909'da basılan) *Der Staat* (Devlet) adlı yapıtlarıdır.

Birkaç yazısı dışında yapıtlarını Almanca olarak kaleme

* Franz Oppenheimer'ın ayrıldığı kürsünün başına Karl Mannheim getirilmiştir.

almıştır. Bu yapıtları arasında yalnızca, çeşitli ciltleri 1922-1935 arasında (1964'de yeniden) basılan ve dört cilt, 4500 sayfa tutan *System der Soziologie* (Sosyoloji Sistemi) adlı yapıtının II. cildinin taslağı olan *Devlet* çeşitli dillere çevrilmiştir. «Sosyoloji Sistemi»nin I. cildi «sosyoloji ve sosyal psikoloji», elinizdeki *Devlet* adlı yapıtının işlenip geliştirilmiş biçimi olan ve gene «Devlet» başlığını taşıyan II. Cildi «siyasal kuramlar», III. cildi «ekonomi kuramı» ve IV. cildi «ekonomi ve toplumsal tarih» konuları üzerinedir.

Düşünüşü

Franz Oppenheimer'ın düşünüşünün, doğduğu ve doktorluk ettiği yerler nedeniyle gözlemleme olanağı bulduğu alt tabakaların yaşam koşullarından; iki dünya savaşı öncesi, arası, sonrası «savaş» koşullarından; Nazizme, dolayısıyla militarizme, büyük toprak sahibi ailelerden gelen subaylar (Junkerler) bağlantısıyla büyük toprak sahipliğine karşı duyduğu tepkiden; ilk mesleği ile ilgili olarak aldığı tıp öğreniminden, dolayısıyla, psikoloji, sosyal psikoloji gibi tıp ile toplum bilimleri arasındaki disiplinlerden; zamanının, sosyalizm, revizyonizm, anarşizm, kooperatifçilik, toprak reformu, toprağa dönüş gibi «işçi» ve «aydın» akımlarından; ve bunlarla bağlantılı ya da bağlantısız olarak birçok düşünürden etkilendiğini görüyoruz. «Devlet»in İngilizce çevirisinin 1975 baskısına bir «Sunuş» yazan C. Hamilton, Oppenheimer'ın, A. Weber, K. Mannheim, M. Weber, M. Scheler ile birlikte Alman «tarihsel sosyoloji» okulundan ve K. Marx ve M. Weber gibi bu okulun «çatışma kuramcıları» kolundan olduğunu söylüyor.

Franz Oppenheimer'ın etkilendiği düşünürleri ve düşünceleri daha somut olarak belirtmek gerekirse, kendisinin, William McDougall'ın, insan güdülerinin psikolojisiyle ilgili (sürü güdüsüne ilişkin) görüşlerinden, Hermann Gossen'in «marjinal yarar», Theodor von Goltz'un kırdan kente göçün büyük toprak mülkiyetiyle oranlı olduğu kuramlarından; kendisinin de gururla belirttiği gibi, Ludwig Gumplowicz'in «fetih kuramı»ndan ve bu çizgi üzerinde İbn Haldun'dan etkilendiği söylenebilir. *Inter-*

national Encyclopedia of the Social Sciences'a (1968 baskısına) «Franz Oppenheimer» maddesini yazan H. H. Gerth'e göre, Oppenheimer'ın düşüncelerinde, Konstantin Frantz'ın ve Pierre Proudhon'un federalizminden, Schmidt'in ve Koppers'in antropolojik kuramlarından alınmış öğeler bulunmaktadır.

Bu ara, Marx'tan ve öteki Marksist düşünürlerle, Marksist olmayan toplumculardan, St. Simon, Robert Owen gibi ütopyacı sosyalistlerden de etkilendiği anlaşılıyor. Bazı düşüncelerini olduğu gibi Marx'tan almış olmakla birlikte, kendisinin bir Marksist olmadığı, birçok noktada Marx'a karşı çıktığı, düşüncelerinin temel direğini oluşturan «devlet» kavramında Marksizmden ayrıldığı bu kitabında da görülmektedir.

Franz Oppenheimer'ı tanıtmaktan öte bir amaç gütmeyen bu yazıda, onun düşüncesini çözümlemek ve irdelemek gibi bir savımız yok. Böyle bir şeye kalkışmak, uzun ve ciddi bir çalışmayı gerektirir. Amacımız yalnızca Oppenheimer'ın düşüncelerinin, çevirdiğimiz bu «taslak» niteliğindeki kitaba geçmemiş bazı öğelerine dikkati çekerek, «*Devlet*»in ve Oppenheimer'ın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak, hiç değilse kötü anlaşılmasının sorumlusu olmamak.

Oppenheimer'ın görüşlerinin, liberalist ve sosyalist düşüncelerin —tutarlı olmayan, oluşumu gereği tutarlı olması olanağı bulunmayan— bir karışımı olduğu anlaşılıyor. Görüşlerinde hangi kefenin ağır bastığını söylemek kolay değil. Gözlemci ve eleştirici olduğu noktalarda sosyalist düşüncelerin, yorumlarında liberalist düşüncelerin ağır bastığı, geleceğe ilişkin kestirimlerinde ve umutlarında ikisinin dengede olduğu söylenebilir. Tüm olarak ise liberalist görüşlerin ağır bastığı görülüyor. Gerçekten, Eduard Heinman'dan Oppenheimer'ın kendisini bir «liberal sosyalist» saydığını öğreniyoruz. Kimi yazarlar Oppenheimer'ı anarşist düşünür sayarlarken, Chuck Hamilton, anarşist değil, klasik liberal olduğunu ileri sürüyor.

Oppenheimer, toplumsal farklılaşmanın başlangıçlarının, uygar toplum öncesi, devlet öncesi ilkel kabile topluluklarında görüldüğünü söylerken, burjuva yazarlarla sosyalist yazarların birleştikleri bir görüşe katılmış olur. Ama konu devletin ortaya çıkışına gelince, sosyalist yazarlarla burjuva yazarların, fark-

lı yönlerde de olsa, devleti «iç gelişme» ile açıklayan kuramlarından ayrılarak, «dış gelişme» kuramını benimsemektedir. Bu kuram, ilk olarak Oppenheimer'ın ortaya attığı, onun özgün bir kuramı değildir. Kendisinin de belirttiği gibi, bunu Gumplowicz'den almıştır; gerçekten de «fetih kuramı»na İbn Haldun dahil birçok düşünür değinmişti. Oppenheimer'ın önemi, bu kuramı tarihsel ve antropolojik malzemelere dayandırarak ayrıntılı bir biçimde işlemiş olmasına ve «fetih devleti» kavramını ortaya atarak, genel olarak devletin, özel olarak da «feodal devletin» kavranmasına katkıda bulunmasına dayanır.

Bu noktada oldukça sağlam temellere dayanan düşüncelerinin, çağına belli bir «tarihsel» sorunsal açısından baktığı için, naif bir biçim aldığı görülür. Gerçekten, Oppenheimer, eşitsizliğin, sınıfların ve devletin kaynağını, üretim araçlarının mülkiyetinde değil, fetihte, toprak mülkiyetinde, daha doğrusu «büyük toprak mülkiyetinde» görerek ve çağdaş sanayi toplumunu tümüyle bu açıdan yorumlamaya çalışarak, büyük sanayi mülkiyetinin yarattığı sorunları, kırdan kente göçten kaynaklanan ve temelinde büyük toprak mülkiyetinin yattığı sorunlar olarak görüp, bu görüşe uygun olarak federalizm, kooperatif mülkiyet gibi çözümler önermektedir. Böylece, bilimsel olmayan, olsa olsa ütopyacı sosyalist sayılabilecek bir düşünce çizgisi içine girmektedir. Üretimden çok «marjinal yarar» kuramı ve talep kavramı yoluyla tüketimi odak noktası olarak alması, serbest pazar ekonomisine inanması, sorunlara sanayi mülkiyetinden çok toprak mülkiyeti açısından bakması, düşünce dokusunun içinde burjuva düşünüşü öğelerinin ne kadar yoğun olduğunu göstermektedr. Gerçekten, sömürüyü de, büyük toprak mülkiyeti, köylülerin topraktan çıkarılmaları, kentlerde oluşan işgücü arzı fazlası, düşük ücretler biçiminde arz - talep kavramlarıyla açıklayışı, hiçbir biçimde sosyalist bir açıklama olarak görünmüyor.

Franz Oppenheimer'ın, ölümünden sonra basılan bir makalesinde, faşizmin totaliterciliği ile bolşevizmin ve zamanının (kapitalizmin bir biçimi olduğunu söylediği) «siyasal demokrasisi» dışında, fırsat eşitliğinin ve engelsiz bir rekabetin bulunacağı «yetkin demokrasi» dediği bir üçüncü yol arayışı içinde olduğunu öğreniyoruz.

Marksistlerin diyalektik materyalist yaklaşımlarına, sınıf kavramlarına katılan, onların eşitlikçi değerlerini ve geleceğin sınıfsız toplumu özlemlerini paylaşan, yani hareket noktasında ve varılacak hedefte onlarla birleşen Oppenheimer'ın, bu hedefe devrimci yollarla mı, evrimci yollarla mı ulaşılacağı noktasında Marksistlerden ayrıldığı görülmektedir. Geleceğin, sınıf sömürüsünün bulunmayacağı «özgür vatandaşlık düzeni»ne devrimle ve devletin bir süre için bile olsa güçlendirileceği bir proletarya diktatörlüğü ile değil, büyük toprak mülkiyetini yavaş yavaş kaldıracak önemlerin alınmasıyla ve kooperatif üretim birimlerinin kurulmasıyla ulaşılabileceğini ummaktadır. Bu umutlarını kuramsal bir temele dayandırmaya kalkınca, hareket noktasında ve varılacak hedefte katıldığı Marksizmin «biçim ile içerik» ayrımı yapmadığı için saptığı biçiminde bir sav ileri sürmektedir. Buradan giderek (Spencer'in sivil toplum - askeri toplum ayrımını anımsatırcasına) «devlet» ve «toplum» ayrımı yapmaktadır. Yaptığı bu ayrımda toplum, «biçim»i; devlet, «içerik»i oluşturmaktadır. Toplum, hatta (kendisi ortadan kacak demesine karşın) sınıflı toplum sürecek, devlet ortadan kalkacaktır. Böylece, sınıfları ortadan kaldırmaya gerek kalmadan (bu yolda bir devrime başvurulmadan) sınıf sömürüsünün, dolayısıyla devletin (ya da adına devlet dense de, baskıcı, sömürücü olmayan ve hiçbir sınıfın aracı olarak çalışmayan bir erkin) bulunacağı bir toplumun gerçekleşebileceği gibi bir sonuca varmaktadır. Ne var ki, kendisinin devlet kuramı böyle bir sonuca tutarlı olarak varmaya uygun görünmemektedir. Sınıfların başlangıçlarının devlet öncesinde görüldüğü, ama sınıf sömürüsünün «fetih»in (kuvvetin) yol açtığı sınıf eşitsizliği ile başladığını ileri süren bir kuramın, sınıf eşitsizliğinin, sömürünün ve devletin kuvvete başvurulmadan ortadan kaldırılabileceğini ileri sürmesi tutarlı görünmüyor. Öte yandan, «biçim» ile «içerik»i ayırma düşüncesi de kolay kolay aşılamayacak bir epistemolojik sorun olarak ortada durmaktadır.

Tüm bu naif ve tutarsız düşüncelerine karşın, Robert Nisbet'in «Oppenheimer, yaşadığı yıllarda toplum bilimleri alanında Avrupa'da görülen «çatışmacı okul»un bakış açısını derin bir biçimde kavramış olarak, bu çalışmasında, çatışmacı kuramı

büyük bir düşgücüyle ve büyük bir bilginlik göstererek uygulamakta» sözleriyle belirttiği gibi değerli ve önemli bir yanı vardır. Öte yandan, devletin oluşumunda «dış etmenler»e dikkati çekmesi, eşitlikçi ilkel topluluğun (dış coğrafya etmenleri bir yana) eşitlikçi iç yapısıyla nasıl eşitsizlikçi bir topluma sıçrayabildiğini, tarihsel ve kuramsal düzeyde açıklamakta çektiği zorlukların aşılmasına, giderek, emperyalizm olgusuna dek toplumluklar arası ilişkilerin (dış çelişkilerin) daha iyi kavranmasına yardımcı olacaktır. Üretim teknolojisinin yanı sıra (fetih kavramı yoluyla) savaş teknolojisine de dikkati çekerek, savaş teknolojisini denetleyen toplumların, sınıfların ve grupların daha iyi değerlendirilmelerini sağlayacak niteliktedir. Gene, göçebe çoban - yerleşik çiftçi toplulukların toplumsal üretimlerinin farklılığından kaynaklanan farklı «yaşam tarzlarına» değinerek, çobanların, özel mülkiyetin yaygınlaştığı ve görece ileri teknolojik düzeye erişmiş daha gelişkin toplulukları yenmelerini sağlayan «kollektif eylem» gücüne işaret etmesi ve bu etmeni devletin doğuşunda merkezi bir konuma oturtması, Oppenheimer'ın vurgulanması gereken bir diğer yönüdür. Yazarın bu görüşünde, İbn Haldun'un «asabiyyet» kuramının izlerini görmemek olanaksız.

Oppenheimer'ın salt devletle ilgili görüşlerine gelince; yazar devleti «oluşumu sırasında tümüyle, varlığının ilk aşamalarında ise özünde ve neredeyse tümüyle, zafer kazamış bir insan grubunun (bu grubun) yendikleri üzerindeki egemenliğini bir düzene bağlamak ve kendini, içten gelecek ayaklanmalara ve dıştan gelecek saldırılara karşı güvenceye almak amacıyla yendiği gruba zorla kabul ettirdiği bir toplumsal kurum» olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, ilk bakışta sanıldığı gibi partizan bir devlet düşmanının tanımlanması değildir. Devleti kavrama ve değerlendirme yolunda Oppenheimer'ın nesnel ve bilimsel olmak için büyük bir çaba harcadığını görürüz. Gerçekten, kendi araştırmalarına dayanarak devleti böyle tanımladıktan sonra, onu toplumsal evrim perspektifine yerleştirip değerlendirirken, «Aile birlikleriyle karşılaştırıldığında, kuşkusuz devlet... çok daha yüksek bir türdür. Devlet, insanların yarı oyun olarak yaptıkları işleri, sıkı ve metotlu çalışmaya dönüştürür;

ve böylece, daha doğmamış sayısız kuşağı görülmemiş derecede büyük sıkıntılar altına sokmuş olur. Kan akrabalığına dayanan özgür toplumun altınçağının yerini, devletin ve egemenliğin demir pençeli çağı aldığı için, bu andan başlayarak kuşaklar ekmeklerini, alınlarının teriyle yoğurarak, zahmetle yemek zorunda kalacaklar. Ama devlet, gerçek anlamıyla çalışmayı icat ederek, dünyada, etik ilişkilerin çok daha yüksek bir düzeyinde herkesin mutlu olabileceği bir altınçağı getirebilecek tek gücü harekete geçirmiş olur.» diyerek, kurumları tarihsel konumlarına bakarak ve tarihsel işlevlerini göz önüne alarak değerlendirmek gibi «tarihselci» bir tutum takınmakta, dolayısıyla, C. Hamilton'un dediği gibi, devleti ne suçlayan ne de savunan bir tutum almaktadır. Devletin geleceğin toplumunda da (kalkacak demesine karşın) tümüyle kalkmaktan çok, sınıf devleti olmaktan çıkıp, niteliğinin değişeceğini düşünmüş görünür. Öyle ki, C. Hamilton, C. J. Friedrich'in «yansız devlet kavramı, diktatörlüklerin kavramıdır» görüşünü aktararak, okuyucuyu uyarma gereğini duymaktadır.

Oppenheimer'ın bir başka katkısı, «ekonomik yollar», «siyasal yollar» ayrımı yaparak, siyasetin daha önce üzerinde fazla durulmamış bir boyutuna dikkati çekmesinde ve böylece siyasetin daha iyi kavranmasına yardımcı olmasında görülebilir. Oppenheimer'ın devlet ve siyaset hakkındaki görüşlerine tüm olarak katılınmasa bile, C. Hamilton'un belirttiği gibi, R. P. Wolff'a, George Sabine'e kadar devletin zor kullanma yetkisini haklı göstermeye çalışan birçok düşünürün tutumundan farklı bir tutumla, kefeleri dengeleyici değerinin olduğu kabul edilebilir.

Franz Oppenheimer, Aydınlanma çağının, bilim ve akıl çağının ertesinde ve iki dünya savaşı sırasında yaşamış bir kişi olarak, insanlığın bir yandan en umut verici, öte yandan en acılı (dolayısıyla umutları besleyici) bir dönemini tanımıştı. Yaşadığı dönem, geleneksel toplumsal düzenin, kurumların temelden sarsılmasıyla, değişme, gelişme, yeni kurumlar kurup benimseme yolunda, bilimsel gelişmeye ve akla karşı duyulan güvenden kaynaklanan büyük umutlar sunuyordu. Bu koşullar, toplumun, hatta insanlığın büyük ve genel sorunlarına, büyük bir

cesaret, umut ve çaba ile el atan «büyük düşünürler», «büyük sosyologlar» çağını yaratmıştı. Oppenheimer işte bu «büyük sosyologlar» kuşağının son halkalarını temsil etmektedir. Sorunların onun dönemindeki kadar çetin görünmediği, buna karşılık, genel, kökten değişme umutlarının büyük bir bölümünün yitirildiği günümüzde artık böyle büyük düşünürler yok. Çağdaşı öteki büyük düşünürler gibi, Oppenheimer da büyük çabalara girişip büyük sorunlara el attı, bunun sonucu olarak, Yeni Zelanda'yı ve Avustralya'yı, toprak sorunlarını çözerek, «özgür vatandaşlık düzeni»ne en çok yaklaşan toplumlar olarak görmek gibi küçük sayılmayacak yanılgılara düştü. Sonuç olarak Stanislav Andreski'nin şu yargısına katılınabilir: «Oppenheimer'ın *Devlet*'i, bir sosyoloji ve siyaset bilimi klasiği sayılmayı hak eder nitelikte. Yazarın kuramı oldukça cılız bazı sonuçlara varmakla ve tarihsel ayrıntılarının bazı yerleri gerçekliğe pek uygun görünmemekle birlikte, bunlar, 'büyük çaplı iktidar sistemlerinin fetihten doğup birer sömürü aracı olarak çalıştıkları yolundaki temel tezinin doğruluğuna gölge düşürecek nitelikte değildir.»

YAZARIN İNGİLİZCE BASKIYA ÖNSÖZÜ

Bu küçük kitap tutunmuş görünüyor. İngilizce çevirisi yanı sıra, Fransızcaya, Macarcaya ve Sırpçaya izinli çevirileri yapıldı. Aynı zamanda Japonca, Rusça, İbranice ve Yiddiş* dilinde çevirilerinin yapıldığını öğrendim; ama bunlar, izinsiz olduklarına göre, korsan çevirilerdir. Kitap çeşitli eleştirilerle karşılaştı; hakkında hem övücü, hem yerici yargılar verildi. Ama devletin kökeni ve özü ile ilgili tartışmaları canlandırdığı yadsınamaz.

Önde gelen bazı etnologlar, özellikle Serbest Finlanda Devleti'nin bugünkü dışişleri bakanı olan Holsti, bu kitapta formülleştirilip ileri sürülen temel varsayıma saldırdılar; ama bu kimselerin devlet anlayışları da, doğruluğu apaçık olmayıp kanıtlanması gereken bir anlayış olduğu ölçüde, söz konusu saldırıların başarılı olduğu söylenemez. Sınıfların bile ortada görülmedikleri yerlerde bazı *yönetim* ve *önderlik* biçimlerinin bulunduğunu kanıtlamak için, çok ve çeşitli olguları biraraya topladılar ve bu yönetim biçimlerine «devlet» dediler. Amacım, topladıkları olguların gerçeğe uymadıklarını kanıtlamak değil. Ne kadar küçük olursa olsun, herhangi bir insan grubunda,

* **Yiddiş;** İbranice ile karışık bir Alman lehçesi (ç.n.).

çatışmaları karara bağlayacak ve olağanüstü durumlarda önderliği üstlenecek bir yetkenin (otoritenin) bulunacağı apaçıktır. Ama bu yetke, benim sözcüğü kullandığım anlamda «devlet» değildir. «Devlet», öteki sınıflar üzerinde egemenlik kuran *bir sınıfın* örgütü olarak tanımlanabilir. Böyle bir sınıf örgütü, ancak tek bir yolla, yani, egemen grubun öteki etnik grupları yenip boyun eğdirmesiyle ortaya çıkabilir. Bu, doğruluğu neredeyse matematik bir kesinlikle kanıtlanabilecek bir gerçektir. Beni eleştirenlerin hiç birisi, bu tezin geçerliliğini yıkacak kanıtlar sunamadılar. Aralarında Albion Small'un, Alfred Vierkandt'ın ve Wilhelm Wundt'un adlarını sayabileceğim en çağdaş sosyologlar, bu tezi kabul etmektedirler. Özellikle Wilhelm Wundt, «siyasal toplum (ki bu kitabımda kullanılan anlamıyla 'devlet' demektir) ilk olarak göçler ve fetihler döneminde ortaya çıkmıştır ve ancak böyle bir dönemde ortaya çıkabilirdi, göçler ve fetih bir halkın bir başka halka boyun eğdirmesi sonucunu doğurmuştur» diyerek, bu görüşü kesin bir dille ortaya koymaktadır.

Tezime karşı çıkanların bazıları, hakkımda yazdıklarını onur duyarak aktaracağım sayın Adolf Wagner'in yaptığı gibi, ileri sürdüğüm kanıtları oldukça olumlu karşılamışlardır. Adolf Wagner *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*'deki «Devlet» adlı yazısında, «Sözünü ettiğim devletin sosyolojik kavramı, özellikle Oppenheimer'ın onu ele alış biçimiyle ve ona kazandırdığı geniş kapsam ile devletin sosyolojik kavramı, özellikle ekonomi politikçiler ve tarihçiler tarafından dikkatle incelenmesi gereken bir görüştür. Bu bakış açısının halkların ekonomik gelişmesi konusunda ve yazılı tarih dönemlerinde devletin durumu hakkında açtığı ufuklar, böyle bir devlet kavramına karşı olanlara bile çekici gelebilir.» diyor.

Ludwig Gumplowicz'in ona verdiği ad ile «devletin sosyolojik kavramı», sonunda genel bir kabul görmeyi güvence altına almış görünüyor. Bu anlayışa karşı çıkanlar, hâlâ büyük bir güçle direnmektedirler; öyle ki, daha önce kendilerinin «her türlü kötülüğün sosyolojik kaynağı» olduğunu söylemiştim; bununla birlikte, sosyolojik devlet anlayışı, «burjuva» sosyolojisinin temel ilkesi olup, ilerde, yalnızca ekonomi ve tarih bilim-

lerinde değil, hukuk ve anayasalar tarihi alanlarındaki çalışmalarda da önem kazanacaktır. Bu konuda birkaç şey söylemek isterim.

«İlk birikim yasası»nın* temelinde yatan düşüncenin geçmişi, en azından, kapitalist yöntemlerle yürütülen köle ekonomisinin, kent devleti halkını kar gibi eritircesine kent devletinin temellerini oymaya başladığı zamana dek gerilere dayandırılabilir. Birçok bakımdan o döneme benzeyen çağdaş kapitalist dönemimizde doğal olarak gelişmiş olan ve bireyin içinde korunma olanağı bulduğu tüm ilişkilerde, gedikler açıldı. Ferdinand Tönnies'in «topluluk bağları» dediği bağlar gevşedi. Bunu izleyen yarışma (rekabet) seli içinde, birey kendini korunmasız bulunca, kendi çabalarına ve kendi aklına dayanmak zorunda kaldı. Binlerce yıllık deneyimlerin sağladığı bilgeliğin ürünü olan kollektif akıl, artık bireye rehberlik edemezdi, onu koruyamazdı. Kollektif akıl darmadağın olmuştu. Bir bireysel akla duyulan gereksinimden *nasyonalizm* (milliyetçilik) düşüncesi doğdu. Milliyetçilik düşüncesi, önceleri, yeni doğmuş bir bilim olan «toplum yönetimi»** biliminin gelişmesinin bir uzantısı ve bu bilimin bir yöntemi olarak haklı bir temele dayanıyordu; ama daha sonra, Rubenstein'ın —«Romantik Sosyalizm» adlı yapıtında— söylediği gibi, psikolojik bir eğilim durumunu alınca, haklı görülecek yanı kalmadı. Toennies'in terimini kullanarak söylersek, topluluk «toplum»a dönüştü. İnsanları birarada tutan tek bağın, hizmet karşılığında hizmet, *do ut des*** biçiminde salt akılcı bir ilişkiye dayanan, Rousseau'nun «Toplum Sözleşmesi»ndeki gibi bir «sözleşme» olduğu sanıldı. Böylece «toplum», çıkarları ardında koşan, biraraya gelerek kişisel çıkarlarını gerçekleştirmeyi uman insanlardan oluşan bir birlik olarak görünecektir. Aristoteles, devletin, aile grubunun zamanla büyümesinin ürünü olarak geliştiğini söylemişti. Stoacılar da,

* **«Law of previous accumulation».**

** **«Social government».**

*** «Olmak için yap». (ç.n.).

Epikuroscular da devleti bireylerin oluşturduğunu ileri sürmüşlerdi; bir farkla ki, Stoacılar bireyi doğası gereği toplumsal eğilimli bir varlık olarak görürlerken, Epikuroscular bireyi doğuştan anti-sosyal bir varlık saymışlardı. Dolayısıyla Stoacılar için «doğa durumu» barışçı bir birlik, Epikuroscular için, insanları iyi kötü geçici bir anlaşma yolunda zorlayan bir «toplum» içinde, herkesin herkesle savaş durumuydu. Birine göre toplum *pysei* (doğa) tarafından, ötekine göre «*nomo*» (insan yasaları) tarafından belirlenmişti.

Bununla birlikte, aralarındaki söz konusu temel farklılığa karşın, bu okullar, başlangıçta insanların, siyasal ve ekonomik bakımdan özgür ve eşit oldukları inancını ve böyle bir toplumsal düzende görülen yavaş yavaş artan bir farklılaşmayla, sınıf hiyerarşisine sahip olan tam gelişmiş biçimiyle devletin ortaya çıktığı görüşünü benimsemişlerdir. İşte «ilk birikim yasası» budur.

Bu tezin ilkin, tarihsel bir gelişmenin açıklanması amacıyla ileri sürüldüğünü sanırsak yanılırız. Rasyonalizm, özünde tarih dışı, hatta tarih düşmanı bir düşünüştür. Söz konusu tez, tarihten çıkarılmış bir tez olmayıp, başlangıçta bir «fiksiyon» (yapıntı), bir kuram, tarihten çıkarılmadığı bilinen bir varsayım olarak ortaya kondu. Bu biçimiyle *doğal hukuk* adını aldı. Grotius'da ve Puffendorf'da Stoacı, Hobbes'da Epikuroscu bir renk alarak, çağımızın düşüncesine bu ad ile geçti. Yükselen kapitalist sınıf, yani üçüncü sınıf için kullanışlı bir düşünce silahı durumuna geldi.

Kapitalistler bu silahı, önce ayrıcalıklı bir sınıfı bulunan feodal devlete karşı, sonra, «sosyalizm» sınıf kuramına sahip olan dördüncü sınıfa, yani işçi sınıfına karşı kullandılar. Feodal egemenliğe karşı, «Doğa Yasası»nın, hiç bir ayrıcalığı tanımayıp, hiç bir ayrıcalığa izin vermediği ileri sürüldü. 1648 İngiliz Devrimi'nde ve 1789 Büyük Fransız Devrimi'nde kazanılan zaferlerden sonra, aynı akıl yürütüş, işçi sınıflarının savlarına karşı, kapitalistlerin kurdukları (fiili) üstünlüğü, toplumsal ve ekonomik alanlardaki sınıf üstünlüklerini savunmak, haklı göstermek yolunda kullanıldı. Adam Smith'e göre, bir toplumda sınıflar «doğal» gelişmenin sonuçlarıdır. Sınıflar, başlangıç-

taki eşitlik durumundan, [bazı] insanların ekonomik erdemlerinin, tutumluluklarının ve sağgörülerinin (basiretlerinin) ürünü olarak çıkmış olup, bunun dışındaki herhangi bir nedenle doğmuş değildir. Söz konusu erdemler daha çok burjuva toplumunun erdemleri olduğuna göre, doğal hukukça kutsanan kapitalist yönetim, hakça ve eleştirilemeyecek bir yönetimdir.

Böylece, başlangıçta bir «fiksiyon» olarak ortaya atılan bu düşünce, önce bir varsayım ve sonra tüm burjuva sosyolojisinin benimsediği bir «aksiyom» (belit) durumuna geldi. Burjuva sosyolojisinden yana olanlar bu aksiyomu, kanıtlanması gerekmeyen apaçık bir gerçek olarak benimsediler. Onlara göre, bu kuramdaki sınıf üstünlüğü, başlangıçtaki genel eşitlik ve özgürlük durumunu izleyen yavaş yavaş farklılaşma olgusunun bir sonucudur; bu sonucun doğmasında ekonomi dışında herhangi bir güce başvurulduğunu gösteren bir belirti yoktur. Robert Malthus, yasa olduğu ileri sürülen bu görüşü, sosyalizmin herhangi bir türünün tümüyle ütopyacı bir düşünüş olacağını kanıtlamak yolunda, geleceği açıklamada kullandı. Malthus'un ünlü «Nüfus Yasası», «ilk birikim yasası»nın geleceğe uzatılmış biçiminden başka bir şey değildir. Malthus, ekonomik eşitlik durumunu yeniden kurmak yolunda herhangi bir girişimde bulunulursa, insanların ekonomik etkililik derecelerinin farklılığından dolayı, nüfus yasasının çağımızın sınıf farklılıklarını yeniden doğuracağını ileri sürer. Her türlü ortodoks sosyoloji anlayışı, işe, sınıfların oluşmasıyla ilgili yasa olduğu ileri sürülen bu anlayışa karşı kavga vermekle başlar. Ve gene, sosyoloji biliminin çeşitli alanlarında atılan her adım, bu sözde aksiyomdan çıkıp dört bir yana kök salmış sayısız düşüncelerin birer birer sökülmesiyle sağlanmış ilerlemelerdir. Sağlam temellere dayanacak bir sosyoloji anlayışının, yazılı tarih dönemlerinde sınıfların barışçı ekonomik yarışma yoluyla yavaş yavaş artan bir farklılaşmayla değil, şiddete dayanan bir fethin ve boyun eğdirmenin sonucunda doğduğu gerçeğini aklından çıkarmaması gerekir.

Hem kapitalizmin, hem sosyalizmin kökleri İngiltere'de olduğuna göre, bu yeni düşüncelerin ilk olarak bu ülkede dile getirileceği besbelliydi. Böylece, Cromwell zamanının «Gerçek Le-

veller'lar»ının* önderi olan Gerrard Winstanley'in, tarihin olgularını, sözünü ettiğimiz tarih düşmanı kuramsal varsayımda düzenlenenden farklı bir biçimde düzenlediğini görürüz. Winstanley, İngiliz yönetici sınıfının (şövalyeler sınıfının),** daha çok, zafer kazanan fatihler olan Normanlardan oluştuğunu, uyruk sınıfın ise boyun eğdirilen İngiliz Saksonları olduğunu gösterdi. Ama onun bu açıklamalarının pek az etkisi oldu. Ancak büyük Fransız Devrimi çelişkiyi olanca açıklığıyla ortaya koyduktan sonra yayılmaya başladı. Nasıl çağdaş sosyolojinin kurucusunun St. Simon'dan başkası olduğu söylenemezse, St. Simon'un ülkesindeki egemen sınıfın Frank ve Burgondiyalı fatihlerden geldiklerinin ve onların Romalılaştırılmış Keltlerin soylarından gelen uyruklarının yönetilen sınıfı oluşturduğunun ortaya konmasından daha bilimsel bir sosyalizm olamaz. Bu buluşun kitaba geçirilip açıklanması, Batı Avrupa sosyolojisinin doğmasına yol açtı. Söz konusu buluştan çıkarılan sonuçlar, «Tarih Felsefesi» adlı yapıtta, St. Simon'un öğrencisi Auguste Comte tarafından ve Enfantin ve Bazard gibi Simoncular tarafından daha da ötelere götürüldü. Bu düşünürlerin, bir sonraki yüzyılın ekonomik gelişmesi üzerine büyük etkileri oldu; ama asıl katkıları, devletin sosyolojik kavramının geliştirilmesi yönünde oldu.

Yeni sosyoloji anlayışı, Batı Avrupa halkları arasında, Doğu Avrupa halkları arasında görülenden daha büyük bir istekle benimsendi. Doğu'da «devlet» ile «toplum» arasındaki zıtlığın Batı'daki kadar kesin bir biçimde anlaşılamadığı anımsa-

* Leveller'lar, adları eşitleştiriciler, farklılıkları kaldırıp bir düzeye getirmek isteyenler anlamına gelen ve İngiliz iç savaşı sırasında Cromwell'in ordusundaki devrimi ılımlı sınırlar içinde tutmak isteyen subaylar grubuna karşı, erlerin oluşturduğu, 1647-1650 yılları arasında etkinlik gösteren radikal gruplardır. «Gerçek Leveller'lar» ise bu partinin, kendilerine Digger'lar (kazıcılar) da denen, büyük toprak mülklerine (sınır taşları kazılıp, sökülerek) el konulmasından yana olan bölümüdür (ç.n.).

** (The Squirearchy).

nırsa, bunun nedeni kolaylıkla anlaşılabilir. Batı'da bile devlet ile toplum arasındaki zıtlık, toplumsal bir olgu olarak, ancak İngiltere'de, Fransa'da, Hollanda'da ve İtalya'da tam olarak kavranabildi; çünkü yalnızca bu ülkelerde, üçüncü sınıf olarak kendini ortaya koyan taşınır zenginlikler sahibi sınıf, feodal «devlet»i defetmeyi başarabilmişti. Fransa'da, o zamanın silahlı ve aktif soylular sınıfına karşı kapitalistlerin kral ile kurdukları birlik, kralın mutlak erki altında «*Frondeur*»*a* (soylulara) boyun eğdirmeyi başarabilmişti. Bu tarihten sonra yeni sınıf kendini «ulus» olarak sundu ve eski «ekonomi politik» teriminin yerini «ulusal ekonomi» aldı. Bu üçüncü sınıfın üyeleri, kendilerini hakları ve özgürlükleri iki egemen sınıfın, yani soyluların ve din adamları sınıfının ayrıcalıklarıyla kırpılmış uyruklar olarak gördüler. Dolayısıyla üçüncü sınıf, «toplum»un haklarını savunur ve «devlet»e karşı sınıfların kuramsal-tarihsel hakları yerine, başlangıçtaki eşitlik ve özgürlük düşüncesini ileri sürer. Devlet kavramının bir karşıtı olarak sınıf kavramı, ilkin Locke'da görülür ve Locke'un zamanından başlayarak bu zıtlık, özellikle fizyokrat ekonomicilerin yazılarında olmak üzere, gittikçe daha fazla belirginleşir.

Sınıflar ve düşünceler arasında verilen bu savaşımda, ne orta Avrupa'nın ne de Doğu Avrupa'nın önemli herhangi bir rolü oldu. Almanya'da (Augsburg kentinin Fuggerler ailesi zamanında) neredeyse Amerikan kapitalistleri boyutlarına varan bir kapitalist sınıf ortaya çıkmıştı. Ama bu sınıf, Din Savaşları ile ve on altıncı - on yedinci yüzyıllarda görülen ve Almanya'yı yıkıntı alanına, ıssız bir çöle döndüren Fransız istilaları ile ezildi. Bu dönemin sonunda ortada ancak prenslerin mutlak egemenliği altında bir avuç kent ve küçük devlet kalmıştı. Kentlerde zanaatçılar meslek birlikleriyle birbirlerine bağlanmışlardı; kent halkının bunların dışında kalan bölümü eğitimle ilgili işlerle ve akademik memurluklarla uğraşanlardan oluşuyordu. Bu kimselerin tümü büyük ölçüde devlete bağımlı kimselerdi; ayrıcalıklı konuma kavuşmak için zanaat loncalarının üyeleri olan, devletin hizmetçileri oldukları için memur sayılan ve toplumun üst sınıfından oldukları için meslek sahipleri sayılan kimselerdi. Bu nedenle Almanya'da üçüncü sınıfın toplumsal ve eko-

nomik bir akım yarattığını görmeyiz; yalnızca, Batı'dan gelen düşüncelerin etkisiyle, bir edebiyat akımı yaratıldığını görürüz. Bu durum, Alman halkının kafasında, devlet düşüncesi ile toplum düşüncesi arasındaki zıtlığın bulunmayışının; tersine devlet ve toplum kavramlarının, özlerinde, doğaya zorunlu bir uyum düşüncesi taşıyan anlamdaş terimler olarak kullanılmalarının nedenini açıklar.

Batı Avrupa ile Doğu Avrupa insanının düşünsel tutumları arasındaki bu farklılığın bir başka nedeni daha vardır. Descartes zamanından beri, İngiltere'de ve Fransa'da bilimle ilgili sorunlar ve araştırmalar, matematik ve doğa bilimleri eğitiminden geçmiş kimselerce ortaya kondu. Özellikle, çağdaş sosyolojinin temellerini atan, yeni bir inceleme alanı olan tarih felsefesi dalında bu kimseler öncü rolü oynadılar. Almanya'da ise, bunun tersine, düşünce dünyasının önderleri teologlar, özellikle de Protestan teologlardı. Onların elinde devlet, Tanrı tarafından biçim verilmiş bir araç, neredeyse içinde tanrılık saklı bir kurum olarak görülmeye başlandı. Bu düşünce giderek, Hegel'in iyi bilinen sisteminde doruğuna çıkan bir devlete tapış sonucuna ulaştı. Böylece, iki düşünce akımı, Batı Avrupa sosyolojisi ile Alman tarih felsefesi, Althusius'un ve Puffendorf'un düşüncelerinin Fransız, İngiliz ve Hollanda doğal hukuk öğretilerine sızması, Rousseau'nun düşüncelerinin Hegel'e geçmesi gibi, kollarının arada sırada birbirlerine karışması dışında, varlıklarını bir süre yanyana sürdürdüler. Ama 1840'da, Hegel'in en yetenekli öğrencilerinden biri olup, daha sonra Alman idare hukukunun önde gelen hocası durumuna geçen ve birkaç kuşağın düşünürlerini etkileyen Lorenz Stein'ın aracılığıyla, bu iki düşünce akımı, birbirleriyle dolaysız bir biçimde birleşti. Stein, sosyalizm düşüncelerini kaynağında incelemek amacıyla, genç yaşta Paris'e geldi. O kahraman çağın tanınmış kişilerini, Enfantin'i ve Bazard'ı, Louis Blanc'ı, Reybaud'u ve Proudhon'u tanıdı.

Lorenz Stein yeni düşünceyi büyük bir coşku ile özümledi ve kafasında Batı Avrupa'nın bilimsel sosyolojik düşüncesi ile metafizik nitelikli Alman tarih felsefesinin yaratıcı bir sentezi başlamış oldu. Bu sentezin ürününe Stein *Gesellschaftswissen-*

schaft (toplum bilimi) adını verdi. Alman sosyoloji düşüncesinin sağladığı hemen tüm önemli gelişmeler, ilk itilerini Stein'ın yazılarından aldılar. Schaeffle, Othmar Spann ve Gumplowicz yanı sıra, özellikle Karl Marx da (Struve'nin gösterdiği gibi) ona çok şey borçludur.

Amacım bu tarihsel temayı işlemek değil; beni yalnızca devletin sosyolojik anlayışının gelişme çizgisini izlemek ilgilendiriyor. Yukarıda sözünü ettiğim iki düşünce akımının karışmasının ilk etkisi, zararlı bir terminoloji kargaşasının doğması oldu. Batı Avrupa yazarları, düşüncelerin dile getirilmesinde birliği sağlayıcı denetimin iplerini çoktan ellerinden kaçırmış bulunuyorlardı. Yukarıda belirtildiği gibi, üçüncü sınıf kendini, devlete karşı anlamıyla «toplum» olarak düşünmeye başlamıştı. Ama dördüncü sınıf [işçi sınıfı] sınıf bilinçliliğine erip, varlığının kuramsal bilincine ulaşınca, «sosyalizm» sözcüğünün seçilişinde görüleceği gibi, «toplum» terimini kendisini belirtmede kullanmaya kalktı ve burjuvaziyi «devlet»in bir biçimi olarak gördü. Böylece ortaya birbirinden çok farklı iki «toplum» kavramı çıktı. Bununla birlikte, her ikisi de, devleti, doğa yasasının *çiğnenmesinden* doğan, *çiğnenmesiyle* sürdürülen ayrıcalıkların toplamı olarak görürken; toplumu, doğa yasasına *uygun* belli bir insan birliği olarak düşündükleri için, burjuva ve sosyalist toplum anlayışlarının temelinde ortak bir düşünce yatmaktaydı. Bu alanda yalnızca bir önemli konuda birbirlerinden ayrılıyorlardı; üçüncü sınıf [burjuvazi] kapitalist toplumu doğal hukukun yarattığı sürecin sonucu olarak görürken, sosyalistler kendilerini daha amaçlarına ulaşmış görmüyor ve doğal hukukun yaratacağı süreçlerin gerçek ürünü olacağını düşündükleri geleceğin ideal toplumunun ancak her türlü «artı değer»in ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşebileceğini ileri sürüyorlardı. Temel ilkelerde birbirleriyle çatışıyorlarsa da, her ikisi de «devlet»in *civitas diaboli* [şeytanın ülkesi], «toplum»un *civitas dei* [Tanrı'nın ülkesi] olduğunda görüş birliği içindeydiler.

Ne var ki Stein, bu iki anlayışın amaçlarını tersine çevirdi. Bir Hegelci ve ileri derecede devlete tapınan biri olarak, devleti *civitas coelestis* [gökyüzü ülkesi] olarak gördü. Yalnızca egemen burjuva toplumu anlamına geldiğini düşündüğü

toplumu ise, sosyalist arkadaşlarının ve öğretmenlerinin gözüyle görerek, *civitas terrana* [yeryüzü ülkesi] saydı.

Platon'da «saf idea», ilk fizyokratlarda «doğal düzen» ve Fransız ve İngiliz düşünürlerinde «toplum» ne ise, Stein için «devlet» o idi. Bu düşünürler bayağı maddenin karışmasıyla kirlenen ve saflığını yitiren şeyi, «devlet» olarak adlandırırlarken, Almanlar ona «toplum» adını verdiler. Bununla birlikte, gerçekte ikisi arasında pek fazla fark yoktur. Stein, Hegel'in adalet ve özgürlük üzerine dayanan saf devlet kavramının yalnızca bir «düşünce» olarak kalmaya mahkûm olduğunu, üzülerek kabul etti. Adalet ve özgürlüğün, kendilerinden türeyen mülkiyet ve kültür güçleri tarafından sonsuza dek kösteklenmiş olacakları görüşünü benimsediği için, Hegelci devlet kavramı hiç bir zaman bir gerçek, bir olgu durumuna gelemeyecekti. Stein, «toplum» ile ilgili olarak, onun uygulamadaki gelişmesinin, insanların [bireylerin] yararına birlikler olarak gördüğü derneklerle engelleneceği sonucuna varır.

Böylece düşünce kargaşasının en yüksek noktasına ulaşılmış oldu. Tek Carl Dietzel dışında, bütün Alman sosyologları, çok geçmeden Hegelci devlet kavramının, yalnızca «idea» düzeyinde var olan, güçsüz bir kavram olduğunu anladılar. Bu kavram hiç bir noktada devletin tarihsel gelişmesinin gerçeğine dokunmuyordu ve hiç bir biçimde öteden beri devlet olarak düşünülen şeyi karşılayan bir kavram durumuna sokulamazdı. Hem bilimsel kollektivizmin kurucusu olan Marx, hem eylemci anarşizmin kurucusu Bakunin ve özellikle Ludwig Gumplowicz, Hegelci terminolojiyi çoktan bırakmış, Batı Avrupa terminolojisini kabul etmişlerdi; söz konusu terminoloji her yerde genellikle kabul edilmiş bulunuyordu.

Elinizdeki bu küçük kitapta ben de Batı Avrupa terminolojisini izledim. «Devlet»ten, rastlantısal olarak biraraya *gelebilmiş olabilecek*, ya da amaçlı olarak biraraya gelmiş olmaları gereken bir insan topluluğunu anlamıyorum. Devletten, ekonomik güç dışı yollarla yaratılmış ayrıcalıkların ve üstünlüklerin toplamını anlıyorum. Devlet kavramına zıt olarak «toplum»dan, insan-insan arasında, barbar «fetih ve göç çağları»nın en son kalıntılarının toplum yaşamından ayıklanmasına

dek tümüyle gerçekleştirilemeyecek olan katıksız doğal ilişkilerin ve kurumların toplamını anlıyorum. Başkaları, herhangi bir önderlik ya da yönetim biçimine veya herhangi bir ideale «devlet» adını verebilirler. Bu bir kişisel seçim sorunudur. Tanımlar üzerinde tartışmanın bir yararı olmaz. Ama öteki düşünürler, aslında devletin sosyolojik kavramına karşı çıkmadıklarını, farklı bir temele dayandırılan bir devlet kavramının, geliştirdikleri düşüncelerin temelindeki kavram olmadığını anlarlarsa fena olmaz. Ve bu düşünürler, kendilerini özellikle, günümüze kadar «devlet» olarak bilinen şeyin gerçek tarihsel ürünleri, devletin her devlet öğretisinde ya da her devlet felsefesinde açıklanması gereken özü, gelişmesi, izlediği yol ve geleceği hakkında, bu kitapta kullanılan tanımlamadan başka bir tanımı kullanmanın tehlikelerine karşı korumalıdırlar.

Frankfurt, Nisan 1922 *Franz Oppenheimer*

YAZARIN ALMANCA BASKIYA ÖNSÖZÜ

Bu kitapçık ilk kez, 1909 yılında ve daha önce *Neue Rundschau*»'da yayınlanmış olan bir makalenin genişletilmiş biçimi olarak basılmıştı. Topladığı ilgi yalnızca Almanya ile sınırlı kalmamış, İngilizce, Fransızca ve Sırpçaya izinli çevirileri yapılmıştı. Amerika'da 1914 basımından sonra 1922'de ikinci baskısı da gerçekleştirildi. Macarca ve bildiğim kadarıyla tümü ya da bazı bölümleri Japonca, İbranice ve Yiddiş dillerinde izinim olmadan basıldı. Bunlardan yalnızca Macar yayımcı bana bir nüsha göndermeyi en azından akıl edebildi.

Ekonomik tarih anlayışı denilen yaklaşıma ilişkin bakış açımın tümüyle değişmesi sonucu ortaya çıkan, küçük ama çok temel bir değişiklik dışında 1923 tarihli son Almanca baskıda bir değişiklik yapmamıştım. Daha sonra yayınlanan «Sosyoloji Sistemi» adlı yapıtımda, özellikle onun 1926'da yayınlanan ikinci cildi «Devlet»te aynı görüşleri işlerken de, bu kitabın eski metninde bir değişiklik yapma gereksinimini duymamıştım. Temel görüşlerim o günlerden bu yana sarsılmadı. Tam tersine bu görüşler, Alman Sosyoloji Derneği'nin bu yılın Eylül ayında Zürih'te yapılan son toplantısında Almanya'nın önde gelen etnologlarınca hemen hemen tümüyle onay gördü. Bu, benim için tümdengelim yönteminin verimliliğinin yeni bir kanıtıdır. Çünkü

1898 yılında «Büyük Toprak Mülkiyeti ve Sosyal Sorun» adlı yapıtımda temel görüşlerimi ilk olarak açıkladığımda etnolojik bilgi birikimim son derece sınırlıydı. Anımsadığım kadarıyla, Julius Lippert'in «İnsanlığın Kültür Tarihi» adlı yapıtı dışında etnografi ve etnoloji alanında hiç bir şey okumamıştım. Daha sonra görüşlerine tümüyle katılacağım Ludwig Gumplowicz'in yazdıklarından bile haberdar değildim. Bu nedenle büyük usta kendisiyle daha sonra yakınlaştığımızda bu konuda bana tarizde bulunmuştu. O sıralar, sonraki çalışmalarımın alanını oluşturan konularda tam bir otodidakttım.*

Daha önce söylediğim gibi, bu yapıtın önemli bir bölümü büyük «Devlet»e** yedirildiğine göre, şu soruyu kendime ciddi ciddi sormam gerekti: Bu yapıtı eski biçimiyle yeniden yayınlamalı mıyım? Bu soruya çeşitli nedenlerle olumlu yanıt verdim. Büyük «Devlet» herşeyden önce 860 sayfalık hacmi ile geniş okuyucu kitlesi için biraz «ağırca»dır ve en azından çoğu Alman okuyucusu için, ne yazık ki çok da pahalıdır. Bunun ötesinde, (elinizdeki) küçük «Devlet»in tek tek bazı bölümleri «Sistem»in ikinci cildinde (yani büyük «Devlet»te) değil, «Genel Sosyoloji» başlıklı ilk bölümünde işlenmiş durumdadır. Ve son olarak, hemen tüm eski çalışmalarımı («Sosyoloji Sistemi»nin ders kitabı olarak yayınlanan üçüncü bölümü, yani «Saf Ekonominin ve Ekonomi Politiğin Teorisi» adlı yapıt ve tümüyle yeniden elden geçirdiğim «Değer ve Kapital Kârı» adlı çalışmam dışında) hiç değiştirmeden tekrar yayınlamaya beni iten aynı nedenle, küçük «Devlet»i yeniden bastırmayı gerekli gördüm. Bunun amacı, isteyen okurlara, tüm eski, bazen de aşmış olduğum çalışmalarımı incelemek ve böylece yazarın gelişme çizgisini izlemek olanağı sağlamaktır.

Böylece bu yapıt da, eski metnin hemen tümüyle aynısı olarak yeniden basılıyor. Yalnızca giriş bölümünün devlet teo-

* Kendi kendini yetiştiren, bildiğini kendi aklıyla üretmiş kimse (ç.n.).

** «Sosyoloji Sistemi» adlı yapıtın II. cildi (ç.n.).

rilerinden söz eden birinci kısmı, büyük «Devlet»e koşut olarak, yeniden gözden geçirildi.

Bu büyük konuya daha derin bir biçimde girmek isteyen okur için, büyük «Devlet»i okumaktan başka çare kalmayacak. Okuyucu orada yaklaşık 250 sayfa içinde devlet teorisinin Eski Yunan'dan en yeni dönemlere kadarki gelişimini, dahası, Eski-çağın kent devletlerini kırıp geçiren hastalıklarını, gelişmiş feodal devletten ortaya çıkan devlet biçimlerinin (Timar Devleti, Zümre Devleti, Mutlakçı ve Modern Anayasal Devlet) daha açık bir anlatımını da bulacak. Ve son olarak orada, eğer doğru görebilmişsem toplumsal gelişmeye egemen eğilimin bir sonucu olarak doğacak olan geleceğin «sınıfsız toplum»unun ayrıntılı bir betimlemesini de bulabilecek. Bu konuya bu kısa yapıtta ancak genel fırça vuruşlarıyla değinilebilmiştir.

İşte bu nedenlerle, bu küçük kitap yeniden ortalığa çıkabilir ve kendine ve yazarına pek çok eski dosta katılacak yeni dostlar bulmayı deneyebilir.

Frankfurt, 1 Kasım 1928 Franz Oppenheimer

I. DEVLET KURAMLARI

Bu bilimsel inceleme, devleti, hukuksal-sosyolojik açıdan değil, yalnızca sosyolojik açıdan ele almaktadır, ve anladığım kadar sosyolojik bakış açısı, hem bir tarih felsefesini hem de bir ekonomi kuramını içerir. Amacımız, devletin gelişmesini, sosyolojik-psikolojik kökenlerinden alıp, çağdaş anayasal biçimine kadar getirerek izlemektir; bundan sonra da, devletin gelecekteki gelişmesi hakkında sağlam temellere dayanan bir tanı, tahmin sunmaya çalışacağız. Devletin yalnızca özsel varlığını izleyip inceleyeceğimiz için, onun uluslararası ya da ulusal yaşamda aldığı biçimin temelindeki hukukun dışa vurulmuş görünümleriyle ilgilenmemiz de gerekmeyecek. Kısacası bu çalışma, devletin gelişmesi felsefesine bir katkıdır; ama burada genel biçimiyle izlediğimiz gelişme yasası, aynı zamanda çağdaş devletin, tüm biçimlerinde görülen toplumsal sorunlarıyla da ilgilidir.

Kafamızda böyle sınırları belirlenmiş bir yaklaşım bulunduğuna göre, tüm benimsenmiş kamu hukuku öğretilerini bir yana bırakarak yola çıkabiliriz. Devlet hakkındaki alışılagelen kuramların şöyle bir gözden geçirilmesi bile, bunların, devletin oluşumunu, özünü ve amacını açıklama yolunda hiç bir şey getirmediklerini göstermeye yeter. Bu kuramlarda, düşü-

nülebilecek her türlü uç noktalar arasında bulunabilecek tüm anlayış farkları yansıtılmaktadır. Rousseau, devleti bir toplum sözleşmesinden türetirken, Carey, devletin kökeninde bir soyguncu çetesinin yattığını söyler. Platon ve Karl Marx'ın izleyicileri, devlete tüm siyasal ve ekonomik konularda vatandaşlar üzerinde mutlak bir efendilik yükleyerek, devleti herşeye gücü yeten (kadiri mutlak) bir varlık olarak görürler; Platon bu yolda, devletin cinsel ilişkileri düzenlemesini isteyecek kadar ileri gider. Öte yandan Manchester okulu, liberalizmin en uç noktasına kayarak, devleti «jandarma devleti» düzeyine indirgemek isteyecek, ve böylece, mantıksal düzeyde, sonunda devleti ortadan kaldırması gereken bir bilimsel anarşizmi de doğurabilecektir. Bu çeşitli ve birbirine zıt görüşlerden yararlanarak, ne belli bir ilkeye ulaşmak ne de devletin özü hakkında doyurucu bir anlayış ortaya koymak olanağı vardır.

Söz konusu kuramlar arasındaki uzlaştırılamayacak kadar büyük farklılıkların nedeni, alışılagelen kuramların hiçbirinin devleti sosyolojik bakış açısından incelememiş olmasıyla, kolaylıkla açıklanabilir. Gerçekten, devlet tüm tarih boyunca görülen genel bir olgudur ve devletin doğası ancak, evrensel tarihin [dünya tarihinin] geniş ve kapsamlı bir biçimde incelenmesiyle açıkça ortaya konabilir. Bilimlerin «kral yolu» olan sosyoloji dışında hiç bir devlet incelemesi, böyle bir yolu izlemiş değildir. Sosyolojik devlet anlayışından önceki kuramların tümü, «sınıf kuramları», yani belli sınıflara özgü kuramlar olmuşlardır. Bizim araştırmalarımızdan çıkması beklenebilecek bir sonuç, geçmişte ve günümüzde her devletin bir sınıf devleti, geçmişte ve günümüzde her devlet kuramının bir sınıf kuramı olduğudur.

Devlet kavramının temelde hangi nitelikleri içerdiği sorusunun yanıtı ancak, geçmişin ve günümüzün devletlerinin, yapılabilirse tümünün, ortak özellikleri bakımından incelenmesiyle bulunabilir. Büyük, küçük, sıkı merkeziyetçi ya da gevşek örgütlü; monarşik, aristokratik, plütokratik ve demokratik devletler bulunabileceğine göre, bu devletlerin halkları, farklı ırklardan, farklı renklerden olabileceklerine ve uygar ya da daha az uygar, yaşamlarını tarımdan, sanayiden ya da ticaretten kazanan

insanlar biçiminde görülebileceklerine göre; devletin özünü, üzerinde kurulduğu toprakların genişliğinde, ülkesi ve uyrukları üzerindeki zorlayıcı gücünün niteliğinde, anayasasında ya da kültürel ve teknolojik düzeyinde bulamayacağımız açıktır.

Eski devlet felsefesi kuramları, böyle kapsamlı bir soyutlamaya ulaşmaya çalışmışlar ve devletin özünü, bugün de herkese öğretildiği gibi, «koruyucu kurum» olmasında bulmuşlardı. Dışarıya karşı sınırların korunması, içeride ise, hukuk düzeninin korunup sürdürülmesi, devletin «ratio fiendi et essendi» *si* olarak görülmüştür. Grotius, «devlet, üyelerini bir hukuk düzeni içinde korumak ve onların çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla oluşturulan, özgür insanların yetkinleştirilmiş bir birliğidir» derken bunu anlatmak istiyordu. Bu görüş, içinde gerçek payı bulunmakla birlikte, gerçeğin tümünü içermekten uzaktır: Geçmişteki ve günümüzdeki devlet, devlet adı verilebilecek her kuruluş, özellikle de yüksek gelişme aşamalarına ulaşmış, güç, büyüklük ve zenginlik bakımından dünya tarihinde bir yeri olan her devlet, bir sınıf devleti olagelmiştir.*

Bizim çalışmamız, devletin bu yönünün onun en belirleyici özelliğini oluşturduğunu, devletin ortaya çıkışının ve özünün yalnızca bu en önemli niteliğinden yola çıkılarak kavranabileceğini gösterecek. Gene göreceğiz ki, devletin dışarıya karşı ve ülke içinde yerine getirdiği «koruma» işlevi, üst sınıflardan devraldığı, onların tahakküm etme ve gelir elde etme haklarını korumaya yönelik bir görevi olup, bu niteliği, bir sınıf devleti olma niteliğinden sonra gelir. Devlet, koruma işlevini gerçekleştirmek amacıyla oluşmaz; tersine, devlet daha önce vardır, koruma işlevi devletin bir amacı olarak sonradan ortaya çıkar.

Öyleyse, devletin ne olduğuna ilişkin «sınıf kuramları»na [sınıfsal bakış açısının ürünü olan kuramlara] kısaca bir göz atarak önce devletin «ne olmadığını» görelim.

Devlet, ne Platon'un dediği gibi «birlikte yaşama zorunlu-

* İşleyiş ve varoluş nedeni (ç.n.).

luğu»ndan doğmuştur, ne de Aristoteles'in buna karşı ileri sürdüğü gibi, «doğal bir oluşum»dur. Ancillon'un ileri sürdüğü, devletin «dille aynı kökenden kaynaklandığı» görüşü ise, kesinlikle doğru değildir. Ancilon'a göre, «diller nasıl insanların duygu ve düşüncelerini paylaşma gereksinimlerinden ve bu yoldaki yeteneklerinden doğmuş iseler, devletler de, işte böyle bir gereksinimden ve toplumsallık güdüsünden doğmuşlardır.» Devlet, Bodin'in dediği gibi, «birçok ailenin ve onların ortaklaşa sahip oldukları şeylerin, egemen güç tarafından hukuksal yönetimi» de değildir. Devlet, Hobbes'un ve birçok ardılının ileri sürdüğü gibi, «herkesin herkese karşı savaşı»nı sona erdirmek için ortaya çıkmadığı gibi, Rousseau, Grotius, Spinoza ve Locke'un herkesi inandırmaya çalıştıkları biçimde, bir «toplum sözleşmesi» ürünü de sayılamaz. Devlet belki Fichte'nin iddia ettiği gibi, «ulus içindeki 'saf insanca olanın' sonsuza dek gelişmesi yüce amacının bir aracı»dır, ama kesinlikle böyle bir amaç için doğmadığı gibi, varlığını da böyle bir amaç yolunda sürdürmez. Devlet ne Schelling'in dediği gibi «Mutlak olan»dır, ne de Hegel'in parlak ve açık bir biçimde belirttiği gibi «ahlaki idenin gerçekleşmesi, besbelli ve kendisi için belirgin olan, kendini düşünen, bilen ve bildiğini gerçekleştiren tözel irade olarak ahlaksal tin»dir. Stahl'ın, devleti «insan topluluğunun ahlaki imparatorluğu» ve «derinlemesine bakılınca tanrısal bir kurum» olarak tanımlayan düşüncelerine de katılamayacağız. Ne de, «ortada bir hukuk toplumu yoksa, devlet de yoktur» diyen Marcus Tullius Cicero'ya ve «devletin oluşumunu bir tür hukuksal ürün, hukuksal üretimin en üst biçimi» olarak tanımlayan von Savigny'ye katılacağız. Bluntschli de benzer bir biçimde devleti «halkın kişiliği» olarak görür ve böylece toplumu, devleti ya da bunların herhangi bir bileşimini «üst organizma» olarak kabul eden kuramcıların başını çekmiş olur. Bu görüş en azından, devletin, ara halkalar olan kandaş örgüt, klan ve kabile aracılığıyla aileden doğduğunu ileri süren Sir Henry Maine'in savı kadar dayanaktan yoksundur. Devlet, hukukçu Jellinek'in sandığı gibi bir «korporatif birlik» de değildir. «Sonunda, kuvvet kullanmayı tekellerine geçirerek gelişen ve siyasal erk tarafından yapılan yağmaları başlatan bellibaşlı krallıkların ortaya çıktığı görüle-

bilecektir» diyen yaşlı Böhmer gerçeğe yaklaşmıştır; ama, devleti halkın efendisi durumuna gelmiş bir haydut çetesinin kurduğu bir şey olarak gören Carey, yanlış yolda yürümektedir. Bu tür açıklamaların bazılarında az çok gerçek payı bulunmakla birlikte, hiç biri gerçeği tam olarak kapsamamakta, çoğunluğu ise, tümüyle yanlış yansıtmaktadır.***

Bir sınıf kuramı, ister istemez, incelemenin ve aklın ulaştığı bir sonuç değil, isteklerin ve iradenin bir yan ürünüdür. Kanıtları, gerçeği ortaya çıkarmak için değil, maddi çıkarları kollama yarışında kullanılacak silahlar olarak ortaya atılır. Bu nedenle vardığı sonuç, bilim değil, bilimsizlik (cahillik) olur. Devletin ne olduğunu kavrarsak, devletle ilgili kuramların niçin öyle olduklarını da gerçekten kavrayabiliriz. Ama bunun tersi, devlet kuramlarının kavranmasıyla devletin de kavranabileceği söylenemez; devlet hakkındaki kuramların kavranması, devletin özü hakkında hiç bir ipucu vermez.

Devletin kökeni ve özü hakkında egemen anlayışın, özellikle de üniversite öğretiminde ağır basan görüşün, birazdan açıklayacağımız anlayış olduğu söylenebilir. Bu, pek çok saldırılara uğramış olmasına karşın, hâlâ benimsenen bir anlayış olarak görünmektedir.

Devletin, insanın toplumsal yaşamının, insanların içine doğa tarafından yerleştirilen toplumsallık içgüdüsünden doğan bir örgütü olduğu (Stoacı öğretide) söylenir; ya da devletin, «herkesin herkese karşı savaşı» durumuna bir son verme yolunda ve örgütlü çabalara karşı çıkan vahşi insanı, ilerleme şevkiyle fışkıran tüm filizleri kıran toplumsal yaşam düşmanı bir sa-

* Böhmer'in bu cümlesiyle Cicero'nun yukarıdaki cümlesi, Almanca metnin içinde Latince özgün biçimleriyle verilmiştir (ç.n.).

** İtalik harflerle dizilen bu satırlar, yazarın Almanca baskıya önsözünde de belirttiği gibi, daha önceki Almanca baskılarında bulunmayan (dolayısıyla onlardan yapılmış İngilizce baskıda da olmayan) büyük «Devlet»te gözden geçirip eleştirdiği siyasal kuramlarla ilgili görüşlerinin çok kısa bir özetidir (ç.n.).

vaşım yerine, barışçı bir topluluk yaşamına zorlama yolunda duyulan, karşı konmaz bir itinin sonucu olarak doğduğu (Epikuroscu öğretide) ileri sürülür. Birbirleriyle uzlaştırılmalarının olanaksızlığı apaçık görülen bu iki kavram, teolojik akıl yürütme yöntemine ve *Kitabı Mukaddes*'e duyulan inanca dayandırılan bir anlayışla, başlangıçta, doğası gereği toplumsal bir yaratık olan insanın, ilk günah, Kabil'in kardeşini öldürmesi, Babil Kulesi'nin göklere doğru yükseltilerek Tanrı karşısındaki sınırlarını aşması ile, sayısız kabilelere bölündüğü; bir devlet olarak barışçı bir biçimde birleşmelerine dek insanların birbirleriyle amansızca savaşacakları biçiminde birleştirilerek geliştirildi.

Bu, hiç bir biçimde aklın kabul edebileceği bir görüş değildir, çünkü bir sınıfın mantıksal kavramlarını, bu kavramlardan türetilen, bu kavramlara bağımlı kavram türleriyle karıştırmaktadır. Devletin, örgütlü siyasal tutunumun (kohezyonun) *tek* biçimi olduğu kabul edildikten sonra, aynı zamanda [öteki biçimlerinden farklı] *kendine özgü* niteliklere sahip olduğu söylenmektedir. Tarihte her devlet bir *sınıf devleti idi*, zamanımızda her devlet bir *sınıf devleti'dir;* ya rütbe, mertebe ya da mülk farklılıklarına dayanan üst ve alt toplumsal gruplardan oluşan bir hiyerarşidir. Bu olguya «devlet» denmelidir. Tarihin konusu işte bu tür bir örgüttür.

Bu nedenle, aralarındaki farklılıkları belirtecek sınıflandırmalara gitmeden, siyasal örgütlenmenin kendileri için aynı terimi kullandığımız tüm türlerinin hiç bir zaman sınıf devleti dışında bir biçim almadıklarını, ya da sınıf devleti biçiminin kavranabilir tek biçim olduğunu söylerken yanılmış olmasak gerek. Hiç değilse, herhangi bir siyasal örgütün, başlangıçta üst ve alt ekonomik sınıflardan oluşan bir yönetim biçimi göstermiş olmasa bile, gelişmenin zorunlu yasalarına uymaktan kaçınamayacağı için, sonunda tarihin sınıflı biçimine dönüşmesi gerekeceğini göstermeye yetecek kanıtlar ileri sürülebilir. Böyle kanıtlar ortaya konmuş olsaydı, siyasal birliğin, zamanla çeşitli gelişme aşamalarından, yani sınıf ayrımının daha bulunmadığı başlangıç aşamasından, sınıf farklılığı-

nın tam olarak geliştiği olgunluk aşamalarından geçerek farklılaşan tek bir biçiminin bulunduğu görülecekti.

Devlet felsefesiyle uğraşan önceki bilginler bu sorunun pek bilincinde değildiler. Gerek duyulan kanıtı, gelişmenin içinde saklı eğilimlerden dolayı, her siyasal örgütün yavaş yavaş bir sınıf devleti durumuna gelmek zorunda olduğu gibi bir düşünceyle karşılamaya çalıştılar. Doğal hukuk filozofları, bu kavramı, dinsel hukuk filozoflarından aldılar. Söz konusu kuram, doğal hukuk filozoflarından, Rousseau'nun aracılığıyla, ekonomicilere geçerek, onların öğretilerinin bir parçası oldu ve bugün bile bu kuram, ekonomicilerin görüşlerini yönlendirip, onları gerçek olgulardan uzaklaştırmaktadır.

Bu sözde kanıt, bir «ilkel birikim» kuramına, yani toprak ya da taşınır mülk biçimindeki ilk zenginliklerin, salt ekonomik güçler yoluyla sağlandığı görüşüne, Karl Marx'ın haklı olarak «peri masalı» diye alaya aldığı bir kurama dayanır. Bu kuramın izlediği mantık aşağı yukarı şöyledir:

Bir yerlerde, uzak, verimli bir ülkede, birbirlerine eşit konumda (statüde) bir avuç özgür insan, birbirlerini karşılıklı olarak korumak için bir birlik kurarlar. Bu insanlar yavaş yavaş, ayrı mülkiyet sınıfları oluşturacak biçimde farklılaşırlar. Gücü kuvveti, bilgelik derecesi ve tutumluluk, çalışkanlık ve ihtiyatlılık yetenekleri yüksek olanlar, yavaş yavaş, öteki zenginliklere temel oluşturacak kadar taşınır ya da taşınmaz mülke sahip olurken; aptallar, çalışmaları daha az verimli olanlar, özensiz davrananlar ve savurganlar, mülk edinemezler. Hali vakti yerinde olanlar, ya toprak kirası ya da kâr karşılığında, üretici mülklerini hali vakti yerinde olmayanlara kiralarlar; ve böylece bu kimseler, gittikçe daha fazla zenginleşirlerken, ötekiler hep yoksul olarak kalırlar. Mülkiyetteki bu farklılıklar yavaş yavaş toplumsal sınıf farklılıklarına yol açar; kendilerini kamu işlerine adamaları için ve kendilerince yürütülen yasaları kendi çıkarlarına çevirmeleri için gerekli zamana ve olanaklara yalnızca zenginler sahip oldukları için, zenginler her yerde üstünlük kazanırlar. Böylece zamanla bir yöneten ve mülk sahibi sınıf ile, mülk sahibi olmayan bir proletarya sınıfı ortaya çıkar. İnsanın gördüğü

ve bildiği her türlü toplulukta her zaman güçlü insanların yanı sıra güçsüzler, zekilerin yanı sıra aptallar, ihtiyatlıların yanı sıra savurgan insanlar bulunacağı için, özgür ve eşit insanlardan oluşan ilkel devlet, gelişmenin içinde saklı yasadan dolayı, bir sınıf devleti durumuna gelir.

Bu açıklama oldukça akla yakın ve günlük deneyimlerimize uygun görünür. Alt sınıfın özellikle yetenekli bir üyesinin önceki çevresinden daha yüksek basamaklara yükselmesi ve hatta üst sınıf içinde önde gelen bir konuma ulaşması ender görülen bir şey olmadığı gibi, bunun tersine, yüksek grubun mirasyedi, savurgan ya da zayıf bir üyesinin, «sınıfını yitirip» proletarya arasına düşmesi de ender görülen bir durum değildir.

Bununla birlikte bu kuramın tümü son derece yanıltıcıdır; bir «peri masalı»dır; yani üst sınıfların ayrıcalıklarını haklı göstermek için kullanılan bir «sınıf kuramı»dır. Sınıf devleti hiç bir zaman böyle doğmamıştır ve hiç bir zaman böyle doğmuş olamaz. Tarih böyle doğmadığını gösterir ve ekonomi de tümdengelimci bir yolla, mutlak, matematik ve bağlayıcı bir tanıklıkla, böyle doğmuş olamayacağını gösteriyor. Dört işlem aritmetiğiyle çözülebilecek basit bir problem bile, ilk birikim varsayımının tümüyle yanlış olduğunu ve bu varsayımın sınıflı devletin gelişmesiyle ilişkisinin bulunmadığını gösterir.

Bu konuda şöyle bir kanıtlamaya gidilebilir: Doğal hukuku ve benzeri görüşleri savunan tüm düşünürler, oybirliğiyle, akar sahibi (gelir sahibi) sınıflarla herhangi bir geliri olmayan sınıfların, ancak tüm verimli toprakların insanlarca işgal edilmesinden sonra doğabileceğini ileri sürmüşlerdir. Turgot, insanlar işgal edilmemiş topraklara sahip olma yolunda bol bol olanaklara sahip oldukları sürece «hiç kimse bir başkasının hizmetine girmeyi düşünmeyecektir» der; buna «hiç değilse, ipoteksiz ve yeterince geniş bir mülk üzerinde çalışan bağımsız köylünün kazancından daha yüksek olmayan bir ücretle çalışmak istemeyecektir» sözlerini ekleyebiliriz; öte yandan, ekilip biçilecek ya da sahip olunacak, sahipsiz (su ve hava gibi) topraklar bulunduğu sürece, toprak üzerine ipotek koymanın olanağı yoktur. Kimse bir karşılık ödenmeden sa-

hip olunabilecek bir şeyi kiralamaya kalkmayacağı için, kolaylıkla elde edilebilecek böyle şeylerin ipotek edilmelerini gerektirecek bir değerleri de yoktur.

Bu yüzden, doğal hukuk filozofları, başlangıçta fazla olmayan nüfusun doğal artışının hızını göz önüne alarak, yeryüzündeki tüm toprakların işgal edilmesinin oldukça erken bir tarihte gerçekleşmiş olacağını düşündüler. Bu işgalin, yaşadıkları tarihlerden -on sekizinci yüzyıldan- çok uzun yüzyıllar öncesinde olup bittiği görüşündeydiler ve buradan giderek çıkarsadıkları cılız bir düşünceyle, toplumlarında görülen sınıflaşmaların geçmişin çok uzak bir tarihinde ortaya çıktığını düşündükleri koşullardan doğduğu sonucuna vardılar. Ama bunun gerçekten böyle olup olmadığını araştırmak hiç bir zaman akıllarından geçmedi ve birkaçı dışında, sosyologların, tarihçilerin, ekonomicilerin çoğu, bu yanlış düşünceyi onlardan alarak benimsediler. Ancak çok yakın bir tarihte benim ileri sürdüğüm rakamların doğruluğu anlaşıldı ve bu rakamlar gerçekten şaşırtıcıydı.*

Ilıman kuşakta ortalama verimlilikteki toprakların ne kadar olduğunu aşağı yukarı doğru olarak saptayabiliriz. Aynı zamanda, ne kadar toprağın bir köylü ailesinin rahatlık içinde yaşamasını sağlamaya yeteceğini, ya da böyle ailelerden kaç tanesinin, dışarıdan yardım almalarına veya çiftlik hizmetçileri kullanmalarına gerek kalmadan kendi güçleriyle bu toprakları işleyebileceklerini bulabiliriz. Barbar göçleri sırasında (İ.S. 350-750 arasında) her bir sağlıklı insana düşen toprak parçası, dördü bir hektar tutan «morgen» hesabı üzerinden, ortalama verimlilikteki topraklarda otuz morgen, çok iyi topraklarda yalnızca on-on beş morgen idi. Toprağın en azından üçte biri, bazen yarısı, her yıl ekilmeden [nadasa] bırakılıyordu. Geride kalan on beş - yirmi morgen toprak, bu çocuk fabrikası gibi çalışan Cermenlerin büyük ailelerinin dev gibi iri insanlarını besleyip semirtmeye yetiyordu. Üstelik bu sonuç bir

* Franz Oppenheimer, **Theoric der reinen und politischen Ökonomie**, Berlin, 1912, (İngilizceye çevirenin notu).

günlük üretici kapasitenin en azından yarısının yitirilmesine yol açan ilkel bir teknikle sağlanabiliyordu. Çağımızda otuz morgen toprağın ortalama çiftçi için bir aileyi beslemeye yeteceğini düşünelim. Bu, kimsenin yetersiz bulamayacağı büyüklükte bir toprak parçasıdır. Günümüzün nüfusça kalabalık Almanyası'nda, otuz dört milyon hektar tarım toprağı bulunmaktadır. Tarım işçilerini ve onların aile üyelerini de içine alacak biçimde tarım nüfusu, on yedi milyona varır; böylece bir ailenin beş kişiden oluştuğunu ve çiftlik topraklarının eşit bölüşüldüğünü düşünürsek, her aileye on hektar toprak düşecektir. Bir başka deyişle, günümüzün Almanyası'nda bile, doğal hukuk yandaşlarının kuramlarına göre sınıf farklılaşmasının başlayacağı noktaya ulaşılmış değildir.

Aynı hesap daha seyrek nüfuslu ülkelere, örneğin Tuna ülkelerine, Türkiye'ye, Macaristan'a ve Rusya'ya uygulanınca, çok daha şaşırtıcı sonuçlarla karşılaşılacaktır. Gerçekten, yeryüzünde bugün, yetmiş üç milyar iki yüz milyon hektar toprak vardır. Bu rakam, yeryüzünde yaşayan [yalnız çiftçilerin değil] her meslekten bir milyar sekiz yüz milyon insan sayısına bölününce, beş kişiden oluşan her ailenin eline otuz morgen toprak düştükten sonra, *geride gezegenimizin üçte ikisi işgal edilmemiş olarak kalacaktır.*

Dolayısıyla, çalışan mülksüz sınıfın çoğalmasıyla, salt ekonomik nedenler, sınıfların farklılaşmasına yol açıyor olsaydı, bu farklılaşmanın başlayacağı zamana daha varılmamış olacaktı; ve toprak sahipliğinin toprakta doğal bir kıtlığa yol açacağı kritik nokta, geleceğin görünmeyecek kadar ilerideki bir tarihinde, belki de hiç bir zaman ulaşılamayacak kadar uzak bir gelecekte olacaktı.

Ama gerçeğe baktığımız zaman, dünyanın her yerinde, hatta nüfusun günümüzdekinden çok daha seyrek olduğu yüzyıllarda bile, üstte mülk sahibi sınıfın, altta mülksüz, sıkıntı içinde yaşayan sınıfın bulunduğu bir «sınıf devleti» ile karşılaşırız. Sınıf devletinin ancak verimli toprakların tümüyle *işgal* edildiği zaman ortaya çıkabildiği doğrudur; günümüzde bile, tüm toprakların «ekonomik» olarak işgal edilmediklerini gösterdiğim anımsanırsa, bu, toprakların daha önceden «si-

yasal» olarak işgal edildiği anlamına gelir. Toprağın «doğal kıtlık» noktasına varılmadığına göre, söz konusu kıtlık «hukuksal» bir kıtlıktır. Yani toprak daha önceden, uyruk sınıflara karşı yönetici bir sınıf tarafından işgal edilmiş olup, onların buralara yerleşmeleri önlenmiştir. Bu yüzden, devlet, bir sınıf devleti olarak, fetih ve boyun eğdirme dışında bir yolla ortaya çıkmış olamaz.

İyi bilinen tarihsel olgular da, ilerideki satırlarda açıklanacak nedenlerle, «devletin sosyolojik kavramı» adı verilen bu görüşü, bol bol desteklemektedir. Gene de en çağdaş tarihçiler, savaşla tek bir devlet olarak birleşen söz konusu iki grubun, böyle bir savaşla birleştikleri tarihten önce her ikisinin birer ayrı «devlet» oluşturdukları düşüncesiyle, bu görüşü kabul etmemektedirler.

Elimizde bunun tersini gösterecek bir tarihsel kanıtlama yöntemi bulunmadığına göre ve insan tarihinin başlangıçları bilinmediğine göre, tümdengelimci yöntem olmasaydı, «kanıtlanmamış» bir yargıya varmaktan başka bir şey yapmamış olacaktık; ama tümdengelimci yöntem, devletin, tarihin gösterdiği gibi, sınıf devletinin, savaşçı bir boyun eğdirme dışında bir yolla doğmuş olamayacağını mutlak bir kesinlikle ortaya koymuştur. Kanıtların çokluğu, yaptığımız basit hesabın herhangi bir başka sonuca varılmasına olanak vermediğini göstermektedir.

Sosyolojik Devlet Kavramı

İlk çıkışında devletin salt sosyolojik olan kavramına, ekonomik boyutu da ekledim ve onu şöyle formülleştirdim:

Bir kavram olarak devlet nedir? *Sosyolojik devlet sözcüğünün geçmişi, bu soruyu yanıtlamaktadır. Sözcük. Rönesans dönemi İtalyası'ndan gelmekte ve iktidarı kuvvet yoluyla eline geçiren prensle yardımcılarından oluşan çevresini belirtmektedir. Jacob Burckhardt, «yöneticilerle onların çevresine 'lo stato' denirdi ve bu sözcük sonraları bir bölgenin tüm varlığını içeren bir anlam edindi» der. Öyleyse, «devlet benim» diyen XIV. Louis, bunu*

*söylerken, gerçekte, sandığından daha derin bir anlamda haklıydı.**

Devlet, oluşumu sırasında tümüyle, varlığının ilk aşamalarında ise özünde ve neredeyse tümüyle, zafer kazanmış bir insan grubunun, (bu grubun) yendikleri üzerindeki egemenliğini bir düzene bağlamak ve kendini, içten gelecek ayaklanmalara ve dıştan gelecek saldırılara karşı güvenceye almak amacıyla, yendiği gruba zorla kabul ettirdiği bir toplumsal kurumdur. Bu egemenliğin sonul amacı, yenilenlerin yenenler tarafından ekonomik alanda sömürülmesinden başka bir şey değildir.

Tarihte bilinen hiç bir ilkel devlet başka bir biçimde doğmamıştır. Güvenilir bir kaynakta bunun tersinin yazılı olduğu durumlarda, ya kendi iç gelişmelerini tamamlamış iki ilkel devletin, daha karmaşık bir örgüt oluşturmak üzere birleşerek birbiriyle karıştığı bir durumdan söz ediliyordur; ya da yazılanlar, kendilerini kurda karşı korumak için bir ayıyı kral edinen koyunların masalının insanlara uyarlanmasıdır. Ama bu ikinci durumda bile, söz konusu devletin biçimi ve içeriği kesinlikle, böyle bir ara dönem geçirmeyen ve doğrudan bir «kurt devleti» olarak ortaya çıkan devletlerin biçiminin ve içeriğinin aynısıdır.

Okul yıllarında öğretildiği kadarıyla tarih bilgisi bile, bu genel savı kanıtlamaya yeter. Her yerde daha az savaşçı bir halkın sınırlarını çiğneyip geçen, oraya bir soylular sınıfı olarak yerleşen ve kendi devletlerini kuran vahşi insanların savaşçı kabileleriyle karşılaşırız. Mezopotamya'da, Babilliler, Amurrular, Asurlar, Aramiler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Partlar, Moğollar, Selçuklar, Tatarlar, Türkler biçiminde akınlar birbirini, devletler bir diğerini izler; Nil vadisinde Hiksoslar, Nübyeliler, Persler, Yunanlılar, Romalılar, Araplar, Türkler; Yunanistan'da, Dorların kurdukları devletler bunun tipik örnekleridir; İtalya'da, Romalılar, Ostrogotlar, Lombardlar, Franklar, Cermenler; İspanya'da Kartacalılar, Vizigotlar,

* İtalik dizilen bu pasaj da Almanca baskıda bulunup, İngilizce çeviride bulunmamaktadır. (ç.n.).

Araplar; Galya'da Romalılar, Franklar, Burgondiyalılar, Normanlar; Britanya'da Saksonlar, Normanlar öteki örneklerdir. Hindistan'da savaşçı kabilelerin birbiri ardına gelen akınları, ülkeyi neredeyse Hind Okyanusu adalarına kadar bir sel gibi silip süpürdü. Çin'de de böyle oldu. Avrupa kolonilerinde de, nerede yerleşik bir insan topluluğu görülmüşse, orada, örneğin Güney Amerika'da ve Meksika'da aynı olguyla karşılaşırız. Bu öğenin (yerleşikliğin) bulunmadığı, yok edilebilen ama boyunduruk altına alınamayan, oradan oraya dolanan avcıların bulunduğu yerlerde, fatihler, uzak ülkelerden sürekli olarak angaryada çalıştırılacak insan kitlelerini ithal etme yoluna başvururlar ve böylece köle ticareti ortaya çıkar.

Buna uymayan kuraldışı durum yalnızca yerleşik bir nüfusun eksikliğini köle getirerek gidermenin belli bir noktadan sonra yasaklandığı Avrupalıların kolonilerinde görülür. Bu kolonilerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri, tarihin tanıdığı en güçlü devlet oluşumlarından biridir. Bu kuraldışı durum, sömürülecek ve durmaksızın çalıştırılacak insan kitlesinin ilkel devletlerden ya da sömürünün dayanılmaz boyutlara ulaştığı ama yer değiştirme özgürlüğünün sağlandığı gelişmenin ileri noktalarına ulaşmış devletlerden büyük göçler biçiminde *kendi kendini ithal etmesi* ile açıklanabilir. Bu durumda, yabancı ülkelerde «devlet» hastalığını kapmış kitlelerin uzaktaki bir hastalığı taşımasından söz edilebilir. Ama bu tür kolonilerde, ya ülkenin çok uzak oluşundan ve bunun sonucu olarak insanların ülkelerini bırakıp buraya gelmelerinin çok pahalı olmasından dolayı, ya da göçmen akımını sınırlayıcı düzenlemelere gidilmesi nedeniyle, göç son derece az olursa devletin gelişmesinin sonul noktasının ne olduğunu daha kolay kavrayabiliriz. Bu, bizim zorunlu gördüğümüz, ancak bilimsel terminolojisini henüz geliştiremediğimiz bir sonul noktadır. Burada yine gelişmenin diyalektiği olarak niceliksel bir değişimin niteliksel bir değişikliğe dönüşmesi söz konusudur: Eski biçim, yeni bir içerik kazanır. Büyük bir insan kitlesinin birlikte yaşamalarını güce dayanan sıkı düzenlemelerle sağladığı kadarıyla, ortada bir «devlet» vardır; ama bu artık eski anlamıyla «devlet» değildir. Bir toplumsal grubun öteki üzerindeki

siyasal egemenliğinin ve ekonomik sömürüsünün bir aracı, bir «sınıf devleti» olmayıp, daha çok bir «toplum sözleşmesi» [varsayımı] ile bağdaştırılabilecek bir durumdur. Feodalliğe benzer bir biçimde yarı köle durumuna düşürülmüş Kanakaları sömürmeyi hâlâ sürdüren Queensland dışındaki Avustralya kolonilerinde bu aşamaya yaklaşıldığı, Yeni Zelanda'da ise hemen hemen ulaşıldığı söylenebilir.

Tarihin bilinen devletlerinin kökeni ve özü ya da «devlet» sözcüğünün sosyolojik anlamı hakkında bir görüş birliği olmadığı sürece, bu en gelişmiş kamusal örgütlenmelere başka [devletten başka] bir ad bulmaya çalışmak boşuna olacaktır. Her türlü karşı çıkışlara karşın ve özellikle bulanık kavramlar kullanmaktan duyulan haz nedeniyle, bunlara «devlet» denmesi sürüp gidecektir. Bununla birlikte yaptığımız çalışmanın amaçları bakımından yeni bir kavramın, farklı bir sözel kaldıracın kullanılmasını önereceğiz ve bu yeni sürecin doldurduğu sonuca [siyasal düzene] bundan böyle «özgür vatandaşlık düzeni»* diyeceğiz.

Geçmişin ve günümüzün devletlerinin özetle gözden geçirildiği bu bölümü, yer sorunu olmasaydı, haksız olarak «Dün-

* Almanca metinde **«Freibürgerschaft»**, İngilizce çeviride **«freaman's citizenship»** olan bu kavram, sözcük sözcük çevrildiğinde, «özgürlerin vatandaşlığı» ile karşılanabilirse de, yazarın kafasında kurduğu geleceğin toplum biçimini gözönüne alarak, «özgür vatandaşlık toplumu» ya da «özgür vatandaşlık düzeni» olarak çevirmeyi düşündük. Birinci karşılık daha uygun görülmekle birlikte yazarın «devlet» ile «toplum»u karşıt kavramlar olarak görmesine karşın, geleceğin söz konusu toplumunda, o ya da bu biçimde bir devletin bulunup bulunmayacağı hakkında (belki yazarın kendisinin de bu konuda kesin bir karar verememiş olmasından kaynaklanan) kesin bir ipucu bulamadığımız için, «özgür vatandaşlık toplumu» yerine, «devlet» ve «toplum» arası bir anlam taşıyan «düzen» sözcüğünü yeğleyerek, «özgür vatandaşlık düzeni» olarak çevirmekte karar kıldık (ç.n.).

ya Tarihi» denilen bilim dalının ele almadığı devletler hakkında budunbilimin (etnolojinin) sağladığı verilerin de incelenmesi ile tamamlamak gerekecekti. Bu alanda da ortaya attığımız genel kuralın geçerli olduğuna ilişkin güvence vermekle yetiniyoruz. İster Malaya takımadalarında, isterse «büyük sosyolojik laboratuvar Afrika»da olsun, bu gezegen üstünde kabilelerin gelişmesinin ileri bir aşamaya ulaştığı her yerde, devlet, bir insan grubunun bir diğerini boyunduruk altına almasından doğmuştur. Devletin ortaya çıkışının varlık nedeni de, yeterli nedeni de, bu boyun eğdirilenlerin ekonomik olarak sömürülmesidir; bu, bugün de böyledir.

Buraya kadar yaptığımız «hızla göz gezdirme», kitabın temel savının kanıtlanmasından öteye geçmekte ve devletin insanlık için acılarla dolu çağlar boyunca gelişmesini keskin ana çizgileriyle izlememize de olanak vermektedir. Bunu, devletin gelişimini fetih üzerine kurulan ilkel devletten alıp, «özgür vatandaşlık düzeni»ne kadar getirerek yapacağız. Bu ana düşüncemizi herkesten çok, yürekli yaşamını, kendi seçtiği yürekli bir ölümle taçlandıran Graz Üniversitesi'nden kamu hukukçusu ve sosyolog Ludwig Gumplowicz'e borçluyuz.

II. DEVLETİN OLUŞUMU

Tüm yaşamı tek bir güç sürüklemektedir; tarihöncesinin sıcak okyanuslarında yüzen bir albümin parçasından omurgalılara ve sonra insana dek tüm yaşamı tek bir güç geliştirmiştir. Bu tek güç, Lippert'e göre, «açlık ve aşk» olarak iki dala ayrılan yaşamı sürdürme yönelişidir. Ama insanın ortaya çıkışıyla, «insan dünyasının çatkısını ayakta tutacak olan açlık ve aşk»ın yanı sıra bu güçlerin oyununa felsefe de katılır. İnsanın ortaya çıkışıyla birlikte, nedensellik bağı kurma olarak felsefe de, «açlık ve aşk ile insan doğasını ayakta tutmak için» bu güçlerin oyununa katılır. Kuşkusuz bu felsefe, yani Schopenhauer'un «tasavvur»u,* kökeninde kendisinin «irade»** dediği yaşamını sürdürme dürtüsünden başka bir şey değildir. Felsefe yeryüzünde neye yöneleceğimizin, varolma savaşımının bir aracıdır. Buna karşın nedensellik bağıntısı kurma dürtüsünün, toplumsal oluşumların ve toplumsal gelişim sürecinin ortak belirleyicilerinden biri olarak, bağımsız bir güç olduğunu

* «Vorstellung».

** Almanca «Wille», İngilizcesi «Will», isteği de içeren anlamıyla (istem) «irade» (ç.n.).

da görüyoruz. İnsan toplumunun başlangıcında, ve onun yavaş yavaş gelişmesi sırasında bu dürtü kendini «boşinanç» (batıl itikat) olarak adlandırılan çeşitli garip düşünceler biçiminde ortaya koyar. Boşinançlar, hava ve su, toprak ve ateş, hayvanlar ve bitkiler gibi, hem iyi hem kötü ruhlarla dolu oldukları düşünülen olguların yetersiz gözlemlerine dayanılarak ulaşılan tümüyle mantıksal sonuçlardır. Ancak çok sonraları, pek az ulusun ulaşabildiği aydınlık yeniçağda, olguların eksiksiz gözlemlenmesinin mantıksal bir sonucu olarak, nedensellik bağı kurma dürtüsünün yeni bir ürününün, yani insan ruhunun dört bir yanına dal budak salmış boşinançları kökünden kurutması beklenen bilimin doğduğu görülür.

Ne var ki, özellikle «vecd»[2] durumlarında güçlü bir biçimde olmak üzere, boşinanç da tarihi etkilemiş görünür; boşinançlar olağanüstü bir yanı olmayan sıradan dönemlerde bile insanlığın topluluk yaşamının gelişmesine kuvvetle katkıda bulunmuş olabilirler; gene de gelişmenin başlıca gücünün, bugün bile [boşinançlarda değil] insanı kendisi için ve ailesinin beslenmesi, giyinmesi, barınması için bir şeyler elde etmeye zorlayan yaşam gereksinimlerinde olduğu görülecektir. Böylece bu güç günümüzde karşımıza «ekonomik» iti olarak çıkmaktadır. Dolayısıyla tarihin sosyolojik açıdan, daha doğrusu sosyo-psikolojik açıdan ele alınması, kendilerini yavaş yavaş ortaya koyarak gittikçe artan ekonomik gereksinimleri karşılama yöntemlerinin izlenmesinden ve nedensellik bağlantıları kurma eğiliminin etkilerinin hakettikleri biçimde, hakettikleri kadar göz önüne alınmasından başka bir yolla yapılamaz.

«Siyasal Yollar» ve «Ekonomik Yollar»

Yaşamını sürdürmek için bir geçim olanağı arayan insanın karşısında, isteklerini karşılayabilmesi için başvurmak zorunda kaldığı birbirine taban tabana zıt iki yol vardır. Bunlar, çalışmak ve soymaktır; bir kimsenin kendi işgücüne dayanması ile, ötekilerinin işgücüne zorla elkoymaktır. Soygunculuk! Zorla elde etme! Gelişmiş bir uygarlığın, özellikle mülkiyetin çiğnenmezliği düşüncesine dayanan gelişmiş bir uygar-

lığın çağdaş üyeleri olduğumuz için, bu sözler kafamızda suç işlemekle ilgili düşünceleri çağrıştırır. Sözcüklerin taşıdığı bu çeşni, kara ve deniz soygunculuğunun, çok uzun bir süre örgütlü ve kitlesel soygunculuktan öteye gitmeyen savaşlarda savaşçının işi gibi, ilkel yaşam ilişkileri içinde en saygıdeğer meslekleri oluşturduklarını düşündüğümüzde bile silinmiyor. Hem bu nedenden dolayı, hem de bu çalışmanın daha ilerideki noktalarının gereksinimlerini düşünerek, bu çok önemli zıtlığı ortaya koyabilecek biçimde, kısa ve açık olan ve birbirlerine taban tabana zıt duran terimler önereceğim; aşağıdaki tartışmada, bir kimsenin kendi çalışmasına ve bu çalışmasıyla başkalarının çalışmasını birbirine denk olarak değiştirmesine, gereksinimlerin karşılanmasında izlenen «ekonomik yollar», başkalarının çalışmasının karşılıksız olarak elde edilmesine «siyasal yollar» diyeceğim.*

Bu, tümüyle yeni bir düşünce değildir; tarih felsefecileri her zaman bu zıtlığın farkına varmışlar ve onu formülleştirmeye çalışmışlardır. Ama bu yolda ortaya atılan formüllerin hiç birisi, temeldeki düşünceyi, mantıksal sonuçlarının tümüne ulaşacak biçimde geliştirememiştir. Hiç bir yerde, *aynı amaca*, yani ekonomik tüketim nesneleri elde etmeye yönelen eylemlerde görülen bu zıtlığın yalnızca *araçlarda*, yani başvurulan yollarda olduğu gösterilmemiştir. Oysa konunun incelenmesinde işin püf noktası buradadır. Karl Marx örneğinde, onun çapında bir düşünürün, ekonomik amaçlar ile ekonomik araçlar (ekonomik yollar) ayrımını kesin bir biçimde yapmadığı

* Almanca metinde **ökonomische Mittel** ve **politische Mittel**, İngilizce çeviride **economic means** ve **political means**' olan bu kavramlar, «ekonomik araçlar» ve «siyasal araçlar» biçiminde de çevrilebilir. Yazar, görüldüğü gibi, bu terimleri sıradan anlamları dışında özel bir anlamda kullanmıştır; bu nedenle ilk kullanılışında, s. 18'de çift tırnak içinde vermiştir. Başka yerlerde artık çift tırnak içinde vermeyi gerekli görmemiş olsa bile, Türkçe çevirisinde, taşıdıkları özel anlamı anımsatmak için, her geçtiği yerde tırnak içinde vermeyi uygun gördük (ç.n.).

için, karışıklığa düşüldüğünü görüyoruz. Marx'ın görkemli kuramının, sonunda gerçeklerden böylesine uzaklaşmasına yol açan yanılgıların tümü, ekonomik gereksinimlerin sağlanmasının araçları ile gereksinimlerin sağlanması amacının arasında açık bir ayrımın yapılmamış olmasından kaynaklanır. Bu, Marx'ı, köleliği bir «ekonomik kategori» olarak gösterip, kuvveti «ekonomik güç» olarak görmeye sürükledi; bu görüşler, yanlışlıklarının ortaya çıkarılması çok daha güç olduğu için, ve kendilerinden yanlış sonuçların çıkarılması kaçınılmaz olduğundan, tümden yanlış düşüncelerden çok daha tehlikeli olan yarı doğru düşüncelerdir.

Öte yandan, bizim aynı amacın iki yolu arasında yaptığımız kesin ayrım, bu tür bir karışıklığa düşmekten kaçınmamıza yardımcı olacaktır. Bu ayrım, devletin gelişmesinin, özünün ve amacının ne olduğu yolunda bir anlayışa varmamızda da anahtar görevi görecektir; ve tüm evrensel tarih [dünya tarihi] zamanımıza kadar devletlerin tarihinden başka bir şey olmadığı için, bu ayrım evrensel tarihi anlamamızın da anahtarı olacaktır. İlkel zamanlardan uygarlığımıza dek, tüm dünya tarihi, tek bir dönemden, «ekonomik yollar» ile «siyasal yollar» arasındaki çatışma döneminden oluşur; ve dünya tarihi, «özgür vatandaşlık düzeni» dönemine ulaşmamıza dek, yalnızca bu çatışmayı içermiştir ve içerecektir.

Devletsiz Topluluklar: Avcılar ve İlkel Çapa Tarımcıları*

Devlet [geçimi sağlama alanında başvurulan] «siyasal yollar»ın bir örgütüdür. Dolayısıyla, «ekonomik yollar» ile gereksinimlerin karşılanması için belirli miktarda nesnelerin üretilmesine, savaşla gerçekleştirilecek bir soygunda alınıp götürülecek ya da elkonacak nesnelerin yaratılmasına dek, hiç bir devlet var olamaz. Bu nedenle, ilkel avcıların devleti yoktur;

* İng. **Grubbers**, Alm. **Hacbauer**; toprağı sabanla sürerek değil, çapa, eşeleme sopası, tırmık vb. ile işleyerek tarım yapan ilkel çiftçiler (ç.n.).

hatta oldukça gelişmiş avcı topluluklar bile, ancak komşu bölgelerde boyun eğdirebilecekleri ileri derecede gelişmiş ekonomik örgütlenmeler buldukları zaman, bir devlet yapısının parçalarını oluşturabilirler. Ama ilkel düzeydeki avcılar, neredeyse bir anarşi, bir yönetimsiz topluluk içinde yaşarlar.

Grosse, ilkel avcılar hakkında genel olarak şunları söylemektedir:

«Aralarında mal mülk bakımından önemli bir farklılık yoktur; bu yüzden bir toplumda üyeler arasında zümre farklılıklarına yol açacak temel kaynaklar onlarda bulunmaz. Genel olarak kabile içindeki tüm yetişkin erkekler eşit haklardan yararlanırlar. Yaşlılar, daha fazla deneyimli olmaları yüzünden, belli bir yetkeye, ağırlığa sahiptirler; ama kabile içinde kimse kendini onlara boyun eğmekle yükümlü görmez. Orta Kaliforniyalı Veddalarda ve Minkopielerde görüldüğü gibi, kendilerine şefler edindikleri durumlarda, şefin erki son derece sınırlıdır. Şefin, isteklerini, topluluğun geri kalan üyelerinin iradelerine karşı dayatacak olanakları yoktur. Kaldı ki, çoğu avcı kabilesinde şef bulunmaz. Tüm erkeklerin toplumu, hâlâ türdeş, farklılaşmamış bir kitle oluşturur; bu kitle içinde yalnızca, sihirsel güçlere sahip olduklarına inanılan kimseler göze çarpacak biçimde sivrilmişlerdir.»[3]

Böyle bir durumda da, sıradan devlet kuramlarında bile «devletlik»ten en küçük bir eser yoktur; bu yargı, devletin doğru kavramı olan «sosyolojik devlet anlayışı» açısından çok daha geçerlidir.

İlkel köylülerin* toplumsal yapıları, devlete, bir avcılar sürüsünün yapısının «benzediğinden» daha fazla bir benzerlik göstermez. Toprak üzerinde çapa ile çalışarak yaşayan köylüler, özgürlük içinde yaşıyorlar demektir; daha ortalıklarda «devlet» görünmemektedir. Saban, her zaman, ancak devlet içinde görülen daha yüksek bir ekonomik durumun, yani işin boyun eğdirilmiş hizmetçilerce görüldüğü bir büyük tarım işletmesi sisteminin işaretidir.[4] İlkel çapa tarımcıları, birbirlerinden ayrı

* Toprağa yerleşmiş ilkel çiftçiler kastediliyor (ç.n.).

*«curtilage»*lar durumunda, bazen arazi ya da çiftlik sınırları ile ilgili tartışmalarla bölünüp, birbirlerinden kopmuş köylerde, mezralarda dağınık bir biçimde yaşarlar. En iyi durumda, yeminle birbirlerine bağlanmış, aynı soydan gelme, aynı dili konuşma ve kendilerine dayatılmış aynı inanca sahip olma bilincinin bağıyla, birbirlerine bağlanmış gevşek örgütler içinde yaşarlar. Olsa olsa yılda bir kez, ünlü atalarını ya da kabile atasını anıp kutlamak için ortak törenlerde biraraya gelirler. Böylece oluşan kitle üzerinde yönetici bir yetke yoktur; ama bir köyün ya da belki bir bölgenin şefleri, kendi bölgelerinde, genellikle kişisel niteliklere, özellikle de kendilerinde bulunduğuna inanılan sihirsel güçlere dayanan az ya da çok nüfuza sahip olabilirler. Cunow, Perulu köylülerin, İnkaların akınlarından önceki yaşamını, «akrabalık bağlarının birarada tuttuğu, her biri kendi içinde az ya da çok özerk yerel birimlere bölünmüş, birbirleriyle savaşan pek çok bağımsız kabilenin yan yana yaşaması»[5] olarak betimler. Eski Dünya'nın ve Yeni Dünya'nın tüm ilkel köylülerinin böyle oldukları söylenebilir.

Böyle bir toplum durumunda, saldırgan amaçlar taşıyan savaşçı bir örgütün doğabileceği pek akla yatkın görünmüyor. Klanı ortak savunma için harekete geçirebilmek oldukça güçtür, bu yolda kabileyi harekete geçirebilmek çok daha güçtür. Köylü hareketli değildir, yetiştirdiği bitkiler gibi toprağa bağlanmıştır. Tarlada çalışmak, yasalarla toprağa bağlanmış olmasa, bir yerden bir yere gitme özgürlüğü bulunsa bile, kendisini «toprağın tutsağı» *(glebae adscriptus)* kılar. Ayrıca, tüm ülkede çapayla tarım yapan ilkel çiftçiler bulunuyorsa, yağmacı bir akına girişmenin ne gibi bir amacı olabilir ki? Köylünün bir başka köylüden, kendisinin sahip olmayıp da alıp götürebileceği hiç bir şey yoktur. Tarım topraklarının gerektiğinden çok fazla olduğu bir toplum durumunda, bu toprakların ekim, biçim alanı içine sokulmasında, her bir kişinin ancak küçük bir katkısı olabilir. Her köylü gereksinimi kadar genişlikteki bir toprağa yerleşir; bundan fazlasına el atmasının hiç bir yararı olmayacaktır. Fazlasını elde tutmaya çalışmak, sahibi, bundan sağlayacağı tahıl ürünlerini bir süre saklayabilme olanağını bulsa bile, işgücünün gereksiz yere yitirilmesi anlamına gelecektir.

Çünkü ilkel koşullarda, emeğinin bu ürünleri, hava değişiklikleri, karıncalar ve öteki etmenler tarafından kısa sürede yok edilecektir. Ratzel'e göre, Orta Afrika köylüleri, ürünlerinin gereksinimlerini aşan bölümünü tümüyle yitirmemek için, olabildiğince kısa süre içinde biraya dönüştürmek zorundadırlar.

Tüm bu nedenlerden dolayı, ilkel köylüler, avcılarda ve çobanlarda görülen özellik olan saldırmaya yönelik bir savaşçılık ruhundan tümüyle yoksundurlar; çünkü savaş, durumlarının daha iyiye gitmesini sağlayamaz. Ve bu barışçı tutumları, çiftçilik yapmanın köylüye iyi bir savaşçı olmak yolunda pek yararının dokunmaması nedeniyle, daha da pekişir. Kaslarının güçlü, kendisinin dayanıklı olduğu doğrudur; ama avcılar ve çobanlar, yaşam biçimleri yüzünden çeviklik ve harekete geçmede çabukluk yeteneklerini geliştirmişlerken, köylü, hareketlerinde hantal, bir karara varmakta ağırdır. Bu nedenle ilkel köylü, genellikle avcıdan ve çobandan daha yumuşak huyludur.*

Özetle, köylülerin yaşadıkları bölgelerin ekonomik ve toplumsal koşulları altında, daha yüksek düzeyde bir bütünleşmeye

* Bu psikolojik farklılık, çoğu kaynakta açıkça belirtilmişse de, mutlak bir kural değildir; Grosse, **Formen der Familie** [Aile Türleri] adlı yapıtında (s. 137'de) «Bazı uygarlık tarihçileri, köylülerin barışsever oldukları savıyla, onları savaşçı göçebelerin tam karşısına koyarlar. Gerçekten, köylülerin ekonomik yaşamları, sürü besleyiciler için söylenebilen şeylerin söylenmesine ya da onların savaşla ilgili bir eğitimden geçirildiğinin ileri sürülmesine olanak verecek nitelikte değildir. Bununla birlikte, tarımsal üretimle geçinilen bir bölgede, son derece savaşçı ve hiç bir yerde görülmeyecek derecede acımasız bir toplulukla karşılaşılabilir. Bismarck Takımadalarının vahşi yamyamları, kana susamış Vityalar, Dahomey ve Aşhanti insan kasapları da topraklarını 'barış içinde' ekip biçen köylülerdir. Ötekiler onlar kadar kötü görünmeseler bile, köylülerin büyük bölümünün yumuşak huylu oldukları görüşünün, hiç değilse sorgusuz sualsiz kabul edilebilecek bir görüş olmadığı söylenebilir.» der.

yol açacak etkiler yaratan bir farklılaşmayla karşılaşılmaz. Buralarda, komşulara savaşla boyun eğdirilmesi yolunda ne bir iti, ne de bir olanak bulunmaktadır. Dolayısıyla buralarda herhangi bir «devlet» doğamaz; ve, şurası bir gerçektir ki, şimdiye dek bu tür koşullardan tek bir devlet bile doğmuş değildir. Dıştan bir iti, farklı bir biçimde beslenen insanların oluşturdukları gruplardan gelen bir iti olmasaydı, ilkel köylü toplulukları, devletin ne olduğunu hiç bir zaman öğrenemeyeceklerdi.

Yolu Devlete Açan Topluluklar: Çobanlar ve Vikingler

İlkel köylülerin tersine çoban kabilelerde, yalıtlanmış olsalar bile, bir devlet olmanın pek çok öğesi bulunur; ve gelişmeleri daha ileri düzeylere ulaşmış olan çobanlar, çağdaş anlamda devletin kimlik kartını tamamlayan son öğenin, yani sınırları belirlenmiş bir toprak parçasını işgal etmiş olmanın dışında, devletin öğelerinin neredeyse tümünü oluşturmuşlardır.

Bunlardan biri ekonomik öğedir. Çoban yaşamında işe ekonomi dışı bir güç karışmadan bile, yeterince belirgin bir mülkiyet ve gelir farklılaşması gelişebilir. Başlangıçta sahip olunan sığır sayısında tam bir eşitlik bulunduğunu kabul etsek de, çok geçmeden biri daha zengin olmuş, ötekisi daha yoksul düşmüş olacaktır. Özellikle akıllı bir hayvan besleyicisi, sürüsünün hızla çoğaldığını görürken, dikkatli bir bekçi ve yürekli bir avcı olan kişi, sürüsünü yırtıcı hayvanların vereceği zararlardan koruyacaktır. Sahip olunan malın farklılaşmasında şans öğesinin de rolü olacaktır. Bu çobanlardan biri, özellikle iyi bir otlak yeri ve sağlıklı sulama yerleri bulurken, ötekisi bir salgın hastalıkta ya da kar veya kum fırtınası sonunda tüm sürüsünü yitirebilir.

Mal mülk farklılıkları, hızla sınıf farklılıklarını getirir. Tüm malını yitiren çoban, kendisini zengin bir adama kiralamak zorunda kalır; böylece bir başkasından daha aşağı bir düzeye düşerek o kimseye bağımlı duruma gelecektir. Eskiçağ dünyasının üç bölgesinden neresinde çobanlar yaşamışsa, orada aynı öyküyle karşılaşırız. Meitzen, Norveç'in göçebe Laponları hak-

kında şunları yazar: «Bir aile için üç yüz ren geyiği yeterlidir; yalnızca yüz ren geyiği olan, sürüsü bin baş geyiğe doğru giden bir zenginin hizmetine girmek zorunda kalır.»[6] Gene Meitzen, Orta Asya göçebeleri hakkında şunları söyler: «Bir ailenin rahat yaşayabilmesi için üç yüz baş sığıra sahip olması gerekir; yüz sığıra sahip olmak, bunu borç içinde geçirilecek bir yaşamın izleyeceği bir yoksulluğa düşmek demektir. Hizmetçinin efendinin topraklarını işlemesi gerekir.»[7] Ratzel, Afrika'nın Hotantoları hakkında bir tür *commendatio* [benzeri şeyler] yazar: «Hiç bir şeyi olmayan zenginin hizmetine girmeye çalışır, bunda tek amacı sığır sahibi olmaktır.»[8] Aynı koşulların İrlanda'da bulunduğunu bildiren Laveleye, feodal sistemin köklerini ve *(système féodal)* adının kaynağını, kabilenin zengin üyelerinin yoksul üyelerine borç olarak sığır vermeleri olgusunda araştırır; buna göre bir *«fee-od»* (sığır sahipliği), borç sürdüğü sürece, şefin, küçük mülk sahibini, «adamı» olarak kendine bağlı tuttuğu ilk fief (timar) idi.

Çobanların barışçı birliklerinde bile, bu ekonomik ve onun sonucu olarak toplumsal farklılaşmanın, yaşlı bilge kişilerin klanlarının boşinançlarını zekice kullandıklarında yüksek rahipliği de kendinde birleştirebilen bir patriarklık (ataerkillik) ile kendi sürülerini daha da büyütmek için nasıl derinleştirilebileceği konusuna burada yalnızca değinmekle yetiniyorum. Ama bu farklılaşma, «siyasal yollar» işin içine girmediği sürece, ılımlı sınırlar içinde kalır. Becerikliliğin ve etkililiğin kesinlikle kalıtsal olduğu hiç bir zaman söylenemez. En büyük sığır sürüsü bile, aynı çadırda birden çok mirasçı büyürse, parçalanacaktır; şanslılık ise kaypak bir durumdur. Günümüzde İsveç Laponlarının en zengin adamı, son derece kısa bir süre içinde, hükümetin kendisini beslemek için yardımda bulunmasını gerektirecek derecede tam bir yoksulluğa düştü. Tüm bu nedenler, başlangıçtaki toplumsal ve ekonomik eşitlik durumunun, her zaman yaklaşık olarak yeniden kurulmasına yol açar. «Göçebeler ne ölçüde barışçı, ilkel ve gerçek göçebe iseler, aralarındaki göze çarpabilecek mal mülk farklılığı da o kadar azdır. Yaşlı bir Tsaidam Moğolu şefinin, bir avuç tütünden, bir parça şekerden ve yirmi beş kopekten (kuruştan) oluşan vergisini ya

da armağanını kabul ederken, duyduğu sevince tanık olmak insana dokunan bir durumdur.»[9]

Bu eşitlik «siyasal yollar» ile sürekli olarak ve büyük ölçüde bozulur. «Savaşların sürüp gittiği ve ganimetlerin alındığı yerlerde, kendini kölelere, kadınlara, silahlara ve safkan atlara sahip olmakta dile getiren büyük farklılaşmalar doğar.»[10]

Kölelere sahip olmak! Köleliği bulan ve böylece devletin boy atacağı toprağı işleyen, insanın insan tarafından ilk ekonomik sömürülmesi yöntemini yaratan göçebelerdir.

Avcı da savaşlara girişir ve tutsaklar alır. Ama aldığı tutsakları köle yapmaz; onları ya öldürür ya da kabilesine kabul eder. Kölelerin kendisine bir yararı olmaz. Bir avdan sağlanan ganimet, saklanmaya, tahılın «kapital»e dönüştürülebilmesinden daha az elverişlidir. Bir insanı bir iş makinesi olarak kullanmak düşüncesi, ancak, bir servetin biriktirilebildiği, diyelim ki, yalnızca bağımlı emek güçlerinin yardımıyla artırılabilen bir «kapital»in yaratılabildiği bir ekonomik düzeyde gerçekleştirilebilir.

Bu düzeye ilkin çobanlar erişti. Bir ailenin sahip olduğu işgücü toplamı, bir dış destek olmaksızın, son derece sınırlı sayıdaki bir sürüyü birarada tutmaya ve onu yırtıcı hayvanlardan ve insanlardan oluşan düşmanların saldırılarına karşı korumaya yeter. «Siyasal yollar» işe karıştırılana dek, yardımcı işgücü ender görülen bir şeydir; her yerde gördüğümüz bu bağımlı insanlar, büyük sürü sahiplerinin koruması altına giren çok yoksul klan üyeleri ile yabancı kabilelerden kaçmış kimselerdir.[11]

Bazı örneklerde, yoksul bir çoban klanının tümü, yarı gönüllü olarak, zengin bir kabilenin hizmetine girer. «Tüm halklar zenginlik derecelerine göre tutum takınırlar. Örneğin son derece yoksul olan Tunguslar, halleri vakitleri yerinde Tiçukeslerin ren geyiklerinin çobanı olarak kendilerine iş bulabildikleri için, Tiçukeslerin yerleştikleri yerlere yakın yerlerde yaşamaya çalışırlar; çalışmaları karşılığında kendilerine ren geyiği verilerek ödeme yapılır. Ve Sirjenlerin Ural Samoyetlerini boyunduruk altına almaları, onların otlak alanlarını yavaş yavaş ele geçirmelerinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.»[12]

Ama, son derece devlete benzer bir örgüte sahip olan bu son örneğin dışında, kapitale sahip olmayan az sayıda işgücü, bir klanın çok büyük sürüleri beslemesine elvermez. Dahası, doğrudan doğruya sürü gütmek yöntemleri de sürüleri bölünmelere zorlar. Çünkü, otlaklara, İsviçre Alpleri'nde söylendiği gibi «aşırı yüklenilmemeli», yani bir otlağa kaldırabileceğinden fazla sığır salınmamalıdır. Tüm sürüyü birden yitirme tehlikesi, sürünün çeşitli otlaklara dağıtılması önlemiyle azaltılır. Böylece sığırlar arasında yayılan salgın hastalıklar, fırtınaya yakalanmalar ve benzeri yıkımlar, sürünün yalnızca bir bölümünü etkiler, dıştan saldıran bir düşman ise, bir vuruşta tüm sürüyü alıp götüremez. Bu yüzden, örneğin Hererolarda, «hali vakti yerinde her sürü sahibinin, sürüsünün ana bölümünün yanı sıra, birçok öteki kollarını beslemek zorunda olduğu görülür. Oğlan kardeşler ya da öteki yakın akrabalar, veya bunların yokluğu durumunda deneyimli eski hizmetçiler, sürünün bu yan kollarını güderler.»[13]

Bu yüzden, gelişmiş göçebe, tutsak aldığı düşmanının canına kıymaz; onu otlaklarında köle olarak kullanabilir. Düşmanın öldürülmesinden köle kılınmasına geçilmesini, İskitlerin geleneksel bir töreninde gözlemleyebiliriz: İskitler tutsak aldıkları her yüz düşmandan birini, kurban olarak sunarlardı. Bunu anlatan Lippert, bu gelenekte «getirilen bir sınırlamanın, konulan bir yasağın başlangıcını» görür, «ve bu yasaklamanın, tutsak alınan bir düşmanın, kabilenin bir çobanının hizmetçisi olarak kazandığı değere dayandığı besbellidir.»[14]

Çobanların kabile ekonomisine köleliğin sokulmasıyla, sınırları kesin olarak çizilmiş bir toprak parçasına sahip olmak dışında, devletin asal öğeleri tamamlanmış olur. Böylece devletin biçiminin *tahakküm*,* ekonomik içeriğinin ise, insan emeğinin sömürülmesi olduğu ortaya çıkmış olur. Bundan sonra eko-

* Almanca metinde **Herrschaft**, İngilizce çeviride **domination**. Alman devlet felsefecilerinin geliştirdiği bir kavram olan «Herrschaft» kavramı, Oppenheimer'ın kullandığı bağlamda sosyal sınıflararası bir «hükmetme» ilişkisini ifade etmektedir. Yazara gö-

nomik farklılaşma ve toplumsal sınıfların oluşması yolunda hızla ilerlendiği görülür. Genellikle, sıradan özgür kimselerin sürülerinden çok toplumun büyüklerinin, akıllıca bölümlere ayrılmış ve birçok silahlı hizmetçi tarafından daha iyi korunan sürüleri, varlıklarını azalmadan sürdürürler, aynı zamanda, herhangi bir yağmada, zenginler, sahip olup savaş alanına çıkardıkları savaşçılarının (kölelerinin) sayısına göre, kabilenin sıradan üyelerinden daha fazla ganimet alacakları için, sürüleri de onların sürülerinden daha hızlı çoğalır.

Aynı biçimde, başrahiplik görevi, başlangıçta hepsi birbirine eşit olan klan üyeleri arasında gittikçe derinleşen bir uçurumun doğmasına yol açar; bu uçurum, sonunda, gerçek bir soyluluğun, zengin patriarkların zengin soylarının kabilenin sıradan özgür üyelerinin karşısında yerlerini almalarına dek genişler. «Kızılderililerin en gelişmiş örgütlerinde bile, ne soyluluk ne de kölelik bulunmaktadır;* bu özellikleri, onların örgütlenmelerini Eski Dünya topluluklarının örgütlenmelerinden ayıran en önemli farkı oluşturur. Hem Eski Dünya'daki, hem Yeni Dünya'daki toplulukların örgütlenmeleri sürü besleyen bir halkın patriarşisinden doğmuş örgütlenmelerdir.»[15]

Böylece, tüm gelişmiş çoban halkların, onları birbirinden ayıran üç sınıfa bölündüklerini, soylular *(Kitabı Mukaddes*'teki deyişle «baba evinin başları»), sıradan özgür üyeler ve köleler sınıfı olmak üzere, toplumsal ayrımlara uğradıklarını görürüz. Mommsen'e göre, «tüm Hint-Avrupa halklarında kölelik hukuksal bir kurum olarak vardır.»[16] Bu, Asya'nın ve Afrika'nın

re **«Herrschaft»** bir efendiler sınıfı ile alt sınıflar arasında «meşruiyet» kazanmış, «geçerli» sayılan ve «süreklilik» taşıyan bir ilişkiler düzenidir. Bir «emretme» ve «itaat» ilişkisini betimleyen bu kavramı genellikle «tahakküm» olarak çevirmeyi yeğledik. Bu kavram için bkz: F. Oppenheimer, **System der Soziologie,** Gustav Verlag, Stuttgart, 1964, C. I, s. 372-375 (ç.n.).

* Lippert'in bu sözleri pek doğru değildir. Kuzeybatı Amerika'nın ileri derecede gelişmiş ve toprağa yerleşmiş avcılarının ve balıkçılarının hem soyluları, hem köleleri vardır.

Aryanları ve Sami halkları kadar Hami toplulukları için de geçerlidir. Sahra'nın tüm Fulbe toplulukları arasında «toplum; prensler, şefler, avam halk ve köleler biçiminde bölünmüştür.»[17] Aynı olguları, Hovalar,[18] ve onların Polinezya'lı akrabaları olan «Deniz Göçebeleri» arasında olduğu kadar, elbette köleliğin hukuksal olarak yerleştiği her yerde görürüz. İnsan psikolojisi, ırkına, rengine bakmadan, benzeri koşullarda benzeri durumları yaratır.

Böylece çobanlar, yavaş yavaş, geçimlerini savaşla sağlama, insanları tutsak işgücü motorları olarak kullanıp sömürme alışkanlığını edinmeye başlarlar. Göçebenin tüm yaşam biçiminin, kendisini «siyasal yollar»ı gittikçe daha çok kullanmaya ittiği söylenebilir.

Avcının en yüksek fiziksel güce ulaşması, yiyecek sağlama düzensizliği yüzünden engellenirken, göçebe, avcıdan bedence güçlü ve o ölçüde becerikli ve kararlı olabilen biridir. Çoban, sürünün sütüyle düzenli beslenebildiği ve her zaman et bulabildiği için, tüm örneklerde varabileceği boyun bosun sınırlarına dek gelişebilir. Bu, Asya'nın ve Afrika'nın sığır çobanları, örneğin Zulular kadar, Aryan at çobanları olan göçebelerde de görülen bir olgudur. İkinci olarak, çoban kabileleri avcı sürülerinden daha büyük bir hızla çoğalırlar. Bunun nedeni, ergin çobanların aynı ülkede avcılardan daha fazla beslenmeleri yanı sıra, daha çok hayvan sütüne sahip olmanın, anaların emzirme süresini kısaltıp, bunun sonucu olarak, daha fazla çocuğun doğma ve daha fazla çocuğun olgunluk yaşına ulaşma olanağını vermesidir. Böylece Eski Dünya'nın otlakları ve bozkırları, insanlığın, belli aralarla kabından taşıp insanlığı bir sel gibi basan akınlara yol açan bitmez tükenmez kaynakları durumuna geldiler; öyle ki bunlara «*vaginae gentium*» (halkların rahmi) denmeye başlandı.

Ayrıca, çobanlar arasında, avcılar arasında görülenden çok daha büyük sayıda silahlı savaşçıların bulunduğunu görürüz. Bu çobanların her biri, hem tek başına güçlü bir insandır, hem de hepsi biraraya geldiklerinde en azından avcı sürüsü kadar hareketlidirler; çobanlar arasında deve ve at binicileri ise, avcılarla karşılaştırılamayacak derecede hareketlidirler. En iyi insan

öğelerinden oluşan bu büyük kitle, ancak, insanları yönetme alışkanlığı edinmiş köle sahibi bir patriarkın kalkanı (arması) altında kurulabilecek bir örgüt, —böyle bir patriarkın günlük işlerinin uzantısı olarak hazırlanıp geliştirilmiş, bu nedenle avcı toplulukların tek bir şefe hizmet etme yemini etmiş genç savaşçılarından oluşan örgütünden üstün olan bir örgüt— tarafından birarada tutulabilir.

Avcılar, görüleceği gibi, en iyi biçimde yalnız ya da küçük gruplar oluşturarak iş görürler. Çobanların en çok yararına olan durum ise, kişilerin içinde en iyi korunabildiği büyük bir grup biçiminde dolaşmaktır; ve böyle bir grup, tam anlamıyla silahlı bir akıncılar grubu demek olup, her konaklama yeri bir ordu kampı durumuna gelir.

Böylece, sıkı bir bağımlılık ve sağlam bir disiplin üzerine kurulmuş bir taktik manevralar bilimi geliştirilir. Ratzel'in dediği gibi, «çadırların çok eski zamanlardan beri değişmeden süregelen diziliş biçimini, göçebelerin yaşamındaki disiplinci güçlerin ürünü olarak görmek yanlış olmaz; çadır düzeninde herkesin ve herşeyin belli, geleneksel bir yeri vardır; kampın kurulmasında ve bozulmasında, yerleşmede ve yeniden düzenlenmede hız ve düzen böyle sağlanır. Herhangi bir kimsenin, buyruk almadan ya da büyük bir zorunlulukla karşı karşıya kalmadan yerini değiştirdiği görülmüş şey değildir. Bu sıkı disiplin sayesinde çadırlar, bir saati aşmayan bir süre içinde dürülüp, katlanıp yüklenebilir.»[19]

Anımsanamayacak kadar eski çağlardan beri kuşaktan kuşağa geçirilegelen, avda, savaşta ve barışçı göç eylemlerinde sınanmış olan bu düzen, çoban kabilenin savaşçı yürüyüşünü de belirler. Böylece çobanlar, devletin daha yüksek ve daha güçlü örgütler geliştirmesine dek, kolay kolay karşı konamayan profesyonel savaşçılar durumuna gelirler. Çoban ve savaşçı sözleri aynı anlama gelir olur. Ratzel'in Orta Asya göçebeleri için söylediği şu sözler, tüm göçebeler için geçerlidir: «Göçebe, çoban olarak ekonomik, savaşçı olarak siyasal bir kavramdır. Göçebenin herhangi bir işi yaparken, onu bırakıp savaşçılığa ya da soygunculuğa geçmesi zor değildir. Göçebe için, yaşamda, herşeyin bir barışçı, bir savaşçı; bir doğru, bir eğri, çalıp çırpıcı

yolu vardır; bu yollardan biri ya da ötekisi, kendisine koşullara göre daha uygun görünür. Hatta balıkçılık ve gemicilik bile, Hazer'in doğusundaki Türkmenlerin elinde korsanlığa dönüşmüştür... Bir çobanın görünüşte barışçı nitelik taşıyan işleri, savaşçının işleri olur; çobanların ucu kıvrık asaları, bir savaş aracı durumuna gelir. Atlar sonbaharda otlaktan güçlenmiş olarak döndüklerinde ve koyunların ikinci kırpılması tamamlandığında, göçebenin aklına o zamana dek ertelediği bir kan davası ya da bir soygun seferi (sözlük anlamıyla «sığır edinme», «sığır aşırma» demek olan *Baranta*) düşer. Baranta, hak, hukuk sorunlarının tartışılmasında ya da onurla ilgili kavgalarda veya kan davalarında hem misilleme hem de düşmanın sahip olduğu en iyi şeyleri, yani sürüsünün hayvanlarını ele geçirme amacı yolunda kişinin kendi çıkarlarına uygun biçimde davranma hakkının kullanılmasıdır. Daha bir barantaya katılmamış gençlerin önce *batir* (kahraman) adını kazanmaları gerekir; onur sahibi olduklarını ileri sürüp kendilerine saygılı davranılmasını ancak ondan sonra isteyebilirler. Serüven isteğiyle birleşmiş bir sahip olma hazzı, yavaş yavaş, intikamcı, kahraman ve soyguncu derecelerine düşerek gelişir.»[20]

Kara göçebelerinde gözlemlenen bu gelişmelerin hemen hemen aynısı deniz göçebeleri olan Vikinglerde de görülür. İnsanlık tarihinde adı geçen en önemli örneklerine bakılırsa, deniz göçebeleri, denize açılan kara göçebelerinden başkaları olmadıklarına göre, bu benzerlik son derece doğal bir durumdur.

Yukarıda, çobanların at ya da «çöl gemisi» [deve] yerine «deniz atları» [tekneler] kullanarak yağmacı seferlere kalkışmakta duraksamadıklarını gösteren sayısız örneklerden birinden ama dünyanın en dürüst insanları, dediği bu oradan oraya doğusundaki Türkmenler vermişse,[21] bir başka örneğini İskitler sunarlar: «Komşularından denizcilik sanatını öğrenir öğrenmez Homeros'un (*İlyada,* XIII, 3'te) 'saygıdeğer süvariler, yoksul ama dünyanın en dürüst insanları' dediği bu oradan oraya dolaşan çobanlar, Baltık'taki ya da İskandinavya'daki kardeşleri gibi, gemici olmaya kalkıştılar. Eski Yunanlı coğrafyacı Strabo (*Cas.* 301'de) onlardan şöyle yakınmaktadır: 'Denizciliğe kalkışınca, korsanlık yapıp yabancıları öldürmeye başlayarak daha

da kötüleştiler; ve birçok halklarla karışarak, onlardan, ufak tefek şeyler alıp satmayı ve savurganlığı öğrendiler.'»[22]

Söylendiği gibi Fenikeliler gerçekten bir Sami halk iseler, kara bedeviliğinden «deniz bedeviliği»ne geçmenin, yani savaşkan soyguncular durumuna gelmenin son derece önemli bir başka örneğini oluştururlar. Bu durum, ister Küçük Asya kıyılarından, ister Dalmaçya'dan, isterse Kuzey Afrika kıyılarından çıkıp gelmiş olsunlar, Akdeniz kıyılarındaki zengin ülkeleri yağmalayan sayısız halkların çoğu için geçerlidir. Bu yağmalar, Mısır kayıtlarında, Yunanlıların Mısır'a girmelerine izin verilmeyişi[23] örneğinde gördüğümüz gibi, çok eski tarihlerde başlar ve günümüze, örneğin Rif korsanlarına kadar sürer. Kuzey Afrika'nın Mağriplileri, her ikisi de başlangıçta kara göçebeleri olan Araplar ile Berberlerin karışmasından oluşan bu halk, söz konusu değişmenin belki de en iyi bilinen örneğidir.

Bir çobanlık ara aşamasından geçmeden, balıkçılıktan doğrudan doğruya deniz göçebeliğine, yani deniz soyguncuğuna geçilmesinin örnekleri de vardır. Çobanların köylüler üstünde üstünlük sağlamalarına yardımcı olan nedenleri daha önce görmüştük: Bunlar, oluşturdukları kalabalıkların sayıca daha büyük olması ile, bireylerin yürekli ve hızlı karar alma yeteneklerini geliştiren ve tüm kitleyi bir bütün olarak sıkı bir disiplin içinde eğitip yetiştiren bir hareketlilik idi. Tüm bunlar deniz kıyısına yerleşmiş balıkçılar için de geçerlidir. Kuzeybatı kızılderililerinde (Tlinkitlerde ve öteki topluluklarda) görüldüğü gibi, balık bakımından zengin bölgeler, oldukça yoğun bir nüfusun oluşmasına izin verirler; köle, balıkçılık yaparak, yaşamını sürdürebilmesi için gerektiğinin ötesinde balık tutabileceği için, bu yöreler köle edinmeye de olanak verir. Bu nedenle, kızılderililer arasında yalnızca burada köleliğin bir kurum biçiminde geliştiğini görürüz; bu yüzden de köleliğin yanı sıra, balıkçı toplulukların arasında, çobanlar arasında görülene benzer biçimde bir tür plütokrasinin (zenginler sınıfının) çıkmasına varan kalıcı ekonomik farklılıkların oluştuğunu görürüz. Çobanlar arasında olduğu gibi, bunlar arasında da, köleler üzerinde komuta etme alışkanlığı giderek yönetme alışkanlığı ve «siyasal yollar»ı kullanma hazzı yaratır. Gemicilikte geliştirilen

sıkı disiplin, böyle alışkanlıkların kazanılmasından yana işler. «Bir balıkçı grubunun balık avcılığında, tayfalar arasında görülen disiplinin yararları az değildir. Tayfaların, büyük balıkçı teknelerinin herbirinde seçilen bir öndere mutlak boyun eğmeleri gerekir; çünkü başarı böyle bir boyun eğişe bağlıdır. Bir geminin komutanı olmak, daha sonra bir devlete komuta etmeyi kolaylaştırır. Solomon Adası yerlilerini tümüyle vahşi bir topluluk saymaya alıştık; bununla birlikte bu toplulukların güçlerini biraraya toplayan tek durum, bir deniz seferidir.»[24] Amerika'nın Kuzeybatısındaki kızılderililer, Eski Dünya'daki benzerleri gibi ünlü deniz soyguncuları durumuna gelememişlerse, bunun nedeni, ulaşabilecekleri kadar yakın çevrelerindeki komşularının hiç birinin zengin bir uygarlık geliştirmemiş olmasıdır; yoksa gelişmiş tüm balıkçılar korsanlık yaparlar.

Bu nedenle, ekonomik varlıklarının temeli sığır yetiştiricilerininkine benzediği için Vikingler, «siyasal yollar»a başvurmakta sığır çobanı akıncılar kadar yeteneklidirler; ve gene onlara benzer biçimde, geniş ölçüde devlet kurucuları olmuşlardır. Bundan sonra Vikinglerce kurulan devletlere «deniz devletleri» adını verip, Eski Dünya'da çobanlarca, Yeni Dünya'da avcılarca kurulan devletlere «kara devletleri» diyerek, bu ikisini ayıracağız. *«Gelişmiş fetih devleti»*nin yarattığı sonuçlar incelenirken, deniz devletleri üzerinde uzun boylu durulacak. Ama devletin gelişmesini ve *ilkel fetih* devletinin gelişmesini tartıştığımız sürece, kendimizi kara devleti ile sınırlandırmalı ve deniz devletlerini işin içine katmamalıyız. Her iki devletin de aynı temel öğelere sahip olmasına ve aynı gelişimi göstermesine karşın, deniz devletlerinde bu gelişimin tipik sürecinin daha da açıklıkla görülebilmesi nedeniyle, önce kara devletinin incelenmesi uygun olur.

Kara Devletinin Oluşumu

Avcı sürüleri,* hem sayıları bakımından, hem de tek tek savaşçılarının güçleri bakımından, arada sırada kapıştıkları çoban-

* Almancası **Jægerhorden**; İngilizcesi **«hordes of huntsmen»**.

larla karşılaştırılamayacak kadar zayıftırlar. Dolayısıyla. doğal olarak, çobanların vuruşlarına karşı duramazlar. Bozkırlara ve dağlara kaçarlar; çobanlar, yalnızca işin fizik güçlüklerinden dolayı değil, sığırları buralarda otlak bulamayacağı için, onları kovalarken buralara dek gelme eğilimi göstermezler; avcılar, ya böyle yerlere kaçar, ya da, Afrika'da, çok eskilerden beri görüldüğü gibi, çobanlarla bir tür sığınma ilişkisi içine girerler. Hiksoslar Mısır'a girdiklerinde, kendilerini böyle bağımlı avcı toplulukları izliyordu. Avcılar, korunmalarının karşılığı olarak, genellikle, av ganimetleri biçiminde önemsiz haraçlar verirler ve çobanlar adına yöreyi kolaçan etme ve gözetleme işlerini görürler. Ama avcılar «anarşist ruhlu» kimseler oldukları için, düzenli bir işte çalışmaya boyun eğmek yerine, yıkımlarına yol açacak yolu seçerler. Bu nedenlerden dolayı, çobanlarla avcıların karşılaşmalarından şimdiye dek hiç bir devlet doğmamıştır.

Deneyimsiz savaşçılardan oluşan disiplinsiz köylü orduları da, sayıca daha üstün durumda olsalar bile, uzun dönemde, tepeden tırnağa silahlanmış çobanların saldırılarına karşı koymakta, avcılardan daha yetenekli görünmezler. Ne var ki köylüler [avcılar gibi] kaçamazlar. Köylü toprağına çivilenmiştir ve düzenli çalışmaya alışmıştır. Toprağında kalır, boyun eğer ve kendini yenenlere haraç öder; *Eski Dünya'da kara devletlerinin oluşumu işte böyle olmuştur.*

Büyük sürü hayvanlarının, sığırların, atların, develerın bulunmayıp sonradan getirildikleri Yeni Dünya'da ise, köylüleri, çobanların değil, silah kullanmaktaki ve askeri disiplinlerindeki kat kat üstün becerilerinden dolayı, avcıların yendiklerini görürüz. «Eski Dünya'da uygarlığı çoban ile köylü arasındaki zıtlığın geliştirdiğini görüyoruz; Yeni Dünya'da ise bu zıtlık, yerleşik ve göçebe kabileler arasındadır. Tarımla uğraşan Toltekler, kuzeyden kopup gelerek sınırları içine giren, oldukça yüksek düzeyde bir askeri örgütlenişe sahip olan vahşi kabilelerle, İranlıların Turanlılar* ile giriştikleri türden ardı arkası kesilmeyen savaşlar yaptılar.»[25]

* İran'ın doğusunda Amu Derya'nın ötesindeki ülkelere verilen Turan adından gidilerek, buralarda yaşayan Türklerin ve

Bu sözlerin yalnızca Peru ve Meksika için değil, tüm Amerika için geçerli olması, uygarlığın dayandığı temellerin dünyanın her yerinde aynı olduğu, uygarlığın gelişmesinin ise, çok çeşitli ekonomik ve coğrafi koşullarda düzenli ve tutarlı bir çizgi tutturduğu görüşüne güçlü bir dayanak sunmaktadır. Olanak bulduğu ve elinde güç bulunduğu zaman insan, yaşamını sürdürmek için «ekonomik yollar»dan çok «siyasal yollar»ı seçer. Bu, Maeterlinck'in «Arıların Yaşamı» adlı yapıtında, zahmetli bir çalışma yerine soyguncukla yabancı bir kovandan bal almanın tadını bir kez aldıktan sonra, artık geçim sağlamanın «ekonomik yolları»na başvurmaktan vazgeçen arı «oğul»larından söz edişine bakılırsa, yalnız insanlarda görülen bir eğilim de değildir. Çalışkan arılardan ortaya soyguncu arılar çıkmıştır.

Evrensel tarihteki yerleri pek önemli olmayan Yeni Dünya devlet kuruluşlarını bir yana bırakırsak, tüm devletlerin doğuş nedeninin, köylüler ile çobanlar, çalışanlar ile soyguncular, alçak vadilerdeki topraklarla yüksekteki yaylalar arasındaki zıtlık olduğunu söyleyebiliriz. Sosyolojiyi coğrafi açıdan ele alan Ratzel, bunu büyük bir kavrayışla şöyle ortaya koymaktadır: «Göçebelerin tek yaptıkları şey uygarlıkları yıkmak değildir. Şunu unutmamalıyız ki, şimdi üzerinde durduğumuz nokta, göçebelerin devletler, hatta çok güçlü devletler kurabilmeleriyle ilgili yönleridir. Göçebelerin savaşçı karakterleri, devletlerin doğuşunda büyük rolü olan bir etmendir. Bu olgu, göçebe hanedanların ve orduların egemenlik kurdukları büyük Asya devletlerinde, Türkler tarafından yönetilen İran'da, Moğollar ve Mançular tarafından fethedilen ve yönetilen Çin'de, Hindistan'ın Moğol ve Radjasuta devletlerinde çeşitli öğelerin önce birbirlerine düşmanca, daha sonra verimli bir etkileşim içinde kaynaşmasının tam anlamıyla gelişmediği Sudan sınırındaki dev-

Moğolların ataları olan göçebe topluluklara «Turanlılar» denir. Uygar İran toplumlarının bu vahşi (uygarlaşmamış, göçebe) topluluklarla yüzyıllarca süren savaşları, Zaloğlu Rüstem adlı İran kahramanının çevresinde örülen efsanelerde dile getirilmiştir (ç.n.).

letlere oranla daha açıkça görülebilir. Göçebelerin büyük vuruşlarının uygarlığı geliştirici etkilerinin, barışçı, uygarlaştırıcı etkinliklerin bir sonucu değil, önceleri barışçı eylemlere ve yapıtlara zararı dokunan savaşçı eylemlerin bir sonucu olarak geldiği gerçeği, dünyanın hiç bir yerinde, göçebe halklarla çiftçi halkların birbirlerine komşu oldukları Sudan sınırında olduğu kadar açıklıkla görülmez. Bu savaşçı eylemlerin önemi, göçebelerin, böyle bir birleştirici güç olmadan kolaylıkla birbirlerinden kopup ayrılma eğiliminde olan yerleşik halkları birarada tutma yeteneklerinden gelmektedir. Göçebeler yerleşik çiftçileri boyunduruk altına alarak birlikte yaşamayı öğretmekle birlikte, kendileri de bu uyruklarından pek çok şey öğrenirler... Bununla birlikte, çalışkan ve akıllı halklar olan tüm bu [köylü] halklar, hükmetme irade ve gücüne, savaşçı ruha, devlet düzenine ve bu düzene baş eğme duygusuna ve bu tür niteliklere sahip olma olanağına sahip değildirler. Bu nedenle, Mançuların Çinli uyrukları gibi, Sudan'ın çölden gelme efendileri de zenci halklar üzerinde yönetimlerini kurmuşlardır. Bu, geniş bozkırların yanında zengin tarım topraklarının bulunduğu; toprağa yerleşik halkların yüksek maddi kültürlerinin, şiddete başvurularak, enerji, savaş yeteneği ve yönetme isteğiyle dolu bozkır sakinlerinin hizmetine sokulduğu bölgelerde, üstün devlet kuruluşlarının görüldüğü Timbuktu'dan Pekin'e dek uzanan geniş bir bölgede geçerli olan bir yasadır.»[26]

Devletin oluşumunun bir çoban kabilesinin ya da deniz göçebelerinin, çiftçi bir halkı boyunduruk altına almasından başlayarak, altı aşamadan geçtiği söylenebilir. Şimdi yapacağımız açıklamalara bakılarak, gerçek tarihsel gelişmenin, her bir somut örnekte, bu aşamaları birer birer geçeceği sanılmamalı. Öte yandan, ileri süreceğimiz kanıtların salt kuramsal bir yapıya dayandığı sanısına kapılmak da doğru olmaz; çünkü, sözünü edeceğimiz altı aşamanın, hem dünya tarihinde, hem etnolojide [çağdaş ilkel topluluklarda] bol bol örnekleri bulunduğu gibi, bu altı aşamayı birer birer geçtiği anlaşılan devletler de vardır. Gene de aşamalardan birini ya da birkaçını atlamış olan devletlerin sayısı daha fazladır.

Birinci aşama, ne barış antlaşmaları, ne silah bırakışımı ile kesilen sürekli sınır kavgalarındaki soygunculuklardan, adam öldürme eylemlerinden oluşur. Erkeklerin öldürülmesi, çocukların ve kadınların alınıp götürülmesi, sürülerin yağmalanması ve evlerin barkların yakılıp yıkılması, bu aşamanın belirtileridir. Saldıranlar önce yenilgiye uğratılmış olsalar da, kan davası gütmeyi görev edinmenin etkisiyle, gittikçe daha güçlü topluluklar olarak geri gelirler. Bazen çiftçiler grubunun da, toparlanıp kendi milis güçlerini örgütlendirip, arada sırada kendisinden daha çevik olan düşmanlarını geçici bir süre için yenilgiye uğrattığı görülebilir; ama çiftçilerin seferberlik hazırlıkları çok yavaş, ikmal maddelerini savaş alanına taşımaları çok masraflı olur. Düşmanları, yiyecek depoları olan sürülerini kendileriyle birlikte savaş alanına getirdikleri halde, çiftçilerin milis güçleri yiyecek kaynaklarını savaş alanına getiremezler. Güneybatı Afrika'da Almanlar, yiyecek ikmal üssüne kadar uzanan bir demiryoluna, bir ikmal trenine sahip olup, gerilerinde Alman İmparatorluğu'nun milyonlarının desteği bulunan disiplinli ve üstün bir güç olduğu halde, kendilerini kesin bir yenilgiye uğratan bir avuç çoban savaşçının karşılarına çıkarabileceği güçlüklerin ne demek olduğunu gördüler. İlkel topluluğun üyelerinden oluşan birliklerde bu güçlükler, savaşın ekilip, biçilmeyen topraklarda sürdüğü durumlarda, yalnızca tarlalarına yakın toprakları düşünen çiftçinin dargörüşlülüğünden dolayı, daha da artar. Bu nedenler yüzünden, böyle durumlarda, uzun dönemde, küçük ama kolayca harekete geçirilebilen birliklerin, panterin yaban sığırını devirmesine benzer bir biçimde, büyük, ancak dağınık kitleleri yendiği görülür.

Devletlerin oluşumunun ilk aşaması budur. Devlet bu noktada yüzyıllarca, bazen bin yıl öylece kalabilir. Bu durumun son derece karakteristik bir örneği aşağıda sunulmaktadır:

«Her bir Türkmen kabilesinin otlağı, 'yağma bölgesi' olarak adlandırılabilecek geniş bir kuşakla sınırlandırılmıştır. Horasan'ın kuzeyindeki ve doğusundaki tüm bölgeler, sözde İran'ın egemenliği altında bulunmakla birlikte, onlarca yıldır İran'dan çok Türkmenlere, Goklenlere, Jomudlara ve İran'a komşu olan

ovaların öteki kabilelerine aittir. Aynı biçimde, Tekinzeler, öteki Türkmen kabileler kuvvet ya da rüşvet ve benzeri yollarla bir tampon güç olarak kullanılmak üzere bölgede bulundurulana kadar, [Türkistan'da] Kiva'dan Buhara'ya dek uzanan tüm toprakları yağmaladılar. Çin, eskiçağdan beri Çemi Vadisi gibi tüm önemli stratejik noktaları ele geçirerek büyük bir nüfuza sahip olurken, Doğu Asya ile Batı Asya arasında uzanan bu bölgenin ortasındaki bozkırlara bitişik olan vadiler dizisinin tarihinde, buna benzer sayısız örnek gösterilebilir. Kuzeyden ve güneyden gelen, sınırları geçerek bölgeye saldıran göçebeler, kendilerine cennet adaları gibi görünmüş olabilecek bu verimli vadilere yerleşmek için, sürekli bir çaba gösterdiler. Ve, ister ganimetle yüklü, ister bir yenilgiden sonra kaçmakta olsun, her göçebe sürüsü koruyucu bozkıra geri dönme olanağına her zaman sahip olmuştur. Uğranabilecek kaçınılmaz tehlikeler, Moğolların sürekli olarak zayıflamasıyla ve Tibet'in kurduğu gerçek egemenlikle önlenebilmişse de, Dungenelerin geçenlerde patlak veren son ayaklanmaları, hareketli bir kabilenin akınlarının, bu uygarlık adacıklarını nasıl kolaylıkla basabileceğini göstermiştir. Uygarlık adacıklarının güvenlikleri ancak, göçebelerin yok edilmesiyle kesin olarak sağlanabilir ki, bu da, Orta Asya'ya açık bozkırlar bulunduğu sürece olanaksız bir şeydir.»[27]

Tüm Eski Dünya tarihi, bilindiği gibi, doğrudan doğruya fetih değil, yağma amacı taşıdıkları sürece, devletin gelişmesinin bu ilk aşaması olarak nitelendirilmesi gereken büyük çaplı akınlarla doludur. Bu akınlar, Batı Avrupa'yı, Keltler, Cermenler, Hunlar, Avarlar, Araplar. Macarlar, Tatarlar, Moğollar ve Türkler eliyle karadan bunaltırken, Vikingler ve Sarakenler deniz kıyılarından ve su yollarından yaptıkları ardarda saldırılarla Batı Avrupalıları bıktırıp usandırmışlardır. Bu göçebe sürüleri alışkanlık edindikleri yağma bölgelerinin çok çok ötelerine geçip, tüm kıtayı bir sel gibi basmışlardır. Bazen ortadan yok olmuş, geri çekilmiş, ya da özümlenmişler ve gerilerinde yerle bir edilmiş ülkelerden başka bir şey bırakmamışlardır. Bununla birlikte, birçok örnekte, silip süpürdükleri ülkelerin bazı bölgelerinde, açıkçası, köylü halk üzerinde kalıcı bir egemen-

lik kurdukları yerlerde, devletin oluşumunun doğrudan doğruya altıncı ve son aşamasına doğru ilerlemişlerdir. Ratzel, aşağıdaki satırlarda, bu yolda gelişen kitlesel göç hareketlerini yetkin bir biçimde betimlemektedir:

«Büyük göçebe sürülerinin, özellikle orta Asya'da ve ona komşu ülkelerde görülen akınları, olağanüstü güçlü bir sel biçimini aldığından, yavaş yavaş, adım adım ilerleyen akınlardan farklı bir yönde gelişir. Bu bölgenin göçebeleri, Arabistan ve Kuzey Afrika göçebeleri gibi, yaşam biçimlerinde görülen hareketliliği, tüm kitlelerini tek bir amaç için birarada tutan bir örgütlenişle birleştirirler. Kabile yaşamının patriarkal tutunumundan (kohezyonundan, dayanışmasından) kolaylıkla, zorbaca bir iktidar ve çok büyük bir kudret geliştirebilmek, bu göçebelere özgü bir nitelik olarak görünür. Böylece, bir ırmağın kararlı ama geniş bir yatakta durgun akışının tersine, kabarmış ırmaklara benzer bir biçimde, kitlelere buyuran yönetimler doğar. Avrupa tarihi kadar Çin, Hindistan ve İran tarihleri de bu akınların taşıdığı tarihsel önemi yansıtır. Göçebe sürüleri eşleri ve çocukları, köleleri ve dört tekerlekli arabaları, sürüleri ve tüm kişisel eşyalarıyla otlaklarında dolaşırcasına komşu ülkeleri basarlar. Bu ağırlıklar, onların hızlarını düşürmesine karşın, toplam güçlerini de o oranda artırır. Bu sürüler bölgenin dehşete düşmüş sakinlerini önlerine katıp kovalarlar ve fethettikleri ülkeleri, tüm zenginliklerini yutarak, bir sel gibi kaplarlar. Herşeylerini yanlarında taşıdıklarından, yeni yerleşme yerleri de tüm malları, mülkleri ile donatılmış olur ve böylece sonunda yerleştikleri yer, aynı zamanda [etnik birliğe sahip insanların yaşadığı bir bölge oluşturarak] etnografik bir önem de kazanır. Macarlar Macaristan'ı bir sel gibi böyle bastılar, Mançular Çin'i, Türkler İran'dan Adriyatik Denizi'ne kadar uzanan ülkeleri böyle istila ettiler.»[28]

Burada Hamiler, Samiler, Moğollar için söylenen, hiç değilse bir dereceye dek, Aryan asıllı çoban kabileleri için de söylenebilir. Bu söylenenler aynı zamanda gerçek zenciler, hiç değilse zencilerin geçimlerini tümüyle sürülerinden sağlayan bölümü için de geçerlidir: «Kafirlerin hareketli, savaşçı kabileleri,

şiddete dayanan eylemlere girişip, çok geniş bölgelerin etnolojik ilişkilerini altüst etmek için yalnızca çekici bir amaçla karşılaşmayı bekleyen bir yayılma gücüne sahiptir. Doğu Afrika böyle çekici bir nitelik gösterir. Burada iklim, kıtanın iç bölgelerindeki gibi sürü yetiştirmeyi olanaksız kılmadığı ve göçebelerin saldırı, vuruş gücünü işin başında felce uğratıcı nitelikte olmadığı gibi, birçok barışçı tarımcı halkın gelişmesine de olanak vermiştir. Göçebe Kafir kabileleri, Zambezi'nin verimli topraklarını ve Tanganika ile kıyı arasındaki dağlara dek uzanan yerleri silip süpüren bir sel gibi aktılar. Kıyıda, Hami halkların bir volkan gibi patlak veren akınlarının öncü dalgası olarak kuzeyden gelen Vatusiler ile karşılaştılar. Bu bölgenin eski sakinleri, ya kökleri kazınarak yok edildiler, ya serf durumuna getirilip daha önce sahibi oldukları toprakları ekip biçtiler; ya da savaşmayı sürdürdüler veya fetih dalgasının dokunmadığı, selden etkilenmemiş yerleşme yerlerinde varlıklarını sürdürdüler.»[29]

Tüm bunlar, yakın geçmişte, gözlerimizin önünde oldu; günümüzde gözlerimizin önünde olmakta. Bu tür hareketler binlerce yıldan beri «Zambezi'den Akdeniz'e dek tüm Doğu Afrika'yı sarsmakta». Mısır'ın, beş yüzyılı aşkın bir süre için doğunun ve kuzeyin çöllerinin «günümüze dek sürülerini Nil ile Kızıldeniz arasındaki yerlerde güden»[30] çoban kabilelerinin atalarının yönetimi altında kalmasına yol açan Hiksos akını, bu tür devlet kurmanın bildiğimiz ilk örneğidir. Bunu hem Nil ülkesinde, hem güneyde, Angola'daki Portekizli tacirlerin on altıncı yüzyılın sonu gibi erken bir tarihte tanıdıkları, Orta Kongo bölgesinin güney kıyılarındaki Muata Jamvo gibi uzak ülkelerden tutun da, ancak günümüz Avrupasının üstün savaş örgütünce diz çökertilebilen Uganda imparatorluğuna kadar uzanan bölgelerde, öteki devletler izledi. «Çöl bölgeleriyle uygarlıklar, hiç bir zaman yanyana barış içinde duramazlar; aynı savaşları bıkmadan usanmadan yineleyerek birbirleriyle uğraşır dururlar.»[31]

«Aynı savaşları bıkmadan usanmadan yinelerler»! deyişiyle, ana çizgileriyle evrensel tarih anlatılmış olur. Çünkü te-

mel özellikleri bakımından insan benliği, dünyanın her yerinde aynıdır. İnsan benliği, çevreden gelen aynı etkilere uyarak, her renkten ırkta, tropiklerde olduğu kadar ılıman bölgelerde de olmak üzere, dünyanın her yerinde aynı davranışları gösterir. İnsanın, tarihin yeterince gerilerine gidip, ayrıntıların birbirlerinden farklı, çeşitli yanlarının, genel gidişin ana çizgisinin yönünü görmemizi engellemeyecek bir bakış noktası seçmesi gerekir. O zaman, savaşan, göç eden, çalışan insanlığın «biçim»i gözümüzden silinirken, insanlığın hep aynı olan, hep yenilenen değişikliklerle süregiden «özü»nün kendini birörnek yasalar biçiminde ortaya koyduğunu görürüz.

Bu birinci aşamadan yavaş yavaş ikincisine, köylülerin binlerce başarısız ayaklanma girişiminden sonra, yazgılarına boyun eğip her türlü direnmeyi bıraktıkları ikinci aşamaya geçilir. İşte bu sırada en vahşi çobanın bilincinde bile öldürülmüş bir çiftçinin artık tarlayı süremeyeceği ve baltayla kesilip devrilmiş bir ağacın artık meyve veremeyeceği düşüncesi doğmaya başlar. O zaman, olanak bulduğu durumlarda, kendi çıkarına olarak, köylünün yaşamasına, ağacın ayakta kalmasına izin verir. Çoban toplulukların gene, daha önce olduğu gibi, her bir üyesi tepeden tırnağa silahlı olarak akınlara giriştikleri görülür; ama artık bu akınların savaşmak ve şiddete başvurarak birşeyler ele geçirmek amacı ve beklentisi yoktur. Akıncılar yalnızca, karşılarındakileri tam bir saygıya zorlamaya, ya da tek tük direnişleri kırmaya yetecek kadar yakıp, yıkıp, vurup öldürürler. Ama genellikle, yavaş yavaş gelişen bir örfi hukuka, kendisinden tüm kamu hukukunun gelişeceği hukukun bu ilk tohumuna uygun olarak, çobanlar artık çiftçilerin yalnızca «artı»sına el koyarlar. Yani, çiftçinin evine, araç gerecine ve bir sonraki ürünün elde edilmesine dek yiyeceği, içeceği şeylere dokunmazlar.* Birinci aşamada çoban, arı kovanını soyayım der-

* Ratzel (a.g.y., II, s. 393'de) Araplardan söz ederken, «kölelerî beslemenin güçlüğü, köle sahibi olmaya olanak vermez. Çok sayıda insan, boyunduruk altında yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olanın ötesinde sahip oldukları her şey ellerinden alınmış

ken mahveden ayıya benzer; ikinci aşamada, arılara kışı geçirmelerine yetecek kadar bal bırakan arıcıya.

Birinci aşamadan ikinci aşamaya geçilirken gösterilen gelişme gerçekten büyüktür. Hem ekonomik, hem siyasal alanda çok büyük bir adım atılmıştır. Başlangıçta, gördüğümüz gibi, çoban kabilenin ele geçirme biçimi salt elkoyucu nitelikteydi. Sonuçlarını düşünmeden, içinde bulunulan anın hatırına, geleceğin zenginlik kaynaklarını kurutmuş oluyordu. İkinci aşamadan sonra ele geçirme ekonomik bir biçim alır; ekonomik bir biçim alır, çünkü, tüm ekonomi akıllı bir ev yönetimine* dayanır; bir başka deyişle, geleceğin gereksinimleri düşünülerek o anın zevklerinin dizginlenmesine dayanır. Çoban, «kapitale dönüştürme»yi öğrenmiştir. O zamana kadar yabanıl hayvanlar gibi avlanan insanın bir değer kazanıp, bir servet kaynağı olarak görülmeye başlanmasıyla, siyasal alanda çok büyük bir adım atılmış oldu. Bu, her türlü köleliğin, her türlü boyunduruğun ve her türlü sömürünün başlangıcı olmakla birlikte, aynı zamanda, kan ilişkilerine dayanan ailenin ötesinde daha yüksek bir toplum biçiminin doğuşunun da başlangıcıdır. Soyanlarla soyulanlar arasında hukuksal bir ilişki dokusunun ilk ilmiklerinin, o zamana kadar birbirlerinin «can düşmanı» olan kimselerin arasındaki uçurumu nasıl örerek kapadığını görürüz. Böylece köylü, yaşamın çıplak [en temel] gereksinimlerine sahip olmak yolunda *hak* benzeri bir şey elde etmiş olur; bundan böyle direnmeyen bir insanı öldürmek ya da nesi var, nesi yoksa elinden almak, bir *yanlış* davranış, bir *haksızlık* olarak görülür.

Bundan da önemlisi, yavaş yavaş, o zamana kadar görülmedik incelikte ve görülmedik yumuşaklıkta bir ağ örülmeye

olarak tutulur. Vahalarda yaşayan halkları soymak için, hasat zamanlarında uğrayarak, tüm bir vahayı bir malikâneye döndürürler; bu, çöle özgü bir egemenlik biçimidir» der.

* Yazar burada «ekonomi» sözcüğünün Eski Yunancadaki «eikonomi» (ev yönetimi) anlamına gelen sözcükten alındığını çağrıştırmak istese gerek (ç.n.).

başlanır; ama bu ağ, yağmalanan ganimetlerin bölüşülmesini düzenleyen geleneklerden daha insanca bir ilişki sistemi getirir. Çobanlar artık köylülerle yalnızca kavga sırasında karşılaşmadıkları için, köylülere haklı temellere dayanan sorunlarını saygılı bir biçimde duyurma hakkının tanınması, ya da bunlara çözüm bulunması olasılığı daha fazla olacaktır. Denkserliğin (hakkaniyetin) «başkalarından ne tür bir davranış görmek istersen, onlara öyle davran» biçimindeki «zorunlu buyruğu», çoban topluluklarda o zamana kadar yalnızca kendi kandaşları ve kabile üyeleri arasında geçerli bir kuraldı. Şimdi ilk olarak bu ilke, utangaç bir biçimde ve alçak bir sesle, kan akrabası olmayan yabancılar yararına olarak da fısıldanmaya başlanır. Bu başlangıçta, küçük sürülerden çıkıp, uluslar, ulus birlikleri oluşturmuş bulunan ve gelecekte «insanlık» kavramını yaşama geçirecek olan dış öğelerin kaynaşması yolunda gelişen görkemli bir süreç yönünde atılan ilk adıma tanık oluruz. Bu, aynı zamanda, bir zamanlar birbirlerinden ayrı olan kabilelerin, «barbarlar»dan [birbirinden] nefreti yerine Hıristiyanlığın ve Budizmin tüm insanlığı kapsayan sevgisini doğuracak olan içsel birleşmeleri yönünden atılan ilk adımı oluşturur.

Fatihin, kurbanının yaşamını, ona üretici işte sürekli olarak sömürebilmek için ilk olarak bağışladığı an, önemi başka olaylarla karşılaştırılamayacak kadar büyük bir andı. Bu, bugüne kadar gösterdiği tüm gelişmeleri ve verdiği tüm filizleriyle ve bugünden sonra onlardan sürgün verecek tüm gelişmelerle, ulusun ve devletin, hukukun ve daha yüksek bir ekonomik düzenin doğmasına yol açan bir andı. Devlet, hukuk ve ekonomi kadar, aşk ve sanat da, insanın kökü olarak, hayvanın karanlık ülkesinin derinliklerine dayanır.

Bu duygusal (psijik) ilişkileri pekiştiren bir başka eğilim daha vardır. Çoban ile arıcı benzetmemize dönersek, bozkırda, arıları koruyan ayının yanı sıra, bala karşı aynı derecede büyük bir istek duyan başka ayıların da bulunduğunu söyleyebiliriz. Ama çoban kabilemiz onların karşısına çıkar ve silah gücüyle «kendi» kovanlarını korur. Köylüler, bir tehlikeyle karşılaştıklarında, artık kendilerini soyan, kendilerini öldüren kim-

seler olarak görmedikleri; tersine, kendilerini koruyan, kendilerini kurtaran kimseler olarak gördükleri çobanları çağırma alışkanlığı edinirler. Köylülerin, düşmanlarından öçlerini alan çoban takımının, düşmanlarının kelleleri ya da kafa derileri yanı sıra ganimet olarak aldıkları kadınlarla ve çocuklarla birlikte köye dönüşünü gördüklerinde duydukları sevinci bir düşünün. Onları birbirlerine bağlayan, artık bir pamuk ipliği değil, sağlam halatlarla atılmış güçlü düğümlerdir.

İşin başında aynı kandan gelmeyen ve çoğu kere farklı diller konuşacak kadar farklı olan grupları, sonunda *tek* bir halk, *tek* bir dil, *tek* bir gelenek ve *tek* bir ulusal duygu ile kaynaştıracak olan «bütünleşme»nin en büyük güçlerinden biri burada yatar. Bu birlik, ortak acılardan ve ortak gereksinimlerden başlayarak, ortak zaferlerle ve ortak yenilgilerle, ortak sevinçlerle ve ortak üzüntülerle, yavaş yavaş gelişir. Efendi ile köle aynı çıkarlara hizmet etmeye başladığı zaman, yeni ve uçsuz bucaksız bir dünyanın ufukları açılır; işte o zaman bir duygudaşlık (sempati, sevgi) bir ortak hizmet duygusu doğar. Her iki yan, yavaş yavaş öteki yanın da insan olduğunu kavrayıp, kabul etmeye başlar. O zamana kadar taraflar arasında yalnızca, nefret ve düşmanlık duyguları sokmuş olan yapı ve görünüşün, dil ve din farklılıklarının bilincinin yerini, yavaş yavaş benzer noktaların varlığının bilinci almaya başlar. Önce ortak bir dille, sonra ortak zihinsel (düşünsel) alışkanlıklarla, yavaş yavaş birbirlerini anlamayı öğrenirler. Duygusal iletişim ağı gittikçe güçlenir.

Devletin oluşumunun bu ikinci aşamasında, devletin, üzerinde yükseleceği temelleri, artık ana çizgileriyle ortaya çıkmış durumdadır. Bundan sonraki aşamaların hiçbirisi, ayının arıcı durumuna gelmesini sağlayan bu geçiş ile karşılaştırılabilecek kadar önemli değildir. Dolayısıyla bu aşamalara kısa kısa değinmek yetecek.

Üçüncü aşamaya, köylünün elde ettiği artı ürünün köylülerce çobanların çadırlarına «haraç-vergi»* olarak düzenli bir biçimde getirilmeye başlanmasıyla ulaşılır; ki bu, her iki yana da apaçık ve büyük yararlar sağlayan bir düzenlemedir. Bu

düzenlemeyle köylüler, kafaları kırılmış, işleri bozulmuş birkaç adam, tecavüz edilmiş kadınlar ya da yakılıp yıkılmış bir çiftlik gibi, daha önceki vergilendirilme yöntemiyle ilişkili ufak tefek düzensizliklerden tümüyle kurtulmuş olur. Çobanlar ise, ticaret diliyle belirtmek gerekirse, bu vergi toplama «iş'ni», herhangi bir «masraf»a ya da zahmete girmelerine gerek kalmadan sürdürecekler; ve bu yolda harcamaktan kurtardıkları zamanlarını ve enerjilerini, «işlerini genişletmek», yani, öteki köylüleri de boyunduruk altına almak yolunda kullanabileceklerdir.

Haracın ya da verginin bu biçimi, tarihin iyi bilinen birçok örneğinde görülmüştür. Hunlar, Macarlar, Tatarlar, Türkler, gelirlerinin en büyük bölümünü, kendilerini haraca bağladıkları Avrupalılardan aldılar. Uyrukların efendilerine ödedikleri bu haracın niteliği bazen açık değildir, biraz bulanıktır; bu haraç verme eylemi bazen korunma karşılığında verilen bir ödeme örtüsü altında, ya da gerçekten imdada yetişme karşılığında yapılmış bir ödeme biçiminde görülür. Konstantinopolis'teki güçsüz Bizans imparatorunun, Hunlara haraç öderken, bunu kendi vasalı olarak gösterdiği Attila'ya ödediği bir ücret olarak sunması, iyi bilinen bir öyküdür.

Dördüncü aşama da, ele alış biçimimizle devletin oluşumundaki kesin katkısından dolayı, yani her iki etnik grubun, tek bir toprak parçası üzerindeki birliğini oluşturduğu için,**

* **Tribute** yerine, bağlamına göre «haraç», «haraç-vergi», «vergi» karşılıklarını kullandık (ç.n.).

** İlk üç aşamayla, egemenliğin yarı yarıya uluslararası, yarı yarıya ulus içi bir erk biçiminde kullanıldığı bu dördüncü aşamaya geçiş, Fulbeler örneğinde açıkça görülür. Ratzel'e göre (**a.g.y.**, II, s 419'da) «Fetheden halk, aralarında bir dayanışma bulunmamasının pek çok açıklar vermelerine yol açtığı dehşete düşmüş yerliler arasında, sayısız kollarını, bir mürekkep balığı gibi oraya buraya atar. Böylece Fulbeler, yavaş yavaş, Benuelerin ülkelerine sızıp, içlerine yayılmışlardır. Bu yüzden, buralara sonradan

çok büyük önem taşıyan bir aşamadır. Çünkü, ülke kavramı olmaksızın devletin herhangi bir hukuksal tanımının yapılamayacağı herkesçe bilinen bir gerçektir. Bu noktadan başlayarak, iki grubun başlangıçta uluslararası bir nitelik taşıyan ilişkileri, yavaş yavaş ve gittikçe daha fazla ulus içi bir ilişki biçimini alır.

Bu ülkesel birlik, dış etkilerin bir sonucu olarak doğmuş olabilir. Daha güçlü çoban kalabalıkları öteki çoban topluluklarını iteleyip sürmüş olabilirler; ya da nüfuslarının artışı bozkırların, çayırların besleme gücünün sınırlarını aşacak noktaya dek varmış olabilir; büyük bir sığır hastalığı, çobanları uçsuz bucaksız alanları bırakıp herhangi bir ırmak vadisinin daracık topraklarına geçmeye zorlamış olabilir. Bununla birlikte, genel olarak, yalnızca iç nedenler bile çobanların köylülerin yakınında oturmalarını sağlamaya yeterlidir. Haraca bağladıkları kimseleri öteki «ayılar»a karşı koruma görevi onları, uyruklarının yakınında genç savaşçılardan oluşan bir birlik bulundurmaya zorlar; bu aynı zamanda köylülerin bağlarını koparma, ya da başka bir çoban topluluğu efendi edinme isteğine kapılmalarını önleyeceği için, kusursuz bir savunma önlemidir. Rurik oğullarının Rusya'ya bu yolla girdiklerini ileri süren tarihsel söylenti doğruysa, bu durum [başka efendi edinme] hiç de ender görülen bir durum değildir.

Efendilerin uyruklarına yakın yerlerde yaşıyor olmaları, en dar ve en kesin anlamıyla bir devlet topluluğunun, yani

giden gözlemciler, haklı olarak, iki halkın yerleştiği bölgeler arasındaki sınırları çizmekten kaçınmışlardır. Ülkenin her yerine serpilmiş bulunan ve belli bir yeri merkezleri olarak, güçlerinin merkezi olarak gören Fulbe bölgeleri vardır. Örneğin Muri, Orta Benue bölgesine sarpiştirilmiş birçok Fulbe yerleşme yerinin başkenti gibidir. Adamaya bölgesindeki Golaların durumu da buna benzer. Daha ortada, birbirlerine ve bağımsız kabilelere karşı belirli sınırlara sahip olan 'krallık' denebilecek birlikler yoktur. Hatta sözü edilen başkentler bile, birçok bakımdan, kendilerini sağlam bir biçimde kabul ettirmiş başkentler olmaktan uzaktırlar.»

tek ve kendi içinde bütünlüğü olan bir örgütün varlığı için yeterli değildir.

Hiç bir biçimde savaşçı olmayan uyruklara sahip olan çoban topluluklar, ülke içinde barışçı bir biçimde oradan oraya dolaşarak ve perioikoslar ve helotlar arasında* sığırlarını güderek, göçebe yaşamlarını sürdürürler. Orta Afrika'daki açık renkli zenciler, (Kandt'a göre) «dünyanın en yakışıklı insanları» olan Vahumaların[32] durumu, ya da «İmratlar arasında yerleşmiş olan ve oradan oraya dolaşan yağmacılar durumuna gelen» Asgarların Hadanara kolunun Tuareg klanının durumu böyledir. «Bu İmratlar, savaş alanına Asgarların çıkarabileceğinin on katı fazla savaşçı çıkarabilecek kadar kalabalık oldukları halde, kendilerinin sırtından geçinen Asgarların hizmetçisi olan bir sınıftır; bu, Spartalılar karşısında [tarım köleleri] Helotların durumuna benzemektedir.»[33] Aynı şey, komşuları olan Borkular arasında yaşayan Tedalar için de söylenebilir: «Ülkenin, göçebeleri besleyen yarı çöl topraklarla, hurma ağaçları bulunan bahçeler olarak iki bölgeye bölünmüş olması gibi, üzerinde yaşayan insanlar da, göçebeler ve yerleşik halk olarak ikiye ayrılmıştır. Sayıları toplam on-on iki bin kadar olan Borkuların neredeyse Tedalar kadar kalabalık olmalarına karşın, Tedaların uyrukları oldukları kesindir.»[34]

Bu durum, Gallalar, Masailer ve Vahumalar olarak bilinen çoban gruplarında da görülür: «Aralarındaki mal mülk farklılıkları oldukça büyük olmakla birlikte, kendilerine hizmet eden sınıf olarak sahip oldukları kölelerin sayısı pek azdır. Bu köleler, onlardan ayrı ve uzakta yaşayan, daha aşağı bir kast oluşturan halklardan gelirler. Aile ile devletin temelini ve bunların yanı sıra siyasal evrimi belirleyen ilke çobanlıktır. Şoa ile bir yandan onun en güney sınırları, öte yandan

* Perioikoslar, Eski Yunan'ın Sparta kent devletinde özgür olan ama vatandaş sayılmayan, bazı konularda kendilerini yönetme hakkı tanınan yerli halkı; Helotlar, Sparta vatandaşlarının topraklarını ekip biçen tarım köleleridir (ç.n.).

Zengibar arasında uzanan bu büyük ülkede oldukça gelişmiş bir toplumsal eklemlenme bulunmasına karşın, sağlam, değişmez, sürekli ve eksiksiz hiç bir siyasal erk görülmez.»[35]

Batı Avrupa'da olduğu gibi, toprakların büyük çaplı sığırcılığa pek uygun olmadığı yerlerde, ya da daha az barışçı bir halkın ayaklanma girişimlerinde bulunabildiği yerlerde, efendiler topluluğu, kamplarını, kalelerini, kasabalarını, dik, sarp yerlere ya da stratejik bakımdan önemli noktalara kurarak, az çok yerleşik bir halk durumuna gelirler. «Uyruklarını», haraçlarını toplamak için gerekli olduğu ölçüde bu merkezlerden denetler, onlarla başka bakımlardan ilgilenmezler. Kendi işlerini istedikleri gibi yürütmeleri, yönetmeleri, dinlerini, tapınmalarını sürdürmeleri, aralarındaki kavgaları çözüme bağlamaları ve iç ekonomi yöntemlerini istedikleri gibi düzenlemeleri konusunda onları serbest bırakır, onların eski temel kurallarına, yerel otoritelerine karışmazlar.

Frants Buhl'un yazdıkları doğru ise, İsrailoğulları'nın Kenân'daki yönetimlerinin başlangıcında durum böyle idi.[36] Büyük bir askeri güç olan Habeşistan, ilk bakışta tam anlamıyla gelişmiş bir devlet olarak görülebilirse de, dördüncü aşamanın ötesine geçebilmiş değildir. Bu konuda Ratzel şunları söyler: «Habeşlilerin ilgilendikleri başlıca şey haraçtır; bu yolda, kendilerine bağımlı halkların iç işlerine ve adalet yönetimine karışmayıp, eski ve çağdaş Doğu monarklarının gittikleri yoldan giderler.»[37]

Dördüncü aşamanın en iyi örneği, İspanyol fethinden önceki eski Meksika'da görülür: «Meksikalıların [Azteklerin] önderliğindeki konfederasyonun fetih alanında gelişmiş denebilecek düşünceleri vardı. Yalnızca karşı koyup direnen kabileler ortadan kaldırıldı. Bunun dışında, yenilenlerin malı mülkü yağmalandı ve kendileri haraca bağlandı. Yenilen kabile, daha önce olduğu gibi, kendi önderleri, yöneticileri yoluyla, kendi kendini yönetti. Peru'da [İnkalarda] ilk saldırının ardından düzenli bir imparatorluk kurulurken, Meksika'da fethin başlıca amacı, sindirmek ve sömürmekti. Böylece, İspanyol fethi zamanında Meksika'nın sözde imparatorluğu, birbirleriyle it-

tifaklara girişmeleri, ortalarında kurulmuş ele geçirilmesi olanaksız bir kaleden yapılacak yağma akınlarına uğramak korkusu yaratılarak önlenen, korkutulup sindirilmiş kızılderili kabilelerden oluşan bir topluluğu temsil ediyordu.»[38] Böyle bir durumda, gerçek anlamıyla devletten söz edilemeyeceği gözden kaçmamış olsa gerek. Ratzel bunu, yukarıdaki sözlerini izleyen bir not ile şöyle dile getirir: «Montezuma'nın [son Aztek İmparatorunun] savaşçıları tarafından boyunduruk altında tutulan çeşitli bölgeler arasında, daha fethedilmemiş topraklar uzanıyordu. Bu, Madagaskar'da Hovaların yönetimine çok benzeyen bir durumdu. Ülke üzerine serpiştirilmiş birkaç garnizonun, olsa olsa birkaç askeri koloninin mutlak bir egemenliğin belirtisi olduğunu kimse söyleyemez; çünkü bu koloniler, birkaç kilometrelik bir toprak parçası üzerindeki insanları zar zor boyunduruk altında tutabiliyorlardı.»[39]

Olayların mantığı, dördüncü aşamadan, hızla beşinci aşamaya geçilmesini ve eksiksiz bir devletin neredeyse tam olarak ortaya çıkmasını zorlar. Komşu köyler ya da klanlar arasında tartışmalar çıkınca, savaşçılar durumuna geldiklerinde köylülerin kendilerine hizmet etme güçleri azalacağı için, efendiler artık onların birbirleriyle savaşmalarına izin vermezler. Böylece efendiler, tartışmalara hakemlik etme ve gerektiğinde bu yolda verdikleri yargıları zorla dayatma hakkını üstlenirler. Sonunda her bir köy kralının ya da şefinin «konağına», onun yerine erki kullanan bir memur konurken, şeflerin otoritenin dış görünümünü kendilerinde alıkoymalarına izin verilir. İnkaların devleti, bu durumun, ilkel koşullar içindeki tipik bir örneğini oluşturur.

İnkaların, atalarından kalma topraklarının ve evlerinin bulunduğu Cuzco [kenti] çevresinde birleşmiş olduklarını görürüz.[40] Bununla birlikte, her bölgenin yerli şefinin sarayında İnkaların temsilcisi olan bir Tucricuc bulunur. Tucricuc'un «bölgenin her türlü işlerini denetleme hakkı vardı; orduya asker toplar, haracın teslim edilmesini denetler, yolların ve köprülerin yapımı ve onarımı için angarya koyar, adalet işlerini yönetir, kısacası, bölgesindeki herşeyi gözetip denetlerdi.»[41]

Amerikalı avcı topluluklar ve Sami koyun çobanları arasında görülen kurumların aynısı, Afrikalı sığır çobanları arasında da vardır. Aşhantiler arasında Tucricuc sistemi tipik bir biçimde geliştirilmiş durumdadır.[42] Duallalar, ayrı köylerde yaşayan uyrukları için «fethe dayanan ve feodal sistemle kölelik arasında duran bir kurum» geliştirmişlerdir.»[43] Aynı yazar, Barotselerin ortaçağ feodal örgütlenişinin ilk aşamalarına eşit düşen bir anayasal yapıya sahip olduklarını yazar: «Köyleri... genellikle, serflerinin yaşadığı mezralarla (köycüklerle) çevrilmiştir. Bu serfler, efendilerinin yanıbaşlarındaki tarlaları sürer, tahıl yetiştirir, ya da sığır güderler.»[44] Bu örnekte feodal düzenin tipik öğesi olmayan tek şey, efendilerin tek tek şatolarda ya da konaklarda yaşamayıp, uyruklarının yaşadıkları mezraların ortasındaki köylere yerleşmiş olmalarıdır.

İnkalardan Lakedaimonia'daki, Messenia'daki ya da Girit'teki Dorlara varılması için atılacak yalnızca küçük bir adım kalmıştır; tıpkı Fulbeler, Duallalar ve Barotselerin düzeni gibi görece katı örgütlenmiş Afrika feodal zenci imparatorlukları ya da Doğu ve Batı Avrupa ile tüm Asya'nın bunlara denk düşen feodal devletleri arasında bu küçük adımdan başka bir farklılık bulunmaması gibi. Tüm bu yerlerde, aynı sosyolojik - psikolojik nedenlerin gücü, aynı sonuçları doğurmuştur. Uyrukları düzenin içinde tutma ve varlıklarını çalışma kapasitelerini düşürmeden sürdürme zorunluluğu, toplumu beşinci aşamadan adım adım altıncı aşamaya götürür; ilişkilerin ulus-içi niteliğinin gelişmesiyle ve «ulusluk» kavramının evrinmesiyle, devletin tam anlamıyla geliştiği altıncı aşamaya geçilir. Toplulukların iç işlerine karışma, karşılaşılan güçlükleri giderme, cezalandırma ya da boyun eğmeye, itaate zorlama alışkanlığı ve hükmetme yöntemleri gelişir. Başlangıçta birbirlerinden ayrı olan, sonra aynı toprak parçası üzerinde birleşen iki grup, önce yalnızca aynı yerde yanyana dururlarken, kimyasal anlamda mekanik bir «karışım» gibi yanyana bulunurlarken, sonraları gittikçe «kimyasal bir bileşim»e benzer biçimde birbirlerine karışırlar. Gelenek ve görenek, konuşma ve tapınma konularında, birbirleriyle karışır, ve bir birlik oluşturacak biçimde birbirleri içinde erirler. Çok geçmeden akrabalık bağları, üst ve

alt tabakaları birleştirir. Efendi sınıf, hemen her örnekte, uyruk halk içindeki en güzel bakireleri seçip, cariye, odalık olarak alır. Böylece, bazen yönetici sınıf içine alınan, bazen alınmayan, alınmadığı durumda, damarlarındaki efendi kanından dolayı uyrukların doğuştan önderleri durumuna gelen bir «piç» ırk ortaya çıkar. Hem biçim hem içerik olarak ilkel devletin oluşumu tamamlanmıştır.

III. İLKEL FETİH DEVLETİ*

Egemenliğin Biçimi

İlkel fetih devletinin biçimi tahakkümdür, kendi aralarında birbirlerine bağlı ve sıkı bir birlik içinde yaşayan küçük bir savaşçı azınlığın, sınırları kesin olarak belirlenmiş bir toprak parçası ve bu toprakları ekip biçenler üzerindeki [mülk, toprak sahipliğinden kaynaklanan] egemenliğidir.** Bu ege-

* Almancası **«der primitive Eroberungsstaat»**. Bu terim «Devlet»in gerek çeviriye esas alınan (1922 tarihli) İngilizce, gerekse (1913 tarihli Fransızca metinlerinde «ilkel feodal devlet» olarak çevrilmiştir. Yapıtta kimi zaman «ilkel devlet» olarak da anılan fetih devleti, yazarın etnik temele dayanan farklılığın yerini toplumsal tabakalaşmanın alması ve bunlar arasındaki hiyerarşinin belirginleşmesi ile betimlediği feodal devletten önceki bir aşamayı ifade etmektedir. Biz de bu nedenle ve Oppenheimer'ın (daha sonra basılmış olan) «Sosyoloji Sistemi»nde bu terimi ısrarla kullanmasından hareketle bu çeviride «fetih devleti» terimini yeğledik (ç.n.).

** **dominion**; toprak sahipliğine dayanan egemenlik, «mülk devlet» (ç.n.).

menlik, giderek hukuksal bir nitelik kazanan geleneksel ilkelere uygun olarak yürütülür. Söz konusu hukuk, efendilerin ayrıcalıklarının ve sahip olduklarını ileri sürdükleri yetkilerin neler olduğunu saptar ve uyrukların yasalara ve buyruklara boyun eğme ve hizmet etme görevlerini, köylülerin efendilerine yapacakları hizmetleri aksatmayacak biçimde düzenler. *Praestationsfaenigkeit** [işini yapabilecek durumda olma] sözcüğünün geçmişi, Büyük Frederick'in reformlarına kadar gerilere dayanır. Dolayısıyla «arıcılığın» gelenek hukukuyla yönetildiği söylenebilir. Köylülerin bazı ödemelerde bulunma ve bazı işlerde çalışma görevlerine karşılık; feodal beyler köylüleri, yabancı düşmanların saldırılarına karşı savunmak kadar, kendi arkadaşlarının zorla elkoymalarına karşı kollamakla da yükümlüdürler.

Devlet kavramının içeriğinin bir bölümü bu olmakla birlikte, önceleri bundan çok daha büyük bir önem taşıyan bir başka bölümü daha vardır; o da, ekonomik sömürü düşüncesi, gereksinimlerin karşılanması yolunda «siyasal yollar»ın kullanılmasıdır. Köylü, karşılığında ona denk hiç bir hizmet görmeksizin, emeğinin ürününün bir bölümünü teslim eder. *«Başlangıçta toprak rantı (kirası) vardı.»***

Toprak kirasının toplanma ve tüketilme biçimleri çeşitlidir. Bazı örneklerde feodal beyler, kapalı bir birlik ya da kapalı bir topluluk olarak, duvarlarla çevrilmiş bir kampa yerleşirler ve köylülerinden sağladıkları haracı, komünist bir düzen içinde tüketirler. İnka devletindeki durum budur. Bazı örneklerde, her bir savaşbeyinin (savaşçı soylunun) kendisine verilmiş belirli bir toprak parçası vardır; fakat bu toprak parçasından sağlanan ürün de, Sparta'da «*syssitia*» [kollektif sofralar] uygulamasında olduğu gibi, öncelikle egemen sınıfın öte-

* «İşini yapabilecek, çıplak varlığını sürdürebilecek konumda olma»ya yakın bir anlam taşıyan bir kavram (ç.n.).

** **Kitabı Mukaddes**'in **Yeni Ahit (İncil)** bölümündeki «Yuhanna'ya Göre İncil»in «Başlangıçta kelam vardı» biçimindeki ilk cümlesi çağrıştırılmak isteniyor (ç.n.).

ki üyeleriyle ve silah arkadaşlarıyla birlikte tüketilir. Bazı örneklerde ise, toprak sahibi soylular tüm ülkeye dağılırlar ve her biri, izleyicileri (maiyeti, çevresi) ile birlikte, surlarla çevrilmiş şatosunda barınıp, egemenliği altındaki topraklarının ürününü kendi tüketir. Bu soylular, kendilerine bağlı insanların yöneticileri olmadıkları için, daha mülk sahibi feodal beyler durumuna gelmiş sayılmazlar. Her biri, kendisine bağlı olan, ama kendilerine ne yol yöntem gösterip, ne de denetlediği kimselerin çalışmalarından haraç alır. Cermen ülkelerinde, ortaçağda, soyluların toprak üzerindeki egemenlik biçimi böyledir. Sonunda şövalye, şövalyelere verilen toprak olan fief'in (timarın) sahibi ve yöneticisi durumuna,* eski serfleri ise, büyük bir tarım işletmesinin işçileri durumuna gelirler ve verdikleri haraç-vergi, artık girişimci kârı olarak görünür. Yeniçağda, Elbe'nin doğusundaki, önce Slavların olan, daha sonra Cermenlerce kolonileştirilen bölgedeki geniş topraklarda ilk kapitalist işletmeler böyle oluşmuştur. Bir aşamadan ötekisine geçişin pek çok yolu vardır.

Ama «devlet» özünde hep aynıdır. Her örnekte, devletin amacı, gereksinimlerin karşılanması için «siyasal yollar»a başvurulması olarak görünür. Başlangıçta, ürünlerine elkonabilecek bir ticaret etkinliği bulunmadığı sürece, bunun yolu, toprak rantı almaktır; Bunun biçimi, «tahakküm» olarak görülür ve sömürü kesinlikle uyulması istenen bir «hukuk» ve bir «temel yasa» olarak, gerektiğinde acımasızca dayatılarak kabul ettirilir. Öyle de olsa, fatihin mutlak hakkı, bu yolla, sürekli olarak bir toprak rantı alınabilmesi hatırına, yasa sınır-

* **Rittergutsbesitz,** Cermen feodal sisteminin ilk molekülü, kentsel olmayan bir toprak parçası, Angevin mali yasasında görülen şövalye fiefi kavramına yaklaşmış bir kavramdır; çağdaş Alman hukukunda bir toprağın mülkiyeti, ancak bütünüyle başkasına geçirilebilir. Çıkarılan son yasalara göre soylu olmayanlara da geçirilebilir, ancak bunun yasada öteki taşınılmaz mülkler için öngörülmemiş bazı kuraldışı sınırlamalara konu edildiği görülmektedir (İngilizceye çevirenin notu).

ları içine sokularak daraltılmıştır. Uyrukların çalışma (angarya) zorunluluğu ise, varlıklarını sağlıklı bir biçimde sürdürme hakları ile sınırlandırılır. Beylere, sahip oldukları vergi yükleme hakkına karşılık, uyruklarını içten ve dıştan gelecek tehlikelere karşı koruma, yasaların sunduğu güvenliği sağlama ve sınırları savunma görevleri yüklenir.

Bu noktada, tüm asal öğeleriyle birlikte ilkel devlet oluşumunu tamamlamış olur. Artık organlarının biçimleniş aşamasını, embriyon durumunu aşmıştır; bundan sonraki gelişmeler, ancak organların büyümesiyle ilgili gelişmeler olabilir.

Aile birlikleriyle karşılaştırıldığında, kuşkusuz devlet, birbirlerine daha sıkı bağlanmış, doğayı fethetme, yani denetim altına alma ve düşmanlara karşı kendilerini koruma yetenekleri daha yüksek olan bir insan kitlesini temsil ettiği için, çok daha yüksek bir türdür. Devlet, insanların yarı oyun olarak yaptıkları işleri, sıkı bir metotlu çalışmaya dönüştürür ve böylece, daha doğmamış sayısız kuşağı, görülmemiş derecede büyük sıkıntılar altına sokmuş olur. Kan akrabalığına dayanan özgür topluluğun altınçağının yerini, devletin ve egemenliğin demir pençeli çağı aldığı için, bu andan başlayarak kuşaklar ekmeklerini, alınlarının teriyle yoğurarak, zahmetle yemek zorunda kalacaklardır. Ama devlet, gerçek anlamıyla çalışmayı keşfederek, dünyada, etik ilişkilerin çok daha yüksek bir düzeyinde, herkesin mutlu olabileceği bir altınçağı getirebilecek tek gücü harekete geçirmiş olur. Devlet, Schiller'in sözlerini kullanacak olursak, insanları, olgunluk çağının bilinçli mutluluğuna götürebilmenin acı veren hüzünlü yoluna sokabilmek için, onların çocukluk çağının herşeyden habersiz mutluluğunu yıkar.

Daha yüksek bir tür! Toplumun, sıradan organizmalardan daha yüksek türden bir organizma olduğu görüşünün öndegelen savunucularından biri olan Paul von Lilienfeld, bu açıdan, gerçek anlamıyla organizmalarla bu süper organizma arasında özellikle şaşırtıcı olan bir benzerliğin kurulabileceğine işaret eder. Tüm yüksek canlılar cinsellik yoluyla çoğalırlar; aşağı canlılar ise, cinsel olmayan yollarla, bölünerek, tomurcuk ve-

rerek ve bazen birleşerek* ürerler. Basit bölünmenin, tam da, devletten önce var olan, kan akrabalığına dayanan birliğin büyüme ve gelişme dönemine denk düştüğünü göstermiştik. Kan bağına dayanan birlik, tutunumu (kohezyonu) olanaksız kılacak dereceye dek büyür, bu noktadan sonra, birliğini, bütünlüğünü yitirir ve bölünür; böylece oluşan ayrı ayrı sürüler, birleşseler de, hiç bir sıkı eklemlenme göstermeden, birbirlerine son derece gevşek bir bağla bağlı olarak kalırlar. Egzogamik grupların bu tür birleşmeleri, aşağı canlıların birleşme (*conjugation*) yoluyla üremelerine benzer.

Ama devlet cinsel üreme yoluyla doğar. Tüm iki cinsiyetli üremeler şu süreci izleyerek gerçekleşir. Küçük, son derece aktif, hareketli bir titreşen hücre olan erkek öğe, spermatazoon (sperm hayvancığı), hareket edemeyen, büyük, aktif olmaktan uzak hücreyi, ovümü (yumurtacığı), yani dişilik öğesini arayıp bulur; onun içine girer, içinde eriyerek onunla birleşir. Bunun sonucunda olağanüstü bir gelişme, büyüme; yani, kendisine adım adım eşlik eden bir bütünleşmeyle birlikte görülen harika bir farklılaşma doğar. Bu sosyolojik döllenme eyleminde, doğaları gereği tarlalarına bağlı, edilgin köylüler ovümdür; çobanların hareketli kabilesi ise spermatazoon; döllenmenin sonucunda, organları bakımından daha tam bir farklılaşmaya uğramış, bütünleşmeleri çok daha eksiksiz olan, daha yüksek bir toplumsal organizmanın olgunlaştığı görülür. Söz konusu iki organizma türü arasında, kolaylıkla bundan başka benzerlikler de kurulabilir. Sınır kavgaları, sayısız spermatazoonun, sonunda içlerinden birinin, en güçlüsünün ya da en şanslısının mikrofili bulup fethetmesine dek, ovümün çevresinde kaynaşmalarına benzetilebilir. Ovümün spermatazoon gözündeki neredeyse sihirli çekiciliği, bozkırın çobanlarını ekilip biçilen ovalara çeken, ondan daha az sihirli olmayan güç ile karşılaştırılabilir.

* **Conjugation;** iki hücrenin yanyana gelip çekirdeklerini birleştirip kromozom alışverişi yaparak üremesi (ç.n.).

Tüm bunlar, «organizma»nın [devletin] oluşumunun kanıtları olarak sunulabilecek şeyler olmamakla birlikte, bunların yardımıyla, sorunun niteliğine işaret edildiği söylenebilir.

Bütünleşme

Devletin oluşumunu, ikinci aşamasından, ekonomik içerikli siyasal ve hukuksal bir biçim alana dek izledik. Ama, sosyolojinin hemen her zaman sosyal psikolojiden başka bir şey olmadığı düşünülürse, devletin öznel gelişmesini, onun sosyolojik-psikolojik «farklılaşmaya uğramasını ve bütünleşmesini» incelemek, çok daha önemlidir. Öyleyse önce bütünleşme nedir onu görelim.

İkinci aşamada, yukarıda belirtildiği gibi, duygusal (psijik) ilişkiler ağının, ekonomik birleşmeler arttıkça nasıl gittikçe daha çok sıklaşıp sıkılaştığını gördük. İki lehçe bir dil biçimine gelir; ya da, genellikle ötekisinden tümüyle farklı bir dil ailesinden gelen biri, yok olur. Yok olan lehçe, bazı örneklerde yenenlerin,* daha sık olarak da yenilenlerin dilidir. İki kült tek bir din oluşturacak biçimde birleşir; bu dinde, fatihlerin kabile tanrısına en büyük tanrı olarak tapınılırken, yenilenlerin eski tanrıları, ya bu tanrının hizmetçileri durumuna gelirler, ya da şeytanlar, cinler olarak onun düşmanları olurlar. Beden tiplerindeki farklılıklar, aynı iklimde yaşamanın ve benzer bir yaşam biçimi sürmenin etkisiyle, azalma eğilimi gösterir. Tipler arasında büyük, güçlü bir farklılığın bulunduğu ya da sürdüğü durumlarda[45] aralarındaki bu uçurumu, bir dereceye dek piçler doldururlar; öyle ki, varlığını hâlâ sürdüren etnik farklılığa karşın, herkes, sınırlarının ötesindeki düşmanlarının tipinin, yeni oluşmuş ortak ulusal tipten daha farklı, daha garip, daha «yabancı» olduğu duygusunu duymaya başlar. Efendiler ve uyruklar, hiç değilse sınırları ötesindeki düş-

* Burada (1954 baskısı) Almanca metinde, örnek olarak ayraç içinde verilen (Lombartlar) sözü İngilizce baskıda bulunmamaktadır (ç.n.).

mana oranla, birbirlerine «kendilerinden biri» gözüyle bakmaya başlarlar ve sonunda tümüyle farklı soylardan geldiklerini büsbütün anımsamaz olurlar. Fatihler, eski tanrıların oğulları olarak görülür. Bu tanrılar, fatihlerin yüceleştirilerek tanrı düzeyine çıkarılan ruhlarından başka bir şey olmadıkları için, fatihlerin tanrıların oğulları olarak görülmeleri, birçok örnekte, gerçeğe pek de aykırı değildir.

Birbirlerine komşu olan «devletler» kan bağına dayanan daha önceki komşu topluluklardan çok daha saldırgan oldukları için, sınırların ötesindeki yabancılardan farklı olunduğu duygusu, daha sık görülmeye başlanan kan gütme eylemleriyle ve savaşlarla artarak, kendi «barış çemberleri» içinde yaşayanlar arasında gittikçe güçlenir. Kendi aralarında birbirlerine ait oldukları duygusu da aynı derecede artar; öyle ki, daha önce yalnızca kabile içinde bulunan ve soylu sınıfın kendi içinde hiç bir zaman eksik olmayan kardeşlik ruhu ve denkserlik (hakkaniyet) duygusu, her şeye kök salar ve gittikçe artan oranda efendilerle uyrukları arasındaki ilişkilerde de görülmeye başlar.

Bu tür ilişkilerle, önceleri, ancak arada sırada karşılaşılan, denkserlik ve kardeşlik duygusuna dayanan davranışlara ancak «siyasal yollar»ı kullanma hakkına ters düşmedikleri ölçüde izin verilir; ama bu bile büyük bir bağıştır. Üst ve alt tabakalar arasında duygusal birlik bağları, yabancı saldırısı karşısında kazanılan herhangi bir zaferden çok daha dayanıklı bir biçimde kudretlilerin saldırısına karşı zayıfların yasalarla, hukukla korunmasıyla örülür. *Justitia fundamentum regnorum.** Bir toplumsal grup olarak aristokratlar, kendi «adalet» düşüncelerine uygun olarak, kendi sınıflarının bir üyesini, uyrukları sömürme yolunda izin verilen sınırları aşarak birini öldürdüğü ya da soyduğu için idam ettiklerinde, uyrukların duydukları hoşnutluk ve borçluluk duygusu, onların yabancı düşmanları yenmeleri dolayısıyla duyduklarından daha yürekten olur.

* «Krallıkların temeli adalettir» (Adalet mülkün temelidir) (ç.n.).

Duygusal bütünleşmenin izlediği bellibaşlı gelişme yolları işte bunlardır. Düzeni, hukuku ve barışı sürdürmenin sağlayacağı ortak yararlar, «aynı devlete ait olma bilinci» olarak adlandırılabilecek güçlü bir dayanışma duygusuna yol açar.

Farklılaşma: Grup Kuramları ve Grup Psikolojisi

Öte yandan, her türlü organik büyümeye aynı derecede güçlü bir duygusal farklılaşmanın eşlik ettiği görülür. Grubun çıkarları, güçlü grup duyguları yaratır; hem alt hem üst tabakalar, kendi özel çıkarlarına denk düşen birer «sınıf bilinci» geliştirirler.

Efendiler grubunun uyruklarından farklı olan çıkarları, dayatılan «siyasal yollar» yasasının tam anlamıyla uygulanmasıyla sağlanır; bu tür çıkarlar «tutuculuğa» yol açar. Bunun tersine, uyruk grubun çıkarları, egemen yönetimin kaldırılmasını, onun yerine yeni bir yönetimin gelmesini, devletin tüm vatandaşları için eşitlik kuralının konmasını isteyen yöndedir; bu da «liberalizme» ve devrime varır.

Tüm sınıf ve parti psikolojilerinin en derin kökleri buradadır. Öteki düşünce türleriyle karşılaştırılamayacak kadar güçlü düşünce dizgeleri olan «sınıf kuramları», açık seçik duygusal yasalara göre gelişerek, binlerce yıllık savaşım boyunca, her çağın insanının bilincinde, her toplumsal kavgaya rehberlik edip, onu haklı gösteren düşünceler olarak buradan beslenip gelişirler.

Schopenhauer'e göre, «irade konuştuğunda akıl susmalıdır»; ya da Ludwig Gumplowicz'in aynı düşünceyi dile getiren sözleriyle «insan önce doğanın yasalarına göre davranır, bir insan gibi düşünmek sonradan aklına gelir». İnsanın iradesi, kesinlikle, «belirlenmiş» bir irade olduğundan, insan, çevresindeki dünyanın üzerine yaptığı baskıya göre davranmak zorundadır; aynı kural her türlü insan topluluğu için, gruplar, sınıflar ve doğrudan doğruya devlet için de geçerlidir. İnsan toplulukları, ekonomik ve toplumsal baskının daha yüksek derecelerde olduğu noktalardan, engellerin en az olduğu çizgiyi

izleyerek, baskının daha aşağı derecelerde olduğu noktalara doğru yönelir. Ama her insan ve her insan topluluğu, kendisinin özgür bir varlık olduğunu düşündüğü için, kendisinden kurtulunamayacak kadar güçlü bir psikolojik yasanın etkisiyle, üzerinde yürümekte olduğu yolu, özgürce seçilmiş bir yol ve yöneldiği noktayı özgür olarak seçilmiş bir hedef gibi düşünmeye zorlanır. Ve, insan rasyonel ve etik bir varlık, ya da toplumsal bir varlık olduğuna göre, eylemlerinin yöntemini ve amacını, akla ve ahlaka uygun göstermek, dolayısıyla zamanının toplumsal bilincini göz önüne almak zorundadır.

İki grubun ilişkileri, uluslararası alanda birbirlerinin düşmanı olma ilişkisinden başka bir şey olmadığı sürece, yabancı kandan olanların hiçbir hakkı olmayacağı için, «siyasal yollar»a başvurulmuş olması, haklı gösterilmeyi gerektiren bir davranış olarak görülmez. Ama duygusal bütünleşme az çok gelişir gelişmez, bir devlet oluşturuyor olma bilinci topluluğa yayılır yayılmaz, bağımlı hizmetçi, «haklar»a sahip olunca, ve insanların temelde eşitliği bilinci kitleler içinde yayıldığı oranda, «siyasal yollar»ı haklı gösterecek bir sistem de gerekir. Bu gereksinim, egemen sınıf içinde, bir grup kuramı olarak «yasallık» (meşruiyet) kuramını yaratır.

Yasallıktan yana olanlar her yerde egemenliği ve sömürüyü benzer antropolojik ve teolojik düşüncelerle haklı göstermeye çalışırlar. Efendi grup, yürekliliği ve savaşçılık yeteneğini insanın en değerli erdemleri sayar ve yenen grup olarak, kendi bakış açısından haklı sayılabilecek bir biçimde, kendinin daha becerikli, daha üstün bir «ırk» olduğunu ileri sürer. Bu anlayış, uyruk ırk ne kadar ağır işlerde çalıştırılır ve kendisine ne kadar düşük karşılık ödenirse, o kadar yoğunlaşır. Ve, yöneten grubun kabile tanrısı, iki kültün karışmasından oluşan yeni devlet dininin baş tanrısı olduğu için, bu din, ve gene kendi bakış açısından haklı olarak, devletin temel yasasının gökten indiğini ve bu nedenle değiştirilemeyecek bir «tabu» olduğunu, onu değiştirmeye kalkmanın, onu çiğnemenin kutsala saygısızlık anlamına geleceğini ileri sürer. Böylece, basit bir mantıksal tersine çevirmeyle, sömürülen grup, yani uyruk durumundaki grup, bozguncu, düzenbaz, tembel, hain

ve hiç bir biçimde kendini yönetme yeteneğine sahip olmayan, özünde aşağı bir ırk olarak görülür; dolayısıyla, uyrukların kendilerine dayatılan egemenliğe karşı herhangi bir başkaldırışı, elbette, doğrudan doğruya tanrının kendisine ve buyruklarına karşı, bir isyan sayılır. Bu nedenlerden dolayı, egemen grup her zaman, rahiplerle yakın bir birlik içinde olur; hiç değilse en yüksek rahiplik makamları hemen her zaman egemen grubun çocukları tarafından doldurulur ve bu sınıfın siyasal haklarından ve ekonomik ayrıcalıklarından payını alır.

Geçmişte ve bugün yönetici grubun sınıf kuramı bu olagelmiştir; bundan hiç bir şey çıkarılmamış, buna tek bir yeni madde bile eklenmemiştir. Örneğin eski Fransa'nın ve çağdaş Prusya'nın toprak soylularının, köylülerin işledikleri toprakların sahibi olduklarını ileri sürmelerine karşı, bu topraklara anımsanamayacak kadar eski tarihlerden beri sahip oldukları, köylülere ise yalnızca kullanma hakkı ihsan edildiği yolunda öne sürdükleri sav, Afrika'nın Vahumalarında görüldüğü gibi,[46] başka birçok örnekleri de bulunabilecek bir savdır.

Yönetici grubun sınıf kuramı gibi, sınıf psikolojisi de her zaman aynı olagelmiştir. Bu psikolojinin en önemli özelliği olan «aristokrat onuru», kendini, çalışan aşağı tabakayı küçük görmekte ortaya koyar. Bu öylesine kök salmış bir duygudur ki, çobanlar, sürülerini yitirdikten ve ekonomik bakımdan bağımlı duruma düştükten sonra bile, eski efendiler olarak duydukları onuru sürdürürler: «Sürü biçimindeki zenginlikleri, Tana'nın kuzeyindeki Somaliler tarafından yağmalanan ve böylece başkalarının sürülerinin gözetleyicileri durumuna düşen, hatta bazı örneklerde Sabaki boyunca yerleşip çiftçiliğe başlamış bulunan Gallalar bile, uyrukları olarak kendilerine bağlandıkları ve Suahelilere benzeyen köylüler olan Vatokomoları aşağı görürler. Ama kendilerine haraç veren, kendilerine benzeyen bağımlı avcı halklara; Vabonilere, Vassanailere ve Valangulolara (Ariangulolara) karşı tutumları tümüyle farklıdır.»[47]

Tibbular hakkındaki aşağıdaki açıklamalar, daha önce Haçlı Seferleri sırasında ganimet ve feodal beylik toprakları

elde etmeye çalışan Walter Havenaught ve öteki yoksul şövalyeler için de geçerlidir. Gene bu açıklamalar, Elbe'nin doğusundaki Almanyalı birçok soylu, ya da döğüşken ve partal Polonya soyluları için daha az geçerli değildir: «Bunlar, kendi farklılıklarının bilinciyle dolu kimselerdir. Dilenciler olarak görünebilirler, ama hiç bir zaman parya değildirler. Bu koşullar altında birçok kişi, tümüyle perişan ve sefil olur; ama Tibbuların çelik gibi direnen bir doğaları vardır. Soyguncu, savaşçı ve yönetici olmaya son derece uygundurlar. Soygunculuk sistemleri bile, bir çakalın davranışı kadar bayağı olmakla birlikte, görkemlidir. Bu partal, pejmürde Tibbular, çok büyük bir yoksulluğa karşı savaş verdikleri ve her zaman açlığın eşiğinde bir yaşam sürdükleri halde, doğruluğuna inanıyor göründükleri, ya da gerçekten inandıkları son derece küstahça savlarda bulunurlar. Bir yabancının mallarını ortak mülk olarak gören çakalın hakkı, hırslı insanları muhtaç duruma düşmekten kurtarmaya yarar. Neredeyse aralıksız bir savaşın yol açtığı bir güvensizlik, yaşamı, güçlüklerle sürekli olarak yapılan bir savaşım, yaşamda kalabilmeyi zorbalığın bir ödülü durumuna getirir.»[48] Habeşli asker için söylenen «böyle donanmış olarak ortaya çıkar, herkese gururla, yukarıdan bakar; toprak onundur ve köylü onun için çalışmak zorundadır»[49] sözleri, hiç bir biçimde yalnızca Doğu Afrika'da geçerli olan bir olgu değildir.

Aristokrat, bir yandan her zaman «ekonomik yollar»a ve bu yolları kullanan köylülere karşı derin bir tiksinti duyarken, öte yandan kendisinin «siyasal yollar»a başvurduğunu açık yüreklilikle kabul eder. Bir efendi olarak, dürüst savaş ve «dürüst soygunculuk»* onun hakkıdır. Bu hakkı, aynı gruptan olan kimseler dışında, gücü nereye yetiyorsa oraya kadar uzanır. Efendinin «siyasal yollar»a başvurmaktan duyduğu onurun, ünlü bir Dor içki şarkısında, hiç bir yerde görülmedik derecede güzel bir biçimde ortaya konduğu görülmektedir:

* Bunu belediyelerin sözleşmelerinde ya da siyasal sözleşmelerde görülen «dürüst rüşvet»i haklı gören tutumla karşılaştırınız (ingilizceye çevirenin notu).

«Mızrak ve kılıç, bunlar benim büyük hazinelerim;
İyi tabaklanmış öküz derisinden kalkan,
onunla korunur bedenim.

Bunlarla çiftimi sürebilir, bunlarla ürünümü derebilirim,
Tadı ağza hoş gelen üzüm şarabını küplere,
bunlarla doldurabilirim,
Bunlar, uşaklarıma bana «efendi» dedirtir.

Ama onlar hiç bir zaman mızrak ve kalkan taşıyamaz,
Hele bedenlerini iyi tabaklanmış öküz derisinden
kalkanla korumaya hiç kalkamaz.

Ayağımın altına kıvrılıp öylece yere yatar,
köpek gibi ellerimi ayaklarımı yalarlar.
Ben onların Pers kralıyım, zorbasıyım,
onlar benim uyruklarım,
onları tir tir titretir adım.»[50]

Bu pervasız dizelerde savaşçı efendilerin onuru dile getirilmektedir. Uygarlığın tümüyle farklı bir döneminden alınmış olan, 'Sombart'ın aktardığı aşağıdaki dizeler ise, Hıristiyanlığa, «Tanrısal Barış»a ve Cermen Ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu'nun varlığına karşın, savaşçının yaşamında soygunculuğun hâlâ bir yerinin olduğunu göstermektedir. Bu dizeler de «siyasal yollar»ı, ama onun apaçık soygunculuk olan en kaba biçimini övmektedir:

«Benim genç, soylu silahtarım, ömrünü uzatmak mı amacın?
Öyleyse dediklerimi yap, atına atla ve çeteye katıl!
Ağaçlar arasına saklan, köylü gelince,
Hemen üzerine atıl, tut yakasından.
Nesi var nesi yoksa elinden al,
O zaman sevinçten kabına sığamazsın.
Ama gecikmeden, atlarının koşum takımını
Çıkarıp, sıvışmalısın.»[51]

Sombart'ın eklediği gibi, «tacirleri bir yerden bir yere gönderdikleri değerli mallarından etmek gibi, daha soylu bir avla uğraşmak yolunu seçmedikçe», soylu, bu avla uğraşacaktır. Soylular, mülklerinden elde ettikleri gelir artık, günlük tüketim gereksinimleri ve lüksleri için yeterli olmaktan çıkınca, bir ek kazanç sağlamanın doğal yolu olarak, soygunculuğa gittikçe daha çok başvurmaya başlarlar. Haydutluk, şövalyeliğin özüne, her şövalyenin, mızrağının ya da kılıcının ucunun ulaştığı yere dek ne varsa ona sahip olması gerektiği kuralına uyduğu için, haydutluk düzeni tam anlamıyla onurlu bir iş sayıldı. Ayakkabı onarıcısının ayakkabıcılığı öğrenecek biçimde yetiştirilişi gibi, soylulara da haydutluk öğretildi. Aşağıdaki balad (türkü), bu gerçeği neşeli bir biçimde ve bilgece ortaya koymaktadır:

«Yağmalamakta, soymakta utanılacak ne var,
Ülkenin en soylu insanları da yağmalar, soyar.»

«Şövalye» psikolojisinin temelini oluşturan bu özelliğin yanı sıra, bundan daha az karakteristik olmayan bir ikinci ayırdedici özellik de, ister içten inanca, isterse yalnızca kamu önünde gösterişe dayanıyor olsun, soyluların sofuluklarında görülür.

Aynı toplumsal düşünceler, yönetici sınıfı her zaman, aynı özelliklere sahip olmaya zorluyormuş gibi görünür. Bu olgu, yönetici sınıf açısından, Tanrı'nın, kendi özel ulusal tanrıları olarak ve çoğu örnekte bir savaş tanrısı olarak görülmesinde ortaya konmaktadır. Tanrı'nın tüm insanların, hatta düşmanlarının bile yaratıcısı olduğu ve Hıristiyanlıktan beri «Sevgi Tanrısı» olduğu kabul edilmekle birlikte, bu düşünce, sınıf çıkarının kendilerine uygun bir ideoloji formülleştirmesini engelleyen bir güç oluşturmaz.

Yönetici sınıfın psikolojisinin çizmekte olduğumuz taslağını tamamlayabilmek için, malı mülkü çar-çur etme eğilimini de unutmamalıyız; bu eğilimi, «zahmetle çalışmanın acısını çekmemiş» kimselerde bulunan, bazen yüksek biçimiyle cömertlik olarak görünen davranışlarda gözlemlemek güç olma-

sa gerek; bunun yanı sıra, bu gibi kimselerin en yüksek özellikleri olarak, ölümü hiçe sayan yürekliliklerini de hesaba katmalıyız; ölümü hiçe sayma psikolojisi, bir azınlığın, haklarını herhangi bir zaman silahlarıyla korumak zorunda olmasının yarattığı ve bedenlerinin avda, sporda ve kavgalarda gelişmesi olanağını veren, her türlü çalışmadan özgür olmalarına yarayan bir psikolojidir. Bu psikolojinin karikatürleşmiş biçimi kavgacılıktır ve kişisel onur sorunlarında gösterilen, çılgınlığa varabilecek derecede yozlaşan aşırı bir duyarlılıktır.

Bu noktada küçük bir parantez açalım: Sezar, Galyalı Keltlerle, gelişmelerinin tam bu aşamasındayken, soyluların kendi klanlarının üyeleri üzerinde egemenlik kurdukları sıralarda karşılaşmıştı. O zamandan beri, Sezar'ın Keltlerle ilgili olarak açıkladığı bu sınıf psikolojisi, Kelt halkına özgü bir psikoloji sayıldı. Mommsen bile bu yanılgıya düşmekten kurtulamadı. Bunun sonucu olarak, bugün evrensel tarihle ve sosyoloji ile ilgili her kitapta, bu apaçık yanılgıyla karşılaşabiliyoruz. Oysa tarihe şöyle bir göz atmak bile, çeşitli ırklarda, gelişmelerinin aynı aşamasında olan her halkın, Avrupa'da Teselyalıların, Apulyalıların, Kampanyalıların, Cermenlerin, Polonyalıların, ve benzeri halkların aynı niteliklere sahip olduklarını göstermeye yeter. Bu yanlış görüş, yanlışlığını ileri süren görüşlerin sesini bastıracak kadar yinelendi. Oysa Keltler, özellikle de Fransızlar, başka gelişme aşamalarında tümüyle farklı karakter özellikleri gösterdiler. Öyleyse bir ırkın psikolojisinden değil, ancak aynı gelişme aşamasındaki toplulukların psikolojisinden söz edilebilir.

Öte yandan «devlet»i kutsallaştıran dinsel düşüncelerin zayıf olduğu, ya da zayıfladığı yerlerde, uyruklar arasında, bir grup kuramı olarak, doğal hukuk kavramının duru ya da bulanık bir biçimde geliştiği görülür. Alt sınıflar, soyluların ırklarıyla öğünmelerini ve kendilerini üstün görmelerini bir küstahlık belirtisi sayarak, yöneten sınıflar kadar iyi bir ırktan geldiklerini ve onlar kadar iyi bir kana sahip olduklarını ileri sürerler; ve bu sav da, çalışmayı, etkililiği ve düzeni en önemli erdemler sayan alt sınıfın bakış açısından bakılırsa, tümüyle

haklı bir düşüncedir. Alt sınıf, daha çok hasımlarının işine yarayan dine karşı da kuşkucu bir tutum takınır; soyluların, efendi grubun ayrıcalıkları konusunda duydukları inanç kadar sağlam bir inançla, soyluların inançlarının tam zıddı bir görüşe, yani efendiler grubunun ayrıcalıklarının hem hukuka hem de akla aykırı olduğuna inanır. Daha sonraki gelişmeler bu alanda da önemli temel farklılıklar doğurmamıştır.

Bazı yerlerde açık, bazı yerlerde bulanık bir biçimde ortaya konan bu düşüncelerin etkisi altında, bundan sonra, her iki grup, her biri kendi çıkarları yolunda kendi savaşlarını vermeye başlar. Eğer ortak çıkarların devlet bilincinin «merkezgel»* güçleri daha etkili olmasa, genç devlet bu tür merkezkaç güçlerinin zoruyla paramparça olurdu. Yabancıların, yani ortak düşmanların dıştan yaptıkları baskılar, birbirleriyle uyuşmayan sınıf çıkarlarının içte yarattığı gerginlikten daha ağır basar. Bu durumda Plebların [Roma devletinden] ayrılmaya kalkmaları ve Menenius Agrippa'nın [bazı haklar ve ödünler vererek onları geri dönmeye razı etmekte] gösterdiği başarı örnek olarak gösterilebilir. Böylece genç devlet, bir gezegen gibi, kendisi ve çevresindeki dünya, yeni dış ve iç güçler yaratacak derecede değişmedikçe, kendisini etkileyen güçler bileşkesince belirlenmiş olan yörüngesinde sonsuza dek dönüp duracaktır.

İleri Aşamada İlkel Fetih Devleti

Tek başına büyüme bile, önemli değişikliklere yol açar; ve genç devlet büyümek zorundadır. Devleti var eden aynı güçler, onu genişlemeye zorlar, ondan, daha güçlü olmasını ister. Böyle bir genç devlet, birçok çağdaş devletin ileri sürdüğü gibi, sonul sınırlarına ulaşmış, «doymuş» olsa bile, yok olma tehlikesi karşısında, genişleyip büyümeye zorlanacaktır. İlkel toplumsal koşullarda, Göthe'nin dizeleri, katı gerçeğe

* «centripedal»ı böyle karşılamayı sınadık (ç.n.).

uygun düşer: «Yükselmelisin, yoksa düşersin; fethetmelisin, yoksa fethedilirsin; çekiç olmaya bak, yoksa örs olursun.»

Devletlerin varlıkları, onları yaratan aynı ilkelere göre sürdürülür. İlkel devlet savaşçı soygunculuğun yarattığı bir kurumdur; ve varlığını ancak savaşçı soygunculukla koruyup sürdürebilir.

Efendi grubun ekonomik açlığının sınırı yoktur; hiç bir kimse, tutkularını doyurabilecek kadar zengin değildir. «Siyasal yollar», daha boyunduruk altına alınmamış köylü gruplarına, ya da daha yağmalanmamış yeni kıyılara yöneltilir. İlkel devlet, tümüyle aynı biçimde doğmuş bir başka ilkel devletin «çıkar alanı»nın kıyısında bir çatışma patlak verene dek genişler. İşte o zaman, daha önce görülen savaşçı soygunculuk yerine, ilk olarak, dar anlamıyla gerçek savaşla karşılaşırız; çünkü o andan başlayarak, aynı derecede örgütlü ve disiplinli kitleler birbirlerinin üzerine saldırırlar.

Bu kavganın amacı her zaman aynıdır; çalışan sınıfların «ekonomik yollar» ile yarattığı ürünü, yağma, haraç, vergi ve toprak rantı gibi yollarla ele geçirmektir. Ama artık kavga, sömürmek niyetinde olan bir grupla, sömürülecek başka bir kitle arasında değil, tüm ganimeti elde etmek isteyen iki efendi grup arasındadır.

Çatışma, hemen tüm örneklerde, iki ilkel devletin birbirlerine karışıp birleşmeleriyle daha büyük bir devletin oluşması sonucunu doğurur. Bu daha büyük devlet de, zamanla, doğal olarak ve aynı nedenlerin zoruyla, sınırlarının ötesine uzanır, küçük komşularını yutar. Belki de, sırası gelince, kendisi de daha büyük bir devlet tarafından yutulur.

Boyunduruk altındaki çalışan grup, efendiliğin kimin elinde kalacağı yolunda verilen bu kavgaların sonucuna fazla önem vermeyebilir; haracı o ya da bu efendi takımına ödemesinin fazlaca bir önemi yoktur. Onu bu kavgada daha çok, kabağın gene kendi başında patlamasına yol açabilen tek tek savaşların gidişi ilgilendirir. Bu yüzden kendilerine aşırı derecede sert davranılmıyor ve kötü bir biçimde sömürülmüyorlarsa, alt sınıflar, savaş zamanında tüm güçleriyle eski efendilerini desteklerler ve böylece «devlet bilinci» tarafından doğ-

ru çizgiye yöneltilmiş olurlar. Çünkü efendileri yenildiğinde, savaşın getireceği yıkımdan en çok etkilenen kendileri olacaktır. Dolayısıyla, yabancı efendilerin yönetimini önlemek için, savaşırken, gerçekte karıları-kızları, evleri-barkları için, canlarını dişlerine takarak savaşıyorlardır.

Buna karşılık, egemen grup için böyle bir egemenlik savaşının sonucu, bir var olma sorunudur. Frank İmparatorluğu'nda Cermen kabilelerinin soylularının başına geldiği gibi, ender karşılaşılan bazı durumlarda, tümüyle yok edilebilirler. Karşılaşabilecekleri en kötü durum değilse de, onun kadar kötü olan bir durum da, serfler grubunun içine itilme yazgısı ile karşı karşıya kalabilmeleridir. Bazen, tam zamanında yapılmış bir barış antlaşması, yenilen efendi grubun, toplumsal konumunu, yenen efendilere bağlı bir efendi grup olarak sürdürmesini sağlar; Norman İngilteresi'ndeki Sakson soylularının, Slavlardan alınan Cermen bölgesindeki Suppanların durumu bunun örnekleridir. Bazen de, güçlerin aşağı yukarı eşit olduğu durumlarda, iki grup, üyeleri birbirleriyle evlenebilen bir soylu tabaka oluşturmak üzere, eşit haklara sahip olarak tek bir grup biçiminde birbirleriyle karışabilir. Örneğin, Slav bölgelerinde yaşayan [Doğu Almanya'daki Slav kavmi olan] Wendlerin şef ailelerine Cermenlere eşit kimseler olarak davranılmasında olduğu gibi, Ortaçağ Roması'nda Alban [Arnavutluk] dağlarındaki ve Toskanya'daki ileri gelen ailelerin durumu da böyleydi.

Bundan sonra, «ileri aşamada ilkel fetih devleti» diyeceğimiz bu yeni devlette, yönetici grup, kimi az kimi çok güçlü, kimi az kimi çok ayrıcalıklı birden çok tabakaya bölünebilir. Efendi grubunda görülen bu bölünme, ilkel fetih devletinde çoğu kez daha çobanlık aşamasında efendiler arasında büyük sürü ve köle sahipleri ile sıradan özgür insanlar olarak ekonomik ve toplumsal açıdan biri diğerine bağımlı iki grubun ortaya çıktığı gerçeği düşünülürse, başka çeşitlerde de görülebilir. Yeni Dünya'da avcı toplulukların yarattıkları devletlerde, toplumun toplumsal mertebelere bölünmesinde, farklılaşmanın bu kadar ileri gitmemiş olması, burada sürü hayvanlarının, dolayısıyla sürü sahipliğinin bulunmamasıyla ve bu ilk

sınıf ayrımının devlete sokulmamış olmasıyla açıklanabilir. Eski Dünya'daki devletlerde, yöneticilerin bu iki tabakası arasındaki mertebe ve mülkiyet farklılıklarının, siyasal ve ekonomik gelişmeler üzerinde ne gibi etkiler yarattığını ileride göreceğiz.

Yönetici grubun durumunda görülene benzer bir farklılaşma süreci, «ileri aşamada ilkel fetih devleti» içindeki uyruk grubu da, kimi daha az kimi daha çok küçük görülen ve kimi az kimi çok hizmet etmeye zorlanan çeşitli tabakalara böler. Bu konuda, Lakedaimonia'daki ve Girit'teki Dor devletlerinde ve Teselyalılar arasında, köylülerin toplumsal ve hukuksal konumlarında görülen çok belirgin farklılığı; Perioikosların açıkça mülkiyet hakları ve azımsanmayacak kadar siyasal hakları olmasına karşılık, Helotların (Teselyalılar arasında ise Penestai'nin) yaşamlarının ve mallarının mülklerinin, neredeyse hiç bir koruma altında olmayışını anımsamak yeter. Eski Saksonlar arasında da, sıradan özgür halk ile serfler arasında bir konumda duran bir sınıfın, Litilerin bulunduğunu görürüz.[52] Soylular arasında yukarıda sözü edilen farklılaşmayı yaratan benzer nedenlerin yol açtığı anlaşılan bu duruma, daha birçok örnek verilebilir. İki ilkel fetih devleti birbirine karıştığında, toplumsal tabakalar, bir dereceye dek iki paket oyun kâğıdının birbiriyle karılmasından doğan sonuca benzer bir biçimde, çeşitli şekillerde sıralanabilirler.

Siyasal güçlerin neden olduğu bu mekanik karışımın «*kastlar*»ı, yani, babadan oğula geçen, aynı zamanda bir toplumsal sınıflar hiyerarşisi oluşturan kalıtsal meslek zümrelerini etkilediği kesindir. «Kastlar, her zaman değilse bile, genellikle yabancılarca fethin ve boyun eğdirmenin sonucunda ortaya çıkarlar.»[53] Bu sorun daha tümüyle çözülmüş olmamakla birlikte, ekonomik ve dinsel etmenlerin, kastların oluşumunu son derece kuvvetle etkilediği söylenebilir. Kastlar, aşağı yukarı şöyle oluşmuş olsalar gerek: Devlet oluşturucu güçler, var olan ekonomik örgütlenmenin içine işledi; meslekler buna uyacak biçimde değişiklikler geçirdi; daha sonra, bu meslekler ilk oluşmalarında da kendilerini etkilemiş olması olasılığı bulunan dinsel tasavvurların etkisiyle taşlaştı. Bu, erkek ve kadın ara-

sında bile görülen, deyim yerindeyse tabu sayılan, aşılamayan, bazı meslek ayrımlarının bulunmasına benziyor. Tüm avcılar arasında, toprağın işlenmesi kadının işiyken, birçok Afrika çoban topluluklarında, öküzün çektiği saban kullanılmaya başlanır başlanmaz, tarım erkeğin işi durumuna gelir, ve o zaman kadın, kutsala saygısızlık olmasın diye, sığır kullanmaz.*

Bu tür dinsel tasavvurların, bir işi babadan oğula geçer duruma getirmiş olması, ve daha sonra, özellikle bir kabilenin ya da bir köyün tek bir mesleğe sahip olduğu durumlarda, zorunlu olarak babadan oğula geçen kalıtsal bir iş durumuna sokması olasılığı vardır. Bir kabilenin tüm üyelerinin aynı işi yapmaları (aynı mesleğe sahip olmaları) ise, doğa durumunda yaşayan ilkel kabilelerde, özellikle ticaret ilişkilerinin kolaylıkla kurulabildiği ada halklarında, sık karşılaşılan bir durumdur. Bir başka kabile böyle bir grubu yenip üzerinde egemenlik kurduğu zaman, boyun eğdirilenler, yeni devletın içinde, babadan oğula geçen gelişmiş meslekleriyle, gerçek bir «kast» oluşturma eğilimi gösterirler. Bu kastın toplumsal konumu, bir dereceye dek o zamana kadar kendi halkları arasında gördükleri saygınlığa, bir dereceye dek de, mesleklerinin yeni efendiye sağladığı olanaklara bağlı olarak belirlenir. Genellikle olduğu gibi, fetihler birbiri ardını izlerse, özellikle burada görülen ekonomik gelişmelerin birçok meslek zümresi yarattığı durumlarda, birçok kast oluşabilir.

Bu gelişme belki en iyi biçimde, hemen tüm örneklerinde, özel bir konuma sahip olan, hem korkulan hem küçük görülen demirciler grubunda gözlemlenebilir. Özellikle Afrika'da, çok eski zamanlardan beri, çoban kabilelerin ardından giden ve onlara bağımlı topluluklar olan uzman demirci halklarla karşılaşırız. Hiksoslar, yanlarında Nil ülkesine böyle kabileler getirmişlerdi ve belki de kesin zaferlerini onların yaptıkları silahlara borçluydular.** Yakın zamanlara dek Dinka-

* Aynı biçimde, bazı kuzey Asya avcı kabilelerinde kadınların avcılık donanımına dokunmaları, ya da bir av izinin üzerinden geçmeleri yasaklanmıştır (Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 650).

** Hiksosların zaferi günümüzün tarihçileri tarafından, demir silahlara değil, tunç savaş arabalarına bağlanmaktadır (ç.n.).

lar, demir işleyen Djurları bir tür uyrukluk bağıyla yanlarında tuttular. Aynı şey Sahra göçebeleri için de geçerlidir. Öte yandan kuzey [Avrupa] efsanelerimiz, kabilelerimizin zıddı olan, «cüce» kabileleri hakkındaki öykülerle ve onların sihirsel güçlerine karşı duyulan korkularla doludur. Gelişmiş bir devlette, tüm bu öğeler, birbirlerinden kesin çizgilerle farklılaşmış kastların gelişmesi için hazır beklemekteydiler.[54]

Dinsel tasavvurların işe karışmalarının kastların oluşumunu nasıl etkilediği, en iyi biçimde Polinezya'dan alınan bir örnekte gösterilebilir. Polinezya'da «birçok yerli tekne yapma yeteneğine sahip olmakla birlikte, devletlerin ve toplumların çıkarının sımsıkı bağlı olduğu bu zanaatla ancak tek bir ayrıcalıklı sınıf uğraşabilir. Eskiden Polinezya Takımadaları'nın her yerinde görülürken, bugün Fiji'de süren bir gelenekle, hemen hemen yalnızca tekne yapımıyla uğraşan doğramacılar, özel bir kast oluşturur, «kralın zanaatçıları» gibi yüce bir sıfat ile anılırlar ve kendi şeflerine sahip olmak gibi bir ayrıcalıktan yararlanırlar... Her şey eski geleneklere göre yapılır; teknenin omurgasının çatılması, geminin tamamlanması ve suya indirilmesi gibi işlerin tümü, dinsel törenler ve şölenler arasında yürütülür.»[55]

Boşinançların güçlü bir biçimde geliştiği yerlerde, bir dereceye dek ekonomik, bir dereceye dek etnik temellere dayanan gerçek bir kast sistemi ortaya çıkabilir. Örneğin Polinezya'da, sınıfsal ayrımlar, tabuların kullanılması yoluyla, tam bir kast sistemine benzer bir durum yaratmıştır.[56] Güney Arabistan'da da benzeri durumlarla karşılaşırız.[57] Dinin Eski Mısır'da ve çağdaş Hindistan'da kastların doğuşunda ve sürmesinde oynadığı önemli rol üzerinde daha fazla durmak gerekmez *

İleri aşamada ilkel fetih devletini oluşturan öğeler bunlardır. Bu öğeler, daha aşağı aşamadaki ilkel devletin öğele-

* Ayrıca, Hint kast sistemi, uygulamada, sanıldığı kadar sert değildir. Lonca sisteminin kast sistemine benzeyen yanları olduğu kadar, kast sisteminin de lonca sistemine benzeyen yönleri vardır (Ratzel, **a.g.y.**, II, s. 596).

rinden daha çeşitli ve daha çoktur. Ama her ikisinde de hukuksal yapı ve siyasal-ekonomik «bölüşüm», temelde aynıdır. Gruplar arasındaki kavganın hedefi gene «ekonomik yollar» ile sağlanan ürünlerin ele geçirilmesidir. Bu kavga, daha önce olduğu gibi, devletin iç politikasının harekete geçirici gücü olarak kalırken, «siyasal yollar» da, daha önce olduğu gibi, saldırı ya da savunma konularında, dış politikayı harekete getirici itiyi sağlamayı sürdürürler. Hem üst sınıfların hem alt sınıfların bilinen aynı grup kuramları da, iç ve dış savaşımlarda izlenen amaçları ve kullanılan araçları haklı gösterme işlevini sürdürürler.

Ama gelişme durağan kalamaz. Gelişme, yalnızca büyümekten farklı bir şeydir; gelişme, gittikçe artan bir farklılaşma ve gittikçe yoğunlaşan bir bütünleşme anlamına gelir.

İlkel fetih devleti, egemenlik alanını oluşturan topraklarını ne kadar genişletirse, uyruklarının sayısı ve nüfusunun yoğunluğu ne kadar artarsa, yeni gereksinimlerin ve bu gereksinimleri karşılayacak yeni yolların doğmasına yol açan, siyasal-ekonomik işbölümü de o kadar gelişir; ve gene ilkel fetih devleti egemenlik alanını ne kadar genişletirse, «bir servet çekirdeği çevresinde birikim yasası» dediğim yasaya uygun olarak, ekonomik ve sonuçta toplumsal tabakalar arasındaki farklılıklar o kadar kesin zıtlıklar biçimine dönüşür. Gittikçe artan farklılaşma, ilkel fetih devletinin ilerideki gelişmeleri üzerinde kesin etkili olur; onun sona ermesi üzerinde ise, çok daha kesin bir rol oynar.

Bu sona eriş, hiç bir anlamda böyle bir devletin fiziksel varlığının son bulması anlamına gelmez. Bununla, Hindistan'ın Moğol devletlerinde, veya Büyük Britanya ile çatışmalarında Uganda'nın durumunda olduğu gibi, aynı ya da daha yüksek bir gelişme düzeyinde bulunan daha güçlü bir devletle çatışmanın bir sonucu olarak, ileri aşamada bir fetih devletinin yok olmasından söz etmiyoruz. Bu sona erme ne de İran'ın ya da Türkiye'nin içine düştükleri gibi bir durgunluk anlamına gelir; çünkü söz konusu ülkeler, ya kendi güçleriyle ya da bir dış fetihle, yakında yeniden yazgıları yönünde ilerlemek zorunda kalacakları için, içine düştükleri durgunluk, gelişmele-

rinde görülen geçici bir duraklamayı temsil eder. Bu son ile, dev gibi bir Çin İmparatorluğu'nun, yabancı güçler gizemli kapılarını açmaya zorlamaktan vazgeçtikleri zaman sona erebilecek olan esneksizliğine, katılığına benzer bir durumu anlatmak istemiş de değiliz.*

Burada söz konusu edilen son, ilkel fetih devletinin bir sonraki gelişme aşamasına geçmesi anlamına gelir, ki bu, dünya tarihini bir *süreç* olarak anlayışımızda önemli yeri olan bir sorundur. Gelişmenin ana dalı, birbirinden tümüyle farklı karakterde iki filiz verir. *Ama bu birbirlerine taban tabana zıt gelişmeler, «bir servet çekirdeği çevresinde birikim yasası»nı kanıtlayan bir biçimde iki zenginlik kaynağı arasındaki kutuplaşma tarafından belirlenir.* Söz konusu gelişmelerden birinin temelinde taşınır malların mülkiyeti; ikincisinin temelinde ise, taşınılmaz malların mülkiyeti yatar. Birinde ticaret kapitali, ötekisinde gittikçe az sayıda kimsenin elinde toplanarak, sınıfların birbirleriyle eklemlenme biçimini ve onunla birlikte tüm devleti kökten değiştiren toprak mülkiyeti bulunur.

Deniz devleti taşınır zenginliğin, kara devleti ise, taşınmaz mülkiyetin gelişme alanıdır. Birincisinin sonul ürünü, kölelik kurumu yoluyla *kapitalist sömürünün*, ikincisinin sonucu, herşeyden önce, *gelişmiş feodal devletin* ortaya çıkmasıdır.

* Yerimiz elverseydi, bir fetih devletinin bu yönde gösterdiği ender karşılaşılan gelişmesini ayrıntılı biçimde sunmaktan kendimizi alamayabilirdik. Çin birçok bakımdan «özgür vatandaşlık düzeni»ne, herhangi bir Batı Avrupa halkından daha fazla yaklaştığı için, kendisini daha ayrıntılı bir biçimde incelemek, yorgunluğuna değecekti. Çin, feodal sistemin kalıntılarından, biz Avrupalıların yapabildiğimizden daha fazlasıyla kurtulmasını başarabildi; ve gelişmesinin başlarında büyük toprak sahibi çıkar çevrelerini etkisiz duruma sokabildi; böylece, büyük toprak sahipliğinin piçi olan kapitalizmin kolay kolay ortaya çıkamayacağı bir ortam yaratılmış oldu; kooperatif üretimin ve kooperatif bölüşümün sorunlarını azımsanmayacak derecede çözebildi.

[F. Oppenheimer'ın bu satırları 1949 Çin Devriminden çok önce yazdığı unutulmamalı (ç.n.).]

Akdeniz'deki «antik devletler» denen devletlerin gelişmesinin tipik ürünü olan kölelik yoluyla kapitalist sömürü, aslında pek önemli bir olay olmayan belli devletlerin ortadan kalkmalarına değil, insanların tüketilircesine harcanmasından dolayı, halkların yok olmasına yol açar. Devletin tarihsel gelişmesini gösteren soyağacı şemasında deniz devleti, yeni filizler vermeyen bir yan dalı oluşturur.

Gelişmiş feodal devlet ise, ana dalı, gövdenin uzantısı olan dalı temsil eder; bu nedenle de devletin daha sonraki gelişmesinin başlangıç noktası olur. Feodal sistemlerle yönetilen devletlere* varan, mutlakçılığa (mutlak monarşilere) ve çağdaş anayasal devlete ulaşan gelişmeler, bu dal üzerinde oluşur ve eğer doğru görüyorsak, bu dal ilerde «özgür vatandaşlık düzeni» biçimini alacaktır.

Gövde, yalnızca bir dal boyunca geliştiği, yani gelişmesini yalnızca ileri aşamada ilkel fetih devleti ile sürdürdüğü sürece, devletin büyümesini ve gelişmesini gösteren taslağımız, hem gövdeye hem bu dala uyabilir ve uymuştur da. Gövde iki dala ayrıldıktan sonra ise, öykümüz de iki dala ayrılacak, ve biz de her dalı ayrı ayrı son filizlerine kadar izleyeceğiz.

Kara devletlerinden önce değil sonra görülmüş olsa da, deniz devletlerinden başlayacağız. Yazılı tarihin şafağının, tarihöncesi yaşamının sislerini dağıttığı zamanlara dayanacak kadar uzak geçmişte görülen ilk güçlü devletler, deniz devletleri değil kara devletleri olarak kurulmuşlar ve sonra, kendi güçleriyle, feodal devlet düzeyinde bir gelişme noktasına ulaşmışlardır. Ama bu aşamadan sonra, hiç değilse kültürümüzün en çok ilgilendiği devletler söz konusu olduğunda, kara devletlerinin çoğunun, ya gelişmelerinin durmuş, ya da deniz devletlerinin eline düşmüş olduklarını görüyoruz. Daha sonra, kölelik yoluyla kapitalist sömürünün öldürücü zehirinin bulaşmasıyla, aynı hastalığa yakalanıp yok olmuşlardır.

İleri aşamada büyük feodal devletlerin daha sonraki gelişmeleri, ancak deniz devletleri ömürlerini tamamladıktan sonra görülebildi. Deniz devletleri daha güçlü egemenlik biçim-

* Almanca metinde «zümre devletine» (ç.n.).

leri ve daha ileri bir devlet sanatı geliştirdiler ve bu ürünler, sonunda deniz devletlerinin yıkıntıları arasından kara devletlerinin biçimlenişini etkileyip hızlandırdı.

Bu nedenden dolayı, devlet yaşamının daha yüksek biçimlerine giriş hareketleri olarak, deniz devletlerinin başına gelenlerin öyküsü daha önce ele alınmalı. Bu yan dalı izledikten sonra, yeniden başlangıç noktasına, ilkel fetih devletine dönüp, ana dalı, çağdaş anayasal devletin gelişmesine dek izleyecek, daha sonra, tarihin geleceği hakkında bir kestirimde (tahmin-de) bulunacak, geleceğin «özgür vatandaşlık düzeni» toplumunun ana çizgilerini vereceğiz.

IV. DENİZ DEVLETİ

Kara devletinin yazgısını taşınılmaz mülke yatırılan kapitalin belirlemesine benzer bir biçimde, deniz göçebelerince kurulan devletin yaşamının izlediği çizgi ve çektiği sıkıntıların biçimi, yukarıda değinildiği gibi, ticaret kapitali tarafından belirlenir; bunlara, çağdaş anayasal devletin yaşam çizgisini ise üretici kapitalin belirlediğini ekleyebiliriz. Bununla birlikte, ticareti, malların bir yerden bir yere götürülüp satılmasını, panayırları, pazarları, kentleri, deniz göçebesi icat etmiş değildir; bunlar ondan önce de vardı; deniz devletinin amaçlarına hizmet ettikleri için, onun tarafından ele alınıp, çıkarlarına uyacak biçimde geliştirildiler. «Ekonomik yollar»a, eşit değerde malların takasına yardımcı olan bu kurumlar, deniz devletinden çok önce icat edilmiş bulunuyordu.

Araştırmamızda ilk olarak bu noktada, «ekonomik yollar»ın, «siyasal yollar»ın sömürüsüne uğramadan, devletin doğuşuna omuz veren etmenlerden biri olduğunu görüyoruz; bu durumu, daha sonra feodal devlet tarafından, daha etkili çalışan bir yapıyı oluşturmak için, «vinç»e dönüştürülen bir «zincir»e benzetebiliriz. Deniz devletinin oluşumu, tarihöncesinde malların trafiği ve değişimi hakkında bir ön açıklamada bulunulmadıkça, tam olarak anlaşılamaz. Ayrıca, ilkel yerlilerin takasının yarattığı, başka toplumların etkisi olmadan kendi-

liğinden oluşan «ekonomik yollar» göz önünde bulundurulmaksızın, çağdaş devletin geleceği hakkında eksiksiz bir kestirimde bulunulamaz.

Devlet Öncesi Alışveriş*

Takasın psikolojik açıklaması, marjinal yarar kavramının ortaya çıkmasına yol açarak, büyük bir hizmette bulunmuş oldu. Bu kurama göre, ekonomik nitelik taşıyan herhangi bir malın öznel değeri, aynı kimsenin sahip olduğu aynı türden malların sayısının artışıyla (çokluğuyla) oranlı olarak azalır. Birbirinden farklı ama her biri aynı türden malların sahipleri karşılaştıkları zaman, «siyasal yollar» işe karıştırılmıyorsa, yani her iki yan da aynı derecede güçlü ve aynı derecede iyi silahlanmış iseler, ya da tarihin çok erken dönemlerinde, kandaş barış çemberi içinde bulunuyorsalar, mallarını seve seve takas edeceklerdir. Takas ile, her biri, çok düşük öznel değeri olan bir mal karşılığında, çok yüksek öznel değeri olan bir mal elde ederek, sonuçta bu alışverişten kârlı çıkmış olur. İlkel halklar takasa, kültürlü halklardan daha istekli olsalar gerek. Çünkü bu aşamada insan kendi mallarını pek değerli bulmaz, fakat yabancılara ait şeylere imrenir ve bu nedenle bir takım ince çıkar hesaplarına pek kapılmaz.

Bununla birlikte, takası hiç de çekici görmeyen bazı ilkel toplulukların bulunduğunu da unutmamalıyız. «Kaptan Cook, kendileriyle ilişki kurma olanağı bulunmayan Polinezya kabilelerinden söz eder; bu kabileler kendilerine sunulan armağanlardan hiç etkilenmemiş ve bunları fırlatıp atmışlardır; bunlar kendilerine gösterilen hiç bir şeye ilgiyle bakmamış, bunlara sahip olma istekliliği göstermemiş ve bunları kendi mallarıyla takas etmek istememişlerdir. Gerçekten bu kabileler ne ticaret, ne de takas kavramına sahiptirler.»[58] Westermarck da aynı görüşle, «takas ve ticaret oldukça geç buluşlardır» der. Bu konuda, insanın, gelişmesinin bilinen en erken aşa-

* İngilizce metinde «Tarihöncesinde Alışveriş» (ç.n.).

masında takasta bulunduğu görüşünde olan Peschel'in tam karşısında bir tutum takınan Westermarck, «Ren geyiği döneminin [son buzul çağının] Perigord mağara sakinlerinin, neceftaşlarını, Atlantik'ten elde edilen deniz kabuklarını ve Polonya'da bulunan Saiga antilobu boynuzlarını takas yoluyla» sağladıklarını gösteren bir kanıtın bulunmadığını ileri sürer.[59]

Takasa ilgi göstermeyen yerlilerin, kendilerine büyü yapılmasından korkuyor olabilecekleri gibi başka açıklamalara açık olan bazı kuraldışı örneklere karşın, ilkel halkların tarihi, ticaret ve takas istekliliğinin, insanın her yerde ve her zaman görülen evrensel bir niteliği olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, kandaşlardan oluşan yakın çevrelerinde herkes aynı tür nesnelere, ve «hüdayınabit»* komünist yaşam ortamında yaklaşık olarak aynı miktarlarda sahip olacağı için, bu iti, ancak yabancılarla karşılaştıkları zaman kendilerine çekici nesneler sunulduğunda ortaya konmuş olmalı.

Bu durumda bile, her türlü düzenli ticaretin başı olan takas, yabancılarla karşılaşmanın savaşçı değil, barışçı bir karşılaşma olması durumunda başlamış olabilir. Yabancılarla barışçı bir karşılaşmanın herhangi bir olanağı var mıdır? İlkel insan, tüm yaşamı boyunca, özellikle takasın başladığı dönemde, farklı bir sürüden olan herkesi, hâlâ, kurttan korkulduğu kadar korkulacak bir düşman olarak görmek kuruntusu içinde değil midir?**

Ticaret geliştikten sonra, alışveriş, genellikle «siyasal yollar»dan fazlasıyla etkilenmiştir; «ticaret genellikle soygunculuğun ardından gelir.»[60] Ama ilk ticaret eylemleri, daha çok «ekonomik yollar»ın bir ürünü, savaşçı değil, barışçı ilişkilerin sonucu olarak görülmüştür.

* İngilizce çeviride Almanca aslını (**«naturwüchsige Kommunismus»**) tam karşılamayan **«natural communism»**i, doğal komünizm olarak çevirmeyip, günümüz dilinde karşılığını bulamadığımız bu sözcüğü kullanmak durumunda kaldık (ç.n.).

Hobbes'un **«Homo homini lupus» (insan insanın kurdudur) sözü çağrıştırılmak istenmiş (ç.n.).

İlkel avcı toplulukların birbirleriyle «uluslararası» ilişkileri, avcılarla ya da çobanlarla köylüleri arasındaki, veya çoban toplulukların kendi aralarındaki ilişkilerle karıştırılmamalı. Kuşkusuz kan gütme yüzünden kapışmalar, ya da kaçırılan kadınlar yüzünden veya belki de av alanı olarak sahip çıkılan bölgelere girilmesi yüzünden çıkan kavgalar olur; ama bu kavgalarda, tamahın, başka insanların emeklerinin ürünlerini yağmalama hırsının ürününden başka bir şey olmayan o güçlü dürtü bulunmaz. Dolayısıyla, ilkel avcıların yaptıkları «savaşlar» ender olarak gerçek savaştır; daha çok, Alman öğrencilerinin kavgaları gibi, belli törensel kurallara göre yürütülen ve olsa olsa yorulana, diyelim ki «kan çıkana» kadar uzayabilen, sık sık görülen itişmeler ya da teke tek kavgalardır.[61] Sayıca çok zayıf durumda olan bu kabileler, örneğin kan davası gibi durumlarda kurban sayısının kaçınılmaz olanı aşmamasına ve yeni kan davaları doğmamasına, yerinde bir özen gösterirler.

Bu nedenlerden dolayı, «siyasal yollar»ın dürtüsü bulunmayan bu avcı kabilelerin ve ilkel çapa tarımı yapan köylülerin eşit düzeyde olan komşularıyla barışçı ilişkileri, çobanların komşularıyla olan ilişkilerine oranla, savaşçı ilişkilerden daha güçlüdür. Avcıların, doğal kaynakları ortak kullanmak üzere, barışçı bir biçimde biraraya gelmelerinin sayısız örnekleri vardır. «Uygarlığın ilkel aşamalarında bile, büyük insan kitleleri, zaman zaman yararlı nesnelerin büyük ölçüde bulunduğu yerlerde toplanırlar. Amerika'nın geniş bir bölümünde Kızılderililer, çakmaktaşı bulunan bölgelere düzenli geziler yaparlar; bazı topluluklar her yıl hasat zamanı Kuzeybatı Amerika göllerinin Zizania bataklıklarında toplanırlar. Barku bölgesinde dağınık olarak yaşayan Avustralyalılar, hasat bayramları için her yönden gelip, taneli Marsiliacea bitkisinin yetiştiği bataklıklarda biraraya gelirler.[62] Queensland'de bonga - bonga ağaçları olağanüstü bollukta ürün verdiği zamanlarda ve kabilenin ambarlarında tüketebileceğinden fazla ürün bulunduğunda, yabancı kabilelerin bunları toplamalarına izin verilir.»[63] «Birçok kabile belli toprak parçalarına birlikte sahip olmak [kullanmak] için anlaşırlar; aynı biçimde, nacak yapı-

mında kullanılan fonolit [taşı] çıkarılan taş ocaklarına da ortak sahiptirler.»[64] Birçok Avustralya kabilesinde, yaşlıların bir karara varmak için yaptıkları danışma toplantıları ve ortak oturumları vardır. Bu toplantılarda, halkın geri kalan bölümü, Cermenlerin «*Thing*» [hak ve adalet meclisi] düzeninde görülen bir biçimde, konuşmaları bir kıyıda dinleyen bir topluluk oluştururlar.[65]

Bu tür toplantıların takaslara yol açmasından daha doğal bir şey olamaz. «Orta Afrika zencilerinin, balta girmemiş ormanların ortasında, *barışı sağlayacak özel düzenlemeler altında* kurdukları haftalık panayırlar»ın,[66] aynı biçimde kutup bölgelerinde yaşayan kürklü hayvan avcılarının, Tişuketselerin ve başkalarının çok eskilere dayandığı söylenen büyük panayırlarının kökenini belki bu [takas ilişkisi] açıklayabilir.

Tüm bu etkinlikler, komşu gruplar arasında barışçı ilişki biçimlerinin gelişmiş olmasını gerektirir. Dünyanın hemen her yerinde böyle barışçı ilişki biçimleriyle karşılaşılabilir. İnsanların iş motorları olarak kullanılabileceklerinin daha keşfedilmediği bu dönemde, yabancılara, ancak kuşku yaratan durumlarda, bir düşman gibi davranılır. Yabancı açıkça barışçı niyetlerle gelirse, kendisine bir dost gibi davranılan bu aşamada barışçı ilişki biçimleri kolayca geliştirilebilir. Bu yüzden yeni gelenlerin niyetinin barışçı olduğunu ortaya koymak amacına hizmet eden «uluslararası» (halklar arası) ilişkilerin törensel kuralları bütünü (kodeksi) geliştirilmiştir.* Eller yana açılarak elde silah bulunmadığı gösterilir, ya da bir yere gidil-

* Dünyanın bazı yerlerinde hâlâ kullanılan «barış içinde yaşa» (selâmetle kal, selâmünaleyküm) biçimindeki selamlaşma da bu türden bir görenek olarak ele alınmalı. Tolstoy'un bu selamı, aslında savaşın günlük sıradan olaylardan biri olduğu bir çağın bu karakteristik belirtisini, bir altınçağın, bir barış çağının kalıntısı olarak görmesi, ömrünün son yıllarında düşüncelerinin gerçeklerden uzaklaştığını göstermekten başka bir şeyle açıklanamaz. (Tolstoy, **The Importance of the Russian Revolution,** A. Hess tarafından yapılan Almanca çevirisi, s. 17.).

meden önce, kendilerine hiç bir zaman dokunulmayan «elçiler» yollanır.[67]

Bu davranış biçimlerinin, konukseverlik beklendiğini dile getirdikleri açık; ve gerçekten, barışçı ticaret olanakları ilkin konuk haklarına dayanılarak yaratılmıştır. Konuklar arasında armağan alışverişi takastan öncedir ve dar anlamıyla takası başlatmış ilişki olarak görünür. Dolayısıyla, konukluğun kaynağını araştırmak yararlı olacak.

Westermarck, 1907'de yayımlanan *Origin and Development of Moral Concepts* (Ahlak Kavramlarının Kaynağı ve Gelişmesi)[68] adını taşıyan anıtsal yapıtında, konukluk göreneğinin, uzaktan gelen bir yabancıdan haber alma merakı ve bundan daha çok da, yabancının, salt yabancı olduğu için kendisinde bulunabileceği düşünülen sihirsel güçlerinden korkulması gibi iki nedenin sonucu olarak doğduğunu belirtir. *Kitabı Mukaddes*'te, bir melek olup olmadığı bilinemeyeceği için, yabancıya konukseverlik gösterilmesi öğütlenir. Boşinançlı ırklar [halklar] yabancıların lanetinden (Yunanlıların Erinilerden korktuğu gibi) korkarlar ve yabancıyı yatıştırmaya çalışırlar. Yabancı, bir konuk olarak kabul edildikten sonra, dokunulmazlık kazanır ve aralarında kan akrabalığı bulunan grubun haklarından yararlanır, konuk kaldığı sürece o grubun bir üyesi gibi görülür. Dolayısıyla, grupta uygulanan ilkel yerli halklara özgü komünizmin sağladığı olanaklardan ve grubun sahip olduğu mallardan yararlanır. Ev sahibi [yabancı konuktan] canı neyi çekerse onu ister ve alır, bunun karşılığında yabancıya ne istemişse o verilir. Barışçı ilişki daha sıklaşınca, karşılıklı konuk armağanı vermeler bir ticaret düzeni kazanabilir; çünkü tacir, çoğu kere yaşamını da tehlikeye atarak, önce konukluk hakkını elde etmek zorunda olduğu yeni yerler aramak yerine, iyi karşılandığı, «kârlı» bir alışveriş yaptığı ve konukluk hakları ile korunduğu bir yere seve seve yeniden gelecektir.

Düzenli ticaret ilişkilerinin gelişebilmesi, elbette daha önce «uluslararası» nitelikte bir işbölümünün gelişmiş olmasını gerektirir. Böyle bir işbölümü, çok erken tarihlerde doğmuştur ve genellikle sanıldığından çok daha yaygındır. «İşbölümünün ancak yüksek bir ekonomik gelişme düzeyinde görüleceğini san-

mak son derece yanlıştır. Afrika'nın iç bölgelerinde demirci köyleri hatta yalnızca ok ve kargı başlıkları yapıp satan köyler vardır. Yeni Gine'de çömlekçi köyleri, Kuzey Afrika'da okbaşlığı yapımcıları bulunur.»[69] Bu tür uzmanlaşmalardan, ya da gezici tacirler aracılığıyla, ya bir kimsenin konuk olduğu ev sahibine armağanlar vermesiyle, ya da kabileden kabileye verilen barış armağanları yoluyla, ticaret gelişir. Kuzey Amerika'da Kaddular, yay ticareti yaparlar. «Obsidyen (volkan camı), okbaşlıkları ve bıçak olarak, dünyanın her yerinde, Yellowstone'da, Snake Irmağı'nda, New Mexico'da, ama özellikle Meksika'da kullanılan bir maldır. Bu kıymetli malın dağıtımı, Ohio ve Tennessee gibi neredeyse iki bin mil uzaktaki yerlere kadar tüm ülkeye, Meksika'dan yapılır.»[70]

Vierkandt'a göre, «ilkel halkların yüzde yüz ev yapısı mallarından, çağımızda görülen yaygın biçiminden tümüyle farklı bir alışveriş sistemi doğar... Her bir kabile, kabileler arası değişime yol açan özel yetenekler geliştirmiştir. Güney Amerika'nın uygarlığın alt basamaklarındaki Kızılderili kabilelerinde bile böyle farklılaşmalar görürüz... Böyle bir alışverişle, üretilen malların, meslekten tacirler aracılığıyla dolaysız bir yoldan değil, bir kabileden ötekine geçerek, dolaylı yollardan, yavaş yavaş olağanüstü uzak yerlere kadar dağıtımı yapılabilir. Bücher'in gösterdiği gibi, bu alışverişin kökü, konuklar arasında armağan alıp vermelere dek dayanır.»[71]

Ticaret, konuklar arasında yapılan bu armağan alışverişinden başka, birbirine düşman toplulukların bir kavgadan sonra, barıştıklarını gösteren bir işaret olarak, birbirlerine barış armağanları verme göreneğinden de doğabilir. Sartorius, Polinezya ile ilgili olarak şunları yazar: «Ayrı adaların halkları arasındaki bir savaştan sonra, her grubun ötekisine sunduğu barış armağanı yeni bir şeydir ve eğer armağan ve onun karşılığı olarak verilen armağan her iki yanın da hoşuna gitmişse, yeni bir armağan alışverişi daha yapılır; böylece üretilen malların değişiminin yolu açılmış oluyordu. Ama bunlar konuklar arasındaki armağan alışverişinden farklı olarak, sürüp giden bir ilişkinin temelini oluşturuyordu. Bu biçimde kişilerin değil, halkların birbiriyle ilişkiye geçmesi söz konusuydu. Kadınlar, takas edilen

ilk nesneler olarak, birbirlerine yabancı kabileler arasındaki bağlantıyı kurarlar ve birçok kaynaktan sağlanan kanıtlara göre, sığır karşılığında takas edilirlerdi.»[72]

Bu noktada hatta «uluslararası işbölümü»nün bulunmadığı durumlarda bile değişilebilen bir ticaret nesnesiyle karşılaşırız. Ve «kadın alışverişi», birçok bakımdan mal değişiminin yollarını açmış olduğu gibi, devletin oluşmasında, halkların savaşçı bütünleşmelerine eşlik eden *barışçı* bütünleşmeler yolunda atılmış ilk adımı da oluşturabilir. Bununla birlikte, Lippert, barışçı «ateş alışverişi»nin bu takastan daha önce yapıldığına inanır.[73] Ancak Lippert, kuşkusuz çok eski olan bu geleneğin geçmişini kültürel ve hukuksal başlangıçlarına kadar izleyebildiğine, ve bu da bizim doğrudan gözlemimize kanıt sağlayamayacağına göre, burada bu sorunu daha fazla eşelemeyeceğiz.

Buna karşılık kadın alışverişi, hemen hemen her yerde gözlemlenen bir olgudur ve kuşkusuz, komşu kabileler arasındaki barışçı ilişkilerin gelişmesine ve yolun malların takasına hazırlanmasına çok büyük bir katkıda bulunmuştur. Erkek kardeşleriyle kocaları birbirleriyle kapışmak üzereyken, kendilerini aralarına atan Sabin kadınlarının öyküsü, böyle bir durumun, insan soyunun gelişmesi sırasında görülen binlerce örneğinden biri olarak, gerçekten olmuş bir olay olabilir. Yakın akrabaların evlenmesi, dünyanın her yerinde, bu kitabın ilgi alanı içine girmeyen nedenlerden dolayı, «fücur»* sayılarak, namusa uygun olmayan bir davranış olarak karşılanır.[74] Böyle bir yasak, cinsel özlemi komşu kabilelerin kadınlarına yöneltir ve böylece kadın yağmalamayı (kaçırmayı) kabileler arası ilişkilerin başlıca görünümlerinden biri durumuna getirir; ve güçlü bir ırk duygusu ile karşılaşmadıkça, her yerde, şiddete başvurularak gerçekleştirilen kadın kaçırma, yerini yavaş yavaş takasa ve satın almaya, kendi kanından olan kadınların, öteki kabilelerden edi-

* **Incest**; her toplumun geleneğine ve hukukuna göre saptanan bir dereceden daha yakın akraba ve hısımlarla (mahrem ile, haram olanla) evlenme, cinsel ilişkide bulunma «yasadışı» eylemi (ç.n.).

nilecek kadınlar kadar çekici görünmemesinden beslenen bir geleneğe bırakır.

İşbölümünün, mal değişimine olanak verdiği yerlerde, çeşitli kabileler arasındaki ilişkiler, bundan sonra, mal değişiminin hizmetine sokulabilecektir; egzogamik (dıştan evlenen) gruplar yavaş yavaş barışçı amaçlar için birbirleriyle düzenli aralarla buluşma alışkanlığı edinirler. Başlangıçta yalnızca kan akrabalarının sürüsü içinde gerçekleştirilmiş olan barış, bundan sonra daha geniş bir çevreye yayılmaya başlar. Sayısız örneklerden biri Kamerun kabileleridir: «Her iki Kamerun kabilesinin de, kendi üyelerinin alışveriş ettikleri, birbirlerinden evlenerek akrabalıklar kurdukları yerler olan 'çalılık ülkeler' dedikleri yerleri vardır. Burada da egzogami kabileleri birbirine bağlayıcı gücünü göstermektedir.»[75]

Konukluk hakkı, kadın değiştokuşu, ve belki aynı zamanda ateş alışverişi; işte ticaret mallarının alışverişine dek varan barışçı takas ilişkisinin gelişmesinin izlediği bellibaşlı yollar bunlardır. Bunlara, pazarların ve panayırların ve belki aynı zamanda tacirlerin, her yerde barışı koruyan ve barışı bozandan öç alan bir tanrının koruması altında olduğu düşüncesi de eklenebilir. Böylece, bu son derece önemli sosyolojik etmenin [mal değişiminin] temel özelliklerini, «ekonomik yollar»ın yarattıklarını bozan, yeniden biçimlendiren ve daha sonra geliştiren «siyasal yollar»ın devreye girdiği noktaya dek getirmiş olduk.

Ticaret ve İlkel Devlet

Soyguncu savaşçının, fethettiği topraklar üzerinde karşılaşabileceği bu tür pazarlara ve panayırlara düşüncesizce el atmamasını gerektiren son derece önemli iki neden vardır.

Bunlardan birincisi, ekonomi dışı olanı, barışı bozduğunda tanrının kendisinden öç alacağı yolunda duyduğu boşinanca dayanan korkudur. Ekonomik olan ve olasılıkla daha önemli olan ikinci neden, fatihlerin pazar olmaksızın zenginleşemeye-

cek olmalarıdır; ve sanırım bu bağlantıya ilk değinen de ben oldum.

İlkel fatihlerin elde ettikleri ganimetlerin çoğu, hemen kullanmalarına ve tüketmelerine elverişli olmayan, gereksinim duyulan miktarı aşan mallar biçimindedir. O dönemde değerli nesnelerin pek az türü olduğu, ama bunlar bol miktarda bulunduğu için, bunlardan herhangi birinin «marjinal yararı» çok düşük görülür. Bu, özellikle, «siyasal yollar» ile sağlanan en önemli ürünler olan köleler için geçerlidir. Durumu önce çoban açısından değerlendirelim: Çobanın köle gereksinimi, sürüsünün büyüklüğüyle sınırlıdır; elindeki bunu aşan köleyi, büyük bir olasılıkla, kendisi için köleden daha değerli olan şeylerle; tuzla, süs eşyalarıyla, silahlarla, metallerle, dokumalarla, kapkacakla ve benzeri mallarla değiştirecektir. Bu nedenle, çoban her zaman yalnızca bir soyguncu değil, buna ek olarak, her zaman bir tacirdir, bir satıcıdır ve ticareti koruyan biridir.

Çoban, elindeki ganimetleri bir başka uygarlığın mallarıyla ve ürünleriyle değişebilmek için yolu üzerinde karşısına çıkan ticareti korur; göçebeler, çok eski tarihlerden beri, bozkırlarından ya da çöllerinden geçen kervanlara, koruma parası karşılığında yol göstermişlerdir; kaldı ki onlar aynı zamanda, devlet öncesi dönemlerde fethettikleri yerlerde bile ticareti korumuşlardı. Çobanların «ayılık» aşamasından «arıcılık» aşamasına geçmelerine yol açan aynı hesaplar, onları, eski pazarları ve panayırları [hayvan pazarlarını] sürdürmeleri ve korumaları yolunda da etkilemiş olmalı. Bu alanda tek bir yağma eylemi bile, altın yumurtlayan tavuğu boğazlamak anlamına gelecektir. Yalnızca eldeki ganimetin yabancı mallarla değiştirilmesinden kârlı çıkılacağı için değil, aynı zamanda koruma parası sağlanacağı, efendi geçiş vergisi toplanacağı için, pazarları korumak ve ülkede kurulan barış düzenini pazar yerini de içine alacak biçimde yaymak daha kazançlıdır. Bu nedenlerle, her aşamadaki fetih devletinin prensleri, «kral barışı» bölgesini, pazarları, karayollarını, tacirleri de içine alacak biçimde genişlettikleri gibi, dış ticareti de genellikle kendi tekellerine aldılar. Onları, her yerde, koruma ve dokunulmazlık tanıma sözü vererek, in-

sanları yeni pazarlar ve kentler kurmaya çağırma işine dalmış görürüz.

Panayırlar ve pazarlar sistemine karşı duydukları bu ilgi, çoban kabilelerin nüfuz alanları içinde bulunan pazar yerlerinde, «siyasal yollar»a başvurmalarını ve onlara egemenlik haklarını bile tümüyle askıya alacak kadar saygı göstermelerini anlaşılır kılar. Herodotos'un aktardığı, Agrippalıların yasa tanımayan İskit çobanlarının ülkesinde kutsal bir pazarlarının bulunduğu ve bu pazarın silahsız sakinlerinin, pazar yerinde sürdürülen kutsal barış yoluyla etkili bir biçimde korunduğu öyküsü, kendisi buna şaşmış olsa da, içinde gerçek payı bulunan bir öyküdür.

«Kendileri *kutsal* kişiler sayıldıklarından, silahlı olmadıkları halde kimse onlara zarar vermeyi göze alamaz; tersine, komşularının kavgalarını onlar yatıştırırlar; ve kim bir kaçak olarak aralarına girerse, ona kimse dokunamaz.»[76] Bunun benzeri örneklerle sık sık karşılaşılır: «Her yerde, Agrippalıların öyküsüne benzer bir öyküyle, Bedevi benzeri göçebe bir halk ortasında yaşayan, 'kutsal', 'silahsız', 'adil' ticaretle uğraşan ve kavgaları yatıştıran bir kabileciğin insanlarının öyküsü»[77] ile karşılaşırız. Caere [kenti] aynı alanda daha yüksek bir türün örneği olarak gösterilebilir. Strabo, buranın sakinleri için şunları söyler: «Son derece güçlü olmalarına karşın, soygunculuk yapmaktan kaçındıkları için, Yunanlılar onları çok yürekli ve çok adaletli kimseler olarak görürler.» Bu parçayı aktaran Mommsen şunları ekler: «Bu, Caere tacirlerinin, öteki tacirler gibi korsanlığa başvurmadıkları anlamına gelmez; daha çok, Caere'nin Yunanlılar kadar Fenikeliler için de bir tür açık liman olduğu anlamına gelir.»[78]

Caere, Agrippalıların kara göçebelerinin ülkelerinin içlerinde kurmuş oldukları türden bir pazar yeri değil, *deniz göçebelerinin ülkesinin ortasında, kendi barış düzenini sürdürme hakkı tanınan bir limandır*. Bu, benim değerlendirmeme göre, gerçek önemi henüz yeterli biçimde kavranamamış olan tipik oluşumlardan biridir. Bana öyle geliyor ki, deniz devletlerinin oluşumu üzerine bu türün çok büyük bir etkisi oldu.

Kara göçebelerini, yeni pazarlar yaratmaya zorlamamışsa

da, kurulu pazarları korumaya zorladığını gördüğümüz nedenler, hatta daha yoğun bir biçimde, deniz göçebelerini benzeri davranışlara itmiş olmalı. Çünkü ganimetin, özellikle sürülerin ve kölelerin çölleri ya da bozkırları aşan yollardan taşınması, güç ve zahmetli bir iştir; yavaş yol alma nedeniyle izlenmeye yol açabileceği için tehlikelidir de. Ama savaş kanosuyla, «Dragon»* gemisiyle böyle bir taşıma kolaydır ve güvenlidir. Bu nedenle, Viking, çobanın olduğundan daha iyi bir satıcı tacirdir. *Faust*'ta söylendiği gibi, «Savaş, Ticaret ve Korsanlık birbirinden ayrılmazlar.»

Deniz Devletinin Oluşumu

Birçok örnekte, çevresinde antik tarihin, yani Akdeniz uygarlığının kent devletlerinin doğduğu siyasal merkezler olan kentlerin oluşumunun kökeninde korsanlıkla elde edilen ganimetlerin ticaretinin yattığına, pek çok örnekte ise aynı ticaretin onların aynı siyasal biçimleri almalarında etkili olduğuna inanmıyorum.

Bu liman pazarları, olasılıkla iki genel tipten doğup gelişmişlerdir; ya doğrudan doğruya ve bilinçli olarak yabancı kıyılarda düşmanca yerleşerek kurulan korsan kaleleri biçiminde, ya da yabancı ilkel veya feodal devletlerin limanlarında antlaşmayla sağlanan haklara dayanan «ticaret kolonileri» olarak.

Elimizde birinci tipin, eskiçağ tarihinden sağlanmış olan, devletin gelişmesi şemamızın tam da dördüncü aşamasına, bir silahlı korsanlar kolonisinin, yabancı bir devletin deniz kıyısındaki ticari ve stratejik bakımdan savunulabilir bir noktasına yerleştiği aşamaya denk düşen birçok örnekleri var. Bunların en ilgiye değer olanı Kartaca'dır; aynı biçimde, Yunan deniz göçebeleri olan İonialılar, Dorlar ve Akhalar, deniz kıyısı kalelerini Güney İtalya'nın Adriyatik ve Tyrrhenia kıyılarına,** bu

* Vikinglerin ejder (daragon) başlı ince uzun gemileri (ç.n.).

** Almanca metinde Marmara ve Karadeniz kıyıları da anılıyor (ç.n.).

denizlerin adalarına ve Güney Galya'nın (Güney Fransa'nın) körfezlerine kurdular. Fenikeliler, Etrüskler,* Yunanlılar ve çağdaş araştırmalara göre Karyalılar, hepsi de Akdeniz'in çevresinde bulunan bu halklar, «devlet»lerini aynı tipe uygun olarak, efendilerle, yörelerindeki toprakların aşağı görülen köylüleri olmak üzere, aynı sınıf ayrımı temeline dayandırarak kurdular.[79]

Kıyıdaki bu devletlerden bazıları, kara devletleri tipinde feodal bir devlet olmak yönünde geliştiler ve o zaman, efendi sınıf bir toprak aristokrasisi durumuna geldi. Bu değişmeye yol açan nedenlerden birincisi, coğrafya koşulları, yani iyi limanların olması, buna karşılık barışçı köylülerce ekilip biçilen geniş bir iç bölgenin (hinterlandın) varlığıydı; ikinci neden ise büyük bir olasılıkla, kendileriyle birlikte, daha önceki yurtlarından benimseyerek getirdikleri, halkın zümrelere bölünmüşlüğüydü. Birçok örnekte bunlar, iç kavgalarda yenik düşerek ülkelerini bırakıp kaçan soylular, ya da ailelerin küçük oğulları, bazen, «korsanlığa» başlayan, anayurtlarında küçük soylular olarak topraklara ve serflere sahip olmakla birlikte, yabancı ülkelerde de hakları olduğunu düşündükleri toprakları ele geçirmeye çalışan, her iki cinsiyetteki kimselerden oluşan tüm bir genç kuşak idi. İngiltere'nin Anglo-Saksonlar, Güney İtalya'nın Normanlar tarafından işgali; İspanyolların ve Portekizlilerin Meksika'yı ve Güney Amerika'yı kolonileştirmeleri bunun örnekleridir. Güney İtalya'daki «Büyük Yunanistan» denilen bölgedeki Akha kolonileri de gene deniz göçebelerince kurulan feodal kara devletlerinin gelişmesinin başka ve son derece önemli bir örneğini oluştururlar; «Bu Akha Kentleri Birliği, gerçek bir kolonileştirme eylemiydi. Yalnızca Kroton'un demir atılabilecek iyice bir dış limana sahip olması dışında, söz konusu kentlerin limanları yoktu ve *kendilerinin yaptığı herhangi bir ticaret yoktu;*

* Etrüsklerin kara yoluyla İtalya'ya gelen, karada başarılı bir savaş verdikten sonra korsanlığa başlayan göçmenler mi, yoksa deniz göçebeleri olarak, kendi adlarıyla anılan denizin kıyıları boyunca ülkeye daha önceden yerleşmiş halklar mı oldukları daha [1900'de] saptanabilmiş değildir.

ticaret, Milesliler ve Etrüskler tarafından yürütülürken, Sybarili, bir vatandaş lagün'de kurulmuş olan kentinin köprüleri arasında dolaşarak saçlarını ağartmış olmakla övünebilirdi. Buna karşın bu bölgedeki Yunanlılar, yalnızca kıyı şeridini denetimlerine geçirmekle kalmayıp, yönetimlerini bir denizden öteki denize kadar genişlettiler; ... tarımcı yerli topluluklar sığıntı ya da serf olmaya zorlandılar; bu halklardan efendilerinin çiftliklerinde çalışmaları ya da onlara haraç ödemeleri istendi.»[80] Girit'teki Dor kolonilerinin çoğunun benzeri biçimlerde örgütlenmiş olmaları çok olasıdır.

Ne var ki, evrensel tarihin gidişinde, bu «kara devletleri», ister sık sık, ister seyrek olarak ortaya çıkmış olsunlar, güçlerinin çoğunu ticarete ve korsanlığa veren deniz kentleri kadar önem kazanamadılar. Mommsen, Akha toprak soyluları ile Güney İtalya'daki öteki Yunan kolonilerinin «tacir kralları» arasındaki zıtlığı, açık ve iyi seçilmiş cümlelerle şöyle ortaya koyar: «Onlar da tarımı ya da topraklarını genişletmeyi hor görmediler; Yunanlılar, hiç değilse güçlendikten sonra, Fenikeliler gibi, barbarların ülkesinin ortasında mallarını satan bir ticaret bölgesinin surlarla çevrilmiş sınırları içinde kalmakla yetinmediler. Ama yine de kentleri başlangıçta ve herşeyden önce ticaret amacıyla ve Akha kolonilerinden farklı olarak, her yerde teknelerin yanaşabileceği en iyi limanlarda ve kıyılarda kurulmuştu.»[81] İonia kolonileri için kesin olmak üzere, bu kentlerin kurucularının toprak soyluları değil, deniz tacirleri olduğunu kabul etmek yanlış olmayacaktır.

Ama bu tür deniz devletleri, ya da en dar ve en kesin anlamıyla bu deniz «kentler»i yalnızca savaşçı fetihle değil, barışçı başlangıçlardan, aynı zamanda az çok fetih kokan barışçı sızmalarla doğmuşlardır.

Örneğin Vikingler, barışçı köylülerle değil, savaşmaya hazır ilkel devletlerle karşılaştıkları yerlerde, barış önerilerinde bulunarak, ya da önerilen barış koşullarını kabul ederek, buralara ticaret kolonileri biçiminde yerleşmişlerdir.

Elimizde böyle kurulmuş limanların ve kıyılarda oluşmuş pazarların dünyanın dört bir köşesinden sağlanmış örnekleri var. Almanlarca en iyi bilinen örnekleri vermek gerekirse, kuzey

Cermen tacirlerinin, Almanya'nın Okyanus ve Baltık kıyıları boyunca uzanan ülkelerindeki yerleşme yerleri; Londra'daki Stalhof*, İsveç'teki, Norveç'teki ve Schonen Adası'ndaki, Rusya'da Novgorod'daki Cermen ticaret birlikleri (Hanseler) gösterilebilir. Litvanya grandüklerinin başkenti olan Wilna'da da böyle bir koloni vardı; Venedik'teki Fondaco dei Tedeschi [Alman Hanı] bu tür Cermen kurumlarının bir başka örneğini oluşturur. Yabancılar, hemen her örnekte, bir yere kendi yasalarına, kendi mahkemelerine sahip, sımsıkı bir kitle olarak yerleşirler. Çoğu kez, büyük bir siyasal ağırlık sahibi olur, bazen egemenliklerini bulundukları bölgedeki devletin yönetimini ele geçirecek kadar yayarlar. Ratzel'in Hint Okyanusu kıyılarıyla ve Hint Okyanusu'ndaki adalarla ilgili aşağıdaki öyküsü, İ.Ö. 1000 dolaylarında, Akdeniz'in Fenikeliler ya da Yunanlılar tarafından ele geçirilişini anlatıyor gibi görünür: «Selebes Adaları'nın hain Bugileri kadar, özellikle, Sumatra'nın özdeyişlere geçecek derecede zeki, çalışkan, her yerde karşınıza çıkan Malaylarına varıncaya kadar bütün uluslar, ticaretin etkisiyle, denebilir ki birbirlerinin içinde erimişlerdi. Singapur'dan Yeni Gine'ye kadar her yerde bunlarla karşılaşılabiliniyordu. Son zamanlarda özellikle, Borneo şeflerinin çağırması üzerine Borneo'ya kitleler biçiminde göçler oldu. Nüfuzları o kadar fazlaydı ki. *kendilerini, kendi yasalarına göre yönetmelerine izin verildi;* ve kendilerini öylesine güçlü gördüler ki, *sık sık bağımsızlıklarını elde etme girişimlerinde bulundular.* Achinliler daha önce benzeri bir konum elde etmişlerdi. Sumatralı Malaylar tarafından en önemli ticaret merkezi durumuna getirilen Malakka'nın sönüşünden sonra, Achin, dünyanın bu köşesinin gelişmesinin dönüm noktası olan on yedinci yüzyılın ilk yarısında, Uzakdoğu bölgesinin en canlı limanı oldu.»[62] Aşağıdaki alıntı, bu yerleşim türünün evrenselliğini gösteren sayısız örneklerden birini sunmaktadır: «*Siyasal alanda ağır bastıkları yer olan*

* Hanse Birliği'nin on beşinci yüzyılda oluşturduğu Londra ticaret temsilciliğine verilen ad. 1598'den sonra Hanse'nin İngiltere'deki ekonomik ayrıcalıklarını yitirmesiyle zamanla yok oldu (ç.n.).

Urga'da tacirler, ayrı bir Çin kenti oluşturacak biçimde toplanmışlardır.»[83] Yahudi devletlerinde, «yabancı tacirlerin ve zanaatçıların, kentlerin ayrı bir köşesine kurulmuş küçük kolonileri vardı. Buralarda, kralın koruması altında, kendi dinsel geleneklerine göre yaşayabilirlerdi.»[84] Ayrıca bkz; *Kitabı Mukaddes,* «Birinci Krallar», XX. 34: «Efraim Kralı Omri, hasımı Şam kralının askeri başarıları karşısında Arami tacirlerine, kralın koruması altında ticaret yapabilmeleri için Samaria kentinin belli bölümlerini kullanma izni bağışlamak zorunda kaldı. Daha sonra savaş Omri'nin yerine geçen Ahab'dan yana dönünce, Ahab aynı ayrıcalığı Şam'daki Efraim tacirleri için istedi.»[85] «İtalikler ülkenin her yerinde dışarıya sımsıkı kapalı ve örgütlü kitleler olarak, askerler lejyonlarında, tacirler her büyükçe kentte kendi loncalarında örgütlenmişler, tek tek eyaletlerin yargı çevrelerinde yerleşmiş olan ya da oturan Roma vatandaşları ise, kendi kendilerini yöneten, kendi yargı organları olan yerel Roma vatandaşları toplulukları *[conventus civium Romanorum]* oluşturmuşlardı.»[86] Yahudilerin ortaçağdaki, büyük koğuşturmaya uğramadan önce yaşadıkları ortaçağ Getto'larının da benzeri tacir kolonileri oldukları unutulmamalı. Avrupalıların, zamanımızın güçlü yabancı imparatorluklarının limanlarındaki yerleşme yerleri, kendi anayasalarına ve (konsolosluk) yargı alanlarına sahip korporatif birliklerdir. Japonya yenilerde kendini, aşağılama belirtisi olarak görünen bu durumdan kurtarabilmişken, Çin, Türkiye ve Fas, bu onur kırıcı duruma daha bir süre dayanmak zorunda görünüyorlar.*

Bu kolonilerde, hiç değilse çalışmamız açısından en ilginç nokta, siyasal etkilerini tam bir egemenliğe dönüştürecek biçimde genişletme yolunda görülen genel eğilimdir. Ve bu yola başvurmaları için yeterli nedenleri vardır. Tacirlerin, ister iki kom-

* Bu cümle, yapıtın 1928 Almanca baskısında «Japonya ve Türkiye bu durumdan yenilerde kurtulabilmişken, Çin, Fas vb. bu onur kırıcı duruma daha bir süre dayanmak zorunda görünüyorlar» biçiminde değiştirilmiştir. Yapıtın elimizdeki 1954 Almanca baskısı, 1928 baskısının aynısı olduğu için, Fas ve Çin konusunda bir düzeltme yapılmadığı görülüyor (ç.n.).

şu devlet arasında «uluslararası» nitelikte, ister tahta geçme savaşları gibi ulus içindeki savaşlar biçiminde olsun, tüm fetih devletlerini huzursuz eden siyasal çalkantılarda, sonucu belirleyici bir etmen olarak kullanılabilecek büyük taşınır servetleri vardır. Buna ek olarak, birçok örnekte koloniciler, kan bağıyla bağlı oldukları savına ve olağanüstü güçlü ticari çıkarlarına dayanarak, anayurtlarındaki devletin gücüne güvenebilirler; ayrıca, savaşçı gemicilere ve sayısız kölelere sahip olarak, ellerinin altında, sınırlı bir alan içinde çok şey başarma olanağı veren etkili ve derli toplu güçleri vardır.

Arap tacirlerin Doğu Afrika'da oynadıkları rolü anlatan aşağıdaki öykü, tarihte yaygın olarak karşılaşılan ve önemi şimdiye dek yeterince kavranamamış bir durumu yansıtan bir öykü olarak görünüyor: «Speke, 1857'de, buralara uğrayan ilk Avrupalı olarak bu geziyi yaptığı zaman, Araplar, ülkede yabancılar olarak yaşayan tacirlerdi. 1861'de aynı yerden yeniden geçtiğinde, Araplar, ülkenin yerli yöneticisiyle savaşlara girişmiş bulunan büyük toprak sahiplerine dönüşmüşlerdi. Afrika'nın iç bölgelerinin birçok yerinde sık sık karşılaşılan bu durum, güçler dengesinin zorunlu bir sonucudur. İster Arap, ister Suaheli olsun, yabancı tacirler, transit (geçiş) hakkı ister ve bunun karşılığında bir vergi-haraç öderler; şeflerin hoşuna giden, onların hem gösteriş düşkünlüklerine yanıt veren hem bağlantılarını genişletmelerine yardım eder görünen mağazalar açarlar; daha sonra, şeflerin kendilerine karşı kuşku duyduklarını, kendilerine baskı yaptıklarını ve kendilerini koğuşturmaya kalktıklarını görünce, zenginlikleri arttıkça yükseltilmiş olan gümrük vergilerini ödememeye başlarlar. Sonunda, tahtı ele geçirme yolunda kopması kaçınılmaz olan savaşların birinde, Araplar, yeterince yumuşak, katlanılabilir bulurlarsa, tahtta hak sahibi olduğunu ileri sürenlerden birinin yanını tutarlar; böylece ülkenin iç kavgalarına karışmış ve çoğu kez bitmez tükenmez savaşlara bulaşmış olurlar.»[87]

Yerleşmiş yabancılar *(metoikoi)* konumundaki tacirlerin bu tür siyasal eylemlere girişmeleri sık sık karşılaşılan bir durumdur. «Borneo'da Çinli altın arayıcılarının yerleşme yerlerinden birçok kent türedi.»[88] Doğrusunu söylemek gerekirse, Avrupa-

lıların kolonicilik eylemlerinin tarihi, —İspanyol ve Portekizli fatihlerinkine, ya da İngilizlerin ve Hollandalıların Doğu Hindistan Şirketleri gibi korsanlığın eski basit biçimine benzemedikçe— yapımevi bölgelerinin ve büyükçe yerleşme yerlerinin, yabancıların herhangi bir üstün güce sahip oldukları durumlarda, ülkede bir egemenlik kurmak yönünde gelişmesi yasasının bir dizi örneğini oluşturur. «Ren ve Schelde ırmakları arasında, okyanusun kıyısında, bir soyguncu devlet vardır»; bunlar, Hollandalı Multatuli'nin Avrupa'yı suçlayıcı sözleridir. Avrupa halklarının, tüm Doğu Asya, Amerika ve Afrika kolonileri, bu iki tipin ya birinden, ya ötekisinden doğmuştur.

Ne var ki yabancılar, her zaman kesin bir efendilik konumunu elde edemezler. Bazen ev sahibi devlet çok güçlüdür ve ülkeye yeni gelenler, İngiltere'deki Cermenler gibi, siyasal bakımdan herhangi bir güçleri olmayan, tersine ev sahibi devlet tarafından korunan yabancılar olarak kalırlar. Bazen ev sahibi devlet, boyun eğdirilmiş olsa da, İsveç'in üzerinde egemenlik kurmuş olan Hanselileri (Cermen Tacirleri Birliğini) sürüp çıkarması örneğinde olduğu gibi, yabancı egemenliğini yıkacak kadar güçlenir. Bazı örneklerde, Rusların Novgorod ve Pskov cumhuriyetlerini kendilerine kattığı zaman olduğu gibi, bir fatih hem tacirleri, hem ev sahibi devleti yener. Bununla birlikte çoğu kez, zengin yabancılarla yerli soylular, kara devletinin oluşmasında görülen yolu izleyerek, birbiri içine karışıp birleşerek, tek bir yönetici grup oluştururlar; bunun, aşağı yukarı aynı derecede güçlü iki yönetici sınıfın çatıştıkları zaman ortaya çıkan bir durum olduğunu belirtmiştik. Bu son durum bana, eskiçağın en önemli kent devletlerinin; Yunan deniz kentlerinin ve Roma'nın oluşumu yolunda ileri sürülebilecek en olası varsayım olarak görünüyor.

Kurt Breysig'in sözleriyle belirtecek olursak, Yunan tarihinin ancak «ortaçağ»ını, Roma tarihinin ise yalnızca «yeniçağ»ını biliyoruz. Bunlardan önceki tarihler için düşgücüne ve kıyasa dayanan çıkarsamalarda bulunurken son derece dikkatli olmalıyız. Gene de Atina'nın, Korinthos'un, Mykene'nin, Roma'nın ve benzeri kentlerin şimdi belirtilen biçimde devletleştiklerini benimsememize yetecek kadar kanıt ortaya çıkarılıp ka-

bul edilmiş gibi geliyor bana. Bilinen tüm demografyadan ve genel tarihten sağlanan veriler, tek başlarına böyle bir sonuca ulaşılmasına olanak verecek derecede genel geçerliliğe sahip olmasalar da, bu bana böyle görünüyor.

«Pazar adası» demeye varan «Barış Adası» anlamına gelen Salamis adında olduğu gibi yer adlarından, kahramanların adlarından, anıtlardan ve o çağlara yakın tarihlerde yazılan tarihlere geçmiş geleneksel bilgilerden; birçok Yunan limanında Fenikelilerin işyerleri bulunurken, kıyıdan içerideki bölgelerin tipik bir biçimde, soylulardan, özgür avam vatandaşlardan ve kölelerden oluşan küçük feodal devletlerle kaplı olduğunu iyi biliyoruz. Fenikeli ya da onlardan daha güçlü olan Karyalı tacirlerin yerli soylularla evlenmelerine izin verildiğini, bunlara vatandaşlık hakları tanındığını, hatta sonunda prens olduklarını kanıtlayan, ya da bunun tam tersini gösteren somut bilgilere sahip olmamamıza karşın, kent devletlerinin gelişmesinde yabancıların güçlü bir etkide bulunmuş oldukları tartışma götürmez bir gerçektir.

Bu görüş, ihtiyatlı bir yazar olan Mommsen'in, hakkında şunları söylediği Roma için de geçerlidir: «Roma, doğuşunu değilse bile önemini, bu ticari ve stratejik ilişkilerine borçludur. Bunun kanıtları, gerçeğe uygunmuş (otantikmiş) gibi görünen tarihsel öykülerden çok daha değerli olan birçok ipucundan çıkarılır. Örnek olarak, Roma Latium ülkesi için neyse, Etruria için o değerde [yörenin en önemli kenti] olan Caere ile Roma arasındaki eski ilişkileri, bu ilişkilerden sonra Caere'nin Roma'nın en yakın komşusu ve ticaret dostu olmasını alın; ya da, Tiber Irmağı üzerinde kurulmuş köprüyü ve Roma devletinin her yerinde köprü kurmaya* olağanüstü bir önem verilmesini veya Roma'nın yerel armasındaki kadırgayı alın. Bu kadırganın geçmişi Ostia limanına gelen mallardan, yalnızca satmak için olanlarından *(promercale)* liman resmi alındığı; tekneyi yükleyenin kendi gereksinimi *(usuarium)* için getirdiği mal-

* Burada, İngilizce çeviride, Almanca metinde bulunmayan ve konuyla hiç ilişkili görünmeyen, «başrahip» anlamına gelen «pontifex maximus» sözünün ayraç içinde verildiğini görüyoruz (ç.n.).

ların ise bu vergiden bağışık tutulduğu, yani gerçek bir ticaret vergisinin konduğu çok eski tarihlere dayanır. Bu nedenle, basılmış paranın ve denizaşırı ülkelerin Roma ile yaptıkları ticaret antlaşmalarının, oldukça erken sayılabilecek bir tarihte kullanıldığını görürüz. Öyleyse, Roma, gelişerek zamanla kent olmuş bir yerleşme yeri olmaktan çok, doğuşuyla ilgili öyküde belirtildiği gibi, yaratılmış bir kent ve Latin kentlerinin en eskisi olmaktan çok, en yenisi olan bir kent olabilir.»[89]

Olayların gerçekte böyle gelişip gelişmediğini, ya da daha doğrusu olguların böyle gelişme olasılığının bulunup bulunmadığını araştırmak, ve sonra bu son derece önemli kent devletlerinin anayasal gelişmelerinin tarihini yazıp bunlara dayanarak zorunlu sonuçları çıkarabilecek duruma gelmek, bir ömrü dolduracak bir tarihsel çalışmanın yapılmasını gerektirir. Bu yolda yapılacak çalışmalar sırasında, Roma'da Etrüsk egemenliği, ya da zengin pleb ailelerinin nasıl oluştukları, veya Atina metoikosları gibi birçok bulanık konuyu aydınlatacak pek çok bilgiler elde edileceğini sanıyorum.

Burada ise, ancak, tarihlerde yazılagelen geleneksel bilgilerin labirentinde bizi incelediğimiz konuda hedefe götüreceği umudunu veren ipuçlarını izleyebiliriz.

Deniz Devletlerinin Özü ve Doğuşu

İster deniz soyguncularının kalelerinden, ister daha önce kara göçebeleri olup, ticaret kolonileri olarak ev sahibi halkın üzerinde egemenlik kurmuş veya onunla karışmış toplulukların limanlarından doğmuş olsun, tüm bu devletler, sosyolojik anlamda gerçek «devletler»dir. Çünkü bunlar, «siyasal yollar»ın örgütlenmiş şekillerinden başka bir şey olmayıp, biçimleri tahakküm; özleri, içerikleri ise uyrukların efendi grup tarafından ekonomik sömürülmesi olan kuruluşlardır.

İlke olarak, kara göçebelerince kurulan devletlerden farklı değildirler; bununla birlikte, hem iç, hem dış nedenlerle, farklı bir «biçim» kazanmışlardır ve farklı sınıf psikolojileri gösterirler.

Bu deniz devletlerinde görülen sınıf duygusuyla, kara devletlerinde görülen sınıf duygusunun tümüyle farklı olacağı düşünülemez. Burada da efendi sınıf, uyruklarına, tıpkı ortaçağ Cermen patrisiyasının «mavi [kirli] tırnaklı adamlar» dediği insanlara baktığı gibi, küçümseyerek tepeden bakar. Onların, özgür doğuşlu olsalar bile, kendilerinden kimselerle evlenmelerine ya da toplumsal ilişkiler kurmalarına izin vermez. Gerçekten, soyluların ya da patrisiyaların (ataların soyundan gelenlerin) sınıf kuramları, toprak soylularının kuramlarından pek farklı değildir. Gene de farklı koşulların, sınıf çıkarlarına denk düşen farklılıklar doğurması olağandır. Tacirlerce yönetilen herhangi bir bölgede, yolkesicilik biçimindeki soygunculuk hoşgörülemez; bu nedenle, örneğin denizci Yunanlılar arasında bu, bayağı bir suç olarak görülür. Theseus efsanesi* bir kara devletinde yolkesen haydutlara yönelik bir öykü biçiminde olmayacaktır. Öte yandan «korsanlık, tacirlerce yönetilen devletler tarafından, çok eski zamanlardan beri hiç bir biçimde onursuz bir iş olarak görülmemiştir... Homeros destanlarında bunun bol bol kanıtını bulabiliriz; [Homeros çağından] çok daha sonraki bir dönemde ise, Polykrates, Samos Adası'nda oldukça gelişmiş bir soyguncu devlet kurmuştu. *Corpus Juris*'de** Solon'un, korsan birliklerinin izinli topluluklar olarak tanındığını gösteren bir yasasına değinilir.»[90]

Ne var ki, «ideolojik üstyapı»nın gelişmesinin aydınlatılmasında yararı dokunacağı düşüncesiyle anılan bu tür ayrıntıların dışında,*** deniz devletlerinin, kara devletlerinin koşulla-

* Theseus, Eski Yunan mitolojisine göre, Girit Kralı Minos'un sarayının labirentinde yaşayan insan-boğa karışımı canavarı öldürerek, Atina halkını, bu canavarın yemesi için Giritlilere her yıl yedi genç kız, yedi delikanlı biçiminde haraç ödemekten kurtaran kahramandır (ç.n.).

** **Corpus Juris** [**Civilis**], İmparator Justinianos'un t.S. 530 yılında yaptırmış olduğu hukuk metinleri derlemesidir (ç.n.).

*** Bunların ne kadar tipik ilişkiler olduğu şimdilerde Avrupa'nın tek deniz devleti olan Büyük Britanya'nın bugün [1909'da]

rından tümüyle farklı olan temel koşullarının evrensel tarih açısından önem taşıyan iki sonucu oldu; bunlardan birincisi Doğu'nun sultanlık düzeni ile Batı'nın vatandaşlık hakları ve özgürlükleri düzeni arasında görülen ve Mommsen'e göre dünya tarihinin gerçek içeriğini oluşturan büyük kavgaya yol açmış olan *demokratik bir anayasanın oluşması;* ikincisi ise, sonunda tüm bu devletleri yok edecek olan *«kapitalist köle ekonomisi»*nin gelişmesidir.

Önce, kara devleti ile deniz devleti arasındaki bu zıtlığın iç, yani toplumsal - psikolojik nedenlerini görelim.

Devletler, varlıklarını kendilerini doğuran aynı ilkelere dayanarak sürdürürler. Bir kara devletinin *«ratio essendi»*si* toprakların fethedilip buraların insanlarının boyunduruk altına alınmasıdır; dolayısıyla kara devleti, doğal gelişmesi, sıradağlar, çöl ya da okyanus tarafından durdurulana veya kendi türünden, boyun eğdiremeyeceği devletlerle karşılaşmasının sonucunda, sosyolojik olanaklarının sınırı anlaşılana dek, ardarda fetihlerle büyümek zorundadır. Deniz devleti ise, korsanlıktan ve ticaretten doğar ve erkini bu yollarla genişletmek, yaymak zorunda kalır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, mutlaka, geniş bir toprak parçasının, tam anlamıyla yönetimi altına girmesi gerekmez. Gelişmesini, devletin gelişmesinin ilk beş aşamasından öteye götürmesi gerekmez. Deniz devletleri ender olarak ve ancak zorlandıklarında beşinci aşamanın ötesine geçerler, ve ancak o zaman içte eksiksiz bir ulusal birliğe, kendilerini oluşturan halkların karışıp birleştikleri bir duruma ulaşırlar. Ama eğer öteki deniz göçebelerini ve tacirleri uzakta tutarak, soygunculuk ve ticaret alanında bir tekel kurmuşlarsa ve «uyrukları»nı, kaleler ve garnizonlar yardımıyla kıpırdamalarına olanak vermeden tutuyorlarsa, bu, deniz devleti için yeterlidir. Önemli üre-

bile, hükümetin izniyle çalışan korsan gemileri silahlandırma hakkından vazgeçememesinden anlaşılır. [Bizim tarihimizde de, «Barbaros Hayreddin olayı», bu açıdan değerlendirilmeyi bekleyen bir tarih konusu olarak ortada durmaktadır (ç.n.).]

* «Varlık nedeni» (ç.n.).

tim bölgeleri, özellikle madenler, birkaç verimli tahıl kuşağı, iyi kereste sağlanan ormanlar, tuz yatakları ve önemli balık alanları üzerinde elbette gerçek bir «egemenlik» kurulur. Bu egemenlik, buralardaki uyrukları çalıştırıp kaynakları yönetici sınıf yararına işletecek, süreklilik taşıyan bir yönetim anlamına gelir. Gelişmenin ancak daha sonraki aşamasında yönetici sınıf, «topraklara ve serflere», yani *devletin başlangıcındaki dar sınırlarının ötesinde* büyük toprak mülklerine sahip olmanın tadını alır. Bu durum, deniz devletinin, boyun eğdirilen ülkeleri kendine katıp, kara devleti ve deniz devleti özelliklerinin karışımı olan bir özellik kazandığı zaman görülür. Ama bu durumda bile, kara devletlerinin tersine, geniş toprak mülkleri yalnızca para rantı sağlanan kaynaklardır ve hemen tüm örneklerinde, toprağı başında bulunmayan mülk sahiplerinin toprakları biçiminde yönetilir. Kartaca'da ve Roma İmparatorluğu'nun geç dönemlerinde görülen durum budur.

Her devleti olduğu gibi deniz devletini de yönlendiren efendi sınıfın çıkarları, kara devletininkinden farklıdır. Kara devletinde feodal toprak beyinin zenginliğini, gücü, yani topraklara ve insanlara sahip olması sağlarken, deniz devletinde, bunun tersi olarak, patrisiyaları güçlü kılan, onların zenginlikleridir. Büyük toprak sahibi, «devlet»i üzerindeki egemenliğini ancak, beslediği silahlı adamlarla sürdürebilir; ve olabildiğince çok sayıda silahlı adama sahip olabilmek için topraklarını olabildiğince genişletmesi gerekir. Patrisiya ise, «devlet»ini ancak, güçlü insanlar tutmaya ve zayıf ruhlu kişileri rüşvetle satınalmaya yarayan taşınır servetiyle denetleyebilir; böyle bir servet, kara savaşlarından ve uzak bölgelerdeki geniş mülkler edinmekten daha hızlı olarak, korsanlıkla ve ticaret yoluyla kazanılır. Ayrıca, toprak biçimindeki mülklerden tam anlamıyla yararlanabilmek için, büyük toprak sahibi, yaşadığı kenti bırakıp, toprağa yerleşmek ve gerçek bir feodal şövalye olmak zorunda kalacaktır; çünkü, paranın yaygınlaşmadığı, kent ile kır arasında kazançlı bir işbölümünün daha ortaya çıkmadığı bir dönemde, büyük toprak mülklerinin işletilmesi, ancak onların ürünlerinin doğrudan doğruya sahipleri tarafından tüketilmesiyle olanaklıdır ve böyle bir dönemde, toprağın başında bulun-

madan gelir kaynağına sahip olmak olanağı yoktur. Ne var ki, sıra daha gelişmenin bu aşamasının incelenmesine gelmedi. Hâlâ ilkel koşullar dönemini incelemekteyiz. Bu dönemde hiç bir kent devletinin hiç bir patrisiyası kendini barbarlar arasına gömmek ve böylece kendisini devletinde herhangi bir siyasal rol oynamaktan yoksun etmek üzere, canlılık ve zenginlik içindeki yurdundan ayrılmayı düşünmeyecektir. Tüm ekonomik, toplumsal, siyasal ilgileri ve çıkarları, hep birlikte kendisini deniz ticaretine itecektir. Patrisiyanın yaşamının can damarını toprak mülkiyeti değil, taşınır kapital oluşturur.

Deniz kentlerinde efendi sınıfı harekete geçiren nedenler bunlardır ve coğrafya koşullarının komşu iç bölgelerde genişlemeye, yayılmaya uygun olduğu bazı durumlarda bile bu kentler, karada büyümekten çok deniz güçlerini artırmaya önem verirler. Kartaca örneğinde bile, bu deniz devletinin sahip olduğu çok geniş topraklar, denizcilikten sağladığı çıkarlar yanında önemsiz kalır. Sicilya'yı ve Korsika'yı, bu adalara sahip olmak isteğinden çok, Yunan ve Etrüsk tacirlerinin rekabetini dizginleyebilmek için fethetti; daha çok anayurdundaki topraklarını güven altına almak için, ülkesini Libyalıların toprakları yönünde genişletti; ve son olarak, İspanya'yı fethetmesinin asıl amacı, maden yataklarına sahip olma gereksinimi duymasıydı. Hanselerin tarihi, birçok noktada denizci kent devletlerinin tarihiyle benzerlikler gösterir. Kaldı ki, bu deniz kentlerinin çoğunluğu, geniş bir bölgeyi boyunduruk altına alabilecek yetenekte de değildirler. Böyle bir fetih isteğine sahip olsalardı bile, karşılarında bu isteklerinin gerçekleşmesini engelleyecek dış, coğrafi koşullar vardı. Birkaç yer dışında, tüm Akdeniz boyunca, kıyı ovaları, yüksek sıradağlarla sınırlanmış olup son derece dar toprak parçalarından oluşur. Çobanların yönettikleri [denizle ve dağlarla sınırlı olmayan] açık ülkelerde, çok erken tarihlerde çok geniş topraklara sahip devletlerin ortaya çıkabilmesine karşılık, herhangi bir ticaret limanında üstlenmiş devletlerin çoğunu, onlardan bekleyebileceğimiz büyüklüğe ulaşmalarını engelleyen nedenlerden biri bu idi. Deniz devletlerinin böyle küçük devletler olarak ortaya çıkmalarının ikinci nedeni, ister dağlık, ister Akdeniz'in birkaç bölgesindeki ovalık yerler olsun, kıyıdan

içerideki bölgelerin (hinterlandın) savaşçı kabilelerce tutulmuş olmasıydı. Bu kabileler, ister avcı, ister savaşçı çoban topluluklar olsunlar, isterse deniz göçebeleri ile aynı efendi ırktan gelerek ilkel fetih devletleri kurmuş bulunsunlar, çok sert bir kavgaya girişilmeden boyun eğdirilebilecek topluluklar değillerdi. Yunanistan'ın iç bölgeleri deniz devletlerinin eline düşmekten bu nedenle kurtulmuştu.

Bu nedenlerden dolayı, deniz devleti en gelişmiş örneğinde bile, her zaman merkeziyetçi olarak kalır, öyle ki, ticaret limanı çevresinde «merkezleştiği» bile söylenebilir; kara devleti ise, daha başlangıç dönemlerinde merkeziyetçilikten hızla uzaklaştığı, yayıldığı için, genişlemesi boyunca gittikçe daha belirginleşen merkezkaçcı (ademimerkeziyetçi) bir nitelik kazanır. Kara devletinin, ilk olarak kent devleti tarafından yetkinleştirilmiş yönetim biçimlerini ve ekonomik başarıları benimseyerek, merkezkaçcı güçlere karşı işleyecek [merkezgelci] güçler kazanıp çağdaş devletlerin karakteristik özellikleri olan merkezci bir örgütü nasıl kurduğunu ileride göreceğiz. Kara devleti ile deniz devleti arasındaki birinci büyük farklılık, birinin merkeziyetçi olması, ötekisinin merkeziyetçi olmamasıdır.

İki devlet biçimi arasındaki bundan daha az belirleyici olmayan bir başka farklılık, deniz devletinin hızla para ekonomisine yönelmesine karşılık, doğal ekonomilerin (maldeğişimi ekonomilerinin) kara devletinin gelişmesini engelleyen ayakbağı olma durumlarını sürdürmeleridir. Bu zıtlık da, söz konusu iki devlet biçiminin varlıklarının temel koşullarından beslenir.

Bir devletin doğal ekonomi düzeni içinde yaşadığı bir yerde, para büyük bir lükstür; öylesine lükstür ki, para kullanma yolunda gelişen bir ekonomi görülse bile, topluluk ilkel biçimine geri döner dönmez, ekonomi de aynî (malla) ödeme sistemine dönecek biçimde geriler. Gerçekten, Şarlman'ın sağlam sikkeler çıkarmasına karşın, ekonomi bunları ortadan çekilmeye zorladı. Çünkü kavimler göçü fırtınası döneminde, Austrasia şöyle dursun, Neustria'da* bile doğal ekonomiye dönüldü.

* Austrasia, Frank İmparatorluğu zamanında bugünkü Almanya'nın Bonn kentiyle Fransa'nın Strasbourg kenti arasındaki

Bu ekonomi ise gelişmiş bir para sistemi bulunmadığı için, standart bir değer ölçüsü olarak para kullanılmadan pekâlâ yürütülebilirdi. Efendilerin ve çevrelerinin (maiyetlerinin) doğrudan tüketecekleri doğal ürünleri serfler vergi-haraç olarak sağlarlar; süs eşyaları, ince dokumalar, işlemeli silahlar, ender bulunan cins atlar, tuz ve benzeri mallar ise, gezici tacirler tarafından köle, mum, kürk, ve savaşçı bir ekonomik değişim sisteminin mal olarak verebileceği bunlara benzer şeyler karşılığında elde edilir.

Az çok gelişmiş bir kent yaşamının, ortak bir değer ölçütü bulunmadan varlığını sürdürebilmesi olanaksızdır. Bir kentteki serbest bir zanaatçı, ender karşılaşılan durumlar dışında, kendi ürettiği belli şeye, onu hemen tüketmek üzere gereksinimi olan bir başka zanaatçı bulamaz. Ayrıca, hemen herkesin gerekli her şeyi satınalmak zorunda olduğu kentlerde, yiyecek maddelerinin parekende satılması zorunluluğu, basılmış metal paranın kullanılmasını tam anlamıyla kaçınılmaz kılar. Ortak bir değer ölçütü olmaksızın dar anlamıyla ticaretin; yani satıcı (tacir) ile alıcı (müşteri) arasında olanın değil, tacir ile tacir arasındaki alışverişin yürütülmesi olanaksızdır. Bir gemi dolusu köleyle bir limana giren, yükünün karşılığında kumaş almak isteyen, ve karşısında köle istemeyip, demir, sığır ya da kürk almak isteyen bir kumaş taciri bulan bir tacirin durumunu düşünün. Bu değişimi başarabilmek için, istenilen nesneye ulaşılmadan önce en az bir düzine ara takasın yapılması gerekecektir. Bu durumdan ancak, herkesçe istenen bir mal varsa kurtulunabilir. Kara devletlerinin malla (aynî) ödeme sisteminde, herhangi bir kimse tarafından o ya da bu zamanda kullanılabilen sığır ya da at, ortak değer ölçütü olarak kabul edilmiş olabilir; ama gemi sahibi, gemisine, sattığı malların karşılığında sığır yükleyemez; bu nedenle altın ve gümüş gibi metaller para olarak kabul edilir.

Deniz devletinin, ya da bundan sonra kullanacağımız adıyla *«kent devleti»*nin ayrılmaz nitelikleri olan merkezileşme ve

topraklara, Neustria ise, Paris ile Manş Denizi arasında uzanan topraklara verilen ad idi (ç.n.).

para kullanımı, kaçınılmaz olarak onun geleceğini, yazgısını belirler.

Kent insanının, özellikle denizci bir ticaret kentinde yaşayan insanın psikolojisi, kırda yaşayanların psikolojisinden temelden farklıdır. Bakış açısı, yüzeysel de olsa, daha özgür ve daha geniştir; bir günde tanık olduğu olaylar, edindiği izlenimler, bir köylünün bir yılda edindiklerinden daha fazla olduğu için, köylüden daha canlıdır. Sürekli değişikliklere ve yeniliklere alışıktır; böylece her zaman *novarum rerum cupidus*'tur.* Doğaya daha uzaktır ve doğaya köylüden daha az bağımlıdır; bu nedenden dolayı, «hayaletler»den daha az korkar. Bunun doğurduğu sonuçlardan biri, kentte aşağı tabakadan bir kimsenin, üzerine yöneticilerin birinci ve ikinci tabakaları tarafından yüklenen «tabu»lara, yasaklara daha az saygılı olma eğilimi göstermesidir. Ve kendisi gibi kimselerden oluşan, birbirleriyle birlik (dayanışma) içindeki kitleler olarak yaşamak zorunda olduğundan, sayısal gücünün bilincine erkenden erer; böylece, içinde bulunduğu kitlenin bilincine ermesine hiç bir zaman olanak vermeyen ve efendisinin ve izleyicilerinin (maiyetinin) her kavgadan üstün çıkacağı sanısını taşımasına yol açan bir yalıtlanmışlık içinde yaşayan serflerden daha başkaldırıcı, daha fitne çıkarıcı olur.

Bu psikoloji de, ilk olarak ilkel devlet tarafından yaratılan bağımlı gruplar sistemini, gittikçe daha fazla çözülme yönünde etkiler. Yunan'da yalnızca kara devletleri uyruklarını uzunca bir süre boyuneğmişlik durumunda tutabildiler: Sparta, helotlarını; Teselya, *Penestoe*'yi böyle boyunduruk altında tutabilen kara devletleriydi. Öte yandan tüm kent devletlerinde, erken bir tarihte, efendiler sınıfının etkili bir biçimde karşı koymakta güçlük çektiği pleb başkaldırısına tanık oluyoruz.

Yerleşme koşulları kadar ekonomik durum da aynı sonuçları doğurma eğilimi gösterir. Taşınır servet, toprak mülkiyetinden çok daha az kararlıdır: denize güvenilmez, deniz savaşlarıyla ve korsanlıkla sağlanmış zenginliklere ise hiç gü-

* «Yeni şeyler isteği» (yeniliklere istekli) anlamına gelen Latince deyiş (ç.n.).

venilmez. Bugün zengin olan bir kimse, feleğin çarkının dönmesiyle, yarın herşeyini yitirebilirken, en yoksul bir kişi, feleğin çarkının aynı dönüşü sonucunda, en yüksek noktaya çıkabilir. Ne var ki, tümüyle zenginliğe dayanan bir toplumsal düzende, mülkün yitirilmesi, beraberinde, mertebenin ve sınıfın da yitirilmesini, tersi ise bunların kazanılmasını getirir. Zengin pleb, kitlenin eşit haklar elde etmek yolunda giriştiği anayasal kavgada, halk kitlesinin başına geçerek, zenginliğini riske atmış olur. Patrisiyalar ipin ucunu ellerinden kaçırırlar ve fazla zorlanırlarsa genellikle aşağı tabakaların isteklerine boyun eğerler. İlk zengin plebi aralarına kabul eder etmez, kutsal bir kurum olarak savundukları toplumu yönetme hakkına doğuştan sahip oldukları savı, bir daha kullanılamaz duruma gelir; çünkü, bunu, bir kimse (pleb) için doğru olan şeyin, bir başka kimse (pleb) için de doğru olacağı görüşü izler. Böylece aristokratların [en iyilerin] yönetimini, bir yabancı fatih ya da «kılıçlı bir kurtarıcı» toplumu kaosun içinden çekip çıkarana dek, önce plütokratların [zenginlerin], sonra demokratların [halkın], en sonunda ohlokratların [ayaktakımının] yönetimi izler.

Bu sonuç, yalnız devleti değil, çoğu örnekte devletin sakinlerini de öylesine derinden etkiler ki, halkların *fizik anlamda yok olmalarına* yol açtığı söylenebilir; buna yol açan, korsanlığa ve denizcilik serüvenlerine dayanılarak kurulmuş olan ve değişim aracı olarak para kullanmaya başlamış olan her devlette kaçınılmaz olarak ortaya çıkan tüm doğal ekonomilerde olduğu gibi, toplumsal bir kurum olan *kapitalist köle ekonomisidir*; «köle emeğinin kapitalist yöntemlerle sömürülmesi»dir. Kölelik, feodalliğin ilkel aşamaları döneminde zararsız bir kurumdu; ama bu zararsız kurum, «kapitalist» yöntemlerle kullanılmaya, yani köle emeği, feodal bir doğal ekonominin gereksinimlerini karşılamak yerine, ödemelerin parayla yapıldığı bir pazarın gereksinimlerini karşılamak için kullanılmaya başlanır başlanmaz, devletin tüm yaşamı üzerinde son derece yıkıcı bir kanser yarası biçimini alacaktır.

Ülkeye, zaman zaman hükümetin izniyle de yapılan korsanlık, yağma ya da ticaret savaşları yoluyla sağlanan sayısız

köle getirilir. Bu kölelerin sahiplerinin zenginliği, kendilerine, köle emeğini daha yoğun bir biçimde kullanma olanağı verir; ve kent sınırları içindeki taşınılmaz mal sahiplerinin mülklerinden elde ettikleri gelir ve toprağa olan doymazlıkları gittikçe artmaya başlar. Ağır vergiler ve bu büyük tacir sınıfın çıkarları uğruna yapılan savaşlarda gördüğü askerlik hizmetleri belini bükmüş olan kırsal bölgelerdeki küçük mülk sahibi özgür vatandaşlar borca batar, giderek borç kölesi durumuna düşer, ya da malsız mülksüz muhtaç kimseler olarak kente göç ederler. Kente göçen köylüler, kentten eskisi gibi mal satın alamayacakları, öte yandan, köylülerin ayrılmasıyla çapları gittikçe genişleyen büyük mülklerin sahipleri gereksinim duydukları nesneleri, zanaatçıların ve küçük satıcıların zararına olarak kendi kölelerine yaptırdıkları için, kente göç etmiş olması bile köylüye bir umut kapısı açmaz. Kötülük devletin öteki bölümlerine de yayılır. Geride kalan iş ve çalışma alanları da yavaş yavaş, özgür emekten daha ucuz olan köle emeği kullanan efendilerce ele geçirilir. Böylece orta sınıf parçalanır; ve bir ayaktakımı oluşturmaktan başka bir işe yaramayan bir züğürtler grubu, gerçek bir «lumpen proletarya» ortaya çıkar ve bu arada demokratik bir anayasanın kurulması sağlanabildiğinden, proletarya devletin egemeni olur. Bundan sonra, askeri alanda olduğu kadar siyasal alanda da bu gidişin tamamlanması artık bir zaman sorunudur. Kaçınılmaz sona, bir yabancı istilasına uğramaksızın da varılabilir; ama insanların fizik anlamda harcanıp tüketilmesiyle nüfusun büyük oranda azalması, toplumun güçten düşmesine yol açacağı için, sonul aşamaya genellikle bir yabancı istilasıyla ulaşılır. Tüm deniz devletlerinin sonu böyle gelir. Bu küçük kitabın sınırları içinde, yok olma aşamasını, daha geniş bir biçimde ele alma olanağından yoksunuz.

Ancak tek bir kent devleti, varlığını yüzyıllarca sürdürebildi; bunu, tüm ötekilerini fetheden devlet olduğu için, ve nüfusun harcanıp tükenmesi hastalığına karşı başvurulabilecek tek önlemi alarak, yenilgiye uğratılan ülkelere büyük çapta köylü yerleştirilmesi yoluyla, hem kentlerde hem de kırsal

bölgelerde geniş bir orta sınıf yaratarak dengeyi kurabildiği için, başarabildi.

Bu devlet, Roma İmparatorluğu idi. Ama bu dev gibi organizma bile, sonunda, nüfusun, kapitalistçe yöntemlerle köle sömürüsünün neden olduğu tüketilip yok edilmesine dayanamayıp çöktü. Bununla birlikte, yok olmadan önce, ilk *«imperium»*u, yani geniş topraklar üzerinde yoğun bir biçimde merkezileşmiş ilk devleti [ilk imparatorluğu] yaratmış; hem Akdeniz kıyılarındaki hem de bunlara komşu ülkelerdeki tüm kara devletlerini yenip birleştirerek, dünyanın önüne böyle bir örgütlü egemenliğin her zaman anılacak örneğini koymuş oldu. Buna ek olarak, kentlerin örgütlenmesini ve para ekonomisini, daha sonra, hatta barbar göçünün yarattığı çalkantılar sırasında bile, hiç bir zaman için temelden yıkılmayacak biçimde geliştirmiş oldu. Bunun bir sonucu olarak da, daha önce Roma İmparatorluğunun ülkelerini oluşturan topraklar üzerinde kurulmuş olan feodal kara devletleri, doğrudan ya da dolaylı olarak, kendilerini sıradan ilkel feodal devlet durumunun ötesine götürecek yeni itilerin etkisi altında kaldılar.

V. FEODAL DEVLETİN GELİŞMESİ

Büyük Toprak Mülkiyetinin Oluşması

Yukarıda belirtildiği gibi, ilkel fetih devletinin kent devletine varacak yan dalını inceledikten sonra, şimdi devletin gelişmesinin ana dalı boyunca ilerlemesini sürdüreceği noktaya geri dönüyoruz. Kent devletinin yazgısının, deniz devletinin çevresinde döndüğü servet türünün birikimi tarafından belirlenişi gibi; kara devletinin yazgısını da, kara devletinin çevresinde döneceği yörüngeyi denetleyen servet türünün, *toprak mülkiyetinin* gittikçe daha az kimsenin elinde toplanması belirler.

Bundan önceki bölümlerde, çoban kabilelerde görülen ekonomik farklılaşmayı izledik ve bu kabilelerde bile, ister ganimet elde etmek amacıyla yapılan savaşlar biçiminde, ister daha çok görülen kölelik biçiminde olsun, «siyasal yollar» devreye girer girmez, bir servet çekirdeğinin çevresinde birikim yasasının etkisini duyurmaya başladığını gösterdik. Kabilenin, soylular, özgür avam halk ve onların altında hiç bir siyasal hakları olmayan üçüncü sınıf (soylulara bağımlı kılınmış köleler) olmak üzere farklılaştığını gördük. İlkel devlete sokulan bu servet ve toplumsal statü farklılığı, topraklar üzerinde

özel sahipliği yaratacak olan yerleşiklik ile, daha da artar. Kuşkusuz, ilkel fetih devleti ilk ortaya çıktığı zaman bile, özellikle çoban kabile içinde büyük sürülere ve çok sayıda kölelere sahip, prensleri andıran kimselerle, yoksul özgür avam arasındaki ayrım iyice belirginleşmiş ise, bireylerin sahip oldukları toprak miktarı arasında büyük farklılıklar vardı. Bu prensler, özgür küçük toprak sahiplerinin ellerindekinden daha fazla toprağı ellerinde tutuyorlardı.

Önceleri bu oluşumun herhangi bir zararı görülmez, ve geniş topraklara sahip olmanın, büyük toprak sahiplerinin toplumsal güçlerini ve servetlerini anımsanmayacak derecede artıracak bir araç olacağı kimsenin aklının kıyısından geçmez. Bu aşamada ortada böyle bir belirti yoktu, eğer özgür avam halk, sonunda kendilerine zarar vereceğini düşünmüş olsaydı, geniş toprak mülklerinin oluşmasını engelleyebilecek kadar güçlü durumdaydı. Ama kimse böyle bir olasılığı önceden göremedi. O zamanlar, incelediğimiz koşullar altında, toprakların herhangi bir değeri yoktu. Bu nedenle, kavganın amacı ve sonunda elde edilmek istenilen ganimet, yalnızca *topraklar* değil, temel üretim aracı olarak, toprakla birlikte iş motorları olan toprağa bağlı köylüleri de ele geçirmekti. Bu iki öğenin, toprağın ve üzerindeki köylülerin birleşmesinden «siyasal yollar»ın amacı, yani toprak rantı doğar.

Her özgür kişi elinin altında bol bol bulunan, *ekilip biçilmeyen* topraklardan, gereksinim duyduğu, istediği, ya da ekip biçebileceği kadar almakta serbestti. Tıpkı kimsenin atmosferdeki hava kaynaklarını bölüşmeye kalkmayacağı gibi, kimsenin başka toprak edinmek üzere, sınırsızmış gibi görünen toprak kaynaklarını işaretleyip sahip çıkmaya kalkması da beklenemezdi.

Soylu klanların prensleri, çoban kabilelerin göreneğine uygun olarak, olasılıkla işin daha başından beri, özgür avam halktan daha fazla «toprak ve köylü» sahibiydiler. Bu durum, yarı özgür kişilerden, uşaklardan «yandaşlardan» ya da sığıntılardan oluşan savaşa alışık izleyicilerine bakmalarına, patriark ve komutan olmalarına dayanan prenslik hakkının bir sonucuydu. Sahip oldukları bu hak, büyük bir olasılıkla toprak

mülkiyetinin dağılımında önemli sayılabilecek bir ilkel farklılık anlamına gelir. Ama iş bununla bitmiyor. Prenslerin, yanlarında hizmetçileri ve köleleri bulunacağı için, *üzerinde köylü bulunmayan* geniş topraklara özgür avam halktan daha fazla gereksinimleri olacaktır. Ne var ki, hizmetçilerin ve kölelerin hukuksal kişilikleri yoktur ve geleneksel hukuktaki evrensel anlayışa göre, toprak mülkiyeti sahibi olma hakları yoktur. Bununla birlikte, yaşamlarını sürdürebilmeleri toprağa bağlı olduğundan, efendileri, onları üzerine yerleştirebileceği topraklar edinirler. Bunun sonucu olarak, göçebe kabilenin prensi ne kadar zengin olursa, o ölçüde güçlü bir toprak beyi olur.

Bu durum, servetin ve onunla birlikte toplumsal mertebenin, çobanlık aşamasının mülk sahipliği döneminde görülenden daha sağlam ve sürekli olarak yerleşmesi anlamına gelir. Çünkü, en büyük sürüler bile yitirilebilir, ama toprak biçimindeki mülk yok edilemez; rant getiren, çalışmakla yükümlü insanlar (köylüler), en korkunç kıyımlardan sonra, ya da köle avcılığı yoluyla eski sayılarına ulaşılması olanağının bulunmadığı durumlarda bile, kendi türlerini yeniden üreten, üreyen, çoğalan bir topluluktur.

Mülk, servetin bu el değiştirmeyen çekirdeği çevresinde gittikçe artan bir hızla birikmeye başlar. Toprağın ilk işgali sırasında geniş topraklara yerleşmenin bir zararı yokken; insanlar, çok geçmeden, bir kimsenin boş topraklara yerleştirebileceği kölelerin sayısının artışıyla, toprak rantının da arttığını kavramaya başlamış olmalılar. Bu noktadan başlayarak devletin dış politikası, yalnızca köylülerle birlikte toprak elde etmeye değil, daha çok, serf olarak ülkeye getirilecek ve orada yeniden yerleştirilecek topraksız köylüler sağlamaya yönelir. Böyle bir amaçla yapılan bir savaşa ya da soygunculuk seferine tüm devlet [toplum] katılır ama, aslan payını genellikle soylular alır. Bununla birlikte soyluların sık sık, yanlarına yalnızca adamlarını alarak kendi hesaplarına sefere çıktıkları da görülür ve o zaman, avam halk, sefere katılmamış olacağı için, ganimetten hiç bir pay alamaz. Böylece oluşan kısır döngü, hep soyluların sahip oldukları toprakların hızla artması yönünde gelişir. Bir soylu, ne kadar fazla köleye

sahip olursa, o kadar fazla toprak rantı elde edebilir. Ne kadar çok toprak rantı elde ederse, yanında hizmetçilerinden, [tarımla uğraşmak kendilerine ağır gelen] tembel özgürlerden ve sığıntılardan oluşan o kadar kalabalık bir savaşçılar takımı besleyebilir. Yanındaki savaşçılar ne kadar kalabalık olursa, eline geçen rantları artırmak için, o kadar fazla sayıda köle getirebilir.

Bu süreç, ekilip biçilmeyen toprakları dağıtma hakkının, geleneksel hukuk uyarınca bir merkezi gücün elinde olduğu yerlerde bile birçok örnekte, yalnızca topraklara el konulmasına göz yumma yoluyla değil, merkezi yetkenin açık onayı sonucu gelişir. Büyük feodal bey, kralın uysal vasalı olarak kaldıkça, onu olabildiğince güçlü kılmak kralın çıkarına olacaktır. Çünkü savaş zamanında kralın buyruğuna verilecek olan savaşçı sayısı, feodal beyin gücüne oranlı olarak artar. Bu kaçınılmaz sonucun, dünya tarihinde, yalnızca Batı Avrupa'nın iyi bilinen feodal devletlerinde değil, hatta tümüyle farklı çevrelerde bile, aynı koşullardan doğduğunu gösterecek bir örnek vermemiz yetecek: «Fiji'de en önde gelen görev savaşa katılma görevidir; ve savaşın başarıyla sonuçlanması, üzerlerinde yaşayan kölelerle birlikte, yeni toprak bağışlamalarının yapılacağı anlamına gelir ki, bu da [toprak bağışlananlar açısından] yeni yükümlülükler altına girmek demektir.»[91]

Toprak sahipliğinin soyluların elinde gittikçe artan miktarlardaki bu birikimi, ileri aşamadaki ilkel fetih devletini, eksiksiz bir feodal statüler dizisine sahip «tam gelişmiş feodal devlet» durumuna getirir.

Bu satırların yazarının, kaynakların incelenmesine dayanan önceki bir yapıtına bakmak, Cermen ülkelerinde de aynı nedensel ilişkinin bulunduğunu gösterecektir.[92] Bu yayımda, verilen tüm örneklerde, ana gelişme çizgileri birbirinin aynı olan bir sürecin varlığı gösterilmiştir. Örneğin, Japonya'da Kafkas ırkından [beyaz ırktan] tümüyle farklı bir ırkın yaşamasına ve ayrıca Japonların toprağı sabanla süren tarımcılar olmayıp, çapalayan tarımcılar olmaları yüzünden tarım sürecinin tümüyle farklı bir teknik temele dayanmasına karşın (tarihin materyalist yorumuna hakkettiğinden fazla önem verme eğilimine kar-

şı güçlü bir kanıt olarak), Japon feodal sisteminin ayrıntılarına dek Avrupa'dakine özdeş olması ancak böyle anlaşılabilir.

Kitabın her yerinde olduğu gibi, bu örnekte de, görülen sonuç, incelenen tek bir halkın yarattığı rastlantısal bir durum değildir; yazarın amacı daha çok, nerede yaşıyor olurlarsa olsunlar, her yerde aynı olan insan doğasından kaynaklanan tipik gelişimin temel öğelerini göstermektir. Gelişmiş feodal devletin en görkemli iki örneğinin, Batı Avrupa'nın ve Japonya'nın bilindiği varsayımıyla, genellikle daha az bilinen iki örnekle yetinecek ve bunu yaparken etnografik malzemeyi dar anlamıyla tarihsel malzemeye yeğ tutacağız.

Şimdi anlatılacak olan süreç, ilkel fetih devletinin siyasal ve toplumsal eklemlenmesinin; yavaş yavaş oluşan, ama temelden devrimci bir nitelik taşıyan değişiminin sürecidir; bu, *merkezi otoritenin, siyasal erkini yerel soylulara kaptırması ve özgür avam halkın konumunu yitirirken, «uyruk»ların tırmanışı* sürecidir.

İlkel Fetih Devletinde Merkezi Erk

Bir çoban kabilenin patriarkı, savaş beyi oluşundan ve din adamlığı görevlerinden kaynaklanan yetkiyle donatılmış olmakla birlikte, genellikle herhangi bir despotik güce sahip değildir. Aynı şey, genellikle, yerleşik küçük bir topluluğun oldukça sınırlı bir buyurma gücüne sahip olan «kral»ı için de söylenebilir. Ama, herhangi bir askeri deha, birçok göçebe kabileyi, güçlü bir savaşçılar kitlesi oluşturmak üzere birleştirmeyi başarır başarmaz, bunun dolaysız, kaçınılmaz bir sonucu olarak, despotik bir merkezi erkin ortaya çıktığı görülür.[93]

Savaş ortaya çıkar çıkmaz, Homeros'un gerçeği, en dikbaşlı kabileler tarafından bile kabul edilen ve ona göre davranılması gereken bir gerçek durumuna gelir:

Her kafadan bir ses çıkarsa iyi olmaz,
Tek bir kral olmalı, tek bir baş.*

* Homeros, **İlyada**, II, 203-204 (ç.n.).

Özgür ilkel avcılar, seferde, seçerek başlarına getirdikleri şeflerinin buyruklarına, hiç bir koşul ileri sürmeksizin uyarlarken, barış zamanlarında üzerlerinde hiç bir yetke tanımayan özgür Ukrayna kazakları, savaşta «*Hetman*»larının (şeflerinin), üzerlerindeki, yaşatma ya da yok etme sınırlarına dek varabilen yetkesine boyun eğerler. Savaş beyine karşı gösterilen bu boyun eğiş, her gerçek savaşçı psikolojisinde görülen genel bir özelliktir.

Büyük göçebe akınlarının önderlerinin hepsi; Attila, Ömer, Cengin Han, Timurlenk, Mosilikatse, Ketchwayo, güçleri herşeye yeten büyük despotlardır. Aynı biçimde, birçok ilkel feodal devletin savaş yoluyla birleştirilmesinden çok güçlü bir kara devletinin ortaya çıkması, hemen güçlü bir yetkenin de doğmasına neden olmuştur. Bunun örnekleri, Sargon, Kyros, Klodwig, Şarlman ve Kızıl Boleslaw'da görülebilir. Bazen, özellikle büyük devletin daha coğrafi ya da sosyolojik sınırlarına gelip dayanmadığı durumlarda, merkezi yetke, bazı örneklerde kudurmuşçasına bir zorbalığa ya da bazı Sezarların çılgınlığına* vararak yozlaşacak derecede güçlü bir dizi monarkın elinde, dağılıp zayıflamadan, olduğu gibi sürdürülür. Bu durumun göze çarpan örneklerini özellikle Mezopotamya'da ve Afrika'da görürüz. Yönetim biçimlerinin genel gelişimine pek belirleyici (sonul) etkisi olmayan bu devletlere şöyle bir değinip geçeceğiz. Gene de bir despot yönetimin biçimlenişinin, egemenin komutanlık yetkesi yanı sıra, öncelikle dinsel konumuna ve ticaret tekeline sahip olup olmayışına bağlı olduğunu belirtmek istiyoruz.

Sezarlıkla [yöneticilikle] papalık [din adamlığı] görevlerinin aynı kişide birleşmiş olması,** tüm örneklerinde, despotluğun aşırı biçimlerine yol açma eğilimi gösterir; tinsel görevlerle bu dünyaya ilişkin görevlerin birbirlerinden ayrılması ise, bu iki gücün birbirlerini karşılıklı olarak denetleyip dengelemesi sonucunu doğurur. Bunun tipik bir örneği, Doğu Hint Adaları'ndaki, oluşumları, Yunan deniz devletlerinin tam

* Almanca metinde «Sezar çılgınlığı» biçiminde (ç.n.).

** Almanca metinde «sezaropapizm» (ç.n.).

benzeri bir biçimde gerçekleşen ve gerçek «deniz devletleri» olan Malay devletlerinde görülür. Bu devletlerde de genel olarak prensin erki, Attika'nın bilinen tarihinin başlangıçlarında kralın sahip olduğu güç kadar azdır. Gerçek güç, Atina örneğinde olduğu gibi, klan şeflerinin (Sulu'da, Dato'nun; Achin'de, Panglima'nın) elindedir. Ama, «Tobah'da olduğu gibi, dinsel motiflerin yöneticilere bir küçük papa konumu sağladığı yerlerde, tümüyle farklı bir durumla karşılaşılır. Bu durumda Panglima'lar tümüyle Raja'ya bağımlı memurlardan başka kimseler değillerdir.»[94] İyi bilinen bir örnek vermek gerekirse, Atina'da ve Roma'da, aristokrat klan şeflerinin, krallığa son verdikleri zaman, tanrıların kendilerine sunulacak adakları kabul etmelerini sağlayacak alışılagelmiş yöntemi sürdürebilmek için, kralların artık hiç bir siyasal güç içermeyen *unvanlarını* kullanmalarına izin verilmesini gösterebiliriz. Aynı nedenle birçok örnekte, eski kabile kralının soyundan gelenler, hiç bir siyasal güçleri olmayan bir onurlu kişiler takımı olarak alıkonurken, gerçek yönetme erki çoktan o ya da bu savaş şefinin (asker önderin) eline geçmişti: Merovenj İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, Merovenj soydan gelen *«rex crinitus»*un* yanında Karolenj soyundan gelen *«Majordomus»*un** güçlenmesi; Japonya'yı Mikado'nun değil, Şogun'un*** yönetmesi; İnka imparatorluğu'nda, yetkileri giderek din adamlığı işlevlerine indirgenen Huillcauma'nın yanında güçlü İnka Ordu Komutanının ortaya çıkması örneklerinde olduğu gibi.[95]****

* Kralın Latince unvanlarından biri (ç.n.).

** **Majordomus**, vekilharç, başmabeyinci, saray nazırı, kral naibi gibi anlamlara gelmektedir (ç.n.).

*** Mikado, Japon imparatoru; Şogun ise, bir ara başbakanınkine benzer yetkilere sahip olmuş olan 1868 yılından önceki dönemin imparatorluk başkomutanıdır (ç.n.).

**** Mısır'da benzeri bir durum görülür, sözde sofu IV. Amenhotep'in yanında «imparatorluğun en yüksek askeri ve yönetsel görevlerini ele geçirerek bir devlet naibinin sahip olabileceği yetkileri elinde toplamayı başaran saray vekilharcı Haremheb du-

Başrahiplik görevi yanı sıra, konuklar arası barışçı armağan değişiminin sonucu olarak doğan ticaret üzerinde, daha ilkel kabile şefliği aşamasında genellikle ve doğal olarak tekel kurmuş olması da, devlet başkanının gücünün büyük çapta artmasına yol açar. Örneğin Kral [Peygamber] Süleyman ticaret tekelini elinde tutuyordu; geç bir tarihte Kutsal Roma Cermen İmparatoru II. Friedrich'in de böyle bir tekele sahip olduğunu görüyoruz.[96*]

Zenci kabile şefleri genellikle, Sulu kralı[97] örneğinde görüldüğü gibi, «ticaret tekelcileri»dir;[98] Gallalar arasında, bir büyük şefin üstünlüğünün tanındığı yerde, o şef «doğal olarak kabilesinin taciri olur ve uyruklarından hiç birisine, yabancılarla doğrudan doğruya alışveriş yapma izni verilmez.[99] Barotseler ve Mabundalar arasında kral «yasanın kesin kuralı uyarınca ülkesinin tek taciridir.»[100]

Ratzel, bu etmenin önemini, isabetle şöyle anlatır: «Şef erkini, sihir gücünün yanı sıra, *ticaret tekeli* ile artırır. Ticarette aracı olduğu için, uyruklarının istediği her şey onun ellerinden geçerek kendilerine ulaşır, ve şef, tüm iyi armağanları veren kişi, en çok düşkünlük gösterilen istekleri yerine getiren kimse durumuna gelir. Böyle bir sistem, elbette büyük bir erke sahip olma olanaklarını sunar.»[101] Yönetim erkinin daha yoğun bir biçimde uygulanması olasılığının yüksek olduğu fethedilen bölgelerde, buna bir de ticaret tekeli eklenirse, krallık kurumu çok büyük bir erke sahip olabilir.

Genel bir kural olarak, *despotizmin* açıkça en aşırı örneklerinde bile, monarşik mutlakçılığın bulunmadığı söylenebilir. Yönetici, içinde yaptıklarından dolayı cezalandırılabileceği korkusu bulunmadığı için, uyruk sınıfa karşı ateş püskürebilir ama, çevresindeki feodal beyler tarafından hiç de azımsanmayacak derecede denetlenir. Ratzel bu konuda genel ola-

rur.» (Schneider, **Kultur und Denken der alten Agypter,** Leipzig, 1907, s. 22).

* Bakınız: **Acta Imperii, or Huillard-Breholles,** H.D. Fred. II (İngilizceye çevirenin notu).

rak şunları söyler: «Afrika ya da Amerika şeflerinin 'saray meclisi' adı verilen organları, belki her örneğinde, birer danışma kurulundan başka bir şey değildir... aşağı bir gelişkinlik düzeyinde bulunan tüm halklarda, yönetim biçimlerinin cumhuriyet olduğu durumlarda bile mutlakçılık belirtileriyle karşılaşırsak da, mutlakçılığın nedeni, devletin ya da şefin güçlü olmasında değil, başındaki kimsenin elinde tuttuğu erke karşı hemen hemen direnme göstermeksizin boyun eğen bireyin ahlakça güçlü olmamasında yatar.»[102] Çok güçlü bakanların (İnduna'ların) siyasal erke ortak oldukları Zulu krallığı, sınırlı bir despotluktur; öteki Kaffir kabilelerinde, bazen hem halka hem de şeflere egemen olan bir kurul vardır.[103] Üzerinde böyle bir denetimin bulunmasına karşın, «Tshaka yönetiminde, kralın soyundan herhangi birinin ölümünde gözyaşı dökmeyenler kadar, tiranın yanında hapşıran ya da tıksıran herkes, ölümle cezalandırılır.[104] Aynı sınırlamalar, Batı Afrika'nın adları korkunç kandökücülükleriyle kötüye çıkmış olan Dahomey ve Aşhanti krallıkları için de söz konusudur. «Savaşta, köle ticaretinde ve kurban olarak insan yaşamının ucuz olmasına karşın, hiç bir yerde mutlak despotluk egemen değildir... Bowditch, Aşhantilerde görülen rütbeler ve mertebeler sistemiyle, Herodotos'un anlattığı Pers sistemi arasındaki benzerliğe değinir.»[105]

Despotizmi mutlakçılık ile bir tutmamaya dikkat edilmesini yeniden önemle belirtmek zorundayız. Batı Avrupa feodal devletlerinde bile, egemenin, genellikle uyruklar üzerinde, yaşam ve ölüm konusunda, herhangi bir yasaya bağlı olmadan karar verme gücü vardır. Buna karşın, böyle bir yönetici, kendine bağlı «şefler»e karşı güçlü değildir. Üst sınıfların ayrıcalıklarına karışmadığı sürece, acımasızlığını dizginlemesi gerekmez, hatta arada sırada büyük beylerden birini harcayabilir; ama kendine bağlı şeflerin ekonomik ayrıcalıklarına dokunan yöneticinin vay haline! Yöneticinin hukuken tümüyle özgür olduğu, ama siyasal dizginlerle sımsıkı denetlendiği bu durum, büyük Doğu Afrika imparatorluklarında incelenebilir: Vaganda ve Vanyoro yönetimleri, kuramda, kralın tüm ülke üzerindeki egemenliğine dayanır, ama aslında, topraklar impara-

torluğun büyük şeflerinin mülkü olduğu için, ortada bir hükümet değil, hükümet benzeri bir yönetim vardır. Mtesa zamanında yabancı etkilerine karşı halkın tepkisini dile getirenler bu büyük şeflerdi; Muanga ise, onlardan korktuğu için, hiç bir reforma girişemedi. Krallığın, yapabilecekleri gerçekte sınırlıysa da, görünüşte, asal önem taşımayan noktalarda, görkemli bir konumu vardır. Yönetici, uyruklarının, halk kitlesinin, malları ve canları üzerinde mutlak efendidir ve kendisini yalnızca saray çevresinin önde gelen kişilerinin en dar halkası karşısında sınırlandırılmış duyar.[106]

Aynı yargı, devletler yaratmış büyük toplumların sonuncusu olan Okyanusya sakinleri için de geçerlidir: «Prens ile halk arasında temsilci niteliğinde aracı bir kurumun izinin bulunmadığı hiç bir yer yoktur. Patriarkal ilkeyi aristokratik ilke düzeltir. Bu yüzden, despotluğun aşırı biçimleri, herhangi bir bireyin üstün iradesinden çok, sınıf ve kast baskısına dayanır.[107]

İlkel Fetih Devletinin Siyasal ve Toplumsal Çözülüşü

Yer darlığı, ilkel fetih devletinde, yönetimin patriarkal - aristokratik (bazı örneklerde plütokratik) karışımının, etnografik, tarihsel ya da hukuksal araştırmalarda ayrıntılarıyla sunulan çeşitli biçimlerinin sayısız örnekleri üzerinde durmamızı engelliyor. Kaldı ki bu, daha sonraki gelişme süreci açısından çok önemli de değildir.

Gerçekten, egemenin başlangıçta sahip olduğu güç ne kadar büyük olursa olsun, çok geçmeden, kaçınılmaz bir yazgı, sahip olduğu bu erki parçalayacaktır, üstelik elde tutulan erk ne kadar büyükse, yani ileri aşamadaki ilkel fetih devletinin toprakları ne kadar genişse, bu erkin o kadar hızla parçalanacağı da söylenebilir.

Kullanılmayan topraklara, yeni elde edilmiş köleler kanalıyla el konulmasının ve buralara yerleşilmesinin, tek tek soyluların erklerini artıracağını gösteren daha önce incelediğimiz süreç göz önüne alınırsa, bundan, merkezi erk için hiç de

hoş olmayan bir sonucun doğacağı anlaşılır. Mommsen, Keltler hakkında şunları söyler: «Seksen bin dolaylarında silahlı adamdan oluşan bir klanda, tek bir şef, serfleri ve kendisine borçlu olanlar bir yana, on bin izleyicisiyle birlikte diyet meclisinde görünebiliyorsa, böyle bir soylunun, klanın yalın bir üyesi olmaktan çok bağımsız bir prens olacağı ortadadır.»[108] Aynı şey, yüzlerce aileyi topraklarına bağlı tutabilen «Heiu» denen Somalili büyük toprak sahipleri için de geçerlidir; «öyle ki, Somali ülkesindeki durum bize ortaçağ Avrupası'ndaki feodal koşulları anımsatabilir.»[109]

Tek tek yerel toprak sahiplerinin böylesine ağır bastığı bir durumla, aşağı gelişme aşamasında bir fetih devletinde de karşılaşılabilirse de, bu durumun doruğuna, ileri aşamadaki feodal «büyük devlet»te ve toprak beylerine *kamu görevi yetkilerinin* verilmesiyle, erklerinin artmasının bir sonucu olarak ulaşılır.

Devlet ne kadar geniş bir bölgeye yayılırsa, merkezi hükümetin, kamusal yetkilerini sürekli savaş tehdidi ve başkaldırma tehlikesi altında bulunan sınır bölgelerindeki görevlilerine o kadar çok devretmesi gerekir. Yetkisi altındaki bölgeyi, devlet adına güven içinde tutabilmek için, böyle bir görevlinin, en yüksek kamu yöneticisinin ve yargıcın işlevleriyle en yüksek askeri yetkileri kendinde toplamış olması gerekir. Çok sayıda sivil görevli çalıştırması gerekmese bile, yanında sürekli bir askeri güç bulundurması gerekir. Peki bu adımlara nasıl ödemede bulunacaktır? Daha sonra değineceğimiz, karşılaşılabilecek tek kuraldışı durum dışında, elinde, önce merkezi hükümetin hazinesine akan, ve ondan sonra yeniden, toplanan bölgelere gönderilen vergiler yoktur; çünkü böyle bir sistem, yalnızca gelişmiş bir para ekonomisine sahip devletlerde söz konusu olabilir. Ama tüm «kara devletleri»nde görüldüğü gibi, malla (aynî) ödeme sistemine sahip olan topluluklarda, parayla ödenebilecek vergiler yoktur. Bu nedenle, merkezi hükümetin, kontların ya da uç beylerinin veya satrapların yetki alanları içindeki bölgelerin aynî gelirlerini, bunlara bırakmaktan başka seçeneği yoktur. Bu durumda, söz konusu görevliler, uyruklarının yaptıkları ödemeleri alır, ne zaman ve nere-

de angaryayla adam çalıştırma yoluna başvurulacağına karar verir, sığır vb. biçiminde ödenebilen resim ve harçları, ödentileri ve cezaları toplar, buna karşılık buyruğundaki silahlı kuvvetleri besler, belirli sayıda silahlı adamı merkezi hükümetin buyruğuna verir, yollar ve köprüler yaptırıp, bunların bakım ve onarımlarını üstlenir, gerektiğinde egemeni ve yanındakileri ya da «kralın habercileri»ni yedirip, içirir, yatırır ve son olarak da, saraya; atlardan, sığırlardan, kölelerden, kıymetli metallerden, içkilerden ve benzeri kolaylıkla taşınabilecek veya değerli [yükte hafif pahada ağır] mallardan oluşan belli bir ödemede bulunur.

Başka bir deyişle, hizmeti karşılığında çok büyük bir fief [timar] almış olur ve böylelikle, olasılıkla zaten çevresinin en büyük toprak sahibi olan bu görevli, daha önce öyle olmasa bile, görevi üstlendikten sonra o bölgenin en güçlü kişisi olur. Dolayısıyla, kamu görevi üstlenmiş olmasalar bile, aynı zümrede bulunanlar ne yapıyorlarsa, onun da aynı şeyleri ama daha geniş ölçekte yapması, yani, savaş gücünü artırmak için serfleriyle birlikte yeni topraklar ele geçirmesi, doğal olduğu kadar, merkezi hükümet tarafından istenen ve desteklenmesi zorunlu bir durumdur. Çünkü, ileride kendisini yutacak olan yerel güçleri besleyip semizleştirmek bu devletlerin sanki yazgısıdır.

Özellikle tahta geçme hakkı üzerinde çıkan kaçınılmaz kavgalarda, uç beylerinin, askeri destekleri karşılığında istedikleri koşulları merkezi hükümete dayatmalarına olanak verecek bir durum doğar. Böylece yeni yeni değerli ödünler, özellikle fiefi soyuna geçirme hakkının resmen tanınması ödününü elde eder, ki bu, üstlenilen görevle elde tutulan toprakların özdeşleşerek tek bir ayrıcalık durumuna gelmesi demektir.* Bu yollarla yavaş yavaş neredeyse bağımsız bir konuma ulaşır ve Rus köylüsünün «gök çok yükseklerde ve Çar çok

* Almanca metinde, İngilizce çeviriden farklı olarak «bu, göreve bağlı fiefin, feodal fief durumuna gelmesi demektir» deniyor (ç.n.).

uzaklarda» biçimindeki yakınması her yerde geçerli bir yakınma durumuna gelir. Bunun tipik bir örneğini Afrika'da görebiliriz: «Lunda imparatorluğu bir mutlak feodal devlettir. Muata'nın, Mona'nın ve Muene'nin şeflerine Muata Jamvo izin verdiği sürece, iç işlerinde bağımsız davranmalarına ses çıkarılmaz. Uzakta yaşayan büyük kabile şefleri genellikle, yılda bir kez haraç yüklü kervanlarını Mussumba'ya yollarlar; *ama buradan çok uzak bölgelerde yaşayan kabile şefleri, bazen uzunca bir süre, ödemeyi savsaklarlarken*, merkeze yakın yerlerde oturan küçük kabile şefleri yılda birkaç kez haraç gönderirler.»[110]

Sıkı olmayan bağlarla bir arada tutulan ve doğal ekonomi düzeyinde bulunan bu devletlerde, uzaklığın artmasının, ulaştırma olanaklarının uygun olmaması yüzünden, siyasal etkililiği nasıl azalttığını, hiç bir şey, bu açıklamadan daha açık bir biçimde gösteremez. Öyle ki, insanın, feodal efendilerin bağımsızlık derecelerinin, bölgelerinin merkezi otoritenin bulunduğu yere olan uzaklığının karesi oranında artacağını söyleyesi geliyor. Krallık onlara, hizmetlerinin karşılığı olarak gittikçe daha fazla şey vermek ve devletin egemenliğine ilişkin tüm yetkililerini yavaş yavaş devretmek, ya da onların bu yetkileri birbiri ardısıra ele geçirmelerine göz yummak zorundadır. Bunlar, fieflerin babadan oğula kalıtımla geçirilebilmeleri, karayolu ulaştırmacılığından ve ticaretten alınan resimler (daha sonraki bir aşamada metal para basma hakkı), yargı egemenliği, yolların ve köprülerin onarımı için konulan angaryalardan özel kazanç sağlama (eski İngiliz *trinodis necessitas**) hakkı ve ülkenin özgür halkından askeri hizmet isteme hakkı gibi yetkilerdir.

Resmi feodal süzerenlik bağı, bu yeni yeni gelişen prenslikleri, görünüşte daha uzunca bir süre birlik içinde tutuyor görünebilirse de, güçlü uç beyleri bu yollarla bağımsızlık derecelerini yavaş yavaş artırıp, sonunda eksiksiz bir *de facto*

* «Zorunluluğun üç düğümü» gibi bir anlama gelen bu Latince deyişin gerçek anlamını bulamadık (ç.n.).

(fiili) bağımsızlık konumuna ulaşırlar. Okuyucu bu tipik geçişlerin örneklerini anımsayacaktır; çünkü, tüm ortaçağ tarihi, bu tür geçişler dizisinden oluşur; yalnızca Merovenj ve Karolenj imparatorlukları, ya da yalnızca Almanya değil, Fransa, İtalya, İspanya, Polonya, Bohemya, Macaristan kadar Japonya ve Çin de,[111] bu çözülme döneminden, yalnızca bir kez değil birçok kereler geçmişlerdir. Bu, büyük imparatorlukların birbiri ardından iktidarı ele geçirdiği, sık sık parçalanan ve yeniden birleşen Mezopotamya için daha az geçerli olmayan bir durumdur. Eski İran örneğinde bunun böyle olduğu açıkça belirtilmiştir: «Birbirinden ayrı devletler ve bölgeler (eyaletler) başarıya ulaşan bir ayaklanmayla, kısa ya da uzun bir süre için özgürlüklerine kavuştular; Susa'daki 'büyük kral'ın onları her zaman kendisine yeniden boyun eğmeye zorlayacak gücü yoktu; öteki bölgelerde de, satraplar, ya da savaşçı kabile şefleri, ya bağımsız şefler ya da «kralların kralı»nın yönetimi altında haraç-vergi ödeyen prensler olarak, hükümete sadakatlı olmayan ve ona karşı şiddete başvurabilen bir davranış içinde, topraklarını istedikleri gibi (keyfi bir biçimde) yönettiler. Perslerin, aralarında ortak herhangi bir genel hukuk, düzenli bir kamu yönetimi, birörnek bir adalet sistemi bulunmayan ve bir devletler ve bölgeler topluluğu olan dünya imparatorluğu, kurtarılması olanağı bulunmayan bir biçimde çözülmeye başladı.»[112]

Perslerin Nil Vadisi'ndeki komşuları da benzeri bir yazgının kurbanı oldu. «Elkoyuculardan ve vergilerini doğrudan doğruya krala [firavuna] ödeyen bağımsız toprak sahibi ailelerden prensler çıktı; bunlar ülkenin belirli toprak parçalarının ya da belirli bölgelerinin yöneticileri oldular. Bu yerel prensler, buraları, resmi görevlerinin bir gereği imiş gibi, aile mülklerinden ayrı tutulan topraklar biçiminde yönettiler.

«Daha sonraları, belki Eski Mısır ve Orta Mısır İmparatorlukları arasındaki boşluğu dolduran başarılı savaşçı eylemler, *kendilerinden işgücü olarak yararlanılabilinen savaş tutsaklarının toplanmasıyla birlikte*, uyrukların iliklerine dek sömürülmesini ve vergilerin daha kesin bir biçimde saptanma-

sını getirdi. Orta İmparatorluk* zamanında, klan prenslerinin gücü son derece arttı; Mısır kralının sarayında görülen görkeme öykünen büyük saraylar kurdular.»[113] «Çöküş döneminde krallık erkinin yıkılmasıyla, yüksek memurlar, görevlerini aile içinde kalan kalıtsal görevler durumuna getirebilmek için, erklerini kişisel amaçlar yolunda kullandılar.»**[114]

Bu tarihsel yasanın işleyiş alanı, yalnızca «tarihteki» [ders kitaplarındaki] halklarla sınırlı değildir. Hindistan'ın feodal devletlerinden söz ederken Ratzel şunları söyler: «Radşistan'ın ötesindeki bölgelerde bile, soylular büyük ölçüde bağımsızlıktan yararlandılar; öyle ki, Nizam ülkenin tek yöneticisi olduktan sonra Haydarabad'da bile, ümera ya da nevvablar, Nizam'ın ordusuna bağımlı olmayan birliklere sahip olmayı sürdürdüler. Bu küçük devletler, yeniçağda Hindistan devlet yönetiminin isterleri açısından, büyük prenslikler kadar uygun düşmemektedirler.»[115]

Son olarak, Afrika'da da, büyük feodal devletlerin, benzeri olaylar akıntısı içinde, dipten yükselip üstte patlayan ka-

* Mısır tarihinde dönemler bazı kaynaklarda «krallık» bazılarında «imparatorluk» olarak adlandırılır (ç.n.).

** Maspero, **New Light on Ancien Egypt, s. 218-219**'da «Gerçekten o zamana kadar başrahip kral tarafından seçilip atanıyordu; III. Ramses zamanından beri hep aynı aileden seçildi ve oğul babasının başrahiplik tahtına geçti. Fakat o tarihten sonra durum hızla değişmeye başladı. Başrahiplikte hak sahibi olan, ellerinde gerçek senyörlük fiefi bulunan Teb'li din adamlarının sayısı, bu fieflerin efendilerinin komşu fieflerin varisleriyle evlenmeleriyle, ailenin bir dalından ötekisine geçen miraslarla ve **her kuşağın gençlerinin ikincil derecede önemli belli bazı kasabaların din adamlarının başına yerleştirilmesiyle,** iki katına çıktı. Onların eşleri tarafından doldurulan makamlarla ilgili resmi protokol, III. Ramses'ten bir buçuk yüzyıl sonra, Teb ülkesinin neredeyse tümünün, Mısır topraklarının üçte biri kadarının, Amon başrahibinin ve ailesinin elinde olduğunu gösterir. (İngilizceye çevirenin notu; altı İngilizceye çeviren tarafından çizilmiştir.)

barcıklar gibi gelip geçtiklerini söyleyebiliriz. Güçlü Aşhanti imparatorluğu, bir-bir buçuk yüzyıl içinde, topraklarının beşte birinden daha küçük bir parçasına çekilmek durumunda kaldı.[116] Portekizlilerin karşılaştıkları imparatorlukların birçoğu, gerilerinde varlıklarının hiç bir izini bırakmadan yok oldular. Oysa bunlar da güçlü feodal devletlerdi: «Benin, Dahomey ya da Aşhanti gibi, heybetli ve acımasız zenci imparatorlukları, birçok bakımlardan, çevrelerinde siyasal örgütten yoksun kabileler bulunan eski Peru'ya ve Meksika'ya benzerler. Toplumun geride kalan bölümünden kesinlikle yalıtlanmış olan Mfumu kalıtsal soyluları, daha çok bölgelerin yönetimini üstlenmiş olup, geçici statü [hizmet] soyluları ile birlikte, Loango'daki yöneticinin ve yönetici hanedanın *dayandığı güçlü direkleri* oluşturdular.»[117]

Bir zamanlar güçlü olan böyle bir devletin ister *de facto* (fiili olarak) ister hukuksal yollarla bağımsız yerel devletlere bölündüğü her yerde, daha önce görülen süreç yeniden işlemeye başlar. Büyük devlet, ortaya yeni bir imparatorluk çıkana kadar, küçük devletleri yutar. Meitzen, Almanya hakkında, *lakonik bir anlatımla (kısa ve öz sözlerle)* «bölgenin en büyük toprak sahipleri sonraları imparator oldular» der.[118] Ama bu büyük malikâne de, savaşçı vasalları fieflerle donatmak gereğinden dolayı, parçalara bölünerek küçülüp yok olur. Schneider (*a.g.y.*, s. 38'de) altıncı hanedanın firavunları hakkında, «Krallar çok geçmeden kendilerine ait tüm toprakları bağışladıklarını, Delta'daki büyük mülklerinin eriyip gittiğini gördüler» der. Aynı nedenler, hem Merovenjler hem Karolenjler zamanında Frank imparatorluğunda, daha sonra Sakson ve Hohenstaufen imparatorlar zamanında, Almanya'da benzeri sonuçlar doğurdu.[119] Herbiri bu örneklere benzediği için, daha fazla kaynak vermeyi gerekli görmüyorum.

İlkel fetih devletini sonunda, bu büyücü lanetinden, bu sonu gelmez birleşmeler ve dağılmalar çemberinden kurtaran nedenleri ilerdeki bölümlerde inceleyeceğiz. Ondan önce yapmamız gereken şey, siyasal yönünü görmüş bulunduğumuz bu tarihsel sürecin *toplumsal* boyutunu ele almaktır. Bu, toplumun sınıflara ayrılmasının biçimini kesin olarak etkiler.

Karşı konamayacak bir güç, boyunduruk kuran grubun aşağı tabakası olan özgür avam halkın tepesine vurup, onları toprağa bağlı köylüler [serfler] durumuna düşürür. Büyük feodal beylerin erklerinin yükselişi, birbirlerinin doğal bağlaşığı (müttefiki) olan merkezi erk ile özgür avam halkın birlikte çöküşü ile koşut gider. Krallık, bir bölgede özgür avam halktan askere alınanlar, feodal beyin «izleyicilerinden» daha büyük bir güç oluşturduğu sürece büyük toprak sahiplerini denetleyebilir. Ama daha önce açıkladığımız zorunluluk, krallığı, köylüleri feodal beylere devretmeye zorlar; ve söz konusu bölgeden sağlanan askerler, feodal beyin izleyicilerinden daha az olduğu anda, özgür köylüler elden çıkmış demektir. Devletin egemenlik haklarının bölgesel feodal beylere devredildiği, yani büyük toprak sahibinin o bölgenin az çok bağımsız beyi durumuna geldiği yerde, özgür köylülerin özgürlüklerinin hiç değilse bir bölümü, kitabına uydurularak ortadan kaldırılır. Bu, hanedan çıkarlarının doğurduğu yeni topraklar ve insan elde etme isteğinin bir sonucu olarak gereksinim duyulan aşırı askerlik yükümlülükleri yoluyla değil, angarya koyma hakkı ve adaletin kötüye kullanılmasıyla gerçekleştirilir.

Bununla birlikte, özgür avam halk son darbeyi, en önemli krallık yetkisi olan sahipsiz topraklar üzerinde tasarruf hakkının devredilmesiyle, ya da bu hakka el konulmasıyla yemiş olur. Başlangıçta bu topraklar tüm «halkın» —ortak sahip olduğu —mülkü idi, yani özgür tabakaya ortak kullanmaları için bırakılmıştı; ama, belki her yerde görülen eski bir geleneğe göre, patriarkın bu topraklar üzerinde tasarruf hakkı vardı. Bu hak, krallığın öteki ayrıcalıklarıyla birlikte, bölgesel feodal beye geçer ve böylece feodal bey, kıyıda köşede kalmış bir avuç özgür avam halkın boğazını sıkma olanağına da kavuşmuş olur. O zaman tüm işlenmeyen toprakların kendi mülkü olduğunu duyurur; buralara yalnızca kendisinin yüksek efendiliğini kabul eden kimselerin, yani serflerinin girmelerine izin verirken, *özgür köylülerin buralara yerleşmelerini yasaklar.*

Bu, özgür avam halkın tabutuna çakılan son çivi olmuştur. O zamana kadar mülk eşitliği bir ölçüde güvence altına alınmış durumdaydı. Bir köylünün bir düzine oğlu olsa bile,

bunların on biri topluluğun ortak topraklarından, ya da daha köyler arasında dağıtılmamış genel topraklardan tarlalar açtıkları için, toprak parçalanmıyordu. O zamandan sonra bu olanaksızlaşır; çok çocuklu ailelerin mülkleri bölünmeye başlarken, öteki mülkler, toprak sahibi varislerin birbirleriyle evlenmeleri ile birleşir; bundan böyle, ortalama bir mülkün yarısı, dörtte biri ve hatta sekizde biri kadar mülkü olup, daha geniş bir toprağın işlenmesine yardım eden kimselerden oluşan «işçiler» ortaya çıkar. Böylece özgür köylülük, zengin ve yoksul kesimler olmak üzere ikiye bölünür; bu ise, o zamana dek ok demetini kırılamayacak biçimde birarada tutan bağın gevşemeye başlamasına yol açar. Bu yüzden, bir yoldaş, feodal beyin zora dayanan el koymalarına yenik düşüp, onun adamı olduğunda, veya borcunu ödemeyen, ya da çocuk bırakmayarak sönüp giden aileler nedeniyle feodal beyin eline düşen topraklara yerleştirildiğinde, toplumsal tutunumdan (kohezyondan, dayanışmadan) eser kalmaz; sınıflara bölünmüş, ekonomik farklılıklarla parçalanmış köylü, direnme gücünden yoksun olarak, beyin eline teslim edilmiş olur.

Öte yandan, büyük toprak sahibinin krallığın elindeki devlet yetkilerinden herhangi birine sahip olmadığı yerlerde de farklı bir sonuçla karşılaşılmaz. Buralarda, açıkça kaba güce başvurulması ve hakların yüzsüzce çiğnenmesi yoluyla, aynı sonuçlara ulaşılır. Elinden, yasayı çiğneyip düzeni bozanların iyi niyetlerine ve yardımlarına güvenmekten başka bir şey gelmeyen uzaktaki zayıf yönetici, duruma el koyacak güçten ve olanaktan yoksundur.

Örnekleri artırmanın gereği yok. Alınanya'nın özgür köylüleri, en azından üç kez, mülklerinden edilme ve daha aşağı bir tabakaya düşürülme sürecinden geçtiler. Bunlardan birincisi, Keltler zamanında oldu.[120] Eski Cermen İmparatorluğunun özgür köylülerinin ikinci yıkılışı, dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda gerçekleşti. Aynı türden bir üçüncü trajedi, daha önce Slav ülkesi iken fethedilip kolonileştirilen (koloniler, kolonlar yerleştirilen) yerlerde, on beşinci yüzyılda başladı.[121] Köylüler, baskının, hiç değilse kaba biçimlerinin yumuşatılmasında, uyruklarıyla ortak çıkarları olan monarşik bir merkezi

erkin bulunmadığı, «soylu cumhuriyetleri»nin bulunduğu ülkelerde daha da kötü bir duruma düştüler. Caesar zamanı Galyası'nın Keltleri, bunun en eski örneklerinden biridir. Burada büyük aileler ekonomik ve siyasal bakımdan ağır bastılar. Devletin kazanç sağlayıcı haklarının kullanımını (iltizamını) tekellerine aldılar. Koydukları vergilerle yenik düşürdükleri özgür avam halkı, kendilerine borçlanmak zorunda bıraktılar; ve sonra, önce borçluları, sonra hukuken serfleri durumuna düşürerek, özgürlüklerinden vazgeçmeye zorladılar. Bir izleyiciler (maiyet) sistemi, yani, kendilerine *ambacti* denen ve bir ödemede bulundukları silahlı hizmetçiler kitlesi edinme ayrıcalığı yarattılar; bunların desteği ile, devlet içinde devlet durumuna geldiler. Bunlara, yani kendi silahlı adamlarına dayanarak, yasal otoritelere, özgürlerden oluşan askeri birliklere meydan okudular ve böylece devleti parçalayabildiler... Başvurulabilecek tek sığınak serflik ilişkisiydi; çünkü çıkarları ve üzerine düşen görevler, feodal beyin, sığıntılarını korumasını ve adamlarına karşı yapılan herhangi bir haksızlığın öcünü almasını gerektiriyordu. Devletin artık özgür avam halkı koruyacak gücü kalmadığı için, bu kimseler, sayıları gittikçe artarak, güçlü bir soylunun vasalları oldular.»[122] Aynı durumla, bundan bin beş yüz yıl sonra, Kurland'da, Livonya'da, İsveç Pomeranyası'nda, Doğu Holstein'da, Mecklenburg'da ve özellikle Polonya'da karşılaşırız. Cermen ülkelerinde, küçük soyluların boyunduruk altına aldıkları kimseler köylüleri iken, Polonya'daki kurbanları, daha önce özgür ve soylu olan Schlachzizler oldu. Ratzel, «dünya tarihi tekdüzedir» der. Gerçekten aynı süreç, Eski Mısır köylülerini de yıkmıştı: «Savaşçı bir ara dönemden sonra, Orta İmparatorluğun tarihinde, Aşağı Mısır'daki köylülerin durumunda bir kötüleşmenin görüldüğü bir dönem gelir. Özgür toprak sahiplerinin sayıları azalırken, toprakları genişledi, erkleri arttı. Bundan sonra, köylülerin ödeyecekleri haraç-vergi, mülklerinin büyüklüğüne göre hesaplanıp, bir tür *Domesday Book** [tapu kaydı] ile kesin olarak

* **Domesday Book**, 1086 yılında İngiliz Kralı William'ın buyruğuyla yapılan bir çalışmayla toprak sahiplerinin adlarının ve mülklerinin sayısının yazıldığı defterdir (ç.n.).

saptanmaya başlandı. Bu baskıdan dolayı, çok geçmeden birçok köylü, feodal beyin sarayına ya da yerel yöneticinin kentine gidip, buralarda hizmetçi, zanaatçı oldular, hatta malikânelerin ekonomik örgütlerinin denetleyiciliği işlerini üstlendiler. Prensin tutsakları varsa onlarla birlikte, prensin mülklerini artırmak ve köylülerin prenslerin tarlalarından sürülüşünü hızlandırmak için çalıştılar.»[123]

Roma İmparatorluğu örneği, bu sürecin nasıl kaçınılmaz olarak doğduğunu, herhangi bir başka örnekte görülmeyecek kadar açıklıkla gösterir. Tarihte «Roma Dönemi» başladığında, serflik kavramı unutulmuş bulunuyordu, yalnızca kölelik biliniyordu. Bununla birlikte, Roma, aşırı derecede genişleyip, sınır bölgeleri merkezi erkten gittikçe daha fazla kopan hantal bir imparatorluk durumuna geldikten sonra, bin beş yüz yıl içinde, özgür köylü tabakası yeniden ekonomik bakımdan bağımlı duruma düştü. Büyük toprak sahipleri, kendilerine mülkleri üzerinde ilk basamak adalet işlerini ve polis görevlerini yürütme yetkisi verilince, «daha önce *ager privatus vectigalis*'in* özgür mülk sahipleri olabilecek kimseleri bile serflik konumuna indirdiler ve böylece, kendi 'dokunulmazlık' sınırları içinde bir tür fiili *glebae adscriptus* (toprağa bağımlı köylü) yarattılar.»[124] Cermenler ülkeyi istila ettiklerinde, bu feodal düzeni Galya'da ve öteki eyaletlerde olduğu gibi benimsediler. Daha bu tarihlerde, kölelerle bir yere yerleştirilen özgür halk (kolonlar) arasındaki eski büyük farklılık, önce ekonomik alanda, daha sonra doğal olarak hukuksal alanda tümüyle ortadan kalkmış durumdaydı.

Özgür avam halk, nerede büyük mülk sahibi beylere siyasal ve ekonomik bakımdan bağımlı duruma düşmüşse, bir başka deyişle nerede saraya ya da toprağa bağlanmışsa, orada daha önce kendilerine bağımlı olan toplumsal grubun, aynı derecede konumunu geliştirme eğilimi gösterdiği görüldü. Bu iki tabaka, konumları birbirine yaklaşacak derecede, yarı

* Devletten yıllık kiralanan özel [feodal mülk olmayan] toprak (ç.n.).

yolda karşılaşıp, sonunda birbirlerine karışıp, birbirleri içinde erime eğilimi gösterdi. Roma İmparatorluğu'nun geç dönemlerinin özgür halkı ve tarım köleleri için yaptığımız bu gözlemler, her yer için geçerlidir. Örneğin Almanya'da özgür köylüler ve eski serfler birbirleri içinde eridiklerinde, birlikte, ekonomik ve hukuksal bakımdan tek bir *Grundholde*, yani toprağa bağımlı adamlar grubu oluşturdular.[125]

Eski «uyruklar»ın, bundan sonra kısa bir ad olması hatırına «plebler» diyeceğimiz kimselerin yükselmeleri, özgür köylülerin düşüşlerine yol açan aynı nedenlere dayanır ve doğrudan doğruya bu devletlerin üzerinde yükseldikleri temellerin, yani toprak mülkiyetinin gittikçe daha az sayıda kimsenin elinde toplanmasının yarattığı aynı zorunluluktan beslenir.

Plebler, kendilerini yenen ve üzerlerine vergi yükleyen merkezi hükümetin doğal düşmanları oldukları gibi, kendilerini ekonomik bakımdan arka plana iten, kendilerinden nefret edip, siyasal alanda baskı altında tutan özgür avam halka da karşıdırlar. Büyük feodal bey ise, tam bağımsızlık yolu üzerinde bir engel oluşturan merkezi hükümetin olduğu kadar, aynı zamanda, yalnızca merkezi yönetimi desteklemekle kalmayıp mülkleriyle, ülke üzerindeki topraklarda egemenlik kurmasının önüne çıkan ve eşit siyasal haklara sahip olduğu savlarıyla kendisinin prenslik onuruna ters düşen özgür avam halkın doğal düşmanıdır. Yerel prenslerle plebletin siyasal ve toplumsal çıkarları çakıştığına göre, dost (müttefik) olmaları gerekir Prens tam bir bağımsızlığa ancak, krallığa ve özgür avam halka karşı giriştiği erki ele geçirme kavgasında, elinin altında güvenilir savaşçılar ve uysal vergi ödeyicileri bulunursa ulaşabilir; plebler ise, hem ekonomik hem toplumsal bakımdan paryalarınkine benzeyen konumlarından, ancak nefret ettikleri, burunları havalarda gezen özgür halk tabakası kendi düzeyine indirildiği zaman kurtulabilirler.

İkidir prenslerle uyrukları arasında görülen çıkar çakışmasına değiniyoruz. Daha önce, devletin oluşumunun ikinci aşaması dediğimiz durumda, aralarında pek güçlü olmayan bir dayanışmanın doğduğunu görmüştük. Bu dayanışma, yarı egemen prensin, ülkesindeki özgür köylülere ne kadar kötü

davranırsa, kendisine bağımlı köylülere o kadar iyi davranmasına yol açar. Bunun sonucunda, kendisine bağımlı köylüler, kendisi için daha istekli savaşıp, vergilerini daha istekli verirlerken, özgür köylüler, özellikle devletteki siyasal egemenlik payları, merkezi erkin gücünün, «merkezi erk» kavramını anlamsız kılacak duruma getirmesiyle birlikte azalırken, baskıya dayanamayarak boyun eğeceklerdir. Onuncu yüzyılın sonlarına doğru Almanya'da görüldüğü gibi, bazı örneklerde, bu, doğuracağı sonuçların tümüyle bilincinde olunarak izlenmiş bir politika idi.[126] Bazı prensler, komşu egemenin uyruklarını kendine çekmek, böylece savaş ve vergi toplama güçlerini artırmak ve hasımlarının gücünü azaltmak için, özellikle «ılımlı» bir yönetim uygularlar. Böylece plebler hem yasalarda hem gerçek durumda, gittikçe artan haklara sahip olup, daha geniş bir mülkiyet hakkına kavuşurlar; belki de köye ilişkin konularda iç işlerini yönetmeye ve yargı yetkisini kullanmaya başlarlar. Bu süreç, söz konusu iki sınıfın aynı hukuksal ve ekonomik düzeyde karşılaşıp, hemen hemen tek bir sınıf olarak kaynaşmalarına dek, özgür avam halk ne kadar batarsa plebterin o kadar yükselmesi yönünde gelişir. Devletin yarı serfleri ve yarı uyrukları olarak bu tabakalar, kamu hukuku ile özel hukuk arasında daha hiç bir duru ayrımın yapılmadığı feodal devletin tipik bir oluşumunu temsil ederler. Kamu hukuku - özel hukuk ayrımının yokluğu ise, devletin tarihsel olarak ekonomik özel hakların korunması gereğinden doğmuş olmasının dolaysız bir sonucudur.

Etnik Kaynaşma

Toplumsal tabakalaşmanın daha aşağı bir basamağına düşürülmüş özgür avam halk ile daha yukarı bir basamağına yükseltilmiş plebterin hukuksal ve toplumsal alanlarda birbirleriyle karışıp birleşmeleri, kaçınılmaz olarak etnik bir kaynaşmaya yol açar. Bundan önce, uyruk halkların özgür avam halktan kimselerle evlenmelerine izin verilmezken, bundan sonra bu tür engeller kaldırılır; herhangi bir köyde, sınıflar artık,

yönetici ırkın kanından olup olmamaya göre değil, daha çok servete göre belirlenir. Ve, savaşçı çobanın safkan torununun, eski serflerin aynı derecede safkan torununun tuttuğu rençper olarak, tarlada çalışmak zorunda kaldığı durumlarla sık sık karşılaşılabilir. Uyruk durumunda olan toplumsal grup şimdi, daha önceki efendi grubun bir bölümü ile, önceki uyruk grubun «bir bölümünden» oluşur. Öteki bölümü bu sırada eski etnik efendi grupla tek bir toplumsal sınıf oluşturmuş durumda olduğu için, yalnızca «bir bölümü» diyoruz. Bir başka deyişle, pleblerin bir bölümü, özgür avam halkın düştüğü konuma yükselmekle kalmamış, onun çok ötesine tırmanarak, egemen grup içine, tam anlamıyla girmiştir; ne var ki bu süre içinde, büyük bir güçle yükselirken, sayısı da büyük ölçüde azalmıştır.

Bu gelişme de, tarihin her sayfasında karşılaşılan evrensel bir olgudur; çünkü her yerde, feodal egemenliğin koşullarından kaynaklanan aynı derecede zorlayıcı bir gücün ürünü olarak doğar, *primus inter pares** ister merkezi erki elinde tutan kimse, ister prens mertebesine yükselmiş güçlü bir yerel feodal bey olsun, egemenliği yolunda, kendine bağlı öteki feodal beyler olan eşitleri (soylular)** arasında görülenden daha esnek bir politikaya sahip olmak zorundadır. Kendine bağlı soylular, yükselmek istiyorsa, aşağı itmek zorunda olduğu bir sınıfı oluştururlar; ve bu aşamada, erki ele geçirmeyi amaç edinmekle varlığını sürdürmek aynı anlama geldiği için, bu, herkesin amaç edinmesi gereken bir hedeftir. Bu yoldaki ça-

* Feodal düzende, kendisinin de üyesi olduğu birleşmiş feodal beyler grubunun başında bulunan, öteki feodal beylere eşit olan ama, yalnızca protokolda ve oyların eşit bölünmesi durumunda ağır bastığı kabul edilen ve bu konumunu vurgulamak için kendisinden «eşitler arasında birinci» diye söz edilen prens (ç.n.).

** **Peers**; eşitler anlamına gelip, halktan üstün, ama aynı haklara ve ayrıcalıklara sahip olarak kendi aralarında eşit soylular için kullanılan, dolayısıyla «soylular» anlamı da taşıyan bir sözcüktür (ç.n.).

balarının karşısına, nefret ettiği dikbaşlı kuzenleri ve kendine bağlı küçük soylular çıkacaktır. Bu nedenlerden dolayı, kudretli bir feodal imparatorluğun egemen kralının sarayından, büyük bir mülkün sahibi olmaktan öte biri sayılamayacak bir feodal beyin konağına dek, her yerde, prensin görevlileri maskesi altında dolaşan, ama aslında efendiler grubunun tam yetkili temsilcileri olarak prensip erkine ortak «eforlar»ın* (denetçiler) yanı sıra, önemsiz ailelerden gelmiş güvenilir memurlar bulunur. Bu konuda, Bantu krallarının sarayındaki İnduna'yı anımsatmakla yetineceğiz. Öyleyse prensin, çevresindeki bu kendisine öğütlerde bulunuyormuş gibi davranan [aslında prensi denetleyen] cansıkıcı kişilerden çok, kendi adamlarına, konumları sımsıkı kendi konumuna bağlı olup, kendisinin düşüşüyle yok olacak kimselere güvenmesinde şaşılacak bir yan yoktur.**

Bu konuda da örnek olarak gösterilebilecek tarih kaynakları pek boldur. Batı Avrupa feodal krallıklarının saraylarında, kralın akrabaları ve bazı soylu vasalların yanı sıra, yüksek makamlarda, aşağı toplumsal gruplardan gelme kimselerin, pleb sınıfından gelmiş din adamlarının *** ve savaşçılarını bulunduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Şarlman'ın en yakın çevresinde, imparatorluğunun tüm halkları ve ırkları tem-

* Eforlar (ephorlar), Eski Yunan'ın Sparta kent devletinde, aristokratların seçimle işbaşına getirilen temsilcileri, kralların erkini denetleyip dizginleyen görevlilerdir (ç.n.).

** Anmaya değer en önemli örneklerden biri, İmparator VI, Henry'nin ölümünden sonra, ülkeyi oğlu II. Frederick adına yöneten karısı Constance ile saray nazırı, Ancona Markisi, Ravenna dükü, Annweiller Markvardı'nın çatışmasıdır. (Bakınız: Boechmer-Ficker, **Regasta Imperii**, V, cilt 1, No 511, 1197 — İngilizceye çevirenin notu.)

*** Bu bağlamda belirtmek gerekir ki prensler sık sık yeni dinleri de getirirler. Din adamları da, hiç değilse başlangıçta, dinsel korkutma sayesinde, prenslerin çok etkili doğal müttefikleri olurlar.

sil ediliyordu. *Niebelungen Lied*'in Dietrich efsanesinde anlatılan Got'lu Theoderich'in öyküsünde de,* uyruk halkın yiğit oğullarının yüksek makamlara bu yükselişleri yansıtılır. Bunlara ek olarak aşağıdaki daha az bilinen örnekler de vardır.

Mısır'da, Eski İmparatorluk çağında bile çoban fatihlerin soyundan gelip, bölgelerini kralın temsilcileri olarak tam yetkili vekiller konumuyla yöneten feodal soylulardan oluşan krallık görevlilerinin yanı sıra, kendilerine hükümetin en önemli işleri emanet edilmiş bir «saray görevlileri kitlesi» bulunurdu. Bunlar önceleri, «*savaş tutsakları, sığınanlar vb.* kimseler olarak prenslerin saraylarında çalıştırılan *hizmetçiler* idi.»[127] Yusuf öyküsü, o tarihlerde, bir kölenin devletin en büyük yetkilerini kullanan bir bakanlığa yükselişinin olağan bir olay olarak görülebildiğini göstermektedir. Zamanımızda, böyle bir kariyer (yükselme) İran, Türkiye, Fas gibi herhangi bir Doğu sarayında görülebilecek bir durumdur. Gelişmiş feodal devletten, devletin daha ileri bir biçimine** geçiş aşamasında, Büyük Elektör I. Friedrich Wilhelm zamanındaki yaşlı mareşal Derfflinger olayı,*** çok daha sonraki bir tarihte ortaya çıkan bir örnektir. Bu olgu sayısız «eski tüfek» kahraman örneğiyle desteklenebilir.

* Çeşitli halkların, ama özellikle Cermen kavimlerinin kahramanlık öykülerinden oluşan Niebelungen-Lied adlı ortaçağ destanı. 1200 yıllarında Avusturyalı bir sanatçı tarafından biraraya getirildiği sanılmaktadır. Bu destanın baş kahramanlarından biri olan Dietrich von Bern'in kişiliğinde aslında Doğu Got kralı Büyük Theoderich'in yaptıkları, bazen tarihsel gerçeklerden ayrılınarak anlatılır. Destanda çizilen bu kişilik, Hıristiyan şövalyelik idealini dile getirmektedir (ç.n.).

** Almanca metinde «zümre devletine» denmiş (ç.n.).

*** Mareşal Derfflinger, (1606-1695) Avusturya kökenli bir köylü olmasına karşın, başarılı bir askerlik yaşamı sonunda, 1655'te Brandenburg-Prusya ordularının başkomutanlığına getirilmiş, 1674'te ise mareşalliğe yükseltilmiştir (ç.n.).

Bunlara, tarihin pek «yüz vermediği» öteki halklardan da birkaç örnek ekleyelim. Ratzel, Bornu devletinden söz ederken, şunları söyler: «Şeyhin kölelerinden farklı olarak, özgür avam halk, özgür soydan gelmiş oldukları bilincini yitirmedi; ama yöneticiler kölelerine, akrabalarından ve kabilenin özgür üyelerinden daha fazla güvenirler. Sırtlarını kölelerinin kendilerine karşı gösterdikleri bağlılığa dayarlar. Yalnızca saraydaki makamların değil, ülkenin savunulmasının da, kölelere bırakılması, çok eski zamanlardan beri başvurulan bir yol idi. Prensin oğulları içinde daha tutkulu, daha etkili olanlar kadar, kardeşler de, kendilerinden kuşkulanılan kimseler arasındaydılar; sarayda en önemli yerler kölelerin elindeyken, hükümet merkezinden uzak yerlerdeki görevler, bunlara verildi. Onların maaşları, başında bulundukları dairelerin gelirlerinden, ve eyaletlerinden sağlanan vergilerden ödendi.»[128]

Fulbelerde «toplum, prensler, şefler, avam halk ve köleler bölümlerinden oluşuyordu. Kralın kölelerinin asker ve memur olarak büyük rolleri vardır ve devletin en yüksek görevlerine yükselmeyi umabilirler.»[129]

Sarayın yarattığı bu soylular, bazı örneklerde, imparatorluğun en büyük görevlerine kabul edilebilirler; öyle ki, yukarıda anlatılan yollarla, bir ülke içinde egemenlik kuracak duruma gelebilirler. Böylece gelişmiş feodal devlette, saray yaratığı bu soylular, yüksek soyluluğu temsil eder ve genellikle mertebelerini korumayı becerirler; bunu hatta güçlü komşuları, eski yöneticinin unvanına ve bazı yetkilerine dokunmak dışında tüm ülkeye egemen olduğu zaman bile başarabilirler. Frank yüksek soylularının, başlangıçta aşağı konumda olan bir gruptan gelen kimseleri içerdiği kesin[130] olduğuna ve Avrupa'nın uygar devletlerinin tüm yüksek soyluları, hiç değilse evlenmeyle, dolaylı olarak Frank yüksek soylularının soyundan geldiklerine göre, hem günümüzdeki uyruk grup içinde, hem de yönetici sınıfın en yüksek basamaklarında etnik karışım ile karşılaşırız. Aynı durum Mısır için de geçerlidir: «Gerileme zamanında krallık yetkesinin zayıflamasıyla, yüksek görevliler yetkilerini, görevlerini ailelerinin kalıtsal görevi yapmak, böylece halkın geri kalan bölümünden farklılaşmış bir

resmi soyluluk yaratmak için, kişisel amaçlarla kötüye kullandılar.»[131]

Ve son olarak, aynı nedenlerin yarattığı aynı süreç, günümüzün orta sınıfı, yani efendi sınıfın aşağı tabakası ve büyük feodal beylerin memurları ve subayları arasında da görülür. Önce özgür vasallar arasında büyük feodal beye bağlı feodal beyler, feodal beyin akrabaları, öteki soylu ailelerin küçük oğulları, aynı bölgedeki yoksullaşmış soylular ve tek tük örnekte özgür köylülerin oğulları, sığınan özgürler ve özgür halk kökenli kiralık kabadayılar ve pleb soyundan gelme koruyucuların «küçük rütbeli subayları» olma gibi toplumsal farklılıklar vardır. Ama, özgürlüğün toplumsal değeri düşerken, özgürlüksüzlük artar; bu noktada da, yönetici, eşiti olan soylulardan çok kendi yarattığı soylulara dayanır. Burada da kaynaşma süreci, er geç tamamlanır. Almanya'da 1085 gibi geç bir tarihte, sarayın özgür olmayan soyluları, *«servi et litones»** arasında yer alırlarken bundan bir yüzyıl sonra, *«Liberi et nobiles»*** ile biraraya kondular. On üçüncü yüzyıl içinde, özgür vasallarla birlikte, şövalye soylular içine alınarak, tümüyle eritildiler. Bu süre içinde iki tabaka ekonomik bakımdan eşit olma eğilimi gösterdi; her ikisinin de kendine bağlı beyleri ve hizmet görevi yüklü halkları varken, bakanlık görevlilerinin tüm fiefleri, bu süre içinde, özgür vasalların ve büyük yerel prenslerin eline henüz geçmemiş olan bazı eski küçük soyluların mülkleri gibi, kalıtımla elde edilebilen duruma geldi.

Söz konusu gelişmeler, buna benzer yollarla, Batı Avrupa'nın tüm öteki feodal devletlerinde de görülürken, bunun tam anlamıyla benzeri bir gelişmeyle Avrasya kıtasının öteki ucunda, Japonya'da karşılaşıldı. Burada «daimio» yüksek soyluları, samurai şövalyeleri ise, kılıç soylularını oluşturur.

* «Köleler ve yardımcılar» (ç.n.).

** «Özgürler ve soylular» (ç.n.).

Gelişmiş Feodal Devlet

Bu gelişmelerle feodal devlet, yükselebileceği en yüksek noktaya ulaşmış olur. Siyasal ve toplumsal bakımdan, çeşitli tabakalardan oluşan bir sıradüzeni (hiyerarşi) oluşturur; tüm örneklerde, bu sıradüzeni içinde aşağı basamakta bulunan tabaka, kendisinin bir üstündekine hizmet vermekle, bir üstteki, bir alttakini korumakla yükümlüdür. Bu piramitin tabanı, büyük bir bölümünü hâlâ köylülerin oluşturduğu emekçi nüfusa dayanır; onların emeğinin ürettiği «artı» olan ve «ekonomik yollar» ile sağlanan toprak rantı biçiminde görülen tüm «artı değer», toplumun yukarı tabakasını beslemek için kullanılır. Mülklerin çoğunluğundan sağlanan bu toprak rantı, prensin ya da kralın doğrudan mülkiyetinde olup, daha fief olarak verilmemiş mülkler dışında, fief sahibi küçük mülk sahiplerine aktarılır. Bu fieflerin sahipleri ise, bunun karşılığında, [daha büyük bir vasala] daha önce saptanan zorunlu askeri hizmeti ve bazı durumlarda da ekonomik değeri olan işgücü sağlamakla yükümlüdürler. Daha büyük vasal, kralın büyük feodal beylerine karşı, bunlar da hiç değilse hukuksal ve biçimsel olarak, merkezi erk sahibine karşı benzeri bir yükümlülük altındadırlar. Buna karşılık, imparator, kral, sultan, şah, ya da firavun, kabile tanrısının vasalı olarak görülür. Böylece, köylülerin herkesi besleyip baktıkları tarlalarından başlayarak, «göklerin kralı»na [tanrıya] dek yükselen, yapay olarak derecelendirilmiş bir mertebeler düzeni ortaya çıkar. Bu düzen devletin tüm yaşamını öylesine mutlak bir biçimde kuşatır ki, geleneksel ve hukuksal olarak ne herhangi bir toprak parçası, ne de herhangi bir insan kendini bu bağımlılıktan kurtarabilir. Başlangıçta özgür avam halk için yaratılmış olan tüm haklar, ya devlet tarafından geri alınmış ya da savaşı kazanan yerel prenslerce amacından saptırılmış olduğu için, herhangi bir üstüyle feodal ilişki içinde olmayan bir insan, gerçekte hiç bir yasa tarafından korunmayan, korunmasını ya da kendisine hakça (adaletle) davranılmasını isteyemeyen, yani adaleti gerçekleştiren gücün alanı dışında kalan bir kimsedir. Dolayısıyla ilk bakışta feodal gururluluğun aşırı bir biçimi ola-

rak görünen *nulle terre sans seigneur** ilkesi aslında, yeni bir hukuksal durumun yasalarla kurumlaştırılması, ya da en azından, tümüyle aşılmış olan *ilkel* fetih devletinin artık dayanılamaz görünen bazı kalıntılarının temizlenmesi anlamına gelir.

Her bir tarihsel gelişmeyi «ırk»ın niteliği ile açıkladıkları savında olan bazı tarih felsefecileri, stratejik tutumlarını, üstün «devlet [kurma] yetenekleri» sayesinde, gelişmiş feodal devletin yapısını sanatkârca kurmayı yalnızca Cermenlerin başarabildikleri gibi bir sözde gerçeğe dayandırırlar. Japonya'da Moğol ırkının aynı başarıyı göstermiş olduğuna kendilerinin de inanmaya başlamalarıyla, bu sav, inanılırlığının önemli bir bölümünü yitirdi. Güçlü uygarlıkların saldırıları, gelişmelerini kesintiye uğratmış olmasaydı bile zenci ırklar kim bilir bu noktaya belki gene de varamayacaklardı ama, Uganda, insanlarının, Akdeniz kültürünün «geleneksel değerleri»ne sahip olmamaları dışında, Karolenj ya da Kızıl Boleslaw imparatorluğundan pek farklı değildir; kaldı ki, söz konusu değerler, Cermen ırkının herhangi bir üstünlüğünün ürünü olmayıp, talihin kendilerine bağışladığı bir armağandır.

Tartışmayı zencilerden «Samiler»e kaydırınca, bu ırkın devlet kurma yeteneğinden tümüyle yoksun olduğunu ileri süren bir savla karşılaşırız. Ama, eğer Mısır'ın kurucuları gerçekten söylendiği gibi Samiler ise, aynı feodal sistemin binlerce yıl önce Samiler tarafından geliştirildiğini söyleyebiliriz. İnsan, Thurnwald'ın aşağıdaki açıklamalarının Hohenstaufen imparatorları dönemiyle ilgili olduğunu sanabilir: «Her kim güçlü bir adamın izleyicileri arasına katılırsa, o kimse bundan sonra, ailenin başıymış gibi davranan güçlü kişi tarafından korunur. Bu... vasallık ilişkisine benzer bir bağlılık ilişkisi biçiminde görünür. Bu bağlılık-koruma ilişkisi, tüm Mısır toplumunun örgütlenişinin temelini oluşturuyor gibidir. Bu, adamları ve köylüleri ile feodal beyin arasındaki ilişkinin temeli olduğu kadar, firavun ile görevlilerinin arasındaki ilişkilerin temelini de oluşturur. Toplumsal piramidin tepesindeki «ataların

* «Senyörsüz toprak olmaz» (ç.n.).

vekili» ve tanrıların dünya üzerindeki vasalı olan krala varana dek, bireylerin gruplar oluşturarak koruyucu beylerin ortak korumaları altına girmeleri hep bu yolla olur. Bu toplumsal birliğin dışında kalan kimse, 'bir efendisi olmayan adam', koruma alanı dışında kalmıştır, dolayısıyla hiç bir hakka sahip değildir.»[123]

Şimdiye dek, herhangi belli bir ırksal yetenek varsayımına dayanmadık, bundan sonra da dayanmayacağız. Herbert Spencer'in dediği gibi, böyle bir tutum, bir tarih felsefesi kurma yolunda düşünülebilecek en aptalca girişimdir.

Gelişmiş feodal devletin belirgin özelliği, karşılıklı bağımlılığa dayanan bir piramit oluşturan çok sayıda derecelendirilmiş zümrenin bulunmasıdır. İkinci ayırdedici özelliği, daha önce birbirlerinden yalıtlanmış olan etnik grupların, bir ulus içinde kaynaşıp erimiş olmalarıdır.

Söz konusu etnik kaynaşmadan önce görülen «*ırklar*»ın farklılığı bilinci, tümüyle yok olmuştur. Ortada yalnızca *sınıfların farklılığı* kalmıştır.

Bundan sonra artık etnik gruplarla değil, yalnızca toplumsal sınıflarla ilgileneceğiz. Toplumsal zıtlık, artık devletin yaşamına yön veren tek etmendir. Bununla ilişkili olarak, etnik grup bilinçliliği sınıf bilinçliliğine; grup kuramları ise, sınıf kuramlarına dönüşür. Bununla birlikte, söz konusu kuramların özünde en küçük bir değişiklik bile görülmez. Yeni egemen sınıflar, daha önceki efendi ırk kadar, yönetme haklarının tanrısal kaynaklı olduğu inancıyla doludur; çok geçmeden, yeni kılıç soylularının, yenilgiye uğramış grubun soyundan geldiklerini hızla ve tümüyle unuttukları görülür. Eskinin özgür avam halkı olup, şimdi aşağı basamağa düşmüş olanlar, ya da toplumsal merdivende aşağı düşen soylular, o andan sonra, eskiden yalnızca boyunduruk altına alınmış olanlarda görülen bir tutumla, «doğal hukuk»a yürekten inanmaya başlarlar.

Öte yandan gelişmiş feodal devlet de temel özellikleri bakımından, tümüyle devletin oluşumunun ikinci aşamasındaki durumuna benzer. Biçimi tahakküm, özü ise, kamu hukukuyla sınırlı olarak, «ekonomik yollar» ile yaratılan değerlerin «siyasal yollar» ile sömürülmesidir. Kamu hukukunun getir-

diği sınırlamalar, «siyasal yollar»ı kullanma hakkı olanlara, bir koruma borcu yüklerken, alt sınıfa da [efendileri için] çalıştıkları ve vergilerini ödedikleri sürece, bu görevlerini yerine getirebilmeleri için, bir korunma hakkı güvencesi verir. Egemenliğin özü değişmemiş, yalnızca çeşitlilik kazanmıştır. Sömürü olgusunun, ya da ekonomi kuramının terimiyle «bölüşüm»ün de, [gelir dağılımındaki eşitsizliğin de] temelde değişmediği söylenebilir.

Böylece, daha önce olduğu gibi, şimdi de devletin iç politikası, daha önceki grup kavgalarının yerini alan sınıf savaşlarının merkezkaçcı güçleri ile, ortak çıkarların merkezgelci güçlerinin bileşkesinin belirlediği yörüngede dolanır durur. Daha önce olduğu gibi şimdi de, devletin dış politikası, efendi sınıfın yeni topraklar ve insanlar edinme yolundaki kendi varlığını koruma gereksiniminin zorladığı yayılma çabası tarafından belirlenir. Çok daha incelikli bir farklılaşmaya uğramış ve çok daha güçlü bir bütünleşme içinde bulunuyor olsa da, gelişmiş feodal devlet sonuçta, ilkel devletin olgunluk düzeyine ulaşmış biçiminden başka bir şey değildir.

VI. ANAYASAL DEVLETİN GELİŞMESİ

Feodal devletin sonunu, devletin varlığının, dış güçlerin yol açtığı ya da kolaylaştırdığı nedenlerle tümüyle ortadan kalkması olarak değil, yukarıda belirtildiği biçimde, iç güçlerin belirlediği, ya ileriye ya da geriye yönelik yeni bir organik gelişme olarak anlıyorsak, o zaman, feodal devletin sonunun, temelde, «ekonomik yollar»ın neden olduğu toplumsal olguların bağımsız gelişmesi tarafından belirlendiğini söyleyebiliriz.

Feodal devletin sonunu hazırlayan etkiler, dış etkiler olarak, daha ileri bir ekonomik gelişkinlik düzeyinde bulundukları için, daha yoğun bir merkezi güce, daha iyi bir askeri örgütlenişe ve gelişme yönünde daha büyük bir itiye sahip olan yabancı devletlerden de kaynaklanabilir. Böyle durumların bazı örneklerine daha önce değinmiştik. Akdeniz'in feodal devletlerinin bağımsız gelişmesi, bu devletlerin ekonomik gelişmenin ve zenginliğin çok daha yüksek bir düzeyinde bulunan ve daha fazla merkezileşmiş olan Kartaca ve özellikle de Roma gibi devletlerle karşılaşmalarıyla, birdenbire durmuştu. Pers İmparatorluğu'nun Büyük İskender tarafından yıkılışı da bu durumun bir örneği olarak gösterilebilir; çünkü Makedonya o tarihlerde, Hellen deniz devletlerinin ekonomik gelişkinlik düzeyine yaklaşmış bulunuyordu. Bunun yeniçağda karşılaşılan

en iyi örneği olan, gelişme süreci, Batı Avrupa uygarlığının savaşçı ve barışçı zorlamalarıyla inanılmaz bir biçimde kısalan Japonya, tam anlamıyla gelişmiş bir feodal devletlikten, olgun bir yeniçağ anayasal devletine varan yolu alabildi.

Bana öyle geliyor ki, burada söz konusu olan yalnızca bir sürecin kısaltılmasıdır. Bu noktada etnografya bize hiç bir şey sunmadığı, tarihsel kanıtlar ise çok azaldığı için, görebildiğimiz kadarıyla, iç güçler, güçlü yabancı etkiler olmaksızın da gelişmiş feodal devleti aynı yoldan şaşmaksızın aynı sonuca götürme durumundadır.

Bu gelişmeye egemen olan «ekonomik yollar»ın yarattığı olgular, kentler ve kentlerde gelişerek doğal ekonomiyi yavaş yavaş devre dışı bırakan ve böylece devletin tüm yaşamının çevresinde döndüğü eksenin yerini değiştiren para ekonomisidir; para ekonomisiyle, toprak mülkiyeti yerine, yavaş yavaş taşınır kapital [para] ağır basmaya başlar.

Köylülerin Kurtuluşu

Tüm bunlar, feodal devletin temel niteliğinin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkar. Büyük [özel] toprak sahiplerinden toprak soylusu durumuna gelenlerin sayısı ne kadar fazla olursa, feodal sistemin doğal ekonomisinin sonu o kadar hızla gelir. Büyük toprak sahibi olma hakkı kara devletlerinin prenslerince ne kadar desteklenirse, malla (aynî) ödeme sistemine dayanan feodal sistemin kaçınılmaz çözülmesi o kadar hızlanır; öyle ki bu iki gelişmenin adım adım birlikte gittikleri söylenebilir.

Büyük toprak sahipliği az çok sınırlı tutulduğu sürece, köylülerine varlıklarını zar zor sürdürecek kadar geçimlik bırakan «arıcı»nın ilkel prensibi yürütülebilir. Ama bu toprakların ülke sayılabilecek boyutlara doğru genişlemesiyle, ve bunlara, genellikle görüldüğü gibi, başarılı bir savaşın ürünü olarak, ya da efendinin asıl mülklerinden uzakta bulunan toprakların, miras bırakma ya da evlenme yoluyla, fief içinden fief vermenin sonucu olarak yeni yeni toprakların eklenmesiy-

le, «arıcı» politikası artık izlenemez olur. Bu yüzden, büyük toprak sahibi, hem pahalı hem siyasal bakımdan akıllıca olmayan bir tutumla, giderlerini kendi kesesinden ödediği geniş bir denetçiler kitlesi kullanmadıkça, köylüleri üzerine yarı kira, yarı vergi nitelikli, tutarı kesin olarak belirlenmiş bir haraç-vergi yüklemek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla, bir yönetim reformu yapmak yolunda duyulan ekonomik gereksinim, «plebler»i, daha önce tartışıldığı gibi, yükseltmek yolunda duyulan siyasal gereksinimle birleşir.

Fief sahibi, özel toprak sahibi olmaktan ne kadar çok uzaklaşır ve ne kadar halkın yararına çalışan bir kimse, yani ülkenin «prensi» olma eğilimi gösterirse, yukarıda belirtildiği gibi, prensle halk arasında o kadar sıkı bir dayanışma gelişir. Bazı büyük fief sahiplerinin, büyük toprak mülklerinden prensliklere geçildiği çok eski dönemlerde bile, «ılımlı» bir yönetim sürdürmeyi kendi çıkarlarına uygun bir politika olarak gördüklerini belirtmiştik. Bu politika, yalnızca plebleine güçlü bir devlet bilinci kazandırma amacıyla değil, aynı zamanda geride kalan az sayıda özgür avam halkın korunma karşılığında siyasal haklarından vazgeçmelerini kolaylaştırmak ve bundan da önemlisi, komşu ve hasımları bu değerli insan malzemesinden yoksun kılma amacıyla izlenmiştir. Bölgesel prens sonunda, tam bir *de facto* (fiili) bağımsızlık konumuna ulaşınca, çıkarları, böylece tutturduğu yolda, sapmaksızın yürümesini gerektirir. Gene en ivedi siyasal çıkarlarının bir gereği olarak, kâhyalarına ya da memurlarına topraklar ve köylüler vermiş olsa bile, uyruklarını onların eline, eti senin kemiği benim dercesine bırakmayıp, ancak bazı koşullarla bırakacaktır. Üzerlerindeki denetimini elinden kaçırmamak için, prens, «şövalye»lerin topraklarından rant sağlama haklarını, mal biçiminde verilen ve miktarları kesin olarak belirlenmiş ödemelerle ve belli sayıda günü aşmayan çalışma yükümlülüğü ile sınırlayacak; karayolları ya da köprü yapımı ve bakımı gibi kamu yararına işlerde angarya ile adam çalıştırma gibi hakları devretmeyip, kendinde alıkoyacaktır. Az sonra, tüm gelişmiş feodal devletlerde, köylülerin kendilerinden hizmet bekleyen en az iki efendilerinin olması durumunun, ileri-

deki kurtuluşlarına yol açan en büyük etmen olduğunu göreceğiz.

Tüm bu nedenlerden dolayı, gelişmiş bir feodal devlette, köylülerden istenecek hizmetlerin o ya da bu biçimde sınırlandırılması gerekecektir. Böylece, kendisine bırakılan «artı»nın tümü feodal beyin denetiminden kurtulmuş olacaktır. Bu gelişmeyle, toprak mülkiyetinin niteliğinde büyük bir devrimci değişiklik yaratılmış olur. O tarihe kadar, köylülerin karınlarını doyurmaları ve soylarını sürdürmeleri için mutlaka gerekli olan dışında, tüm hasılat, bir hak olarak feodal beye bırakılmışken, o tarihten sonra, toprak rantı olarak toprak sahibine vereceği belli bir miktar dışında, emeğinin tüm ürünü, bir hak olarak köylüye aittir. Büyük toprak sahipliği, malikâne *haklarına* dönüşmüştür. *Bu, insanlığın hedefi yönünde attığı ikinci önemli adımın tamamlanmasıdır.* Birinci adım, «ayılık» aşamasından «arıcılık» aşamasına geçilmesiyle ve böylece köleliğin bulunmasıyla atılmıştı; bu [ikinci] adım ise, köleliği ortadan kaldırmaktadır. O zamana kadar çalışan insanlar, hukukun yalnızca bir objesi (nesnesi) iken, şimdi ilk olarak haklardan yararlanma yeteneğine sahip hukuk özneleri durumuna gelmektedirler. Hiç bir hakkı olmayan, efendisinin malı olan ve canı ve bedeni hiç bir gerçek güvence altında bulunmayan *iş motoru*, şimdi bir prensin vergi ödeyen uyruğu durumuna gelmektedir. Artık karşısında hiç bir büyük engel kalmayan «ekonomik yollar», güçlerini tümüyle farklı bir biçimde geliştirmeye başlayacaklardır. Köylü şimdi, daha öncesiyle karşılaştırılamayacak kadar çalışkan ve dikkatli iş görür; gereksinimlerinden fazlasını üretir ve böylece, sözcüğün ekonomik anlamıyla «kent»i, yani endüstri kentini yaratır. Köylülerce üretilen «artı»,* köy ekonomisince üretilmeyen nesnelere talep yaratırken, tarımsal çalışmanın yoğunlaşması, o zamana kadar köylü tarafından ev ekonomisi çevresinde üretilen endüstri ürünlerinin miktarında bir azalmaya yol açar.

Tarım ve sığır yetiştiriciliği, kır ailesinin gücünü gittikçe artan ölçüde yutarken, emeği, «ilksel üretim» ile «yapım» ara-

* **Surplus.**

sında bölecek bir işbölümü olanağı ve gereği doğar; köy, daha çok ilksel «üretim»in yapıldığı yer durumuna gelirken, endüstri kenti, «yapım» (imalat) yeri olur.

Endüstri Kentinin Oluşumu*

Yanlış anlaşılmasın, kentin böyle doğduğunu söylemek istemiyoruz, yalnızca *endüstri kentinin* böyle doğduğunu söylüyoruz. Gerçek tarihsel kent her gelişmiş feodal devlette vardı. Böyle kentler ya salt «siyasal yollar» ile, bir müstahkem mevki (Burg, iyi korumuş yer) olarak;[134] ya da dinsel bir gereksinimden dolayı, herhangi bir tapınağın bulunduğu yer olarak doğarlar.** Yeni yeni ortaya çıkan endüstri kenti, yakınında tarihsel anlamda böyle bir kentin bulunduğu yerde, onunla birleşir ya da böyle bir etkiden bağımsız olarak, bölgede oluşan ve gelişen bir işbölümünden kendiliğinden doğarak gelişir. Böyle bir kent genellikle, zamanla bir müstahkem mevki ve dinsel merkez niteliği de kazanır.

Bunlar, rastlantısal tarihsel oluşumlardan başka bir şey değildir. Dar ekonomik anlamıyla «kent», «ekonomik yollar»ın yürütüldüğü, yani kırsal ürünlerle yapım (imalat) mallarının, eşdeğer olarak birbirleriyle ya da kendi aralarında değişiminin yapıldığı yerdir. Dinsel alışkanlığımız da kent anlayışımıza denk düşer. Pazar niteliğine sahip olmadan varolmaları olanaklıysa, ne kadar büyük olursa olsun, salt bir müstahkem mevki, ya da ne kadar büyük bir bölgeyi kapsarsa kapsasın, bir tapınaklar, manastırlar, kutsal yerler kümesi, kent sayılma-

* İngilizce metinde yanlış olarak «Endüstri Devletinin Oluşumu» olarak çevrilmiş (ç.n.).

** Her tapınma yerinin çevresinde, rahiplerin yaşadıkları konutlar, okullar ve hacılar için dinlenme yerleri oluşur (Ratzel, a.g.y., II, s. 575). Kuşkusuz büyük hac gezileri yapılan her yer geniş bir ticaret merkezi durumuna gelir. Bu yüzden, Kuzey Avrupa'da söz konusu tarihlerde görülen büyük toptancı pazarlarına [panayırlara] aynı zamanda dinsel tören anlamına gelen «Mosse» denmesi boşuna değildir.

yıp, görünümlerine bakılarak, «kent gibi» ya da «kent benzeri» yerler diye anılırlar.

Tarihsel kentin dış görünümünde pek önemli değişiklikler gerçekleşmemişse de, kentin iç yapısı büyük çapta bir devrim geçirmiştir. *Endüstri kenti doğrudan doğruya devletin karşıtıdır.* Devlet, «siyasal yollar»ın gelişmiş biçimi iken, *endüstri kenti, gelişmiş «ekonomik yollar»ın* bir ürünüdür. Dünya tarihini dolduran, hatta oluşturan büyük kavga, o zamandan beri kent ile devlet arasında verilmektedir.

Bir ekonomik ve siyasal varlık olarak kent, siyasal ve ekonomik silahlarıyla feodal sistemin temellerini oyar. Kent, siyasal araçlarıyla feodal efendi sınıfın erkini kendisine teslim etmeye *zorlar,* ekonomik araçlarıyla ise, onları bu yönde çekim alanı içine alacak biçimde *baştan çıkarır.*

Siyasal alanda bu süreç, artık kendisinin oluşturduğu güçlerin merkezi durumuna gelen kentin, gelişmiş feodal devletin güçler dengesine karışmasıyla ve onun, merkezi erk, yerel şefler ve onların uyrukları arasındaki siyasal ilişkiler düzeneğini bozmasıyla gelişir. Kentler, savaşı sürdürecek malzemelerin (silah vb.) deposu olmaları kadar, savaşçıların müstahkem mevkileri ve yaşadıkları yerlerdir. Daha sonra, merkezi hükümetle gelişen yerel prensler arasındaki, ya da yerel prenslerin kendi aralarındaki tüketici savaşlarda kullanılan paranın başlıca kaynağı durumuna gelirler. Dolayısıyla kentler, önemli stratejik yerler ve değerli müttefikler olarak, uzağı gören bir politika izlediklerinde, önemli haklar elde edebilirler.

Kentler bu savaşlarda feodal toprak beyine karşı genellikle merkezi gücün yanında yer alırlar. Bunun toplumsal nedeni, kırsal soyluların, zengin kentliler (patrisiyalar) tarafından istenen toplumsal eşitliği tanımaya yanaşmamaları; siyasal nedeni, merkezi yönetimin, kral ve halk arasındaki dayanışma nedeniyle, ortak çıkarı, özel çıkarını gözeten büyük toprak sahibine oranla daha çok kollaması ve son olarak ekonomik nedeni ise, kent yaşamının ancak barış ve güvenlik içinde serpilebilmesidir. Sık sık kaba güce başvurma ve özel savaş gibi, kervanları yağmalama gibi şövalye gelenekleri, «ekonomik yollar» ile bağdaşmayan davranışlardır. Dolayısıyla, kentler, barışın ve adaletin

koruyucularının, önce imparatorun, sonra egemen yerel prensin sadık dostlarıdır. Kentin silahlı hemşerilerinin soyguncu bir baronun kalesini yıkıp yağmalamaları, aynı büyük kavganın okyanusundaki bir damlanın yansımasından başka bir şey değildir.

Üstlendiği bu siyasal rolü başarılı bir biçimde yürütebilmesi için, kentin olabildiğince fazla vatandaşı kendisine çekmesi gerekir. Hem işbölümünün hem de zenginliğin vatandaşların sayısıyla birlikte arttığı düşünülürse, aynı zamanda salt ekonomik tasalarla da bu yolda bir çabanın gösterilmesi gerekir. Dolayısıyla kentler, tüm çabalarıyla göçleri destekleyen bir tutum takınırlar ve böylece, feodal beylerle taban tabana zıt bir politika izlediklerini bir kez daha ortaya koymuş olurlar. Kentlere çekilen yeni vatandaşlar, feodal mülklerden gelen kimseler olacakları için, kentler ne kadar güçlenirse, feodal mülklerin vergi toplama ve askeri savunma olanakları da o kadar azalır. Kent, serfin kendisine en yüksek fiyatı verene teslim olduğu, yani en çok haklar sunana gittiği açık artırmada, güçlü bir rakip olur. Kent köylüye *tam bir özgürlük,* zaman zaman da ev bark sağlar. «Kentin havası köylüyü özgür kılar» sloganı, bu açık artırmada başarıyla kullanılır; kentleri güçlendirmekten ve karışıklık çıkarıcı soyluları güçten düşürmekten hoşlanan merkezi hükümet ise yeni elde edilen bu hakları seve seve onaylar.

Evrensel tarihin ilerlemesi yolunda yapılan üçüncü büyük atılım, özgür emeğin değerinin ortaya çıkarılmasında görülür; ya da daha doğrusu, onun değerinin yeniden keşfedilmesinde görülür. Emeğin değeri, özgür avcıların ve ilkel çapa tarımcılarının emeklerinin tüm ürünlerinden yararlandıkları çok eski tarihlerden beri bilinmez olmuştu. O günlerden beri parya gibi görülüp haklarına pek az saygı gösterilen köylü, iyi savunulan bir kentte, surların içinde, vatandaş olarak, başını eğik değil dik tutar. Artık sözcüğün her anlamıyla «özgürler» tabakasının bir üyesidir; hatta yasalardan bile özgürdür; çünkü, siyasal hakları erkenden tanınmış birçok kente *(ville-franche)**

* «Serbest kent» (ç.n.).

verilen haklar arasında, bu kentte oturan bir serfin, efendisi tarafından rahatsız edilmeksizin, «bir yıl bir gün» özgür olarak kalacağını belirten kuralların bulunduğunu görüyoruz.

Bununla birlikte, kentin surları içinde hâlâ çeşitli siyasal konumda ve mertebede kimseler bulunmaktadır. Kentin çevresindeki kırsal bölgelerin soylularıyla eşit mertebede olan eski sakinleri, yani özgür avam halk, yeni gelenlerin, özellikle yoksul zanaatçılarla gezgin satıcıların yönetime (hükümete) katılma haklarını önce kabul etmezler. Ama deniz devleti örneğinde gördüğümüz gibi, bir ticaret topluluğu içinde, böyle mertebe farklılıkları sürdürülemez. Aydın, kuşkucu, sıkı örgütlenmiş ve birlik içindeki çoğunluk, toplumu eşit haklar tanınması yolunda zorlar. Gelişmiş feodal devlette bu konuda görülen tek fark, çatışma artık yalnızca bundan çıkarı olanları ilgilendirmediği için, haklar kavgasının deniz devletinde görülenden daha uzun sürmesidir. Komşu topraklardaki büyük toprak sahipleri ve prensler işe karışarak, bu güçlerin tam gelişmelerini engellerler. Eskiçağ dünyasının deniz devletlerinde, kentlerin dışında güçlü feodal beyler sistemi bulunmadığından, kent içindeki kavgadan herhangi bir kâr elde edebilecek bir *tertinus gaudens** yoktu.

Öyleyse, kentlerin feodal devletle kavgalarında kullanacakları silahlar şunlardır: Taç (krallık) ile ittifak, doğrudan saldırı, ve feodal beyin serflerini, kentlerin siyasal haklar tanıyan özgür havasına çekmek. Bu yolda kentin elindeki ekonomik silahlar, daha az etkili değildir: malla (aynî) ödemeden, kentin niteliğinin ayrılmaz parçası olan *değişim aracı olarak paranın kullanıldığı sisteme geçiş,* malla ödeme sistemini ve onunla birlikte feodal devleti kökünden yıkan araçtır.

Para Ekonomisinin Etkileri

Para ekonomisi sisteminin harekete geçirdiği sosyolojik süreç çok iyi bilindiği ve işleyişi genellikle çok iyi kavranmış olduğu için, bu konuda birkaç noktaya dikkati çekmek yetecek.

* «Mutluluk sınırı» (ç.n.).

Deniz devletlerinde olduğu gibi burada da, herşeye damgasını basan para sisteminin doğurduğu sonuç, *yerel güçler tüm erklerini yitirdikleri bir duruma düşerlerken, merkezi hükümetin neredeyse gücü herşeye yeten bir konuma yükselmesidir.*

Tahakküm kurma, ulaşılmak istenen başlıbaşına bir amaç olmayıp, yalnızca, efendilerin asal amaçlarının, çalışma sıkıntısına girmeden değerli tüketim mallarından olabildiğince çok yararlanabilmelerinin bir aracıdır. Doğal ekonominin ağır bastığı sıralarda, bunları topraklar üzerinde egemenlik kurmak dışında bir yolla elde etmek olanağı yoktur; uçbeyleri ve yerel prensler servetlerini siyasal erklerine dayanarak edinirler. Sahip oldukları köylü sayısı ne kadar fazla ise, ellerinin altındaki askeri güç o kadar fazla, egemen olunan toprakların alanı o kadar geniş, dolayısıyla elde ettikleri gelirler o kadar büyük olur. Bununla birlikte, tarım ürünlerinin insanı çekici mallarla değiştirilebilmesi olanağı doğar doğmaz, herkes için, ve daha çok ekonomi öznesi kişiler, yani yerel prens olmayan büyük toprak sahipleri, ve şimdi bunların arasına katılmış olan şövalyeler için, köylülerin sayısını olabildiğince azaltmak, en akılcı tutum olur. Bu akılcı tutum, geride tüm güçlerini verecekleri bir çalışmayla topraktan alınabilecek en fazla ürünü alabilecek kadar adam bırakmak ve bu kişilere ürettiklerinin olabildiğince azını bırakmak biçiminde bir çözüme ulaşır. Taşınılmaz mülkten sağlanan, ve bu akılcı tutumla büyük oranda artırılmış olan net ürün, artık feodal beyin savaşçılarını beslemek için kullanılmak yerine, karşılığında mal almak üzere pazara sürülür. Buyruğundaki savaşçılar dağılır ve şövalye, şövalyelik fiefinin sahibi durumuna dönüşür. Böylece, sanki bir tek vuruşta, kralın ya da prensin merkezi erki, topraklar üzerindeki egemenlik alanında rakipsiz kalmış ve siyasal bakımdan gücü herşeye yeten bir duruma gelmiş olur. Daha önce sözde kralları titreten dikbaşlı vasallar, feodal zümreler devleti* zamanında bir ortak yönetim ara döneminden sonra «güneş kral» XIV. Louis gibi mutlak monarklardan ihsan dilenen yumuşak saray adamlarına dönü-

* Almanca metinde «zümre devleti» (ç.n.).

şürler. Dahası, paralı askeri güçler, artık yalnızca maaşlarını veren kimse, yani kral tarafından kullanılabildiği için, kral, bu kimseleri iliklerine dek sömürülmüş kiracı köylülerin başkaldırmaları tehlikesine karşı koruyabilecek tek güç durumuna gelmiştir. Doğal ekonomi zamanında, kral hemen her örnekte, soylulara karşı köylülerle ve kentlerle ittifak içinde olmuşken, şimdi onun, feodal devletten doğmuş mutlak monarşinin, «ekonomik yollar»ın temsilcilerine [üreticilere, köylülere ve kentlilere] karşı, soylularla birlik olduğunu görürüz.

Bu yapısal devrim, Adam Smith zamanından beri, aşağı yukarı şöyle anlatılagelmekte: Aptal soylular, topraklar üzerindeki egemenliklerini, hiç bir işe yaramayan lüks mallarla değişerek kalıtsal haklarını incik boncuk karşılığında satmış oldular.

Hiç bir görüş bu kadar yanlış olmaz. Bireylerin kişisel çıkarlarını koruma yolunda sık sık yanıldıkları doğrudur; *bir sınıf ise, uzun dönemde, hiç bir zaman yanılmaz.*

Gerçek odur ki, para ekonomisi, merkezi erki öylesine kısa bir süre içinde, öylesine büyük bir güce kavuşturmuştur ki, devreye tarım düzenini altüst eden bir değişiklik girmese bile, toprak soyluluğunun girişeceği herhangi bir direnmenin hiç bir ağırlığı olmayacaktı. Eskiçağ tarihinde görüldüğü gibi, parasal bakımdan güçlü bir merkezi hükümetin ordusu, her zaman feodal birliklerden üstündür. Para, köylü çocuklarının silahlandırılmasına ve onların profesyonel askerler olacak biçimde eğitilmelerine olanak verir ve sıkı örgütlenmiş profesyonel ordular, şövalyeler ordusunun gevşek birliğinden her zaman üstündür. Ayrıca, bu aşamada, merkezi hükümet, aynı zamanda kent loncalarının iyi silahlandırılmış birliklerine de güvenebilir.

Batı Avrupa'da, gerisini barut getirdi. Ateşli silahlar, ancak zengin bir kentin endüstri kuruluşlarında üretilebilecek mallardır. Yeni ortaya çıkan lüks mallara aldırmayabilen ve yalnızca bağımsızlık konumunu sürdürmeye ya da artırmaya çalışan bir feodal bey bile, topraklarını sözünü ettiğimiz tarımsal devrimin eline teslim etmek zorunda kalır; çünkü güçlü olabilmek için, şimdi herşeyden çok *paraya* sahip olması gerekir; ve para, dünyanın bu yeni düzeninde ister silah satın almak için,

ister paralı asker kiralamak için olsun, *nervus rerum** olmuştur. Dolayısıyla, para ekonomisi ikinci büyük kapitalist işletme türünü doğurmuştur. Büyük toprak ekonomisi yanı sıra büyük savaş girişimciliği ortaya çıkmıştır, *condottieri* (kiralık askerlerin komutanları) sahneye girmiştir. Feodal beylerin işlerine son verilmiş maiyetinden ve toprakları ellerinden alınmış köylülerden oluşan bir kiralık asker malzemesi, pazarda artık bol bol bulunabilmektedir.

Gerçi İtalya'da daha sık olmak üzere ve Albrecht Wallenstein'ın Otuz Yıl Savaşları kadar geç bir tarihte başardığı gibi, küçük bir soylunun *condottiere* olarak bir yerel prensliği ele geçirdiği durumlar da olmuştur. Ama bu, sonunda karşılaşılacak durumu değiştirmeyen bireysel bir yazgı sorunudur. Bağımsız erk odakları olan yerel güçler, siyasal güçler arenasından çekilirler ve kalan etkilerini de, ancak prense mali kaynak sağlama hizmetini yerine getirdikleri sürece ellerinde tutabilirler. Feodal zümrelerden oluşan devlet ortaya çıkmıştır.

Krallığın erkinin sınırsız artışı, bir de para ekonomisinin ikinci ürünü olan bir «memurlar takımı» ya da «memurluk sistemi»** ile desteklendi. Feodal devletin, memurlarına «topraklar ve köylüler» biçiminde ödeme yaparak kendi yarattığı ve ileride rakipleri olacak güçleri beslemek durumunda kaldığı bu kısır döngünün, feodal devleti, birleşme ve çözülme arasında gidip gelen bir çıkmaza sürüklediği üzerinde daha önce ayrıntılarıyla durmuştuk. Para ekonomisi bu kısır döngüyü kırar. Merkezi hükümet, işlerini, maaşını ödeyen kimselere bağımlı olan memurları yoluyla yürütmeye başlar.[135] Böylece, yoğun bir biçimde merkezileşmiş bir hükümetin sürekliliğinin sağlanması olanağı ortaya çıkar ve eskiçağın para ekonomisine dayanan gelişmiş deniz devletlerinden beri görülmeyen türde imparatorluklar doğar.

Siyasal güçler dengesinde görülen bu devrim, görebildiğim

* «Şeylerin siniri», (yolu, yöntemi) anlamına gelen Latince bir deyim (ç.n.).

** Almancada **Beamtertum**; İngilizce metinde **officialdom** (ç.n.).

kadar tek bir örnek, Mısır dışında, her yerde para ekonomisinin gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Mısır hakkında bu konuda elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır; bununla birlikte, uzmanların söylediklerine göre, paralı değişim sistemi, Mısır'da gelişmiş bir kurum olarak ancak Yunan [egemenliği] zamanında ortaya çıkmış görünür. O zamana kadar köylüler, haraç-vergilerini mal (aynî) olarak ödediler.[136] Bununla birlikte, çoban kralların [Hiksosların] sürülmesinden sonra, Yeni İmparatorluk zamanında (İ.Ö. on altıncı yüzyıl dolaylarında) mutlak monarşi tam anlamıyla gelişmiş durumdaydı: «Askeri güç, yabancılardan oluşan paralı askerlerce sağlanır; kamu yönetimi ise, *feodal aristokrasi ortadan kalktığından,* krallığın ihsanlarına bağımlı *merkezileşmiş bir memurlar topluluğu* tarafından yürütülür.»[137]

Bu kuraldışı örnek, aslında kuralı onaylar gibidir. Mısır, başka ülkelerde bulunmayan bir coğrafyaya sahiptir. Dağlarla çöl arasına sıkışmış dar bir şeritte, bir doğal yol görünümünde olan Nil Irmağı, ülkeyi baştan başa aşıp, ağır yüklerin en iyi karayollarında olduğundan çok daha kolaylıkla bir yerden bir yere götürülmesi olanağını verir. Ve bu yol, firavunun tüm bölgelerden toplanan vergilerini kolayca «evler»[138] adı verilen kendi ambarlarında toplamasını ve sivil memurlarına ürün biçiminde ödeme yapmasını kolaylaştırır. Bu nedenle Mısır, bir kez birleşmiş bir imparatorluk durumuna geldikten sonra, yabancı güçlerin onun bir «devlet» olarak varlığına son vermesine kadar, merkezi bir devlet olarak kaldı. «Doğal ekonomi koşullarında, firavunun çok büyük ve mutlak bir erke sahip olabilmesinin nedeni, günlük tüketim mallarının denetimini doğrudan ve tümüyle tekeline almış olmasıdır. Yöneticinin, çalıştırdığı adamlarına malları, kendisine iyi ve uygun görülen miktarlardan fazla dağıtmaması ve lüks malların hemen yalnızca kendi elinde toplanması da, kendisine olağanüstü büyük bir erk sağlar.»[139]

Çok büyük bir ırmağın mal dağıtımı sorununu çözdüğü bu tek örnek dışındaki yerlerde, feodal devleti çökerten gücün para ekonomisinin gücü olduğu görülür.

Bu devrimin bedelini köylüler ve kentler öder. Soylular ve

kral arasındaki kavga sona erip barış yapılınca, köylüleri, deyim uygunsa tam yarısından ikiye bölüp paylaşırlar: Kral, köylülerin ortak topraklarının ve daha el atılmamış olan çalışma güçlerinin büyük bölümünü soylulara bağışlar; soylular ise, köylüler ve kent halkı üzerindeki asker ve vergi toplama haklarını krala teslim ederler. Özgür zamanlarında zenginliği artmış olan köylü, yeniden yoksullaşır ve dolayısıyla toplumsal bakımdan aşağı bir konuma düşer. Kuzey İtalya'da olduğu gibi, doğrudan doğruya feodal bir merkezi güç durumuna geldikleri yerler dışında, eski feodal güçler birleşir ve kentleri dize getirirler. (İtalya örneğinde bile, feodal beylerin çoğu, kiralık askerlerin komutanları olan *condottieri*'nin ellerine düştüler.) Düşmanların saldırı gücü artmış, kentlerin gücü azalmıştır. Çünkü, köylülerin satın alma güçlerinin azalmasıyla birlikte buna dayanan kentlerin refahı da azalmıştır. Ülkedeki küçük kentlerin gelişmeleri durur, bu kentler durağanlaşır, yoksullaşır ve artık kendilerini savunacak güçte olmadıklarından, bölgesel prenslerin mutlakçı yönetimlerinin eline düşerler. Soyluların lüks mallar talebiyle güçlü bir imalat (endüstri) sektörü geliştirmiş olan büyük kentler, toplumsal gruplara bölünür, böylece siyasal güçleri de bölünmüş olur. Şimdi surlarından içeri sel gibi akan göçmenler, görevlerinden alınmış ve güçsüz düşmüş kiralık askerlerden, mülklerinden edilmiş köylülerden, küçük kasabaların züğürtleşmiş zanaatçılarından oluşan *proleter* bir gücü temsil ederler. Tarihte ilk olarak, Karl Marx'ın terminolojisiyle, kentsel işgücü pazarında kendi sınıfından kimselerle rekabet eden, «özgür emekçiler» ile kitle halinde karşılaşılır. «Birikim yasası» bir kez daha, belirgin sınıf ve mülkiyet farklılıkları yaratmak ve böylece kent nüfusunu bölüp ayırmak üzere devreye girer. Kentlerde sınıflar arasında kopan amansız kavgalar, hemen bütün örneklerinde bölgenin prensinin denetimi yeniden ele geçirmesine yarar. Prensin erkinin öldürücü kuşatmasından ancak birkaç gerçek «deniz devleti» yani birkaç «kent devleti» kaçıp kurtulabilir.

Deniz devleti örneğinde gördüğümüz gibi, devlet yaşamının çevresinde döndüğü eksen yeniden yer değiştirmiştir. Toprak mülklerine yatırılmış zenginlik çevresinde dönmek yerine,

geçen süre içinde taşınılmaz mal biçimindeki mülkiyet de «kapital» durumuna geldiğinden, devletin yaşamı, kapitalleşmiş servet çevresinde döner. Öyleyse deniz devletleri örneğinde olduğu gibi, köle emeğinin kapitalist yöntemlerle sömürülmesi yönünde bir gelişme niçin görülmemiştir?

Bunu önleyen, biri iç biri dış olmak üzere iki neden vardır. Dış neden, artık ulaşılabilir uzaklıktaki tüm ülkeler güçlü devletler biçiminde örgütlenmiş olduklarından, bu tarihte, dünyanın herhangi bir yerinde kârlı olabilecek bir köle avı olanağının bulunmamasında aranabilir. Bu olanağın bulunduğu yerlerde, Batı Avrupa devletlerinin Amerika kolonilerinde olduğu gibi, köle emeğinin kapitalist yöntemlerle sömürülmesi ortaya çıkmakta gecikmez.

İç neden, kıyıdan içerideki bölgelerin köylülerinin, deniz devletlerinde egemen olan koşulların tersine, bir efendiye değil, kendisine hizmet etmek durumunda olduğu en az iki* kişiye; prense ve feodal beye bağlı olmasında bulunabilir. Çıkarları gereği, bu efendilerin ikisi de, köylülerin hizmet kapasitelerini azaltacak herhangi bir girişime karşı çıkar ve direnirler. Özellikle güçlü prensler, örneğin Brandenburg-Prusya prensleri, köylüleri için çok şey yapmışlardır. Bu nedenle, köylüler, acı bir biçimde sömürülmekle birlikte, para ekonomisinin malla ödeme sisteminin yerini aldığı sıralarda, feodal sistemin tam olarak geliştiği tüm devletlerde, kişisel hakları ve özgürlükleri tanınmış uyruklar olma konumlarını sürdürürler.

Bu açıklamanın doğruluğunun kanıtı, feodal sistem tam olarak gelişmeden önce para ekonomisine sürüklenen devletlerdeki ilişkilerde görülebilir.

Bu, özellikle, Almanya'nın daha önce Slavların yaşadığı bölgeleri, ama daha çok Polonya için doğrudur. Bu bölgelerde Batı'nın büyük endüstri merkezlerinin tahıl ürünlerine olan talebi, kamu hukukunun bir öznesi olan şövalyeyi *(Ritter),* özel

* Ortaçağ Almanyası'nda köylüler, birçok örnekte, yalnızca toprak sahibi feodal beye ve yerel prense değil, aynı zamanda «çayır denetçisine» (Alm. **Obermaerker,** İng. **provest**) ve feodal beyin «çiftlik kâhyasına» da vergi-haraç ödediler.

ekonominin bir öznesi, yani şövalye fiefinin *(Rittergut)* mal sahibine dönüştürdüğü sıralarda, feodal devlet sanatkârca derecelendirilmiş yapısına daha tam anlamıyla ulaşmış durumda değildi. Dolayısıyla bu bölgelerdeki köylüler, hem derebeyleri, hem toprak sahipleri olan tek bir efendiye hizmet etmekle yükümlüydüler. Gene bu nedenle, devlet olarak gelişmiş komşularının baskısının izin verdiği ölçüde, daha önce gördüğümüz köle emeğinin kapitalist yöntemlerle sömürülmesi sistemine yaklaşan aristokratik cumhuriyetler ortaya çıktı.[140]

Bundan sonrası o kadar iyi bilinmektedir ki, özetle değinip geçmek yetecek. Para ekonomisi gelişerek kapitalizme varır ve toprak sahiplerinin yanında yeni sınıflar yaratır; kapitalistler eski ayrıcalıklı tabakalarla eşit haklar isterler ve sonunda alt tabakadaki plebleri devrimcileştirerek bu hakları elde ederler. Herşeyi kutsal temellere dayandırılarak kurulmuş olan bu düzene saldırırken, kapitalistin «doğal hukuk» sancağı altında alt sınıflarla birleşmesi doğaldır. Ama zafere ulaşılır ulaşılmaz, taşınır servete dayanan, burjuvazi denen bu sınıf, silahlarını alt sınıflara çevirerek, daha önceki hasımlarıyla barış yapar ve eski müttefiki pleblere karşı açtığı kavgada ya «yasallık (meşruiyet) kuramı»na başvurur; ya da kısmen meşruiyete, kısmen sahte bir liberalizme dayanan kanıtların kötü bir karışımına yaslanır.

Bu şekilde, devlet, ilkel soyguncu devlet noktasından, gelişmiş feodal devlet, mutlakçılık [mutlak monarşi] aşamalarını geçerek, yavaş yavaş olgunlaşıp, çağdaş anayasal devlete ulaştı.

Çağdaş Anayasal Devlet

Çağdaş devletin statik ve kinetik yapısı üzerinde biraz duralım.

Çağdaş anayasal devlet, ilkece, ilkel soyguncu devletle ya da gelişmiş feodal devletle aynı türden bir varlıktır. Ama onunla birlikte devlete yeni bir öğe, sınıfların çıkar kavgasında, onların yanı sıra, bir bütün olarak devletin ortak çıkarlarını temsil edecek olan, ya da hiç değilse böyle bir amaca sahip ola-

bilen bir memurlar takımı katılmıştır. Bu amaca ne kadar hizmet edildiğini, başka bir yerde araştıracağız. Burada devleti, daha önceki gençlik aşamalarından aldığı ve beraberinde getirdiği özellikler açısından inceleyeceğiz.

Devletin «tahakküm» olan biçimi ve «ekonomik yollar» ile sağlanan değerlerin sömürülmesi olan «içeriği» daha değişmemiştir. Bu sömürünün, bir yandan ulusun toplam üretiminin geleneksel «bölüşüm»ünü koruyan, öte yandan vergi yükümlülerinin ve hizmet vermekle görevli olanların verimliliklerini düşürmemeyi amaç edinen bir kamu hukuku ile sınırlandırılması sürmektedir. Devletin iç politikası, gene sınıf kavgalarının merkezkaçcı gücü ile devletin ortak çıkarlarının merkezgelci çekiminin yarattığı güçler bileşkesince saptanan yörüngede bulunmakta; dış politikasının ise, artık toprak sahipleriyle birlikte para sahiplerinden oluşan efendi sınıfın çıkarlarınca saptanması sürmektedir.

Daha önce olduğu gibi, şimdi de ortada yalnızca halkın emeğinin ürününün toplamından («ekonomik yollar» ile yaratılan değerlerden) katkıda bulunduğundan fazlasını alan yönetici sınıf ile, üretilen zenginlikten yaptığı katkıdan daha azını alan bir uyruk [yönetilen] sınıf olmak üzere, birbirlerinden ayırdedilmesi gereken iki toplumsal sınıf vardır. Bu sınıfların her biri, ekonomik gelişkinlik derecesine bağlı olarak, az ya da çok sayıda alt sınıflara ya da tabakalara bölünmüştür; bu tabakalar da bölüşüm sürecinde tuttukları yerin şanslı ya da şanssız oluşuna göre sıralanırlar.

İleri derecede gelişmiş devletlerde, bu başlıca iki sınıf arasında, bir geçiş sınıfının sokulmuş olduğu görülür ki, bu sınıf da çeşitli tabakalardan oluşmuş olabilir. Bu sınıfın üyeleri yukarı sınıfa hizmet etmekle görevliyken, kendilerine, kendilerinin altındaki sınıftan hizmet isteme hakkı tanınmıştır. Bir örnekle açıklamak gerekirse, çağdaş Almanya'nın egemen sınıfında en az üç tabakanın bulunduğunu görürüz. Birincisi büyük toprak sahipleri olup, kendileri aynı zamanda büyük endüstri kuruluşlarının ve madenlerin önde gelen hisse senedi sahipleridir; onlardan sonra, endüstriciler ve «bankakratlar» gelir ki, bunlar da birçok örnekte, aynı zamanda büyük toprak sahibi kimselerdir.

Dolayısıyla da hızla birinci tabakayla kaynaşırlar. Önceleri Augsburg'da banker, Donnersmarck Kontları, ve Silezya'daki büyük maden yataklarının sahipleri olan Fugger prensleri, bu türden örneklerdir. Ve son olarak, bundan sonra kendilerinden *Junkerler,* (yani «silahtarlar») olarak söz edeceğimiz küçük kır soyluları tabakası gelir. Uyruk [yönetilen] sınıf ise, tüm örneklerde, küçük köylülerden, tarım işçilerinden (rençperlerden), endüstri işçilerinden, küçük zanaatçılardan ve küçük memurlardan oluşur. «Orta sınıflar» geçiş süreci içindeki sınıflar olup büyük ve orta boy çiftlik sahiplerinden, küçük endüstricilerden, kendilerine yüksek ücretler ödenen zanaatçılardan, ve bir de, Yahudiler gibi, yukarı sınıfa karışmalarını engelleyen geleneksel güçlükleri yenebilecek kadar zenginleşmiş olmayan hali vakti yerinde «burjuvalar»dan oluşur. Bu sınıflar, karşılıksız olarak üst sınıfa hizmet eder ve alt sınıflardan karşılıksız olarak hizmet görürler. Hem tüm olarak bir orta tabakanın, hem de o tabaka içinde bireylerin konumunu, yani üst sınıfa tam olarak kabul edilmelerini, ya da kesin olarak alt tabakanın içine düşmelerini, uzun dönemde yazgıları belirler. Almanya'daki geçiş süreci içindeki sınıflardan şimdilerde büyük çiftçiler ve orta endüstriciler üst sınıfa yükselirken, zanaatçıların çoğunluğu alt sınıfın içine düşmekteler. Böylece sınıfların kinetikleri [hareketleri] konusuna gelmiş oluyoruz.

Her sınıfın çıkarı, belirli bir hızla belirli bir amaca ulaşma yönünde ilerleyen birbirlerine bağlı bir dizi gücü harekete geçirir. Bu amaç bütün sınıflar için aynıdır: Belli bir devlette tüm vatandaşların üretici çalışmalarının toplam ürününe sahip olmak. Her sınıf, ulusal üretimden olabildiğince büyük bir pay almaya çalışır ve bu, tüm sınıflar aynı amaca ulaşmaya çalıştıkları için, *«sınıf kavgası»*na yol açar. Devletlerin tarihi, bir bütün olarak devletin çıkarlarının yarattığı ortak eylemlerin dışında, sınıflar arasında bu yolda verilen kavgaların tarihidir. Bununla birlikte (şimdiye kadarki tarih çalışmaları çoğu kez tek yanlı olarak ön plana çıkardıkları için bu ortak eylemlerin üzerinde durmayacağız) sınıf kavgası kendisini tarihte *parti kavgası* olarak göstermiştir. Parti, kökeninde ve uzun dönemde, bir sınıfın örgütlü bir biçimde temsil edilmesinden başka bir

şey değildir. Nerede bir sınıf, toplumsal farklılaşma nedeniyle birbirinden farklı çıkarları olan birçok alt sınıflara bölünmüşse, o sınıfı temsil ettiğini ileri süren parti de, mümkün olan en kısa zamanda, birçok küçük partilere bölünür ve bu partiler de sınıf çıkarları arasındaki farklılığın [uyuşmazlığın] derecesine göre, ya birbirinin dostu, müttefiki; ya da ölümüne düşmanı olurlar. Öte yandan, daha önceki sınıfsal zıtlığın toplumsal farklılaşma sonucunda ortadan kalktığı yerde, iki eski parti, en kısa zamanda birleşerek yeni bir parti oluştururlar. Birinci duruma örnek olarak, düşen grubu temsil eden orta sınıfın partisiyle, Yahudi düşmanlarının partisinin, Alman liberalizminin partisinden kopup ayrılmalarını anımsamalıyız. Bunun nedeni kopan partilerin düşen, liberalizmin partisinin yükselen tabakaları temsil etmesidir. İkinci durumun tipik bir örneği, Elbe Irmağının doğusundaki küçük toprak sahibi Junkerler [küçük soylular] ile, Elbe'nin batısındaki büyük çiftçileri bir çiftçiler birliği içinde toplayan siyasal birleşmede görülebilir. Küçük Junkerler düşerken çiftçiler yükselince, yarı yolda karşılaşmışlardır. Tüm parti poiltikalarının tek bir içeriği olabilir, ki bu da, toplam ulusal üründen temsil edilen sınıf için olabildiğince fazla pay koparmaktır. Bir başka deyişle, gözde sınıflar, paylarını hiç değilse eski düzeyde tutmak ve olanaklıysa, (ilkel «arıcılık» aşamasında görüldüğü gibi) sömürülen sınıfa, onu işlerini yapabilecek durumda tutacak çıplak varlığını sürdürebileceği kadar bırakarak, paylarını en yüksek noktaya çıkarmak düşüncesindedirler. Amaçları, «ekonomik yollar» ile sağlanan «artı»ya, nüfus yoğunlaşıp işbölümü, uzmanlaşma arttıkça çok büyük artışlar gösteren tüm «artı ürüne» elkoymaktır. Öte yandan, sömürülen sınıflar, ödedikleri vergiyi, sıfıra dek indirmek ve tüm ulusal üretimi kendileri tüketmek isteyeceklerdir. Geçiş süreci içindeki sınıflar ise, üst sınıflara verdikleri vergileri olabildiğince azaltmaya çalışırken, altlarındaki sınıflardan karşılıksız olarak aldıkları gelirleri artırmak için uğraşacaklardır.

Tüm parti kavgalarının amacı ve içeriği budur. Egemen sınıf bu kavgayı, elinde tuttuğu egemenliğin kendisine sağladığı bütün araçları kullanarak yürütür. Bunun bir sonucu olarak, bu sınıf, çıkarılan yasaların kendi çıkarlarına göre düzenlenip

kendi amaçlarına hizmet etmesi, yani «sınıf yasaları» olması için gerekeni yapar. Sonra bu yasalar öylesine ustaca kullanılır ki adaletin kılıcı, kör kıyısı yukarıya, keskin kıyısı aşağıya vuracak biçimde tutularak, «sınıf adaleti» uygulanmış olur. Her egemen sınıf, devlet yönetimini, kendi sınıflarından kimselerin çıkarlarına uygun olarak iki yolla yürütür. Bu yollardan birincisi, orduda, devlet hizmetinin en yüksek makamlarında ve adalet örgütünde, tüm önemli makamları, tüm etkili ve tüm kazançlı görevleri yandaşlarına ayırmaktır; ikincisi ise, bu adamları kanalıyla, devletin tüm politikasını, (ticaret savaşları, sömürgecilik politikası, yüksek gümrük duvarları, işçi politikası, seçim politikası vb.) sınıf politikasına dönüştürecek yolda yönetmektir. Devleti soylular yönettikleri sürece, onu özel mülkleriymiş gibi yönetir ve sömürürler; devletin dümenini burjuvazi ele geçirince, devlet bir fabrikaymış gibi işletilir. Ve, «toplumun temellerine dokunma» tabusu, sınıf dini, tüm kusurları yapabildiği sürece örtbas eder.

Bugün bile Prusya kamu hukukunda, efendi sınıfa, siyasal ayrıcalıklar ve özel ekonomik olanaklar sağlayan bir dizi kural vardır. Plütokratik [zengin sınıflara haksız üstünlük sağlayan] seçim sistemi, örgütlenme haklarına getirilen sınırlar, hizmetçilerin konumuna ilişkin kurallar vb. bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bu nedenlerden dolayı, binlerce yıldır süregelen ve devletin yaşamına hükmeden *«anayasa kavgası»* hâlâ sona ermiş değildir. Anayasal kavga, parti ve sınıf kavgasının bir başka boyutu olup, genellikle parlamentolarda verilen, ama sık sık gösteri yürüyüşleri, genel grevler ve ayaklanmalarla sürdürülen, daha iyi yaşam koşullarına kavuşma yolunda verilen bir kavgadır.

Ne var ki plebler [toplumun alt tabakaları] sonunda, feodal güçlerin bu kalıntılarının, birkaçı dışında, hasımlarının son kaleleri olmadığını iyice öğrenmiş bulunuyorlar. Çağdaş anayasal devlette bile, «servetin bölüşümü»nün ilkede değişmemesini sağlayan nedenin, siyasal koşullarda değil, daha çok ekonomik koşullarda aranması gerekir. İnsanların büyük kitlesi, feodal çağlarda olduğu gibi, acı bir yoksulluk içinde yaşamaktadır; en iyi durumda bile, zorlu, ezici, duyguları köreltici bir

zorunlu çalışmayla kazanılan ama yeterli olmayan gereksinim maddeleri, siyasal çabalarla elde edilmiş şeyler olmayıp, işçilerin ekonomik gereksinimlerinin zorlayıcı gücüyle sağlanmıştır. Tıpkı reformlar öncesi günlerde olduğu gibi, küçük bir azınlık, eski ayrıcalıklılarla yeni zenginlerin birleşmesinden oluşan yeni efendi sınıf, şimdi büyük oranda artmış olan vergilere karşılıksız sahip çıkıp, insanı isyan ettirici koşullarda yaşayan işçilerin varlığına karşın, savurganlıklarıyla gösteriş yapmaktalar. O zamandan beri sınıf kavgası, gittikçe daha çok, bu kötü bölüşüm sistemlerinin dayandığı ekonomik temellere karşı yürütülmekte ve grevler, kooperatifler, işçi sendikaları kanalıyla sürdürülerek, sömürücülerle proletarya arasındaki göğüs göğüse bir kavga biçimini almaktadır. Ekonomik örgütler, önce bu tür örgütlenmenin tanınması için uğraşır, sonra eşit konum elde edilmesi için çaba gösterir ve en sonunda, işçi partisinin siyasal yazgısını ele geçirmeye yönelir. Dolayısıyla, sonunda partiyi denetleyen sendikadır. Britanya'da ve Birleşik Devletler'de, devletin gelişmesinin ulaştığı nokta budur.

Çağdaş devlete tümüyle yeni bir öğe, memurlar takımı katılmamış olsaydı, anayasal devlet, daha ince bir farklılaşmaya uğramış ve daha güçlü bir bütünleşme içinde bulunmasına karşın, biçimi ve içeriği bakımından kendisinden önceki tiplerinden pek farklı olmayacaktı.

Kendilerine devletin kaynaklarından ödeme yapılan memurlar, birbirleriyle çatışan çıkara dayalı ekonomik kavgadan ilkece uzak tutulurlar. Bu nedenle ve pek yerinde olarak, hükümet hizmetinde olan hiç bir kimsenin para kazandırıcı herhangi bir girişime katılmamasının gerektiği düşünülür ve yetkin bir bürokraside memurun böyle bir işe katılması hoşgörüyle karşılanmaz. Bu ilkeyi tam anlamıyla gerçekleştirebilmek olanağı bulunsaydı ve her bir memur, içinden çıktığı sınıfın devlet kavramını kendisiyle birlikte getirmemiş olsaydı (ki en iyisi bile getirir) memurlar takımının, sınıf çıkarlarının çatışmasının üzerinde olarak; gerçekten arabulucu ve düzenleyici bir güç olduğu ve devleti, yeni hedefine yöneltebileceği düşünülebilirdi. O zaman memurlar takımı, devlet dünyasını kımıldatabilecek olan Arkhimedes'in dayanak noktasını oluşturabilirlerdi.

Ne yazık ki, ne bu ilke tam olarak uygulanabilir, ne de memurlar, birer insan olmaktan çıkıp, sınıf bilinçleri olmayan soyutlamalar durumuna gelebilirler. Bu, hiç değilse Avrupa'da, memurların belirli [ekonomik] işlere katılmalarının, yani kendilerine büyük toprak mülkleri verilmesinin, devlet hizmetini daha iyi yapabilmelerini sağlayacak uygun yollar sayılmasından ve toprak soyluluğu ağır bastıkça bunun iyi bir yöntem olarak kalacağının düşünülmesinden tümüyle farklı bir görüş olabilir. Avrupa'daki bu uygulamanın bir sonucu olarak, kıtadaki birçok memurun, hatta denebilir ki en etkili memurların, büyük ekonomik çıkar çevrelerinin baskısı altında oldukları ve bilinçsizce, çoğu kez de istekleri dışında, sınıf kavgalarının içine çekildikleri bile söylenebilir.

Babaların ya da kayınbabaların verdikleri ek harçlıklar, babadan kalan mülkler, toprakla ya da para pazarı ile ilgili çıkarları olan kimselere yakınlık ya da onlarla ortaklık gibi bazı etmenler, memurların yönetici sınıf ile aralarındaki çıkar dayanışmasını eğer bir parça artırmışsa, bu durum memurların hemen tümünün, bu sınıftan gelmiş olmaları gerçeğine dayanır. Ama böyle bir ekonomik çıkar dayanışması bulunmasaydı, memurlar daha kolaylıkla devletin saf çıkarlarına göre davranacaklardı.

Bu nedenlerden dolayı, en çalışkan, en nesnel ve en yansız memur takımı, genellikle yoksul devletlerde bulunur. Örneğin Prusya, geçmişte kendisini düştüğü tüm sıkıntılardan çekip çıkaran benzeri görülmemiş memur takımını, herşeyden önce yoksulluğuna borçluydu. Bu devlet memurları, yukarıda belirtilen ilkeye uygun olarak, gerçekten, doğrudan ya da dolaylı yollarla kazanç getirici hiç bir işle ilişkileri bulunmayan kimselerdi.

Daha zengin devletlerde böyle ideal bir memur takımı ender bulunur. Plütokratik [zenginlerin ağır basması yönündeki] gelişme, bireyi nesnelliğinden ve yansızlığından ederek, onu gittikçe daha çok girdabına çeker. Gene de memurlar, çağdaş devletin kendilerinden istediği görevi bir ölçüde yerine getirmeyi, yani devlet çıkarını sınıf çıkarlarından üstün tutmayı sürdürürler. Devletin çıkarlarını, bazen istemeksizin, ya da en azından

durumun açıkça bilincinde olmaksızın da kollarlar; hem de bunu, bürokrasiyi yaratan «ekonomik yollar»ın, «siyasal yollar»a karşı sonunda kazanacağı üstünlüğün yorucu yolunda ilerlenmesini sağlayacak biçimde yaparlar. Memurların, devlet içinde güçler dengesinin onlar için çizdiği sınıf politikasını güttüklerinden kimsenin kuşkusu yoktur, ve böyle bir politikayı izledikleri ölçüde elbette içinden çıkıp geldikleri efendi sınıfı temsil ederler. Ama memurlar, her iki kampın aşırılıklarına karşı çıkarak ve toplumsal gelişme, yeni yasal düzenlemelerin yapılmasına elverecek kadar olgunlaştığı zaman, yürürlükteki yasalar üzerindeki kavganın iyice sertleşmesini beklemeden, onlarda değişiklikler yapılmasını savunarak, sınıf kavgasını yumuşatırlar. Kendisini yalnızca «devletin bir numaralı memuru» olarak gören Kral Friedrich gibi bir kimsenin başında bulunduğu yetkin bir prens soyunun egemen olduğu bir yerde, yukarıda söylenenler daha da geçerli olarak, bu kişi için de söylenebilir. Devletin varlığının kesintisiz olarak sürmesinden sürekli yararlanacak biri olarak bu kişinin [kralın] çıkarları, onu, herşeyden önce merkezgelci güçleri artırmaya ve merkezkaçcı güçleri zayıflatmaya yöneltecektir. Bundan önceki sayfalarda, birçok örnekte, büyük önem taşıyan bir tarihsel güç olarak, prens ile halk arasındaki doğal dayanışmaya değinmiştik. Monarkın, özel ekonomik çıkarların hemen hiç etkisi altında olmadığı oluşumunu tamamlamış anayasal devlette, monark, hemen tümüyle bir «memur» olma eğilimi gösterir. Anayasal devlette monarkla halkın çıkarlarının bu birliği, hem feodal devlette, hem de egemenliğin hiç değilse yarı yarıya prensin ekonomik çıkarlarına dayandığı mutlakçı devlette görüldüğünden çok daha belirgindir.

Anayasal bir devlette bile, hükümetin dış biçimi belirleyici etmen değildir; bir cumhuriyette de, bir monarşide olduğu gibi, sınıf savaşı aynı araçlarla sürdürülür ve aynı sonuçları doğurur. Buna karşın, öteki etmenlerin değişmediği, aynı kaldığı varsayılırsa, prens, halkın sevgisini geçici olarak yitirmekten daha az korkacağı, izlediği politikalara daha uzun dönemler boyunca uygulanacak politikalar biçimi vereceği için ve geçici onaylanmama fırtınalarına, birkaç yıl için seçilmiş devlet başkanından daha az duyarlı olacağı için, devletin monarşideki

gelişmesinin, daha az sapmalar gösteren, daha düzgün bir çizgi tutturma olasılığının bulunduğunu kabul etmek gerek.

Devletin ileriye doğru gelişmesi üzerindeki etkileri hafife alınmaması gereken özel bir memurlar takımını, üniversitelerdeki bilim adamlarını anmayı unutmamalıyız. Bu özel memurlar takımı da, sonuçta memur oldukları için, «ekonomik yollar» tarafından yaratılmış olmakla kalmayıp, aynı zamanda, tarihsel bir gücü, buraya kadar yalnızca fetih devletinin* müttefiki olarak gördüğümüz «*nedensellik* [bağlantısı kurma] gereksinimini» temsil ederler. Devletin ilkel aşamasındayken bu gereksinimin boşinançları yarattığını görmüştük; bu gereksinimin piçi olan «tabu»yu, tüm örneklerde, efendi sınıfın etkili bir denetim aracı olarak görürüz. Ama aynı gereksinimden, boşinançlara saldırıp onları yıkan, böylece yolun gelişmeye hazırlanmasına yardımcı olan bilim de doğar. Bu, bilimin, özellikle üniversitelerin paha biçilemeyecek tarihsel bir hizmetidir.

* Almanca baskıdaki «fetih devleti» kavramının İngilizce çeviride «ilkel feodal devlet» biçiminde göründüğünü belirtmiştik. İngilizce çeviride fetih devleti terimiyle yalnızca burada karşılaşıyoruz (ç.n.).

VII. DEVLETİN GELİŞMESİNİN ALACAĞI YÖN

Devletin gelişmesini, tıpkı bir ırmağı, kaynağından başlayıp, ovada yayılan kollarına dek izleyen bir kâşif gibi, tarihin derinliklerinde kalmış geçmişinden zamanımıza dek izleyerek ortaya çıkarmaya çalıştık. Bu gelişmenin akıntısı, ufkun sisleri arasında. keşfedilmemiş ve günümüzün gözlemcilerince keşfedilemeyecek bölgelerde yok olana kadar, geniş ve güçlü bir biçimde uzanır gider.

Günümüze dek tarihin devletlerin tarihi olduğu düşünülürse, tarihin geniş ve güçlü akıntısının görüş alanımızın dışına taşması gibi, devletin bundan sonra da geleceğin sisleri içinde yoluna devam edip gideceği anlaşılır. Onun (Göthe'nin *Prometheus*'daki sözleriyle) «sınırsız bir sevinçle kendini, onu umutla bekleyen babasının kolları arasına atmasına dek» gelecekte izleyeceği yol hakkında varsayımlarda bulunmaya kalkabilir miyiz? Devletin gelecekteki gelişmesi hakkında bilimsel temellere dayanan bir kestirimde (tahminde) bulunulabilir mi?

Bulunulabileceğine inanıyorum. Devletin gelişmesinin gösterdiği eğilimin doğrultusu,[141] şaşmaz bir biçimde belli bir noktaya yönelir: Asal özellikleri açısından bakılırsa, devletin «siyasal yolların gelişmiş biçimi» olmaktan çıkıp, «özgür vatandaşlık düzeni» durumuna geleceği anlaşılır. Bir başka deyişle, dış

kabuğu oluşturan kamu yönetiminin bir memurlar takımı tarafından yürütülmesi genel olarak anayasal devlette geliştirilen biçimini koruyacak. Ama bir sınıfın bir başka sınıf tarafından ekonomik alanda sömürülmesinin ortadan kalkması ile, devlet yaşamının içeriği değişecektir. Ve böylece devlette ne sınıflar ne de sınıf çıkarları bulunmayacağı için, geleceğin devletinin bürokrasisi, günümüzde büyük çabalarla yaklaşılmaya çalışılan ortak çıkarların yansız koruyucusu olmak idealine gerçekten ulaşmış olacaktır. Geleceğin «devlet»i kendi kendini yöneten bir «toplum» olacaktır.

Kitaplıklar, «devlet» ve «toplum» kavramlarının sınırlarını çizmek için yazılmış kitaplarla doludur. Ama bizim açımızdan bu sorunun kolay bir çözümü vardır: *İnsanların birbirleriyle siyasal yollar aracılığıyla kurdukları ilişkiler bütünü «devlet», ekonomik yollar aracılığıyla kurdukları ilişkiler bütünü ise «toplum»dur.* Zamanımıza dek, devlet ve toplum birbirinden ayrılmaz biçimde içiçeydiler; «özgür vatandaşlık düzeni»nde ise, bir «devlet» bulunmayacak, yalnızca «toplum» olacaktır.

Devletin ilerideki gelişmesiyle ilgili bu kestirim, büyük tarih felsefecilerinin evrensel tarihin «varacağı sonul değer»i saptamaya çalışan ünlü tüm formüllerini içerir. Bu kestirim, Hegel'in «özgürlüksüzlükten özgürlüğe doğru gelişme» formülü kadar, St. Simon'un «savaşçı etkinlikten barışçı çalışmaya doğru gelişme»sini; Schleiermacher'in, «aklın doğanın içine işlemesi» kadar, Herder'in «insanlığın evrimi» formülünü de içerir.

Zamanımız, klasik çağ ve hümanizma dönemi yazarlarının güleryüzlü iyimserliğini yitirdi; sosyolojik karamsarlık son zamanların ruhuna egemen oldu. Burada ortaya atılan kestirim, pek yandaş bulabilecek bir görüş değildir. Tahakkümün sağladığı olanaklardan yararlanan kimselerin, sınıf ruhunun saplantıları yüzünden, bunu, inanılabilecek bir şey olarak görmemelerinin yanı sıra, boyun eğdirilmiş sınıftan kimseler de, ona karşı aşırı bir kuşkuculuk gösterirler. Proletaryanın kuramının da temelde aynı sonuca, yani sınıfsız ve sömürüsüz bir topluma ulaşılacağını söylediği doğrudur. Ama bu kuramın yandaşları, bu sonuca evrimci bir yolla değil, ancak bir devrimle ulaşılacağına inanırlar. Sonra onun, tarihin ilerlemesiyle evrinen toplum-

dan her bakımdan farklı bir «toplum» görünümü sunacağı düşünülür; bir başka deyişle, «ekonomik yollar»ın günümüzdeki örgütlenme biçiminden tümüyle farklı, yarışmanın (rekabetin) ve pazarın bulunmadığı bir kollektivizm öngörülür. Anarşist devlet kuramı, devletin biçimi ile içeriğini, bir paranın iki yüzü gibi birbirinden ayrılmaz sayar; bu kurama göre, sömürmeyen bir «devlet» olmaz! Dolayısıyla, devlet, biçimiyle, içeriğiyle birlikte yıkılmalı ve böylece, işbölümünün tüm ekonomik üstünlüklerini (avantajlarını) feda etmek zorunluluğu doğsa bile, bir anarşi [devletsiz toplum] durumuna ulaşılmalıdır. Elinizdeki kitapta geliştirilen devlet kuramının temellerini atan kimse olan Ludwig Gumplowicz gibi büyük bir düşünür bile, kendini sosyolojik karamsarlığa kaptırmıştır. Onun karamsarlığı da, kendileriyle öylesine şiddetle kavga ettiği anarşistlerin karamsarlığına yol açan aynı nedenlere dayanmaktadır. Gumplowicz de biçim ile içeriği, devlet ile sınıf sömürüsünü birbirinden hiç bir zaman ayrılmayacak şeyler olarak görür; o ya da bu hükümete verilmiş zorlayıcı bir güç olmadıkça, çok sayıda kimsenin birlikte yaşayabileceğini, haklı olarak olanaklı görmediğinden, sınıf devletinin, yalnızca tarihsel değil, [«toplumun doğasında»] saklı bir nitelik olduğunu ileri sürer.

Şimdiye kadar yalnızca, sosyal liberallerden ya da liberal sosyalistlerden oluşan küçük bir grup, toplumun, sınıf egemenliğinin ve sınıf sömürüsününün bulunmayacağı, bireye siyasal eylem özgürlüğünün yanı sıra, «ekonomik yollar»ın sunacağı olanakların sınırları içinde olmak üzere, ekonomik eylem özgürlüğü de sağlayabilecek bir yolda evrim gösterebileceğine inandılar. Eski sosyal liberalizmin, Manchester Okulu öncesi günlerde, Quesnay ve özellikle Adam Smith tarafından ileri sürülen ve çağımızda Henry George* ve Theodore Hertzka tarafından yeniden ele alınan *inanç* bu olmuştur.

Bu kestirim, biri devletin, ötekisi ekonominin gelişiminin gösterdiği ve açıkça aynı noktaya yönelen eğilimler olarak, hem tarih felsefesi, hem de ekonomi politik yoluyla olmak üzere, iki yoldan temellendirilebilir.

* Almanca metinde burada Eugen Dühring de sayılıyor (ç.n.).

Devletin gelişme eğilimi, «ekonomik yollar»ın «siyasal yollar»a karşı verdiği sürekli ve başarılı kavga olarak kendini gösterir. Gördük ki, «ekonomik yollar»ı kullanma hakkı, eşitlik ve barış hakkı, başlangıçta, yalnızca kandaş insan sürüsü çerçevesinde geçerli olan ve toplumun insanlık öncesi koşullarından gelen bir kalıntı iken,[142] bu barış adacığı dışında, «siyasal yollar»ın fırtınası dünyayı kasıp kavurmaktaydı. Ama, bu çemberlerin, barış yasalarının egemen olduğu bölgelerin, savaş yasalarının egemen olduğu alanların toplamını aşmasına varacak biçimde gittikçe genişlediklerini ve bu genişlemelerinin, her yerde, «ekonomik yollar»ın, gruplar arasında eşdeğer görülen nesnelerin takasının gelişmesiyle ilgili olduğunu gördük. İlk değişim, ateşin alınıp verilişi olabilir, ondan sonra kadınların ve son olarak malların takası ile, barış alanının sınırları sürekli olarak genişledi. Barış, önce pazar yerlerini, sonra pazarlara varan yolları ve son olarak bu yollar üzerinde gidip gelen tacirleri korudu.

Daha sonra «devlet»in bu barışçı örgütlenmeyi nasıl benimseyip geliştirdiği, ve bunun sonucu olarak, söz konusu örgütlenmelerin kuvvete dayanan hak savlarını nasıl gittikçe gerilettiğini gördük. Tacirin yasası kentin yasası olur; «ekonomik yollar»ın gelişmiş biçimi olan endüstri kenti, «siyasal yollar»ın gelişmiş biçimi olan feodal devletin temelini oyar ve sonunda kentli nüfus, doğrudan doğruya savaşla, feodal devletin kalıntılarını ortadan kaldırarak, devletin tüm tabakaları için özgürlük ve eşitlik hakkını yeniden elde eder. *Kent* hukuku, önce kamu hukuku durumuna, sonra uluslararası hukuk durumuna gelir.

Dahası, bugün, bu noktaya dek ulaşan güçlü eğilime karşı, ufukta, direnme yeteneğinde herhangi bir güç görünmemektedir. Tersine bu sürecin önünü geçici olarak tıkayan geçmişin etkileri, açıkça görüldüğü gibi, gittikçe zayıflıyor. Uluslararası ticaret ve iş ilişkileri, savaşçı ve «siyasal» ilişkileri geriletmek yolunda büyük bir uluslararası önem kazandı. Ulus içi alanda, aynı «ekonomik» gelişme süreci nedeniyle, barış içinde yaşama hakkının yaratığı olan taşınır kapital, savaş hakkının yaratığı olan toprak mülkiyeti karşısında gittikçe ağır basmakta. Aynı zamanda, boşinançlar etkilerini gittikçe yitirmekte. Bu neden-

lerden dolayı, böylesine belirgin bir eğilimin, «siyasal yollar»ı ve bu yolların yarattığı tüm sonuçları saf dışı ederek, «ekonomik yollar»ın kesin bir zafer kazanacağı noktaya ulaşılmasına dek, mantıksal hedefine doğru ilerleyeceği sonucuna varmak durumundayız.

Bu görüşe, çağdaş anayasal devlette, eski savaş hakkının tüm önemli kalıntılarının şimdiden devre dışı bırakıldığını söyleyerek karşı çıkanlar olabilir.

Ama bu savın tersine, bu kurumların azımsanmayacak kalıntıları, doğru, ekonomik maskeler altında gizlenmiş olarak, artık hukuksal ayrıcalıklar biçiminde değil, yalnızca ekonomik haklar, *«siyasal yollar»ın ilk yaratığı ve son kalesi olan büyük topraklara sahip olma hakkı* biçiminde varlıklarını sürdürmektedirler. Bu maske, büyük mülk sahipliğini, tüm öteki feodal yaratıkların uğradığı yazgıya uğramaktan korumuştur. Kuşkusuz, savaş hakkının bu son kalıntısı, insanlığın yolu üzerindeki son ve tek engeldir; ve gene kuşkusuz *ekonominin gelişmesi* onu ortadan kaldırma yolunda ilerlemekte.

Bu görüşleri desteklemek için, okuyuculardan, içlerinde, yerim yeterli olmadığı için rahat rahat aktaramayacağım ayrıntılı kanıtlar sunduğum öteki kitaplarıma bakmalarını istemek zorundayım.[143] Burada ancak bu kitaplarda ileri sürülen en önemli noktaları özetle sunabilirim.

«Ekonomik yollar»ın toplam ürünlerinin bir anayasal devletin birbirinden ayrı sınıfları arasında bölüşülmesi, yani «kapitalist bölüşüm» denen bölüşüm ile, feodal devlette görülen bölüşüm arasında temelde bir farklılık yoktur.

Önemli ekonomi okullarının hepsi de, bunun nedeninde birleşirler; bu neden «özgür» işçi arzıyla ilgilidir. «Özgür» işçi (yani Karl Marx'a göre siyasal bakımdan özgür olan ve ekonomik bakımdan kapitali olmayan kişi) arzı her zaman işgücü talebini aşar; ve bu yüzden «kapitalist toplumsal ilişki» ortaya çıkar. «Her girişimcinin arkasında iş için koşuşan ve birbirlerinin ücretlerini düşüren iki işçi hep bulunur»; ve bu nedenle «artı değer» kapitalist sınıfın elinde kalırken, işçi, kapital oluşturma ve bir girişimci olma şansını hiç bir zaman bulamaz.

Özgür işçi arzının fazlalığı nereden gelmektedir?

Bu arz fazlasının nedeninin, proleter ana - babaların fazla çocuk üretmeleri olduğunu ileri süren «burjuva» kuramı, yanlış bir mantıksal temele dayalı olup, bilinen tüm olgulara ters düşmektedir.[144]

Bu «özgür [serbest - işsiz] işçiler»i, emekten tutum (tasarruf) sağlayan yeni makinelerin birbiri ardı sıra geliştirilmesiyle doğrudan doğruya kapitalist üretim sürecinin ürettiğini ileri süren proletarya kuramı da, mantıksal bir yanlışlığa dayanmakta olup, aynı biçimde, bilinen tüm olgulara ters düşmektedir.[145]

Tüm olguların tanıklığıyla ve çelişkiye düşme korkusuna kapılmadan, *özgür işçi arzının fazlalığının, büyük toprak mülkiyetinden kaynaklandığını* ileri sürebilir ve kapitalist bölüşümün genel nedeninin bu büyük toprak mülklerinden kasabalara ve denizaşırı ülkelere yapılan göç olduğunu söyleyebiliriz.*

Kuşkusuz, gittikçe artan ekonomik gelişme, geniş toprak mülklerinin kalıntılarının işini tamamlayacaktır. Büyük toprak mülkleri sistemi, kentlerin gelişmesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak, serflerin hukuken özgürleşmeleriyle, kurtuluş umudu olmayan ölümcül bir yara almıştır. Köylüler, feodal beylerin pasaportu olmaksızın bir yerden bir yere gitme hakkını (Almancada *Freizügigkeit)* elde eder etmez, daha önce kendilerine baskı yapılan ülkelerden kaçma şansına kavuştular. Göç sistemi, Avrupa kıtasında, çiftlik ürünlerinin fiyatlarının düşüşünün yanı sıra «denizaşırı ülkelerin rekabeti»ni de getirdi ve ücretlerin sürekli olarak yükselmesine yol açtı. Bu iki etmenin etkisiyle, toprak rantı iki yandan kırpılarak azaldı. Bu sürecin yolunu değiştirecek hiç bir karşı güç görünmediğine göre, toprak rantının yavaş yavaş sıfıra dek düşeceği anlaşılıyor. [146] Böylece büyük toprak mülkiyeti sistemi parçalanacaktır. Ama büyük

* Almanca metinde bulunan şu pasaj İngilizce çeviride yoktur: «Burada gerçek bir sosyolojik yasa söz konusudur. Theodor von der Goltz 1893'de, yani John Stuart Mill'in ölümünden yirmi, Karl Marx'ın ölümünden ise on yıl sonra bulduğu bu yasayı şöyle formülleştirmiştir: Göçler, büyük toprak mülkiyetinin çapıyla doğru orantılı, köylülerin elindeki toprakların miktarıyla ters orantılı olarak gerçekleşir.» (ç.n.).

toprak sahipliğinin ortadan kalkması, «özgür işçi» arzında fazlalık yaratmayacaktır. Tersine, «iki girişimci bir işçinin arkasından koşacaklar ve onun kendilerine olan maliyetini artırmak zorunda kalacaklardır.» İşçinin kendisi kapital oluşturabileceği ve kendisi* bir girişimci olabileceği için, ortada kapitalist sınıfın alabileceği bir «artı değer» kalmayacaktır. Böylece, «siyasal yollar»ın geride kalan son kalıntısı da ortadan kaldırılmış olacak ve gidişi yalnızca «ekonomik yollar» belirleyecektir. Böyle bir toplumun *içeriği,* malların mallarla ya da işgücünün mallarla eşdeğer değişiminden oluşan «salt ekonomik» bir nitelik alırken; toplumun siyasal *biçimi* «özgür vatandaşlık düzeni» olacaktır.

Bu kuramsal çıkarsamayı, *tarihsel deneyim* de onaylamaktadır. Tarihte büyük toprak mülkiyetinin artan oranlarda rantlar toplamasının söz konusu olmadığı toplumlarda, «salt ekonomi»[147] düzeni görüldü ve devletin biçimi «özgür vatandaşlık düzeni»ne yaklaştı.

Böyle bir topluluk,[148] varlığını, Almanya'da, ilkel büyük toprak mülkiyeti sisteminin, geniş mülkler üzerinde toplumsal bakımdan zararsız bir egemenliğe dönüştüğü İ.S. 1000 dolaylarından, «siyasal yollar»ın (soygunculuk savaşlarının) Slavların yaşadığı ülkelerde yarattığı büyük toprak mülkiyeti olgusunun, batıdan gelen köylülerin Elbe'nin doğusuna yerleşmelerine engel olmasına kadar [149] ve yaklaşık İ.S. 1400 tarihlerine dek, dört yüzyıl sürdürmüştü. Akıllıca düzenlenmiş bir toprak yasasının, ancak küçük ve orta çiftlik mülklerine izin verdiği ve bu yönleri şimdiye dek pek fazla değişmemiş olan Mormonların Utah (federe) devleti de böyle bir topluluktu.[150] Böyle bir topluluk, her göçmen, artmayan eski rantlar üzerinden toprak edinebildiği sürece, A.B.D. Iowa federe devletinin Vineland kentinde ve ilinde de görülebilirdi.[151] Hükümeti tüm gücüyle küçük ve orta büyüklükte toprak mülkleri edinilmesini desteklerken, elinin altındaki her türlü yola başvurarak, büyük toprak mülk-

* Cümlenin burasında Almanca metindeki «kooperatifler aracılığıyla» sözü, İngilizce çeviride bulunmamaktadır (ç.n.).

lerini küçülten ve ortadan kaldıran, bu ara işçi fazlası bulunmadığı için neredeyse bir toprak rantının doğması olanağı bulunmayan Yeni Zelanda,[152] böyle bir devlettir.

Tüm bu örneklerde, mekanik eşitliğe dayanmayan, ama şaşılacak kadar eşitçe bölüşülmüş bir refah düzeyi bulunurken, zenginlik bulunmaz. *Çünkü zenginlik, insanlar üzerinde egemenlik kurmak anlamına gelirken, refah, insanların tüketim maddeleri üzerinde egemenlik kurmaları demektir.* Yukarıdaki örneklerin hiç birisinde, üretim araçları «kapital» değildir; «herhangi bir artı değer» üretmezler; «özgür» işçiler bulunmadığı gibi, kapitalist ilişkiler de yoktur. Siyasal biçimi «özgür vatandaşlık düzeni»ne yaklaşan bu toplumlar, çevredeki devletlerin savaş yasalarından doğan ve savaş yasalarına dayanan baskıları gelişmelerine izin verdiği ölçüde, bu düzene gittikçe daha fazla yaklaşmaktadırlar. «Devlet» çözülür ya da Utah ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde daha gelişmesinin başlangıcındayken sınıf kavgasını hiç tanımamış özgür insanların kendi kendini yönetmesi giderek sağlam bir biçimde toplumun içine işler. Böylece, örneğin Alman İmparatorluğunda, imparatorluğun serbest kentlerinin yükselişiyle feodal devletlerin gerileyişi, o zaman hâlâ kentlerin tüm «plebler»ini içeren zanaatların (zanaatçıların) kurtuluşu ile, kent hükümeti üzerindeki patrisiya denetiminin gerilemesi arasında bir koşutluk vardır. Bu mutlu gelişmeyi ancak Alman İmparatorluğunun doğu sınırlarında yeni yeni ilkel feodal devletlerin kurulması durdurabildi ve Alman kültürünün «ekonomik yollar»dan gelişip serpilmesi baltalandı. Tarihte bilinçli bir amacın bulunduğuna inanan herhangi bir kimse, insan soyunun günahlarından kurtarılmadan önce bir başka acı deneyimden geçmesinin gerektiğini söyleyebilir. Ortaçağ özgür emek sistemini bulmuştu, ama onu, tam kapasitesine ulaştıracak kadar geliştirememişti. Bu noktaya ulaşmak, yani insanı, doğa güçlerinin efendisi ve bu gezegenin egemeni yapmak, daha öncekilerle karşılaştırılamayacak derecede etkili bir işbirliği sistemini ve işliklerde (atölyelerde) işbölümünü keşfedip geliştirecek olan kapitalizmin yeni köleliğine kaldı. Eskiçağın ve kapitalizmin kölelikleri, zamanları için gerekliydi, şimdi ise gereksiz duruma geldi. Söylendiğine göre, her özgür Atina vatandaşının beş

insan kölesi vardı; ama biz çağdaş toplumun vatandaşlarına çok daha geniş bir köleleştirilmiş güçler kitlesi, değerleri yaratırken acı çekmeyen çelik köleler sağladık. Öyleyse, çağdaş toplulukların nüfusları, güçleri ve zenginlikleri, küçük Atina devletini nasıl aşıyorsa, Perikles zamanının uygarlığını da aynı oranda aşan çok daha yüksek bir uygarlığa geçebilmek için gerekli koşullara sahibiz.

Atina, ekonomik bir kurum olarak köleliğin uygulanmasından, «siyasal yollar»ın kullanılmasından dolayı, çözülüp dağılmak yazgısına mahkûmdu. Bu yola bir kez girildi mi, nüfusun fizik olarak yok olmasından, insanların kitle halinde ortadan kalkmasından başka çıkış yolu yoktu. Bizim yolumuz ise, ölüme değil yaşama varacak.

Hem *devletin gelişmesi* eğilimini göz önüne alan tarihsel-felsefi görüş, hem de *ekonomik gelişme* eğilimini göz önüne alan ekonomi politik, aynı sonuca, yani, «ekonomik yollar»ın «siyasal yollar»a karşı verdiği kavgayı kazanırken, «siyasal yollar»ın, en eski ve en inatçı yaratıklarıyla birlikte, toplumsal yaşamdan yokolup gittiği, kapitalizmin, büyük toprak mülkiyeti ve toprak rantı ile birlikte ortadan kalkmakta olduğu sonucuna varmıştır.

İnsanlığın acı çekip günahlarından kurtulma yolu budur; bu, insanlığın Golgotha'sı* ve sonsuz krallığa girmek üzere yeniden ayağa kalkması, yeniden dirilişidir; savaştan barışa, insan sürülerinin düşmanca bölünmüşlüğünden insanlığın barışçı birliğine, hayvancalıktan insancalığa, soygunculuğun sömürü devletinden «özgür vatandaşlık düzeni»ne geçiştir.

* Golgotha, İsa'nın çarmıha gerildiği yerdir (ç.n.).

DİPNOTLAR

1. «Tarihte işbölümünün ve tarım alanında farklılaşmanın ilk izlerinin, çalışma yükünün birinin üzerine düşerken, çalışmanın ürünlerine bir başkasının elkoyduğu böyle bir ekonomik sömürüyle birlikte görülmediği tek halk gösterilemez; bir başka deyişle, işbölümünün bir grup insanın başka bir grubun buyruğu altına sokulmasıyla gelişmiş olmadığı bir topluluk gösterilemez.» — Rodbertus-Jagetzow, **Beleuchtung der sozialen Frage,** ikinci baskı, 1890, s. 124. (Dr. Isaac A. Hourwitch, **Immigration and Labor: The Economic Aspects of Europoan Immigration to the United States,** Putham's, N.Y., 1912 ile karşılaştırınız. — İngilizceye çevirenin notu).

2. Achelis, **Die Ekstase in ihrer kulturellen Bedeutung; Kulturprobleme der Gegenwart'ın** 1. cildi, Berlin, 1902.

3. Grosse, **Formen der Familie,** Freiburg ve Leipzig, 1896 s. 39.

4. Ratzel, **Völkerkunde.** İkinci baskı, Leipzig ve Viyana, 1894-1895, II, s. 372.

5. **Die soziale Verfassung des Inkercichs,** Stuttgart, 1896, s. 51.

6. **Siedlung und Agrarwesern der Westgermanen usw.** Berlin, 1895, I, s. 273.

7. **a.g.y.,** I, s. 138.

8. Ratzel, **a.g.y.,** I, s. 702.

9. Ratzel, **a.g.y.,** II, s. 555

10. Ratzel, **a.g.y.,** II, s. 555.

11. Örneğin, Ratzel'e göre (**a.g.y.,** II, 214) bir dereceye dek «kölelik benzeri bir konum içinde» görünen Ovambolar, ve Laveleye'ye göre eski İrlandalılar (**Fuidhirs**) arasında durum budur.

12. Ratzel, a.g.y., I, s. 648.

13. Ratzel, a.g.y., I, s. 99.

14. Lippert, **Kulturgeschichte der Menscheit**, Stuttgart, 1886, s. 302.

15. Lippert, a.g.y., II, s. 522.

16. **Römische Geschichte**, Altıncı baskı, Berlin, I, s. 17.

17. Ratzel, a.g.y., II, s. 518.

18. Ratzel, a.g.y., I, s. 425.

19. Ratzel, a.g.y., II, s. 545.

20. Ratzel, a.g.y., II, s. 390-391.

21. Ratzel, a.g.y., II, s 390-391

22 Lippert, a.g.y., I, s. 471.

23. Kulischer, «Zur Entwicklungsgeschichte des Kapitalzinses.» **Jahrbücher für National-Ökonomie**, III. dizi, cilt 18, s. 318, **Jena**, 1899: (Strabo, «Yağmacılar ve kendi ülkelerinde toprakların kıtlığından dolayı başkalarının topraklarında gözü olanlar» der.)

24. Ratzel, a.g.y., I, s. 123.

25. Ratzel, a.g.y., I, s. 591.

26 Ratzel, a.g.y., II, s. 370.

27. Ratzel, a.g.y., II, s. 390-391.

28 Ratzel, a.g.y., II, s. 388-389.

29. Ratzel, a.g.y., II, s. 103-104.

30. Thurnwald, «Staat und Wirtschaft im alten Agypten,» **Zeitschrift für Sez. Wissenschaft**, cilt, 4, 1901, s. 700-701.

31. Ratzel, a.g.y., II, s. 404-405. (Gumplowicz, **Rassenkampf**, s. 264. «Ranke, zengin ve kendine yeterli Mısır'ın farklı tanrılara tapınan komşu kabilelerin iştahını kabarttığını söyler. Yabancı hanedanlar ve yabancı kabileler, çoban halklar adı altında, Mısır'ı yüzyıllarca yönettiler.» Gerçekten, evrensel tarih, Ranke'nin bu sözlerinden daha karakteristik sözlerle özetlenemezdi. Çünkü Mısır için söylenen bu sözlerle, tüm insanlık tarihinin bir özeti verilmiş olur. (İngilizceye çevirenin notu).

32. Ratzel, a.g.y., II, s. 165.

33. Ratzel, a.g.y., II, s 485

34 Ratzel, a.g.y., II, s. 480.

35. Ratzel, a.g.y., II, s. 165.

36. Buhl, **Soziale Verhaeitnisse der Israeliten**, s. 13.

37. Ratzel, **a.g.y.**, II, s. 455.

38. Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 628.

39. Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 625.

40. Cieza de Leon, «Seg. parte de la cronica del Peru.», s. 75. Cunow, **Inkareich**'dan (s. 62, dipnot 1'de) aktarılmıştır.

41. Cunow, **a.g.y.**, s. 61.

42. Ratzel, **a.g.y.**, II, s. 346.

43. Ratzel. **a.g.y.**, II, s. 36-37.

44. Ratzel, **a.g.y.**, II, s. 221. (Hon. A.J. Sabath, M.C., **Sociological Argument on Workman's Compensation Bill**, s. 498. Senato Tutanakları 338, Altmış İkinci Toplantı, İkinci Oturum, cilt I. ile karşılaştırınız. Aynı zamanda, **Congressional Record** (Kongre Tutanakları) 1 Mart 1913, Altmış İkinci Toplantı, Üçüncü Oturum, s. 4503, 4529'a ve onu izleyen sayfalara bakınız — İngilizceye çevirenin notu.

45. «Vahumalar arasında kadın, zenciler arasında görülenden daha yüksek bir konuma sahip olup, erkekleri tarafından dikkatle gözetilir. Bu, iki halk arasında yapılacak karma evlilikleri güçleştirir. Üst sınıfların birbirleriyle ilişkiler kurmuş olmalarına karşın, iki halk, köylüler ve çobanlar, yöneticiler ve uyruklar, aşağı görülenler ve onurlu tutulanlar biçiminde kesin olarak birbirine zıt gruplar oluşturmamış olsalardı, Vagandalar bugüne kadar 'derileri koyu çikolata renginde ve koyun tüyü gibi ince, kısa saçlı' gerçek bir zenci kabilesi olarak kalamazlardı. Vagandalar, bu özel konumlarıyla, başka birçok bakımdan da farklılıklar göstererek, tipik bir olgunun örneğini oluştururlar.» — Ratzel, **a.g.y.**, II, s. 177.

46. Ratzel, **a.g.y.**, II, s. 178.

47. Ratzel, **a.g.y.**, II, s. 198.

48. Ratzel, **a.g.y.**, II, s. 476.

49. Ratzel, **a.g.y.**, II, 453

50. Kopp, **Griechische Staatsaltertümer**, 2. baskı, Berlin, 1893, s. 23.

51. Uhland, **Alte hoch-und niederdeutsche Volkslieder**, I (1844), s. 339. Sombart, **Der moderne Kapitalismus**, Leipzig, 1902, I, s. 384-385'ten aktarılmıştır.

52. Inama-Sternegg, **Deutsche Wirtsch-Gesch**, I, Leipzig, 1879, s. 59.

53. Westermarck, **History of Human Marriage**, London, 1891, s. 369.

54. Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 81 ile karşılaştırınız.

55. Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 156.

56. Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 259-260.

57. Ratzel, **a.g.y.**, II, s. 434.

58. I. Kulischer, **a.g.y.**, s. 317'de öteki örnekler de görülebilir.

59. Westermarck, **History of Human Marriage**, s. 400; bu kaynakta birçok etnografik örnek bulunmaktadır.

60. Westermarck, **a.g.y.**, s. 456.

61. Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 318, 540'a bakınız.

62. Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 106.

63. Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 335.

64. Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 346.

65. Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 347.

66. Bücher, **Entstehung der Volkwirtschaft**, İkinci baskı, Tübingen, 1898, s. 301.

67. Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 271'de Okyanusya halkı hakkında konuşurken söylediği «Kabileler arası ilişki, kendilerine hiç bir biçimde zarar verilmeyen ve yaşlı kadın olmalarına özen gösterilen haberciler [elçiler] kanalıyla yürütülür. Bu kimseler aynı zamanda alışverişte aracılık yaparlar» sözleri ile karşılaştırın. Avustralyalılar arasında görülen benzeri uygulamalar için aynı kaynağın 317. sayfasına bakınız.

68. L. Katscher tarafından Almanca çevirisi, Leipzig. 1907.

69. Ratzel, **a.g.y.**, I, s. 81.

70. Ratzel, **a.g.y.**, I, 478-479.

71. A. Vierkandt, **Die wirtschaftlichen Verhaeltnisse der Naturvölker**, (Zeitschrift für Sozialwissenchaft), II, p. 177/8).

72. Kulischer, **a.g.y.**, s. 320-321.

73. Lippert, **a.g.y.**, I, s. 266 ve sonrakileri.

74. Westermarck, **History of Human Marriage**'e bakınız.

75. Ratzel, **a.g.y.**, II, s. 27.

76. Herodotos, IV. 23, Lippert, **a.g.y.**, I, s. 459'da aktarılmıştır.

77. Lippert, **a.g.y.**, II, s. 170.

78. Mommsen, a.g.y., I, s. 139.

79. Hindistan adalarının halkları arasında benzeri koşulların varlığı gözlemlenebilir. Burada Vikingler konumunda olan Malaylardır. «Denizaşırı ülkelerin fethi ve buralara yerleşilmesi açısından kolonizasyon, Eski Hellas'da göçebe kabilelerin oynadıkları büyük rollerden birini anımsatırcasına... önemli bir etmen olup... kıyı boyunca, her toprak parçasında, çağrılmadan gelen ve çoğu örnekte yerlilere zarar vererek yayılan yabancı öğelerle karşılaşılır. Tornate yöneticileri, soylu hanedanlara fetih hakkı tanıdı ve bu hanedanlar, daha sonra Tornate yöneticilerinin Buru, Ceram vd. adalarındaki yarı egemen bağımsız vekilleri durumuna geldiler.» (Ratzel, a.g.y., I, s. 409).

80. Mommsen, a.g.y., I, s. 132.

81. Mommsen, a.g.y., I, s. 134.

82. Ratzel, a.g.y., I, s. 160.

83. Ratzel, a.g.y., II, s. 558.

84. Buhl, a.g.y., s. 48.

85. Buhl, a.g.y., s. 87-79.

86. Mommsen, a.g.y., II, s. 406.

87. Ratzel, a.g.y., II, s. 191. aynı zamanda 207-208'e bakınız.

88. Ratzel, a.g.y., I, s. 363.

89. Mommsen, a.g.y., s. 46

90. Her ikisi de Kulischer, a.g.y., s. 319'da, Büchsenschütz, **Besitz und Erwerb im griechschen Altertum'dan** ve Goldschmidt, **History of the Law of Commerce**'den alınarak aktarılmıştır.

91. Ratzel, a.g.y., I, 263.

92. F. Oppenheimer, **Grossgrundeigentum und soziale Frage.** İkinci kitap, I. Bölüm, Berlin, 1898.

93.Patriarkal koşulların kolaylıkla çok geniş yetkilere sahip zorba yöneticiler yaratabilmesi, göçebeliğin en çok göze çarpan özelliklerinden biridir. Ratzel, a.g.y., II, s. 388-389.

94. Ratzel, a.g.y., I, s. 408.

95. Cunow, a.g.y., s. 66-67. Aynı biçimde, Malay Adaları'nda yaşayan topluluklar arasında ve özellikle Radak'ta bunun sayısız örnekleri vardır (Ratzel, a.g.y., I, s. 267).

96. Buhl, a.g.y., s. 17.

97. Ratzel, a.g.y., II, s. 66.

98. Ratzel, a.g.y., II, s. 118.
99. Ratzel, a.g.y., II, s. 167.
100. Ratzel, a.g.y., II, s. 218.
101. Ratzel, a.g.y., I, 125.
102. Ratzel, a.g.y., I, s. 124.
103. Ratzel, a.g.y., I, s. 118.
104. Ratzel, a.g.y., I, s. 125.
105. Ratzel, a.g.y., I, s. 346.
106. Ratzel, a.g.y., II. s. 245.
107. Ratzel, a.g.y., I, s. 267-268.
108. Mommsen, a.g.y., III, s. 234-235.
109. Ratzel, a.g.y., II, 167.
110. Ratzel, a.g.y., II, s. 229.
111. Ratzel, a.g.y., I, s. 128.
112. Weber'in **Weltgeschichte**'si, III, s. 163.
113. Thurnwald, a.g.y., s. 702-703.
114. Thurnwald, a.g.y., s. 712; Schneider, **Kultur und Denken der alten Aegypter**, Leipzig, 1907, s. 38 ile karşılaştırın.
115. Ratzel, a.g.y., II, s. 599.
116. Ratzel, a.g.y., II, s. 362.
117. Ratzel. a.g.y., II, s. 344.
118. Meitzen, a.g.y., II, s. 633.
119. Inama-Sternegg, a.g.y., I, s. 140-141.
120. Mommsen, a.g.y., V, s. 84.
121. Bu konunun ayrıntılı bir biçimde işlendiği F. Oppenheimer'ın **Grossgrundeigentum und soziale Frage**, II. kitap 3. bölüme bakınız.
122. Mommsen, a.g.y., III, s. 234-235.
123. Thurnwald, a.g.y., s. 771.
124. Meitzen, a.g.y.. s. 362.
125. Inama-Sternegg, I, s. 373, 386.
126. F. Oppenheimer'ın **Grossgrundeigentum**'una bakınız s. 272.
127. Thurnwald, a.g.y., s. 706.
128. Ratzel, a.g.y., II, s. 503.
129. Ratzel, a.g.y., II, 518.
130. Meitzen, a.g.y., I, s. 579: «Lex Salica'nın derlenmesi sıra-

sında, ırk temeline dayanan eski soyluluk, ya özgür avam halk konumuna indirilmiş ya da ortadan kaldırılmıştır.»

131. Thurnwald, a.g.y., s. 712.

132. Inama-Sternegg, a.g.y., II, s. 61.

133. Thurnwald, a.g.y., s. 705.

134. «Ren ordusunun büyük kampları çevresinde, ordunun ardı sıra giden tacirlerin ve özellikle de hizmetlerini tamamladıktan sonra yaşamaya alıştıkları bu yerlerden ayrılmayan eski askerlerin kurdukları ve askerlerin yaşadığı yerlerden ayrı «baraka kentler» (canabae) türedi. İmparatorluğun her yerinde, özellikle Germania'da bu baraka kentlerin lejyoner kampları ve karargâh çevrelerinde kurulanlarından zamanla gerçek anlamda kentler türedi. Mommsen, a.g.y., V. s. 153.

135. Eisenhart, **Goschichte der Nationalökonomie**, s. 9: «Para biçimindeki yeni ve daha akıcı bir ödeme aracıyla, yeni ve daha bağımsız bir memurlar ve askerler takımının ortaya çıkması olanağı doğdu. Kendilerine belli aralarla ödeme yapıldığından, bunların (fief sahiplerinin yaptığı gibi) bağımsızlıklarını kazanmaları ve patronlarının karşılarına çıkmaları olanaksızlaştı.»

136. Thurnwald, a.g.y., s. 733.

137. Thurnwald, a.g.y., s. 699.

138. Thurnwald, a.g.y., s. 709.

139. Thurnwald, a.g.y., s. 711.

140. Bununla F. Oppenheimer'ın **Grossgrundeigentum** II. kitap, 3. Bölümünü karşılaştırınız.

141. «Eğilim, yani mutlak olarak gerçekleşmesi karşı güçler tarafından durdurulabilen, ya da bu güçlerce geciktirilebilen, zayıflatılabilen bir yasa» Marx, **Kapital**, III. cilt, s. 215.

142. Bu konuda Peter Kropotkin'in yetkin yapıtı **Gegenseitigo Hilfe in der Entwicklung'a** bakınız. Almancaya çeviren Gustav Landauer, Leipzig, 1904.

143. F. Oppenheimer'ın **Die Siedlungsgenossenschaft...**, Berlin, 1886'ya ve **Grossgrundeigentum und soziale Frage**, Berlin, 1898 yapıtlarına bakınız.

144. F. Oppenheimer, **Bevölkerungsgesetz das T. R. Malthus.**

145. Bakınız: F. Oppenheimer, **Grundgeotz der Marxchen Gesellschaftslehre, Darstellung und Kritik**, Berlin, 1903.

146. Bakınız: F. Oppenheimer, **Grundgesetz der Marxchen Gesellschaftslehre**, IV. Kesim. özellikle de On İkinci Bölüm «Kapitalist Gelişmenin Alacağı Yön».

147. Bakınız: F. Oppenheimer, **Grossgrundeigentum und soziale Frage**, Berlin, 1898 I. Kitap, 3. Bölüm «Toplumsal Yapının Psikolojisi», s. 57 ve sonrakiler.

148. Bakınız: F. Oppenheimer, **Grossgrundeigentum**, II. Kitap, 2. Kesim, 3. Bölüm, s. 322.

149. Bakınız: F. Oppenheimer, **Grossgrundeigentum**, II. Kitap, 3. Kesim, 3. Bölüm, s. 322.

150. Bakınız: F. Oppenheimer, «Die Utopie als Tatsachen», **Zeitschrift für Sozial-Wissenschaft**, 1819, cilt II, s. 190 ve sonrakiler.

151. Bakınız: F. Oppenheimer, **Siedlungsgenossenschaft**, s. 477 ve sonrakiler.

152. Bakınız: Andre Siegfried, **La demoeratic en Nouvelle-Zélande**, Paris, 1904.

Afrika feodal devletleri, 148.
Agrippa, Menenius, 101.
Aile-devlet karşılaştırması, 90.
Alışveriş, 112-119.
Almanya köylüsü, 158, 162.
Almanya'nın yabancı ülkelerdeki yerleşim yerleri, 125.
Alman yönetici sınıfının tabakaları, 188-189.
Alt sınıflar, 100.
Amenhotep, IV. (Firavun), 147n.
Anarşik düzen, avcı topluluklarda, 55.
Anarşizmin devlet kuramı, 199.
Anayasa kavgası, 191.
Anayasal devlet, 173-186.
bak. «Çağdaş anayasal devlet.»
Anayasal gelişme, 174-195.
Ancona Markisi, 164n.
Andreski Stanislav, 17.
«Arıcılık» politikası, 76, 77, 88, 174.
Aristokrasi, bak. «Feodal beyler».
Aristoteles, 21, 38.
«Artı», 176;
çobanın köylüden aldığı artı, 75-79. feodal köylüler ve artı, 176.
Artı değer, 27.
Askeri disiplin, 64.
Atina'da kölelik, 204, 205.
Atina klan şeflerinin krallığa son vermeleri, 147.
Attila (göçebe akını önderi olarak), 146.
Avcılar, 57.
avcı-çoban karşılaştırması, 63.
avcılarda anarşi düzeni, 55.
avcılarda uluslararası ilişkiler, 114.
avcılarda kadınlarca yapılan işler, 105.
avcılarda toplumsal farklılaşma, 103.
avcılarda tutsaklık, 60.
avcılarda yetke, 146.
avcıların zayıf yanları, 68.
Avrupa feodal devletlerinde yöneticinin erki, 149.

«Ayılık»-«Arıcılık» ayrımı, 76-77.

Bakunin, 28.
Barış armağanları değişimi, 117.
Barışçı ilişkiler, 118, 200.
Biçim-içerik ayrımı, 14.
Bilginler (boşinançları yıkıp yolu gelişmeye hazırlayan kişiler olarak), 195.
Bilim (nedensellik bağı kurma dürtüsünün ürünü olarak), 52, 195.
Birleşik Devletler'de kölelik-göç ilişkisi, 47.
Boleslaw, Kızıl (İmparator), 146, 169.
Boşinançlar - devletin gelişmesi ilişkisi, 200.
Boşinançlar (nedensellik bağı kurma dürtüsünün ürünü olarak), 52.
Bowditch (yazar), 149.
Breysig, Kurt, 128.
Budizmin sevgi ve insanlık anlayışı, 77.
Buhl, Frants, 80.
Burckhardt, Jacob, 45.
Burjuva sosyolojisi, 20, 23.
Bürokrasi, bak. «Memurlar takımı».
Bütünleşme, 92-94.
  devlet içinde bütünleşme, 91-93.
Büyük toprak mülkiyeti, 12, 13, 32, 141.

Caesar'ın Keltleri tanımlaması, 100.
Carey, Henry C., 36.
Cengiz Han (göçebe akını önderi olarak), 146.
Cermenlerin toprak düzeni, 43, 44.
Cinsel üreme - devletin oluşumu benzetmesi, 90-91.
Comte, Auguste, 24.
Constance (II. Friedrich'in annesi ve naibi), 164n.
Cunow (yazar), 56.

Çağdaş anayasal devlet, 33, 187-195.
Çağdaş anayasal devlette proletarya, 191.
Çapa tarımında feodallik, 144-145.
  bak. «İlkel çapa tarımcıları».
Çatışma kuramları, 11, 14.
Çiftçi - çoban farklılığı, 15, 56, 57, 57n.
Çin'in fethi ve devletin kuruluşu, 47.
Çin'in «özgür vatandaşlık düzeni»ne yaklaşmışlığı 108n.
Çoban - Çiftçi farklılığı, 15, 56, 57, 57n.
Çobanlar, 58-66.
  çobanlar arasındaki devlet, 58-65.
  çobanlarda sınıflar, 62-63.
  çobanların köylülere boyun eğdirişleri, 67-72, 74-83.
  soyguncu ve tacir olarak çobanlar, 120-121..
  bak. «Göçebeler».

Demokratik anayasa, 132.
  bak. «Anayasal devlet».
Demirciler - zümre, kast ilişkisi, 105-106.

Denkserlik, 93.
Deniz devleti, 111-127.
deniz devleti - kara devleti karşılaştırması, 132-140.
deniz devleti - kent ilişkisi, 180.
deniz devletinde merkezileşme, 135.
deniz devletinde taşınır mülk, 108-109.
deniz devletinin oluşumu, 122-131.
deniz devletinin özü, 131.
Derfflinger, Mareşal, 165n.
Despotizm, 148-150.
Devlet;
devlet biçimleri, 33, 67, 68, 69, 101, 111, 119, 141, 168, 173, 183, 197.
devlet - endüstri kenti ilişkisi, 177-178.
devlet içinde bütünleşme, 92-94.
devletin biçimi - içeriği ayrımı, 188-192.
devletin doğanın fethindeki rolü, 90.
devletin egemenlik biçimleri, 87-91.
devletin gelişmesi - boşinançlar ilişkisi, 200.
devletin gelişmesi - hukuk ilişkisi, 200.
devletin gelişmesi - toprak mülkiyeti ilişkisi, 201.
devletin gelişme yönü, 197-205.
devletin merkezileşmesi, 135.
devletin oluşumu, 51-85.
devletin oluşumu - cinsel üreme benzetmesi, 90, 91.
devletin oluşumunda ülke sınırları, 61, 79-80.
devletin oluşumu - öldürme ilişkisi, 71.
devletin oluşumu - soygunculuk ilişkisi, 70-71, 102.
devletin oluşumu - sömürü ilişkisi, 46.
devletin oluşumu - tahakküm ilişkisi, 61n. 94.
devletin özü olarak «siyasal yollar», 89.
devletin sınıf (bakış açılı) kuramları, 37-42, 44.
devletin sosyolojik kavramı, 45, 49.
devletin spermatozoonu olarak çoban kabileler, 91.
devletin varlığı - savaş ilişkisi, 102.
devletin zor kullanma yetkisi, 16.
«devlet» sözcüğünün etimolojisi, 45.
«devlet» - «toplum» kavramları zıtlığı, 24, 27, 28, 198.
devlet ve «özgür vatandaşlık düzeni», 197-201.
ilkel devlet - ticaret ilişkisi, 119-122.
kamu memurlarının işlevleri - devlet ilişkisi, 151-154, 156-158.
mutlakçı devlet, 33.
sınıf psikolojisi - devlet ilişkisi, 94-101.
timar devleti, 33.
yansız devlet anlayışı, 16.
zümre devleti, 33.
bak. «Anayasal devlet».
bak. «Deniz devleti».

bak. «İlkel fetih devleti».
bak. «Kara devleti».
bak. «Kara devleti - Deniz devleti karşılaştırması».
Devlet kuramları, 36-49.
«aile» kuramı, 21, 38.
anarşizmin kuramı, 199.
Ancillon'un kuramı, 38.
Aristoteles'in kuramı, 21, 38.
Bluntschli'nin kuramı, 38.
Bodin'in kuramı, 38.
Böhmer'in kuramı, 39.
Carey'in kuramı, 39.
Cicero'nun kuramı, 38.
«dış etkiler» kuramı, 14.
«dinsel» kuramı, 14.
Epikuroscu kuramı, 41.
fetih kuramı, 13.
Fichte'nin kuramı, 38.
Grotius'un kuramı, 37, 38.
Hegel'in kuramı, 26, 38.
Hobbes'un kuramı, 22, 38.
«hukuk düzeni» kuramı, 37.
«iç gelişme» kuramı, 13.
Jellinek'in kuramı, 38.
Kitabı Mukaddes'in kuramı, 40.
«korporatif birlik» kuramı, 38.
«koruyucu kurum» kuramı, 37.
Locke'un kuramı, 25, 38.
Maine'nin kuramı, 38.
«organizma» kuramı, 38.
Platon'un kuramı, 36, 37.
Rousseau'nun kuramı, 26, 38.
Savigny'nin kuramı, 38.
Schelling'in kuramı, 38.
«sınıf devleti» kuramı, 38.
«sınıfsal» kuramları, 22, 25, 37.
sosyolojik kuramı, 20, 45, 59.
Spinoza'nın kuramı, 38.
Stahl'ın kuramı, 38.
Stoacı kuramı, 21. 39.
«toplum sözleşmesi» kuramı, 21, 38.
Devrimci yol - evrimci yol ayrımı, 14.
Dış politika, 188.
Dıştan evlenme - ticaret ilişkisi, 118.
Dinle düzenin yasallaştırılması, 95.
Din - meslekler - kastlar ilişkisi, 106.
Dinsel (şeri) hukukta devlet kuramı, 41.
Disiplin, 64.
Doğal ekonomide artının tüketilişi, 181.
Doğal haklar, 136.
Doğal hukuk felsefesi, 26, 43, 170.
Dominion, 89.
Donnersmarck kontları, 189.
Dühring, Eugen, 199.

Egemenlik, 87-94.
bak. «tahakküm».
Ekonomik araçlar, 53n. bak. «Ekonomik yollar».
«Ekonomik yollar», 52-54.
anayasal devlette, «ekonomik yollar», 191-193.
deniz devletinde «ekonomik yollar», 111.
«ekonomik yollar» - eşitsizlik ilişkisi, 60.
«ekonomik yollar» - devletin oluşumu ilişkisi, 54-55.

«ekonomik yollar»ın tanımı, 53.
«ekonomik yollar» - «siyasal yollar» ayrımı, 16, 53.
«ekonomik yollar» - takas-marjinal yarar ilişkisi, 200.
feodal devletin sonu olarak «ekonomik yollar», 174-176.
ilkel fetih devletinde «ekonomik yollar», 101.
«özgür vatandaşlık düzeni»nde «ekonomik yollar», 198-201.
Elkoyma, bak. «siyasal yollar».
Emperyalizm, 15.
Endüstri kenti, 177-181.
endüstri kentinin feodalliği yıkışı, 176-181.
bak. «Kent».
Epikuroscu devlet kuramı, 22, 40.
Eski Yunan, bak. «Yunanistan».
Etnik kaynaşma, 162-167.
Evrensel tarihin hedefine yönelen adımlar, 176, 179.
Farklılaşma, 94-101. bak. «toplumsal farklılaşma».
Feodal beyler;
feodal beylerin «arıcılık» görevi, 88.
feodal beylerin sınıf psikolojisi, 95-100.
feodal beylerin temsil yetkisi, 83-84.
feodal beyler ve devletin bütünleşmesi, 93.
bak. «Soylular», «Yönetici sınıf».
Feodal bölgesel şefler, 133.
Feodal bölgesel şeflerin erklerinin artması, 151.
Feodal devlet, 87n, 141-145.
feodal devletin gelişmesi, 141-171.
feodal devletin sonu ve «ekonomik yollar», 173-176.
feodal devlette büyük toprak mülkiyeti, 141-145.
feodal devlette toplumsal farklılaşma, 168.
feodal devletten kapitalizmin türeyişi, 108.
Feodalizm, bak. «Feodal devlet».
Feodalizmde kölelik, 138.
Feodalizmde yöneticilerin gücü, 148-149.
Feodalizmin temelini kazan kent (para) ekonomisi, 177-181.
Feodalizm ve Alman ortaçağ dominyonu, 180-185.
Feodal pasaport, 202.
Fetih, 15, 20, 23.
Fetih devleti, 13, 67, 87n, 195, 195n.
gelişmiş fetih devleti, 67.
ilkel fetih devleti, 67, 87n, 98, 104.
ilkel fetih devletinin oluşumu, 44, 67-73.
Fetih kuramı, 11, 13.
Fetih - «siyasal yollar» ilişkisi, 53.
Fetih ve kara devletinin oluşumu, 132.
Fetih ve toprakların işgali, 44, 67-73.
Fizik (kaba) güç, 63.
Frederick, Büyük, 88.

Frederick, II. (İngiltere Kralı), 164n.
Freibürgerschaft, 48n.
Freizügigkeit, 202.
Friedrich, II (Roma İmparatoru), 148.
Fuggerler, 25, 189.

Gelenek - görenekle egemenliğin ilişkisi, 87-88.
George, Henry, 10, 199.
Gereksinimlerin karşılanması zorunluluğu, 88, 90.
Goltz, Thedor von, 11, 202n.
Göçebeler, 56-68.
çoban - savaşçı olarak göçebeler, 61.
göçebelerde yetke, 145.
göçebelerin askeri üstünlükleri, 68-71.
göçebelerin kitlesel göçleri, 72-74.
göçebelik - kölelik ilişkisi, 60-61.
bak. «Çobanlar».
Göç - kölelik ilişkisi, 47.
Göthe, 101, 122, 197.
Grevler, 192.
Grosse (yazar), 55, 57n.
Grotius, 22, 37, 38.
Grup psikolojisi, 94-101.
Grup kuramları, 94-101.
Gumplowicz, Ludwig, 11, 13, 20, 27, 28, 32, 49, 199.
Güney Amerika'nın fethi ve devletin kurulması, 46, 47.

Haklar, 178-181.
Hanse (Hanse Birliği), 125, 125n, 134.
Haraç-vergi, 79n.
«Artı» ile haraç-vergi ilişkisi, 77-79.
para ekonomisinde haraç-vergi, 184.
savaş ile haraç-vergi ilişkisi, 102.
siyasal denetimle haraç-vergi ilişkisi, 81-82.
Havenaught, Walther, 97.
Hegel, 26, 38, 198.
Henry, IV., 164n.
Herder, Johann, 198.
Herodotos'da İskit ülkesindeki pazarlar, 121.
Herodotos'da Pers hiyerarşik düzeni, 149.
Herrschaft, 61n.
Hertzka, Theodore, 199.
Hıristiyanlığın sevgi, insanlık anlayışı, 77.
Hindistan feodal devletleri, 155.
Hindistan'ın fethi ve devletin kuruluşu, 47.
Hobbes, 22, 38.
Hukuk, bak. «Yasa».

Irkçı tarih felsefesi, 95, 170.
Irk - feodal düzen ilişkisi, 170.
Irk psikolojisi - topluluk psikolojisi, 100.
Irk - servet iilşkisi, 163.
İbn Haldun, 11, 13, 15.
İdeolojik üstyapı, 131.
«İlk (İlkel) birikim» yasası, 21, 22, 23, 41.
İlkel devlet, 87n.
İlkel fetih devleti, 87n. 87-110, 141, 145-150, 150-152.
ilkel fetih devletinde ekonomik farklılaşma, 142.

ilkel fetih devletinde işbölümü, 107.
ilkel fetih devletinde merkezi erk, 149-150.
ilkel fetih devletinde toplumsal farklılaşma, 142.
ilkel fetih devletinin çözülüşü, 150-152.
İlkel feodal devlet, 87n.
İnkalar'da fetih biçimi, 83-84.
İspanya'nın fethi ve devletin kuruluşu, 46.
İşbölümü;
artı elde etme - işbölümü ilişkisi, 190.
ilkel fetih devletinde işbölümü, 107.
kadın - erkek işbölümü, 104, 105n.
kent - köy işbölümü, 133.
uluslararası işbölümü, 116-118.
İşçiler, 158, 176, 185, 201, 204. bak. «Proletarya».
İşçi (proletarya) kuramı, işgücü fazlası hakkında, 208.
İtalya'nın fethi ve devletin kuruluşu, 46.
İtalya'nın Yunan yerleşim yerlerinde deniz devletlerinin kurulması, 123.

Japon etnik soyluluğu, 166.
Japonya'da gelişmiş feodal düzen, 144-145.
Japonya'da yabancı etkileri, 174.

Kabile, 142.
Kadınlar;
kadınlara ayrılan işler, 104-105
savaş ganimeti olarak kadınlar, 78.
takas nesnesi olarak kadınlar, 117-119, 200.
Kamu hukuku öğretilerinin önemsizliği, 35.
Kamu memurlarının işlevleri ve ilkel fetih devleti, 150-154, 156-159, bak. «memurlar takımı».
Kandaşlık - takas ilişkisi, 112.
Kan davası gütme - fetih ilişkisi, 71.
Kan gütmeleri sınırlandırma, 114.
Kan ve ırk bağı, 100, 163, 170.
Kandt, (yazar), 81.
Kapital, bak. «Servet».
Kapitalist köle ekonomisi, 21, 132.
Kapitalist sömürünün kökeni, 108.
Kapitalist yöntemlerle köle emeği sömürüsü, 138.
Kapitalizmde «özgür işçi», 201.
Kapitalizmde para ekonomisi, 93, 94.
Kara devleti, 68-85.
kara devleti - deniz devleti karşılaştırması, 132, 140.
kara devletinde toprak mülkiyeti, 108.
Kartaca'da kapitalist tarım işletmeleri, 133.
Kartaca'nın servetinin kaynağı, 104.
Kent, 177.
feodal köylülüğün kaldırıl-

masında kentin rolü, 177-181.
endüstri kenti - devlet zıtlığı, 178.
kent - para ilişkisi, 135-137.
Kent devleti, 122-130, 141.
kent devleti - deniz devleti özdeşliği, 136.
kent devletinde toplumsallaşma, 137.
Kentli - köylü psikolojisi farklılığı, 137.
Ketchwayo (göçebe akını önderi olarak), 146.
Kitabı Mukaddes'teki devlet kuramı, 40.
Kitabı Mukaddes'te konukseverlik nedeni, 116.
Kitabı Mukaddes'te ticaret ayrıcalıkları örnekleri, 126.
Kitlesel göç, 72-75.
Klodwig, 146.
Kollektif eylem gücü, 15.
Konuk armağanları, 117.
Konukluk - ticaret ilişkisi, 116-118.
Kooperatifçilik, 9, 10, 14, 108, 203n.
Kölelik (köleler), 60-62, 109, 138, 142-143.
çobanlarda kölelik, 62, 120.
göçebelerde kölelik, 60-61.
kapitalizmde kölelik, 109-138.
köleliğin kaldırılmasının önemi, 176.
kölelik - kapital ilişkisi, 60.
kölelik kurumunu sürdürmenin güçlüğü, 76n.
tarihsel gereklilik olarak kölelik, 204.
toprak mülkiyeti - kölelik ilişkisi, 142-143.
Köylüler (köylülük);
«Arıcılık» ve köylülerin görevi, 88.
avcıların köylülere boyun eğdirmesi, 68-72, 74-83.
devletin ovümü olarak köylüler, 91.
ilkel köylüler, 54-58, bak. «Çapa tarımcıları».
kent - köylü ilişkisi, 179.
kentli - köylü psikolojisi farklılığı, 137.
köylülerin düşüşü, 157-164.
köylülerin kurtuluşu, 174-176.
«özgür» emek olarak köylüler, 202.
para ekonomisi - köylü ilişkisi, 186-187.
toprağa bağlı köylüler, 142.

Laveleye (yazar), 59.
Levellerlar, 24, 24n.
Liberalizmin kökeni, 94.
Lilienfeld, Paul von, 90.
Lippert, Julius, 32, 51, 61, 118.
Locke, John, 25, 38.
Louis, XIV., 45, 181.

Maeterlinck (yazar), 69.
Malthus, Robert, 23.
Malikane sahibinin haklarının sınırlandırılması, 175-176.
Manchester okulunun «jandarma devleti» anlayışı, 36.
Marjinal yarar - ganimet - alışveriş ilişkisi, 120.
Marjinal yarar - takas ilişkisi, 112.

Marx, Karl, 12, 27, 28, 41, 185, 195.
Marx'a göre devlet, 36.
Marx'ın «özgür işçi» tanımı, 201.
Marx'ın yanılgısının nedeni, 53-54.
Maspero (yazar), 155n.
Meitzen (yazar), 58, 156.
Meksika'da fetih ve devletin kuruluşu, 47.
Memur takımı (bürokrasi) memurluk sistemi, 192.
anayasal devlette memurlar, 187, 192-195.
«özgür vatandaşlık düzeni»nde memurlar, 198.
para ekoomisinde memurlar, 183.
Merkezi devlet, 135.
Mezopotamya'nın fethi ve devletin kuruluşu, 46.
Mısır'da etnik karışma, 166.
Mısır'da kalıtsal erk, 155n.
Mısır'da köylülerin çöküşü, 159.
Mısır'ın fethi ve devletin kuruluşu, 46.
Mısır merkezi devleti, 184
Mısır - Samiler ilişkisi, 169.
Milliyet, bak. «ulusluk bilinci».
Momsen (yazar), 62, 100, 121, 124, 132, 151.
Mormonlar'ın «özgür vatandaşlık düzeni», 203.
Mosilikatse (göçebe akını önderi olarak), 146.
Muhafazakârlık, bak. «Tutuculuk».
Mutlak monarşi (mutlakçılık), 33, 148-149.
Mülkiyet, bak. «toprak mülkiyeti», «Taşınır mülkiyet».

Nasyonalizm, 21.
Niebelungen-Lied (Got'lu Theoderich) efsanesi, 165, 165n.
Nisbet, Robert, 14.
Nüfus yasası (Malthus'un), 23.

Ortaçağ Almanyası'nda «özgür vatandaşlık düzeni», 203.
Orta sınıflar, 189.
Otorite, bak. «Yetke».

Öldürme - devletin oluşumu ilişkisi, 71.
Ömer (Hz.), 146.
Özgür emeğin evrensel tarihteki önemi, 179.
Özgür işçi, 176, 185, 201, 204.
Özgürler;
çobanlarda özgürler tabakası, 62.
özgürlerin köleleştirilmesi, 139, 157, 162.
özgürlük - artı değer ilişkisi, 203-205.
özgür vatandaşlar - devlet ilişkisi, 197-200.
«Özgür vatandaşlık düzeni», 14, 17, 48, 197-205.
Avustralya'da, 48.
Çin'de, 108n.
Ortaçağ Almanyası'nda, 203.
Vineland'da (Iowa, ABD), 203.
Yeni Zelanda'da, 203.

Para ekonomisi, 129-134.
doğal ekonomide para, 135.
para ekonomisinde köylüler, 185-187.
para ekonomisinde memurlar, 183.
para ekonomisinde tacirler, 129-134.
para ekonomisinin feodalliği yıkışı, 180-187.
Partilerin sınıfsal niteliği, 189-190.
Patriarkal yönetim, 59, 151.
Patrisiyalar, 127, 133.
Pazar - fetih ilişkisi, 119-132.
Pazar yerlerinin fatihlerce korunması, 120.
Peru'nun fethi ve İnka imparatorluğunun kuruluşu, 82.
Peschel (yazar), 113.
Platon, 36, 37.
Pleblerin düşüşü, 138-139, 157-164.
Polykrates'in soyguncu devleti, 131.
Praestationsfaehigkeit, 88.
der primitive Eroberunsstaat, 87n.
Proletaryanın doğuşu, 138-139.
Proletarya ve anayasal devlet, 191.
Psikolojik nedenler, 132-134.
Psikolojik yasalar, 95.
Puffendorf, 22.

Quesnay, 199.

Rahipler (rahiplik), 62.
başrahipliğin çıkışı, 62.
yönetim - rahipler ilişkisi, 96.
Ratzel (yazar);
çobanların askeri disiplini üstüne söyledikleri, 64-65.
göçebeler üstüne, 64, 69-72.
haraç - vergi üstüne, 82.
Hindistan'ın feodal devletleri üstüne, 155.
Hotentolar üstüne, 59.
Kentler üstüne, 177n.
Kitlesel göç üstüne, 73-74.
Köleler üstüne, 79n, 171.
Mısır köylülerinin çöküşü üstüne, 159-160.
Tacir olarak şef üstüne, 148-149.
Ticaretin yerli halkı safdışı etmesi üstüne, 125-126.
Ülke - devlet ilişkisi üstüne, 79n.
Ravenna dükü, 164n.
Rekabet (yarışma) ilkesi, 21.
Rittergutsbesitz, 183n, 187.
Roma;
Roma'da klan şefleri, 146.
Roma'da köleci kapitalizm, 139-140.
Roma'da özgür köylülerin düşüşü, 160-161.
Roma'nın (son yüzyıllarında) toprak düzeni, 133.
Roma'nın stratejik ticari konumu, 129.
Rousseau, 21, 26, 36, 41.

Sabine, George, 16.
«Salt ekonomi», 203
Saint-Simon, 24, 198.
Samilerde feodal düzen, 169.
Sargon, 146.
Savaş;
anayasal devlette savaş, 201.

devletin varlığı - savaş ilişkisi, 102.
ilkel avcılarda savaş, 117.
savaşçıların pazar yerlerini koruması, 120.
savaşçı olarak çoban, 63, 66.
Schiller, Friedrich, 90.
Schleiermacher, Friedrich, 198.
Schneider (yazar), 148 n, 156.
Schopenhauer, 51, 94.
Serflerin işçileşmesi, 89.
Servet (kapital);
kölelik ve servet, 60.
tacirler ve servet, 163.
toprak mülkiyeti - servet ilişkisi, 108, 141-145.
Sınıf kavgası, anayasal devlette, 188-195.
«Sınıf [bakışaçılı] kuramları», 22, 94-99.
devletin «sınıf kuramları», 36-42.
Sınıflar;
çağdaş Almanya'da sınıflar, 36-42.
çobanlarda sınıflar, 62-63.
deniz devletinde sınıflar, 131,
feodal düzende sınıflar, 170
kastlar ve sınıflar, 103-104.
«özgür vatandaşlık düzeni»nde sınıflar, 198-200.
sınıfların doğuşu, 23.
siyasal partiler - sınıflar ilişkisi, 189-191.
talih ve sınıflaşma, 58.
zanaatlar - sınıflar - kastlar ilişkisi, 105.
bak. «Toplumsal farklılaşma.»
Sınıf devleti, 37.
Sınıfsız toplum, 14, 197-205.
Sistemli (metotlu) çalıştırma - devlet ilişkisi, 90.
Siyasal araçlar, 53n, bak. «Siyasal yollar».
Siyasal partilerin sınıfsal niteliği, 189-190.
«Siyasal yollar», 52, 53, 53n.
aristokrasi ve «siyasal yollar», 97-99.
devletin özü olarak «siyasal yollar», 89.
eşitlik ve «siyasal yollar», 59.
para ekonomisi - «siyasal yollar» ilişkisi, 183.
«Siyasal Yolar»a yasallık kılıfı, 95.
«siyasal yollar»ın tanımlanması, 53.
takas - «siyasal yollar» ilişkisi, 112.
bak. «Tahakküm».
Smith, Adam, 22, 190, 207. 22, 182, 199.
Solon yasalarında izinli korsanlık, 131.
Sombart, Werner, 99.
Sosyal psikoloji ve bütünleşme, 92-93.
Sosyolojik devlet kavramı, 45-49.
Soygunculuk, 71.
devletin oluşumu - soygunculuk ilişkisi, 71, 72.
tacirlerin soygunculuğa karşı tutumu, 131.
soyluların soygunculuğu, 97-99.
Soylular (soyluluk), 60.
çobanlarda soyluluk, 62.

para ekonomisi - soyluluk ilişkisi, 182.
soyluluğun çıkışı, 60-61.
Sömürü;
devletin varlık nedeni - sömürü ilişkisi, 49.
sömürüyü dayatan yasalar, 9.
bak. «Siyasal yollar».
Spencer, 14, 170.
«Io stato», 45.
Stein, Lorenz, 26-27.
Stoacı devlet kuramı, 22, 39.
Strabo'nun Caere pazar kenti hakkında yazdıkları, 121.
Strabo'nun İskitler hakkında yazdıkları, 66.
Süleyman (Peygamber - Kral), 148.
Şarlman, 146, 164.
Şövalye (ödeneği) fiefi, 33, 89, 93.

Tacirler;
deniz devletinin oluşumunda tacirler, 123-129.
soygunculuğa karşı tutumları, 131.
şef - tacir özdeşleşmesi, 148.
tacirler için paranın önemi, 136.
tacirlerin taşınır servetinin gücü, 127.
Tahakküm, 37, 61, 61n.
çağdaş anayasal devlette tahakküm, 188.
devletin oluşumu - tahakküm ilişkisi, 188.
sürekli bir kurum olarak tahakküm, 132.
«Tarihsel sosyoloji», 11.
Taşınır servet (taşınır mülkiyet), 108.
feodal devletin kalkışı - taşınır servet ilişkisi, 174-175.
devlet'in gelişmesi - taşınır servet ilişkisi, 200.
denizci patrisiya ve taşınır servet, 134.
tacirlerin taşınır servetinin gücü, 127.
taşınır servetin kararsızlığı, 137-138.
Theoderich (Got'lu), 165, 165n.
Ticaret;
ticaret anlaşmaları, 129.
ticaret - deniz devleti ilişkisi, 112-119.
ticaret - ilkel devlet ilişkisi, 52-122.
ticarette şeflerin tekeli, 148-150.
uluslararası işbölümü - ticaret ilişkisi, 50, 51.
Timar devleti, 33.
Tolstoy, 115n.
Toplum;
doğal organizma olarak toplum, 90-91.
«toplum» - «devlet» kavramları zıtlığı, 24, 27, 28, 198.
toplum - topluluk ayrımı (Tönnies'in), 21.
Toplumsal artı, bak. «Artı», «Artı değer».
Toplumsal farklılaşma, 12, 94-101.
çobanlarda toplumsal farklılaşma, 62, 63.
etnik kaynaşma ve toplumsal farklılaşma, 166-167.

feodal devlette toplumsal farklılaşma, 62-63.
Fetih devletinde toplumsal farklılaşma 103-104.
bak. «Sınıflar».
Toplumsal mutluluk - zenginlik ilişkisi, 204.
«Toprağa dönüş» hareketi, 9.
Toprak kıtlığı sorununun içyüzü, 43-45.
Toprak mülkiyeti, 13, 141, 144.
denizci patrisiya - toprak mülkiyeti ilişkisi, 134.
devletin gelişmesi - toprak mülkiyeti ilişkisi, 201.
feodal devletin çözülmesi - toprak mülkiyeti ilişkisi, 175.
toprak mülkiyetinin oluşması, 141-144.
toprak mülkiyeti - köylülerin çöküşü ilişkisi, 157, 164, 175.
bak. «Büyük toprak mülkiyeti».
Toprak rantı;
feodal devlette toprak rantı, 168.
toprak rantının toplanması, 87-89.
toprak rantı - köylünün toprağa bağlanması ilişkisi, 142.
Tönnies, Ferdinand, 21.
Turgot, Anne Robert Jacques, 42.
Tutuculuk, 36.
Türkiye, 107, 126, 126n, 171.
Türkler, 70, 72, 73, 79.
Türkmenler, 65, 72.
Tümdengelim yöntemi, 31.
Ulusluk bilinci, 84.
Üçüncü yol, 13.
Ülke sınırı;
deniz devleti ve ülke sınırı, 133.
devletin oluşumunda ülkesel sınırların önemi, 61, 79-80.
Vergi, 79, 79n.
kamu memurlarına ödeme ve vergi, 151.
vergi yüklemenin sınırı, 89.
bak. «Haraç», «Haraç-vergi».
Vierkandt (yazar), 117.
Vikingler, 54, 62-67, 122, 124.
bak. «Deniz devleti».
Vineland'da (Iowa, ABD) «özgür vatandaşlık düzeni», 203.
Wallenstein, Albrecht, 183.
Westermarck (yazar), 113, 116.
Winstanley, Gerrard, 120.
Wolff, R.P., 16.
Wundt, Wilhelm, 20.
Yahudi devletleri, 56.
Yasa (hukuk);
devletin gelişmesi - yasa ilişkisi, 200.
toprak rantı toplama - yasa ilişkisi, 90.
yasa - gelenek görenek ilişkisi, 87-89.
yasaların sınıflarca belirlenişi, 191.
Yasallık (meşruiyet) kuramı, 95.

Yeni Zelanda'da «özgür vatandaşlık düzeni», 204.
Yetke (otorite);
ilkel feodal kralın yetkesi, 145-147.
temsili yetke, 83.
«Yetkin demokrasi», 13.
Yönetici sınıf;
devletin biçimi, içeriği ve yönetici sınıf, 188-190.
ilkel fetih devletinde yönetici sınıf, 102-104.
kara ve deniz devletlerinde yönetici sınıf, 133-136.
toprak mülkiyetinin oluşumu ve yönetici sınıf, 141-143.
yönetici sınıfın yetkesi, 146-150.
Yunanistan'da kent devletleri, 123, 128, 129.
Yunanistan'ın fethi ve devletin kuruluşu, 46.
Yusuf öyküsü, 165.

Zanaatlar - sınıflar - kastlar ilişkisi, 105-106.
Zenginlik - mutluluk ilişkisi, 204.
Zümre devleti, 33, 111, 111n, 33, 109, 109n.

Mahmut Goloğlu
DEMOKRASİYE GEÇİŞ 700

G.V. Piehanov
TARİHTE BİREYİN ROLÜ 250

Christopher Hill
1640 İNGİLİZ DEVRİMİ 250

David Hume
DİN ÜSTÜNE 450

İlber Ortaylı
OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA
ALMAN NÜFUZU 425

Nuri Yıldırım
ULUSLARARASI ŞİRKETLER 450

Turan Güneş
ARABA DEVRİLMEDEN ÖNCE 250

Halil Berktay
CUMHURİYET İDEOLOJİSİ ve
FUAT KÖPRÜLÜ 250

Dieter Forte
MARTİN LUTHER ve THOMAS MÜNZER
YA DA MUHASEBENİN BAŞLANGICI 450

Bertolt Brecht
AŞK ŞİİRLERİ (2. Baskı) 300

Halil Berktay
KABİLEDEN FEODALİZME 625

Ayşe Kilimci
SEVDADIR HER İŞİN BAŞI 250

Glowacki
POLONYA ÖLMEDI DAHA 300

Nimet Arzık
TEK AT, TEK MIZRAK (ANILAR-1) 450

Simone de Beauvoir
YIKILMIŞ KADIN 450

M. Bedri Gültekin
TÜRKÇENİN DÜNÜ ve YARINI 250

Nazlı Eray
ORPHEE 300

Feroz Ahmad
İTTİHAT VE TERAKKİ 600

Erhan Bener
SİSLİ YAZ 650

İnci Aral
KIRAN RESİMLERİ 250

Istanbul: Nuruosmaniye Cad. 3/2
Cağaloğlu
Ankara: Konur Sok. 14/24 Kızılay
Ödemeli İstekler: P.K. 239 Kızılay-Ank.

F.OPPENHEIMER

DEVLET

"Aile birlikleriyle karşılaştırıldığında,
kuşkusuz devlet... çok daha yüksek bir türdür.
Devlet, insanların yarı-oyun olarak yaptıkları işleri,
sıkı bir metodlu çalışmaya dönüştürür
ve böylece, daha doğmamış sayısız kuşağı
görülmemiş derecede büyük sıkıntılar
altına sokmuş olur.
Kan akrabalığına dayanan özgür toplumun
altınçağının yerini, devletin ve egemenliğin
demir pençeli çağı aldığı için,
bu andan başlayarak kuşaklar ekmeklerini,
alınlarının teriyle yoğurarak,
zahmetle yemek zorunda kalacaklardır.
Ama devlet, gerçek anlamıyla çalışmayı icat ederek,
dünyada, etik ilişkilerin çok daha yüksek bir düzeyinde
herkesin mutlu olabileceği bir altınçağı
getirebilecek tek gücü harekete geçirmiş olur."

F. Oppenheimer